

PL ISSN 0033-202X

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK	79
<hr/>	
zeszyt	1

WYDAWNICTWO

SBP

Warszawa 2011

PL ISSN 0033-202X

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROCZNIK 79

zeszyt 1

WYDAWNICTWO

Warszawa 2011

RADA REDAKCYJNA

Elżbieta Barbara Zybert – przewodnicząca, Bożenna Bojar, Sabina Cisek,
Jerzy Franke, Ewa Głowacka, Elżbieta Gondek, Mirosław Górny,
Henryk Hollender, Artur Jazdon, Maria Juda, Dariusz Kuźmina,
Maria Lenartowicz, Marek Nahotko, Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska,
Maria Próchnicka, Jadwiga Sadowska, Krystyna Sanetra,
Marta Skalska-Zlat, Elżbieta Stefańczyk, Jolanta Stępniaak,
Małgorzata Waleszko

REDAKCJA

Barbara SOSIŃSKA-KALATA – redaktor naczelna
Ewa CHUCHRO – sekretarz redakcji
Maria PRZASTEK-SAMOKOWA – redaktor
Agnieszka KASPRZYK – tłumaczenie na język angielski
Anna LIS – redakcja techniczna i korekta

Stali współpracownicy: Barbara KORYŚ – *Przegląd piśmiennictwa krajowego*
Jacek WOJCIECHOWSKI – *Z lektur zagranicznych*

Adres redakcji i wydawcy:
Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7
tel.: (+48 22) 827-52-96
e-mail: przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl

*Zawartość „Przeglądu Bibliotecznego” jest cytowana w czasopiśmie
abstraktywnym „Library and Information Science Abstracts”
oraz w dostępnej w Internecie bibliografii „The Central European
Journal of Social Sciences and Humanities”*

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 79

2011

zeszyt 1

TREŚĆ

Artykuły

- EWA GŁOWACKA: Nowa edycja ISO 11620:2008: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*. Analiza przyczyn i źródeł nowelizacji normy 7
- ANETA JANUSZKO-SZAKIEL: Analiza stanu zbiorów elektronicznych i warunków ich archiwizowania w polskich instytucjach bibliotecznych i wydawniczych 21
- STANISŁAW SKÓRKA: Architekt informacji – kreator przestrzeni informacyjnych 47
- WIOLETTA JACHYM: Próba implementacji benchmarkingu w zakresie funkcjonowania bibliotek 62

Doniesienia. Komunikaty

- JERZY KANDZIORA: Poprawki i uzupełnienia do bibliografii „Bez cenzury 1976-1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr” 77

Sprawozdania

- „Książka, biblioteka, informacja. Między podziałami a wspólnotą”. II Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Kielce, 11-12 października 2010 r.) (*Magdalena Przybysz-Stawska*) 87
- „Książka czy plik, tradycja czy nowoczesność”. I Krakowska Konferencja Bibliotek Naukowych (Kraków, 4-5 listopada 2010 r.) (*Aneta Januszko-Szakiel*) 92
- „Dobra kultury w Sieci. Dostępność i wymiana informacji” Międzynarodowa Konferencja Naukowa (Wrocław, 7-8 grudnia 2010 r.), (*Elżbieta Herden, Agnieszka Seidel-Grzesińska*) 97

Recenzje i przeglądy piśmiennictwa

- Książka zawsze obecna*. Prace ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Migoniowi. Wrocław 2010 (*Elżbieta Gondek*) 103
- Andrzej Mężyński: *Biblioteki Warszawy w latach 1939-1945*. Warszawa 2010 (*Barbara Bieńkowska*) 108
- Jarosław Pacek: *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*. Warszawa 2010 (*Jadwiga Sadowska*) 114
- Anna Gašparovičová, Ľudmila Hrdináková, Judita Kopačíková, Pavol Rankov: *Čítanie mládeže v Bratislavskom kraji. Interpretácia výsledkov výskumu*. Bratislava 2009 (*Renata Aleksandrowicz, Bogumiła Staniów*) 119

Katarzyna Domańska: <i>Edukacja czytelnicza i informacyjna w świetle badań</i> . Bydgoszcz 2010 (<i>Zdzisław Kropidłowski</i>)	122
Forum Bibliotek Medycznych – Medical Library Forum: półrocznik / red. nac. Ryszard Żmuda. – R. 1, nr 1, nr 2 (2008) – R. 3, nr 1 (2010). Łódź 2008 (<i>Magdalena Bemke</i>)	125
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Barbara Koryś</i>)	128
Z lektur zagranicznych (<i>Jacek Wojciechowski</i>)	133
Z życia SBP	145
Kronika życia naukowego	153
Wskazówki dla autorów	171

EWA GŁOWACKA

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu
e-mail: egt@umk.pl

**NOWA EDYCJA ISO 11620:2008:
INFORMATION AND DOCUMENTATION – LIBRARY
PERFORMANCE INDICATORS.
ANALIZA PRZYCZYŃ I ŹRÓDEŁ NOWELIZACJI NORMY**

Ewa Głowacka jest profesorem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, kierownikiem Zakładu Informacji Naukowej i Podyplomowego Studium Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii UMK. Zajmuje się przede wszystkim zarządzaniem jakością i informacją, a także oceną jakości zasobów elektronicznych oraz funkcjonalności działania bibliotek. Najważniejsze publikacje: *Problem funkcji informacyjnej biblioteki uniwersyteckiej*, Toruń, 1992; *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej*, Toruń, 2000; *Biblioteki wobec nowych zadań* (red.), Toruń, 2004.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki. Wskaźniki funkcjonalności. ISO 11620: 2008 *Information and Documentation – Library Performance Indicators*.

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono zalety oraz rozwój normy ISO 11620: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*. Szczególnie przeanalizowano jej nową edycję z 2008 r. w poszukiwaniu źródeł nowych wskaźników i ich układu. Scharakteryzowano podręczniki oraz międzynarodowe i krajowe standardy wskaźników funkcjonalności mające wpływ na kształt omawianego wydania normy. Przedstawiono analizę różnic pomiędzy kolejnymi edycjami normy ISO 11620.

WSTĘP

Kompleksowa ocena jakości powinna obejmować różne aspekty funkcjonowania biblioteki. Każda z płaszczyzn ewaluacji wymaga przyjęcia innej perspektywy badawczej oraz odrębnej metodologii. Jednym z ważnych obszarów jest badanie efektywności oraz skuteczności procesów i usług, jak również ocena wydajności zasobów przeznaczonych przez bibliotekę na realizację tych usług i działań. Drugi aspekt, oraz związany z tym sposób badań, skupia się na analizie satysfakcji użytkowników biblioteki. Trzeci, obejmuje ocenę wpływu biblioteki na społeczeństwo oraz użytkowników danej instytucji.

Koncentrując się na pierwszym obszarze badań, przyjrzyjmy się rozwojowi narzędzi służących do oceny funkcjonalności. Są nimi specjalnie dobrane do celów oceny wskaźniki funkcjonalności. Jednym z podstawowych i najważniejszych źródeł wyboru wskaźników funkcjonalności dla bibliotek różnych typów jest norma ISO 11620 *Information and Documentation – Library Performance Indicators*. W 2008 r. ukazało się jej drugie, bardzo zmienione w stosunku do wcześniejszego o dziesięć lat, pierwszego wydania. W ciągu tego okresu nastąpiło wiele zmian w funkcjonowaniu bibliotek, powstało wiele programów badania ich funkcjonalności. Przyjrzymy się, jak wygląda nowelizacja normy i co na nią wpłynęło.

WYMAGANIA WOBEC WSKAŹNIKÓW FUNKCJONALNOŚCI BIBLIOTEK W NORMIE ISO 11620 ORAZ ZALECENIA DOTYCZĄCE ICH WYBORU I STOSOWANIA W BIBLIOTEKACH

Omawiana norma jest jedną z najważniejszych i najlepszych podstaw wyboru wskaźników funkcjonalności do badań, ocen i benchmarkingu w bibliotekach, gdyż sposób doboru i opracowania zawartych w niej narzędzi gwarantuje ich wysoką jakość. Każdy wskaźnik funkcjonalności biblioteki ujęty w normie jest dokładnie sprawdzony, uwiarygodniony i udokumentowany w literaturze. Przy tworzeniu i sprawdzaniu wskaźników obowiązują następujące kryteria:

1. Zawartość informacyjna. Wskaźnik jako narzędzie do pomiaru działań, rozpoznawania osiągnięć, a także problemów i niedociągnięć w zakresie funkcjonalności biblioteki, powinien zawierać takie informacje, które wspomagają podejmowanie działań zaradczych. Przy wyborze wskaźników do przedstawienia w normie bierze się pod uwagę jego wartość informacyjną dla procesu zarządzania w zakresie ułatwienia podejmowania decyzji, np. ustalania celów, przydzielania budżetu, przyznawania pierwszeństwa usługom i działaniom itp.

2. Niezawodność. Wskaźnik funkcjonalności powinien być niezawodny, tzn. powinien konsekwentnie prowadzić do tych samych rezultatów, przy wielokrotnym zastosowaniu w tych samych warunkach.

3. Wiarygodność. Wskaźnik powinien być wiarygodny, tzn. powinien mierzyć to, co jest celem pomiaru.

4. **Adekwatność.** Wskaźnik powinien być adekwatny do celu, do osiągnięcia którego został zastosowany. Oznacza to, że powinny zostać użyte zarówno właściwe jednostki, jak i skala. Równocześnie zaleca się, aby działania konieczne do przeprowadzenia procesu pomiaru były dostosowane do procedur bibliotecznych, warunków topograficznych itp.

5. **Praktyczność.** Wskaźnik powinien być praktyczny, tzn. wykorzystywać dane, których dostępność w bibliotece jest osiągalna przy włożeniu w to wysiłku na rozsądnym poziomie, tj. czasu i kwalifikacji pracowników, kosztów operacyjnych oraz czasu i cierpliwości użytkowników. Jeśli zamierza się wykorzystać wskaźnik w badaniach porównawczych między bibliotekami, stosuje się kryterium f.

6. **P o r ó w n y w a l n o ś ć.** Wskaźnik funkcjonalności biblioteki pozwala na porównania między bibliotekami. Jeśli uzyskują one ten sam wynik, z tolerancją dla jego dokładności, oznacza to ten sam poziom jakości ich usług bądź też ten sam poziom wydajności porównywanych bibliotek (ISO, 2008, p. 9).

Wskaźniki funkcjonalności jako narzędzie planowania i oceny bibliotek spełniają dwa główne zadania. Jednym z nich jest ułatwienie kontroli procesu zarządzania, drugim – stanowienie podstawy powiązań i dialogu pomiędzy personelem, instytucjami finansującymi oraz użytkownikami. Drugoplanowym zadaniem wskaźników jest ich wykorzystanie w analizach porównawczych funkcjonalności tych bibliotek i systemów informacji, które mają podobne misje lub zadania (ISO, 2009, p. 12).

Wykaz wskaźników funkcjonalności zamieszczony w normie jest propozycją mierników, które można zastosować w wielu warunkach działania bibliotek. Należy jednak pamiętać, że ze względu na wielką różnorodność bibliotek na świecie i różnice w warunkach ich funkcjonowania, nie wszystkie ustalone wskaźniki funkcjonalności są użyteczne we wszystkich bibliotekach. Biblioteki konsultując się ze swoimi instytucjami macierzystymi i odpowiednimi władzami, takimi jak władze lokalne i krajowe, oraz ze swoimi użytkownikami i sponsorami, stają przed koniecznością podjęcia decyzji, które wskaźniki są najbardziej odpowiednie w poszczególnych sytuacjach. Decyzja ta powinna być podejmowana zgodnie z misją, celami i zadaniami biblioteki. Norma zaleca, aby wszystkie zainteresowane strony zawarły porozumienie co do adekwatności użytych wskaźników funkcjonalności (ISO, 2008, p.12).

W normie zaleca się również, aby wybierając wskaźniki funkcjonalności przeznaczone do wykorzystania w warunkach działania danej biblioteki, uwzględnić następujące czynniki:

1. Czy wskaźnik funkcjonalności będzie wspierał kierownictwo biblioteki, jej organizatorów i obsługiwaną populację?

2. Czy bibliotekarz ma świadomość, że dane działanie lub obszar nie funkcjonują tak dobrze, jak mogłyby? Jeśli nawet jest to tylko intuicyjne wyczucie bibliotekarza, może być dobrym powodem do zastosowania wskaźnika funkcjonalności w celu wykrycia, czy problem istnieje.

3. Ile wysiłku może przeznaczyć personel biblioteczny na gromadzenie i analizę danych potrzebnych do opracowania wskaźników funkcjonalności?

4. Czy jakaś zewnętrzna władza żąda przedstawiania danych dotyczących poszczególnych obszarów usług bibliotecznych? Jeśli tak, należy zdecydować, czy te same dane mogą służyć do opracowania wskaźników funkcjonalności (ISO, 2008, p.13).

Na wybór wskaźników funkcjonalności mogą oddziaływać ważne dla biblioteki czynniki lokalne. Wskaźniki powinny być jak najbardziej użyteczne w ocenie działania biblioteki w zestawieniu z jej celami i zadaniami. Prowadząc badania, należy zdawać sobie sprawę, że niemożliwe jest osiągnięcie optymalnych wyników jednocześnie dla wszystkich wskaźników. Dlatego wyniki wskaźników funkcjonalności powinny być interpretowane w związku z tym, co biblioteka zamierza osiągnąć, a nie pod kątem prostego optymalizowania wyników poszczególnych wskaźników.

Głównym celem wykorzystania wskaźników funkcjonalności bibliotek jest samoocena. Może ona obejmować porównanie funkcjonalności danego roku z innym w tej samej bibliotece. Dodatkowym celem jest zachęcenie do przeprowadzenia znaczących i użytecznych porównań pomiędzy różnymi bibliotekami. Normalizacja wskaźników funkcjonalności i procedur gromadzenia danych może wspomagać ten proces. Jednakże przy przeprowadzaniu takich porównań powinno się zawsze uwzględnić w przypadku każdej biblioteki:

- a) misję, cele i zadania;
- b) funkcjonalność odzwierciedloną za pomocą wielu wskaźników;
- c) zasoby;
- d) grupy użytkowników;
- e) strukturę zarządzania;
- f) procedury.

W normie zaleca się, aby porównania wyników wskaźników funkcjonalności między różnymi bibliotekami były przeprowadzane z dużą ostrożnością i pełną znajomością istniejących ograniczeń (ISO, 2008, pp. 13-14).

CHARAKTERYSTYKA I ROZWÓJ NORMY ISO 11620:1998: *INFORMATION AND DOCUMENTATION – LIBRARY PERFORMANCE INDICATORS*

Standard po raz pierwszy został opublikowany w 1998 r. (zob. ISO, 1998). Pięć lat później ukazało się jego uzupełnienie w postaci specjalnego dodatku: ISO 11620: 1998 AD1: 2003 *Information and Documentation. Library Performance Indicators* (ISO, 2003). Pierwsze wydanie normy PN-ISO 11620:2006 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek* w języku polskim przypada na rok 2006 (PN-ISO, 2006). Obejmowało ono wskaźniki opublikowane w 1998 r. oraz w dodatku z 2003 r. Międzynarodowa edycja omawianej normy z 1998 r. zawierała opis 29 wskaźników funkcjonalności, dodatek uzupełnił tę listę o 5 mierników, zatem polskie wydanie przedstawiało charakterystykę 34 wskaźników. Zostały one przedstawione w 11 grupach tematycznych: opi-

nia użytkowników, usługi publiczne, dostarczanie dokumentów, wyszukiwanie dokumentów, wypożyczenia, dostarczanie dokumentów ze źródeł zewnętrznych, usługi informacyjne, wyszukiwanie informacji, wyposażenie, technika biblioteczna (gromadzenie, opracowanie), obsługa użytkowników (PN-ISO 11620:2006). Podstawą prac nad normą międzynarodową były badania i ustalenia Roswithy Poll i Petera te Boekhorsta przedstawione w opracowaniu *Measuring quality: international guidelines for performance measurement in academic libraries* (Poll & Boekhorst, 1996).

Zarówno norma, jak i wspomniany podręcznik przedstawiały wskaźniki funkcjonalności tradycyjnych produktów i usług bibliotek, w bardzo niewielkim stopniu pozwalając przyrzeć się działalności bazującej na nowych technologiach. Szybko okazało się, że należy opracować międzynarodowy standard poświęcony miernikom usług elektronicznych. Zanim do tego doszło powstała inicjatywa EQUINOX, w ramach której po raz pierwszy na szerszą skalę były testowane takie wskaźniki. EQUINOX był to zainicjowany w 1998 r. projekt badawczo-rozwojowy realizowany w zakresie 4. Programu Ramowego Komisji Europejskiej. Prowadzony był przez Centre for Research in Library & Information Management (CERLIM) w Manchester Metropolitan University oraz biblioteki w Wielkiej Brytanii, Irlandii, Niemczech, Szwecji i Hiszpanii. Projekt zakończono w styczniu 2000 r. opracowaniem programu komputerowego wspomagającego badania funkcjonalności oraz ustaleniem 14 wskaźników służących do oceny usług elektronicznych bibliotek (Brophy, 2001).

Bazujący na projekcie EQUINOX, wydany w 2003 r. raport techniczny ISO/TR 20983:2003(E) *Information and documentation – Performance indicators for electronic library services*, stał się ważnym źródłem wskaźników funkcjonalności stale rozwijających się zasobów i usług elektronicznych (ISO/TR, 2003). Zawarto w nim charakterystykę 15 wskaźników w 6 grupach: ogólne, dostarczania dokumentów elektronicznych, wyszukiwania i wykorzystania dokumentów, usług informacyjnych, szkolenia użytkowników, wyposażenia, wykorzystania zasobów ludzkich (ISO/TR, 2003, zob. też Głowacka & Derfert-Wolf, 2006).

Ze względu na szybko postępujące zmiany w bibliotekach oraz ich otoczeniu społecznym i technologicznym już w 2004 r. rozpoczęto prace nad nowelizacją normy ISO 11620 i dostosowaniem jej do nowych potrzeb. Prace te trwały kilka lat, w rezultacie od pierwszego wydania normy do jej drugiej edycji upłynęło lat dziesięć. Był to okres znaczący dla rozwoju usług i zasobów bibliotek oraz warunków ich funkcjonowania. Przede wszystkim nastąpiły ogromne przemiany w zakresie rozwoju zasobów elektronicznych i sieciowych udostępnianych przez biblioteki oraz kształtowania się różnorodnych e-usług. Biblioteki znalazły się także w sytuacji narastania problemów z finansowaniem rozwijającej się działalności, coraz bardziej widoczny stał się zatem problem wydajnej organizacji pracy i usług. Obserwowany w wielu krajach społeczny nacisk na zagadnienie jawności kosztów i jakości działania instytucji publicznych dodatkowo wzmocnił prace związane z pomiarami jakości i wydajności bibliotek.

W omawianym okresie pojawiły się także zmiany w akcentowaniu najistotniejszych funkcji bibliotek. Okazało się, że w związku z rozwojem światowych zasobów sieciowych, kłopotami użytkowników z ich wyszukiwaniem, wyborem i oceną, wzrosło znaczenie dydaktycznej funkcji bibliotek, szczególnie w zakresie kształcenia umiejętności informacyjnych. Ponadto, coraz powszechniej podkreślano rolę biblioteki jako miejsca do pracy, nauki oraz spotkań czytelników i lokalnej społeczności. Wzrosło też znaczenie usług bibliotek, skierowanych do odbiorców spoza docelowej grupy użytkowników, co wiąże się też częściowo z coraz większą konkurencyjnością na rynku usług informacyjnych i edukacyjnych (Poll, 2008, pp. 26-27).

Miało to wpływ na kształtowanie się coraz powszechniejszego dążenia do prowadzenia benchmarkingu funkcjonowania bibliotek. Obecnie na świecie istnieje bardzo wiele projektów benchmarkingowych. Dotyczą one wybranych typów bibliotek, np. naukowych lub publicznych bądź obejmują biblioteki różnych rodzajów. Najbardziej znany, na którego wskaźnikach opiera się również nowa edycja normy ISO 11620, to *BIX – Library Index*: zainicjowany w 1999 r. dla niemieckich bibliotek publicznych, od 2002 r. obejmujący też biblioteki akademickie (BIX, b.d.). Program ten, realizowany we współpracy Stowarzyszenia Bibliotek Niemieckich (DBV) z Fundacją Bertelsmanna, bazuje na wcześniejszym projekcie „Porównanie funkcjonowania bibliotek publicznych”. Obejmuje 17 wskaźników w czterech grupach. Adres internetowy projektu to: <http://www.bix-bibliotheksindex.de/index.php?id=2>. W 1999 r. powstała też inicjatywa fińska *Finnish Public Libraries Statistics* (<http://tilastot.kirjastot.fi/en-GB/>) realizowana przez Ministerstwo Edukacji. Dane statystyczne w projekcie, dotyczące gminy (bądź kilku gmin), a nie poszczególnych placówek, umożliwiają obliczenie 22 wskaźników funkcjonalności. Od 2000 r. prowadzony jest kanadyjski projekt The Canadian Urban Libraries Council (CULC) – *Canadian public library statistics* (<http://www.culc.ca/research/kpis/>) (CULC/CBUC, 2009). Zawiera 19 wskaźników funkcjonalności. Interesujący jest również wspólnie realizowany Norweski Projekt Wskaźników, którego celem jest opracowanie i przetestowanie zestawu mierników na potrzeby prowadzonego benchmarkingu w bibliotekach publicznych i naukowych (ABM, 2010). Obejmuje 31 wskaźników w podziale na 4 grupy. W Polsce od 2001 r. prowadzony jest program „Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych” – AFBN obejmujący biblioteki naukowe i branżowe (AFBN, b.d.). Zaplanowano w nim 81 wskaźników, z których większość obliczana jest automatycznie. W naszym kraju w fazie opracowania znajduje się też projekt wskaźników benchmarkingowych dla bibliotek publicznych.

Bardzo duży wpływ na kształt nowej edycji normy ISO 11620, tzn. wprowadzenie nowych i modyfikację dotychczasowych wskaźników funkcjonalności, miało drugie wydanie podręcznika R. Poll i P. te Boekhorsta, *Measuring quality: performance measurement in libraries* (Poll & te Boekhorst, 2007). Autorzy zaproponowali w nim nowy układ wskaźników,

którego podstawą była koncepcja *Balanced Scorecard* (Karty zrównoważonych wyników). Karta wyników to narzędzie pomiaru sukcesu organizacji oraz identyfikacji obszarów wymagających poprawy, zaproponowane przez Roberta S. Kaplana i Davida P. Nortona. Wizja rozwoju instytucji jest przekładana w niej na wymiar finansowy, klientów, procesy wewnętrzne oraz uczenia się i rozwoju. W każdej z czterech perspektyw wskazuje się kryteria istotne dla sukcesu organizacji. Karta zrównoważonych wyników została zaadaptowana po raz pierwszy do oceny bibliotek już w 1999 r. w niemieckim projekcie ewaluacji bibliotek akademickich, realizowanym przez Bibliotekę Uniwersytecką w Munster w ramach programu German Research Foundation (Poll, 2008, p. 31). Oparty na niej układ wskaźników przyjęto również w programie BIX. Obecnie wszystkie wspomniane w artykule benchmarkingowe inicjatywy zagraniczne również porządkują wskaźniki zgodnie z koncepcją *Balanced Scorecard*.

R. Poll i P. te Boekhorst, bazując na wcześniejszych projektach, zaadaptowali wymiary oceny proponowane w zrównoważonej karcie wyników do potrzeb analizy funkcjonalności bibliotek. Zaproponowali następujące cztery aspekty badań: zasoby i infrastruktura, wykorzystanie zbiorów i usług biblioteki, wydajność oraz potencjał i rozwój. Omawiana publikacja zawiera charakterystykę 40 wskaźników funkcjonalności, które przedstawiono w wymienionych grupach.

Obszar analizy „Zasoby i infrastruktura” przedstawia opis 10 wskaźników dotyczących oceny biblioteki jako miejsca do nauki i badań (np. godzin otwarcia w porównaniu do potrzeb), zbiorów (np. wydatków na zbiory w przeliczeniu na użytkownika, dostępności wymaganych tytułów), pracowników (np. liczby pracowników biblioteki w przeliczeniu na użytkownika) i witryny internetowej (dostępność zasobów i usług z poziomu strony internetowej biblioteki).

W grupie „Wykorzystania zbiorów i usług biblioteki” scharakteryzowano 12 wskaźników w podziale na mierniki ogólne (np. penetracji rynku, satysfakcji użytkowników), biblioteki jako miejsca do nauki i badań (wskaźnik wykorzystania miejsc), zbiorów (np. odsetek zbiorów niewykorzystanych, wypożyczenia w przeliczeniu na użytkownika), usług informacyjnych (udział w szkoleniach w przeliczeniu na użytkownika).

Trzecia płaszczyzna to ocena wydajności kosztów i procesów biblioteki. Zamieszczono tu 13 wskaźników. Sześć z nich dotyczy efektywności ponoszonych kosztów, a siedem szybkości i niezawodności realizacji procesów. Wskaźniki w tej grupie podzielono na: ogólne (zaproponowano 4 wskaźniki kosztów, m.in. koszty w przeliczeniu na użytkownika), zbiory (dwa wskaźniki kosztów: koszt opracowania dokumentu, koszt pobrania dokumentu), procesy – szybkość (np. szybkość gromadzenia) oraz procesy – niezawodność (np. dokładność umieszczania na półkach) (Poll & te Boekhorst, 2007).

Czwarty obszar został uznany przez R. Poll za najważniejszy, gdyż obejmuje aspekty oceny, wskazujące na możliwości rozwoju biblioteki (Poll, 2008). Jest to perspektywa pokazująca cele i mierniki determinujące

rozwój organizacji. Cele w perspektywie rozwoju tworzą bazę, dzięki której możliwa jest realizacja zamierzeń ujętych w trzech pozostałych aspektach. Są one zatem czynnikami, które w dużej mierze powodują osiągnięcie sukcesu w pozostałych płaszczyznach funkcjonowania instytucji. Karta wyników podkreśla znaczenie inwestowania nie tylko w tradycyjne aktywa, takie jak technologie czy rozwój nowych produktów i usług, ale również w infrastrukturę organizacyjną, ludzi, systemy i procedury. W czwartym obszarze znalazło się pięć wskaźników. Dwa z nich oceniają potencjał rozwoju usług elektronicznych (procent wydatków na zbiory elektroniczne w stosunku do wydatków na zbiory, odsetek pracowników dostarczających i rozwijających usługi elektroniczne), jeden – możliwości rozwoju pracowników (udział w szkoleniach dla pracowników w przeliczeniu na pracownika), kolejne dwa pokazują powodzenie biblioteki w zakresie pozyskiwania środków finansowych (przychody własne – granty, fundusze wypracowane jako procent budżetu biblioteki, procent budżetu instytucji macierzystej przeznaczony na bibliotekę). Źródłem wielu nowych wskaźników w omawianym podręczniku były wcześniej realizowane projekty badań benchmarkingowych, przede wszystkim niemiecki BIX, jak również inicjatywa norweska, kanadyjska i fińska.

NOWA NORMA ISO 11620:2008

Nowe wydanie normy ISO 11620 opiera się na wszystkich trzech omówionych dokumentach. Przejrzano, wyselekcjonowano i odpowiednio przygotowano wskaźniki z pierwszego wydania ISO 11620 (wraz z dodatkiem) oraz wydanego w 2003 r. raportu ISO/ TR 20798, w bardzo dużym zakresie wzorowano się też na nowym podręczniku R. Poll i P. te Boekhorsta. W omawianej edycji znalazły się dobrze opracowane pod względem metodycznym wskaźniki, odpowiednio zmienione, sprawdzone w praktyce i wyselekcjonowane. Przejęto również wzorowany na *Balanced Scorecard* podział wskaźników na omówione cztery płaszczyzny: pomiar odpowiedności i dostępności zasobów i usług, gdzie znalazło się 14 wskaźników, wykorzystanie zasobów i usług ze zdefiniowanymi 16 wskaźnikami, wydajność kosztów i procesów – 10 wskaźników oraz potencjał i rozwój – dział zawierający 5 mierników. W każdej z tych grup zastosowano jednolity dalszy podział wskaźników na mierniki dotyczące zbiorów, dostępu, urządzeń i wyposażenia, personelu oraz ogólne. W ostatnich latach, jak już wspomniano, duży nacisk kładzie się na ostatni aspekt oceny. W poprzednim wydaniu normy jeszcze nie planowano takiego aspektu oceny, nie wyszczególniono więc w niej żadnych wskaźników z nim związanych. W jej nowej edycji przejęto w tym zakresie wszystkie wskaźniki z omawianego podręcznika i są nimi: jeden wskaźnik dotyczący zbiorów (*Wydatki na Zbiory Elektroniczne jako Procent Wydatków na Gromadzenie Informacji*), dwa wskaźniki związane z personelem (*Procent Personelu Biorącego Udział w Utrzymywaniu i Rozwijaniu Usług Elektronicznych*,

Liczba Godzin Udziału w Formalnych Szkoleniach w Przeliczeniu na Pracownika) oraz dwa ogólne (*Procent Środków Biblioteki Uzyskanych z Dotacji Celowych (Grantów) lub Wygenerowanych Dochodów i Procent Środków Organizatora Przeznaczonych na Bibliotekę*).

Podział wskaźników zastosowany w pierwszej edycji omawianej normy rozbił mierniki na 11 grup, co utrudniało kompleksową ocenę. Przyjęcie układu wskaźników zgodnie z odpowiednio przystosowanym do specyfiki funkcjonowania bibliotek modelem *Balanced Scorecard* jest rozwiązaniem dobrym. Pozwala na analizę wyników badań z punktu widzenia najważniejszych płaszczyzn oceny działalności i usług bibliotek oraz dodatkowo wprowadza ważną jej perspektywę zwracającą uwagę na szanse bibliotek, jaką jest aspekt – potencjał i rozwój.

Analiza wskaźników zaprezentowanych w nowym wydaniu omawianej normy wskazuje, że wykorzystano w niej większość mierników opracowanych przez R. Poll i P. te Boekhorsta. Pominięto jedynie wskaźnik dotyczący dostępu do witryny internetowej. W stosunku do pierwszej edycji normy (wraz z dodatkiem) widać bardzo daleko idące zmiany. Oprócz lepiej dostosowanego do późniejszej analizy i oceny wyników badań układu mierników, wprowadzono wiele zmian dotyczących samych wskaźników. Można zauważyć, że 20 z nich przejęto w pełni lub z dużymi modyfikacjami (wprowadzono ich nowelizacje związane ze zbiorami i usługami elektronicznymi, zmieniono sposób liczenia wskaźnika). Takich poważnych modyfikacji dokonano w 7 przypadkach. Z poprzedniej edycji normy wycofano 14 wskaźników. Dotyczyły one przede wszystkim: wykorzystania i wypożyczeń dokumentów (np. *Stopień Wykorzystania Dokumentów, Dokumenty Wypożyczone w Przeliczeniu na Osobę*), ich dostarczania użytkownikom (np. *Dostępność Tytułów, Rozszerzona Dostępność Żądanych Tytułów*), wyszukiwania tytułów w katalogu, dostępności systemu zautomatyzowanego. Zmieniono też wskaźniki związane z wykorzystaniem udogodnień (pojęcie szerokie obejmujące różnorodne urządzenia), na mierniki wykorzystania sprzętu komputerowego. Jedenaście wskaźników nowej edycji normy pochodzi z ISO/TR 20983:2003(E). Wyeliminowano cztery: *Procent Populacji Objętej Usługami Elektronicznymi, Wskaźnik Wykorzystania Stanowiska Komputerowego, Procent Zdalnych Sesji w OPAC* oraz *Odwiedziny Wirtualne jako Procent Ogólnej Liczby Wizyt*. Dwa znacząco zmieniono. Natomiast pozostałe (14) to wskaźniki nowe – w dużej mierze przejęte ze szczegółowo omawianego w artykule podręcznika (ISO 11620:2008).

Wykaz wskaźników w ISO 11620:2008: *Information and Documentation –
Library Performance Indicators*

Item reference	Performance indicator	Wskaźnik	Źródło wskaźnika
B.1	Resources, Access & Infrastructure	Zasoby, dostęp, infrastruktura	
B.1.1	Collection	Zbiory	
B.1.1.1	Required Titles Availability	Dostępność wymaganych tytułów	N – zm.
B.1.1.2	Percentage of Required Titles in the Collection	Procent wymaganych tytułów w zbiorach	N
B.1.1.3	Subject Catalogue Search Success Rate	Stopień powodzenia w wyszukiwaniu rzeczowym w katalogu	N
B.1.1.4	Percentage of Rejected Sessions	Procent sesji odrzuconych	TR
B.1.2	Access	Dostęp	
B.1.2.1	Shelving Accuracy	Dokładność umieszczania na półkach	N
B.1.2.2	Median Time of Document Retrieval from Closed Stacks	Mediana czasu wyszukania dokumentu w zbiorach o zamkniętym dostępie	N – zm.
B.1.2.3	Speed of Interlibrary Lending	Szybkość wypożyczania międzybibliotecznego	N - zm.
B.1.2.4	Percentage of Successful Interlibrary Loans	Procent zadowolających wypożyczeń międzybibliotecznych	
B.1.3	Facilities	Wyposażenie	
B.1.3.1	Public Access Workstations per Capita	Liczba publicznie dostępnych stanowisk komputerowych w przeliczeniu na osobę	
B.1.3.2	Workstation Hours Available per Capita	Liczba godzin dostępności komputera w przeliczeniu na osobę	TR
B.1.3.3	Users Area per Capita	Przestrzeń dostępna dla użytkowników w przeliczeniu na osobę	
B.1.3.4	Seats per Capita	Dostępność miejsc w przeliczeniu na osobę	
B.1.3.5	Hours Open Compared to Demand	Godziny otwarcia biblioteki w stosunku do wymagań	
B.1.4	Staff	Personel	
B.1.4.1	Staff per Capita	Personel biblioteki w przeliczeniu na osobę	N – zm.
B.2	Use	Wykorzystanie	
B.2.1	Collection	Zbiory	
B.2.1.1	Collection Turnover	Aktywność zbiorów	N
B.2.1.2	Loans per Capita	Wypożyczenia w przeliczeniu na osobę	N
B.2.1.3	Percentage of Stock Not Used	Procent zbiorów niewykorzystanych	N
B.2.1.4	Number of Content Units Downloaded per Capita	Liczba pobranych jednostek treści w przeliczeniu na osobę.	TR – zm.
B.2.1.5	In-library Use per Capita	Wykorzystanie zbiorów na miejscu w bibliotece w przeliczeniu na osobę	N – zm.
B.2.2	Access	Dostęp	

B.2.2.1	Library Visits per Capita	Odwiedziny w bibliotece w przeliczeniu na osobę	N – zm.
B.2.2.2	Percentage of Information Requests Submitted Electronically	Procent zapytań informacyjnych przesłanych drogą elektroniczną	TR
B.2.2.3	Percentage of External Users	Procent użytkowników zewnętrznych	
B.2.2.4	Percentage of Total Library Lending to External Users	Procent ogólnej liczby wypożyczeń użytkownikom zewnętrznym	
B.2.2.5	User Attendance at Library Events per Capita	Udział użytkowników w imprezach organizowanych przez bibliotekę w przeliczeniu na osobę	
B.2.2.6	Number of User Attendances at Training Lessons per Capita	Liczba uczestników szkoleń dla użytkowników w przeliczeniu na osobę	TR
B.2.3	Facilities	Wyposażenie	
B.2.3.1	Public Seating Occupancy Rate	Wskaźnik wykorzystania miejsc	
B.2.3.2	Workstation Use Rate	Wskaźnik wykorzystania stanowiska komputerowego	TR
B.2.4	General	Ogólne	
B.2.4.1	Percentage of Target Population Reached	Procent populacji docelowej objętej usługami	N
B.2.4.2	User Satisfaction	Satysfakcja użytkowników	N
B.3	Efficiency	Wydajność	
B.3.1	Collection	Zbiory	
B.3.1.1	Cost per Loan	Koszt wypożyczenia	N
B.3.1.2	Cost per Database Session	Koszt sesji w bazie danych	TR
B.3.1.3	Cost per Content Unit Downloaded	Koszt pobranej jednostki	TR – zm.
B.3.1.4	Cost per Library Visit	Koszt w przeliczeniu na odwiedziny w bibliotece	N – zm.
B.3.2	Access	Dostęp	
B.3.2.1	Median Time of Document Acquisition	Mediana czasu nabycia dokumentu	N
B.3.2.2	Median Time of Document Processing	Mediana czasu opracowania dokumentu	N
B.3.3	Staff	Personel	
B.3.3.1	User Services Staff as a Percentage of Total Staff	Procent pracowników obsługi użytkowników w stosunku do ogółu personelu	N
B.3.3.2	Correct Answer Fill Rate	Stopień udzielania poprawnych odpowiedzi	N
B.3.3.3	Ratio of Acquisition Expenditures to Staff Costs	Stosunek wydatków na gromadzenie do kosztów personelu.	
B.3.3.4	Employee Productivity in Media Processing	Wydajność pracownika w zakresie opracowania zbiorów	
B.3.4	General	Ogólne	
B.3.4.1	Cost per User	Koszt w przeliczeniu na użytkownika	

B.4	Potentials & Development	Potencjał i rozwój	
B.4.1	Collection	Zbiory	
B.4.1.1	Percentage of Expenditure on Information Provision Spent on the Electronic Collection	Wydatki na zbiory elektroniczne jako procent wydatków na gromadzenie informacji	TR
B.4.2	Staff	Personel	
B.4.2.1	Percentage of Library Staff Providing Electronic Services	Procent personelu biorącego udział w utrzymywaniu i rozwijaniu usług elektronicznych	TR
B.4.2.2	Number of Attendance Hour at Formal Training Lessons per Staff Member	Liczba godzin udziału w formalnych szkoleniach w przeliczeniu na pracownika	TR
B.4.3	General	Ogólne	
B.4.3.1	Percentage of Library Means Received by Special Grant or Income Generated	Procent środków biblioteki uzyskanych z dotacji celowych (grantów) lub wygenerowanych dochodów	
B.4.3.2	Percentage of Institutional Means Allocated to the Library	Procent środków organizatora przeznaczonych na bibliotekę	

Źródło: ISO 11620:2008, s.15-18.

ZAKOŃCZENIE

Powstała zupełnie odmienna jakościowo edycja normy, w której zostały odzwierciedlone przemiany zachodzące we współczesnym bibliotekarstwie. Uwzględniono wpływ usług i zasobów elektronicznych, konieczność badania możliwości rozwoju bibliotek, jej oddziaływanie na społeczność lokalną oraz w szerszym stopniu skupiono się na konieczności analizy wydajności ponoszonych kosztów. Wyeliminowano wskaźniki dotyczące części usług tradycyjnych, szczególnie w takich przypadkach, gdy pokazywano procesy dostarczania i wypożyczania zbiorów tradycyjnych w różnorodny sposób za pośrednictwem kilku wskaźników dotyczących jednego procesu. Pozostawiono wskaźniki najłatwiejsze do obliczenia. Zrezygnowano ze szczegółowych analiz dostępności różnych urzędzeń, koncentrując się na sprzęcie komputerowym.

Kształtowanie się układu oraz wskaźników funkcjonalności to długotrwały i dynamiczny proces, którego podstawą są przede wszystkim zmiany w funkcjach bibliotek. Najnowsza postać normy ISO 11620 to rezultat prac wielu zespołów specjalistów tworzących międzynarodowe i krajowe standardy funkcjonalności oraz podręczniki zawierające charakterystykę wskaźników, sposobów zbierania danych do ich obliczania i zasad interpretacji wyników. Największy bezpośredni wpływ na aktualną edycję normy miała omówiona książka Poll i te Boekhorsta, jednak zawarte w niej treści kształtowały się już wcześniej i były doskonalone w kolejnych projektach. Nie bez znaczenia jest tu też proces testowania wskaźników w praktyce badawczej, dzięki któremu ciągłej poprawie ulega sposób liczenia i interpretacji wielu istniejących już od dawna mierników.

BIBLIOGRAFIA

- ABM (2010). Nasjonale indikatorer for norske folkebibliotek FORSLAG TIL INDIKATORER – Utkast 13 14.01.2010 [online]. ABM-Utvikling. Statens senter for arkiv, bibliotek og museum [dostęp: 6.01.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/horing-nasjonale-indikatorer-for-norske-folkebiblioteker>>.
- AFBN (b.d.). Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce [online]; [dostęp: 6.01.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>>.
- BIX (b.d.). BIX-Bibliotheksindex-Projektinfos [online]; [dostęp: 6.01.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bix-bibliotheksindex.de/index.php?id=2>>.
- Brophy Peter (2001). Electronic Library Performance Indicators: The Equinox Project. *Serials: The Journal for the Serials Community Issue*: vol. 14, no. 1 / March 01, pp. 5-9.
- CULC/CBUC (2009). *Canadian public library statistics* [online]. The Canadian Urban Libraries Council (CULC). Research [dostęp: 6.01.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.culc.ca/cms_lib/2009%20CULC%20Public%20Library%20Statistics.pdf>.
- Finnish Public Library Statistics (b.d.). Finnish Public Libraries Statistics [online] [dostęp: 6.01.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://tilastot.kirjastot.fi/en-GB/>>.
- Głowacka, Ewa; Derfert-Wolf, Lidia (2006). Wskaźniki funkcjonalności elektronicznych usług bibliotecznych według Raportu Technicznego ISO/TR 20983. *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, s. 445-460.
- ISO (1998). ISO 11620:1998: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*.
- ISO (2003). ISO 11620: 1998 AD1: 2003 *Information and Documentation. Library Performance Indicators*.
- ISO (2008). ISO 11620:2008: *Information and Documentation – Library Performance Indicators*.
- ISO/ TR (2003). ISO/TR 20983:2003(E) *Information and documentation – Performance indicators for electronic library services*.
- PN-ISO (2006). PN-ISO 11620:2006 *Informacja i dokumentacja – Wskaźniki funkcjonalności bibliotek*.
- Poll Roswitha (2008). Ten years after: Measuring Quality revised. *Performance Measurement and Metrics*, vol. 9, no. 1, pp. 26-37.
- Poll, Roswitha; Boekhorst, Peter te (1996). *Measuring Quality: International Guidelines for Performance Measurement in Academic Libraries*. München; New Providence, N.J.: K.G.Saur /Reed Publishing. (IFLA publications 76).
- Poll, Roswitha; Boekhorst, Peter te (2007). *Measuring quality: performance measurement in libraries*. München: KG Saur. (IFLA Publications 127).

EWA GŁOWACKA

Institute of Information Science and Bibliology
Nicolaus Copernicus University
e-mail: egt@umk.pl

NEW EDITION OF ISO 11620: 2008: *INFORMATION
AND DOCUMENTATION – LIBRARY PERFORMANCE INDICATORS*.
REASONS AND ORIGINS OF THE REVISION – AN ANALYSIS

KEYWORDS: Libraries. Performance indicators. ISO 11620 : 2008 *Information and Documentation – Library Performance Indicators*.

ABSTRACT: The author discusses the development of ISO 11620: *Information and Documentation – Library Performance Indicators* standard and its merits. Particular attention is drawn to 2008 edition of the standard in search for origins of new indicators and their arrangement. National and international library performance manuals and standards influencing the edition are described and differences between subsequent editions of ISO 11620 standard are analyzed.

Artykuł wpłynął do Redakcji 11 stycznia 2011 r.

ANETA JANUSZKO-SZAKIEL

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

e-mail: ajanuszko-szakiel@afm.edu.pl

ANALIZA STANU ZBIORÓW ELEKTRONICZNYCH I WARUNKÓW ICH ARCHIWIZOWANIA W POLSKICH INSTYTUCJACH BIBLIOTECZNYCH I WYDAWNICZYCH

Aneta Januszko-Szakiel jest adiunktem w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Jej zainteresowania naukowe skupiają się wokół organizacji i funkcjonowania repozytoriów cyfrowych, w szczególności dotyczą długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych w instytucjach pamięci. Ważniejsze publikacje: *Archiwizacja publikacji elektronicznych jako wyzwanie dla bibliotek – zarys problematyki* (2003), *Open Archival Information System – standard w zakresie archiwizacji publikacji elektronicznych* (2005), *Wiarygodność archiwów cyfrowych* (2009).

SŁOWA KLUCZOWE: Publikacje elektroniczne. Długoterminowa archiwizacja publikacji elektronicznych. Polskie biblioteki. Biblioteka Narodowa. Biblioteka Jagiellońska. Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Polskie wydawnictwa publikacji elektronicznych. Sekcja Wydawnictw Elektronicznych.

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych w 2009 r., dotyczące zasobów elektronicznych polskich instytucji bibliotecznych. Celem tych badań było ustalenie, w jakiej kondycji są materiały elektroniczne zgromadzone w bibliotekach tradycyjnych i cyfrowych oraz, jaki jest poziom świadomości i nastawienie przedstawicieli polskich instytucji tworzących, gromadzących i zarządzających polskimi bibliotecznymi zasobami elektronicznymi, odnośnie do kwestii zabezpieczenia ich długoterminowej użyteczności. Omówiono również wnioski z rozmów na temat zapewnienia długoterminowej archiwizacji elektronicznych zasobów bibliotecznych z pracownikami Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego.

WPROWADZENIE

Jedne z najwcześniejszych, udokumentowanych badań dotyczących archiwizacji bibliotecznych materiałów cyfrowych zostały przeprowadzone

w 1996 r. przez amerykańską Research Library Group (RLG)¹. Polegały one na przeglądzie dokumentów elektronicznych, zgromadzonych głównie w bibliotekach, ale także w archiwach, muzeach i innych instytucjach sektora nauki i kultury. Ich celem było ustalenie liczby oraz jakości zgromadzonych publikacji (tj. zastosowanych nośników, formatów, otoczenia sprzętowo-programowego odczytu i prezentacji ich treści w formie zrozumiałej dla użytkownika), a także identyfikacja zasobów, do treści których dostęp został utracony. Z raportu RLG wynika, że po udokumentowaniu ilościowego i jakościowego stanu zasobów cyfrowych, instytucje biblioteczne powinny przystąpić do definiowania metod, narzędzi i technologii, umożliwiających długoterminowe utrzymanie użyteczności „czytelnych” dokumentów elektronicznych oraz ewentualne odzyskanie treści dokumentów „nieczytelnych” (Waters & Garrett, 1996).

Podobne badanie przeprowadzono w 2009 r., aby ustalić, w jakiej kondycji są zasoby elektroniczne zgromadzone w polskich bibliotekach, jaka jest świadomość i gotowość do podjęcia działań archiwizacyjnych wśród przedstawicieli polskich instytucji pamięci i od jakich zadań należałoby prace te rozpocząć.

METODA I ORGANIZACJA BADANIA

Badaniami postanowiono objąć przede wszystkim instytucje biblioteczne, których zbiory służą pracom naukowo-badawczym oraz edukacji i stanowią w całości lub części narodowy zasób biblioteczny, podlegający szczególnej, niekiedy wieczystej archiwizacji.

Ponadto, wobec popularyzacji projektów organizujących wolny dostęp do informacji naukowej i materiałów edukacyjnych o ponadczasowej wartości, a także wobec upowszechniania się projektów zdalnego nauczania, w ramach których tworzy się i przechowuje wartościowe zasoby cyfrowe, do udziału w badaniach zaproszono polskie inicjatywy Open Access, głównie biblioteki cyfrowe oraz polskie ośrodki akademickie oferujące kształcenie w trybie e-learningu.

Przy ustalaniu listy bibliotek, które należy objąć badaniem za punkt wyjścia przyjęto bazę BN Biblios – z uwagi na jej status centralnego informatora o wszelkich bibliotekach i ośrodkach informacji w Polsce. Założono wstępnie, że badania powinny obejmować wszystkie biblioteki polskie spełniające warunek sformułowany powyżej, stąd też wykaz utworzony na podstawie bazy BN Biblios uzupełniono na podstawie wykazów bibliotek naukowych, o którym mowa w rozdziale 6 Ustawy z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Ustawa..., 1997), w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Sztuki z 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu

¹ W 1994 r. Commission on Preservation & Access (CPA)/RLG Research Library Group Task Force on Archiving of Digital Information rozpoczęła prace badawcze nad dokumentami cyfrowymi, a w 1996 r. opracowany został raport na temat obowiązku podjęcia działań na rzecz zagwarantowania długoterminowej dostępności cyfrowego dziedzictwa i budowy cyfrowego repozytorium. Więcej informacji na ten temat w: *Preserving Digital Information*, 1996.

zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu (MKiS, 1998a) oraz w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Sztuki z 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony (MKiS, 1998b). Ostatecznie zbiór bibliotek, które włączono do badania zawierał 138 instytucji bibliotecznych.

Kwalifikując do próby badawczej polskie biblioteki cyfrowe, wykorzystano wykaz bibliotek cyfrowych dostępny w serwie WWW Federacji Bibliotek Cyfrowych (zob. FBC, 2008) oraz wykaz bibliotek cyfrowych dostępny w serwisie WWW Cyfrowej Platformy Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich EBIB (zob. Wybrane kolekcje cyfrowe, 2008). W celu zapewnienia kompletności tej listy porównano ją z wykazami dostępnymi na stronach internetowych bibliotek akademickich: Biblioteki Głównej UMCS, Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego. W serwisach bibliotek UMCS oraz UW zamieszczone są odesłania do wykazów bibliotek cyfrowych udostępnianych w serwisie EBIB oraz FBC. Biblioteka UŚ natomiast zamieszcza obszerny wykaz bibliotek cyfrowych wraz z ich krótką charakterystyką oraz odesłaniami do określonych kolekcji. Nie ma w wykazie tym jednak bibliotek, które nie byłyby wymienione w serwisach EBIB i FBC. Kompletując zbiór badawczy polskich bibliotek cyfrowych, odniesiono się także do wykazu polskich bibliotek cyfrowych zamieszczonego w *The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR (The Directory..., 2010)*² oraz wykazu zamieszczonego w Wolnej Encyklopedii Wikipedia pod hasłem *Biblioteka cyfrowa* (Biblioteka cyfrowa, 2008)³. Na podstawie wymienionych źródeł, do zbioru badawczego włączono 53 biblioteki cyfrowe.

W przypadku inicjatyw zdalnego nauczania źródła doboru do próby badawczej stanowiły: aneks zamieszczony w opracowaniu Marka Nahotki (Nahotko, 2006), zawierający wykaz ośrodków akademickich e-learningu w Polsce działających w latach 1996-2005, katalog „Studia online” dostępny na stronach portalu internetowego Onet.pl (Studia online, b.d.), wykaz zamieszczony w Google Directory w kategorii *Nauka i edukacja*, w podkategorii *Nauczanie zdalne* (zob. Katalog WWW Google, 2008) oraz wykazy otrzymywane w wyniku wyszukiwania w zasobach Internetu⁴. Łącznie do zbioru badanych instytucji włączono 27 polskich inicjatyw, w ramach których organizuje się kształcenie w trybie zdalnym na pozio-

² W wykazie tym wymienia się 19 polskich inicjatyw (stan na 2 marca 2010 r.). Tendencja jest rosnąca, albowiem w 2008 r., kiedy rozpoczęto prace nad tworzeniem zbioru badawczego, w wykazie tym odnotowana była tylko jedna polska inicjatywa – Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej.

³ W porównaniu z wymienionymi już wykazami bibliotek cyfrowych, na stronie Wolnej Encyklopedii Wikipedii znajdują się odesłania tylko do 13 polskich bibliotek cyfrowych, głównie instytucjonalnych i regionalnych. Wymieniona została również Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Polskie_biblioteki_cyfrowe> [dostęp: 2.03.2008].

⁴ Podstawowe narzędzie wyszukiwania stanowiła wyszukiwarka Google z prostym i zaawansowanym trybem wyszukiwania, a zastosowane hasła wyszukiwawcze to różnorodne kombinacje następujących słów: centrum, edukacja, e-kształcenie, e-learning, internetowy, kształcenie, nauczanie, odległość, online, ośrodek, studia, szkolenia, wirtualny, zdalny etc., z każdorazowym uwzględnieniem, iż mają to być inicjatywy polskie.

mie szkolnictwa wyższego. Podczas ustalania inicjatyw e-learningowych w Polsce, których cyfrowe kolekcje powinny zostać objęte badaniem, poważną trudność stanowiło zidentyfikowanie kompletnego, na bieżąco aktualizowanego rejestru instytucji, które takie kształcenie oferują⁵. Zbiór badawczy starano się zatem utworzyć na podstawie niewielu istniejących i przypadkowo dobranych źródeł, dostępnych głównie w Internecie. Źródła te zidentyfikowano na podstawie przeszukiwania zasobów internetowych z zastosowaniem wyszukiwarki Google.

Obok popularnych w Polsce projektów związanych z tworzeniem bibliotek cyfrowych, do zbioru badawczego włączono mniej popularne inicjatywy, których celem jest organizowanie wolnego dostępu do informacji naukowej i materiałów edukacyjnych o ponadczasowej wartości, np. repozytoriów preprintów. Inicjatywy tego typu zyskują dopiero na popularności w naszym kraju, mają raczej charakter pionierski, niekiedy efemeryczny. Brakuje na bieżąco aktualizowanych źródeł je identyfikujących i ewidencjonujących. Włączone do zbioru badanych instytucji rodzime przedsięwzięcia tej kategorii zidentyfikowano głównie na podstawie wyników wyszukiwania w zasobach Internetu⁶. Uwzględniono także wykaz zasobów sieciowych przygotowany i udostępniony na stronie WWW Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Akademii Pedagogicznej w Krakowie *Zasoby sieciowe (Zasoby sieciowe, b.d.)*. Do próby badawczej włączono ostatecznie 11 inicjatyw Open Access.

W wyniku kompletowania próby badawczej na podstawie przedstawionych źródeł powstał wykaz 228 instytucji. Zdecydowaną większość w tym zbiorze stanowią instytucje biblioteczne, głównie biblioteki akademickie, naukowe oraz biblioteki, których zbiory stanowią narodowy zasób biblioteczny. Rozbudowaną grupę stanowią również biblioteki cyfrowe oraz inne inicjatywy, w wyniku których powstają polskie kolekcje dokumentów elektronicznych. Znacznie mniejsze liczebnie są grupy inicjatyw e-learningowych oraz repozytoriów Open Access.

Do instytucji, które utworzyły zbiór badawczy w marcu 2009 r. skierowano kwestionariusz ankiety wraz z pismem przewodnim, wyjaśniającym cel badań oraz prośbę o udzielenie odpowiedzi.

Spośród 228 instytucji, do których wysłano ankietę, odpowiedziało 10 instytucji. Wypełnioną ankietę zwrotną nadesłało tylko pięć instytucji. Spośród instytucji, które wypełniły ankietę, 2 przesłały dodatkową informację. Odpowiedzi 5 instytucji nie zawierały wypełnionej ankiety, a jedynie komentarze dotyczące samych badań.

Na ankietę nie odpowiedziało 218 instytucji. W stosunku do łącznej liczby rozesłanych kwestionariuszy wypełniono 2,2% ankiet. Z racji niskiej zwrotności – prawdopodobnie będącej odzwierciedleniem poziomu

⁵ We wrześniu 2006 r. utworzone zostało Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego (SEA), realizujące m.in. projekt, w ramach którego budowana jest baza wiedzy na temat form aktywności polskich uczelni w obszarze e-learningu. Więcej informacji na ten temat na stronie Stowarzyszenia: <<http://www.sea.edu.pl/>>.

⁶ W wyszukiwaniu posłużono się wyszukiwarką Google oraz hasłami wyszukiwawczymi konstruowanymi z następujących słów: access, edukacja, lektury, materiały, open, otwarty, podręczniki, wiedza, wolny, zasób etc.

świadomości w polskich bibliotekach odnośnie do istoty i potrzeby działań archiwizacyjnych – badania zostały rozszerzone o wywiady zogniskowane na problematyce długoterminowej archiwizacji materiałów cyfrowych. Z prośbą o udzielenie wywiadu zwrócono się do przedstawicieli dwóch bibliotek o statusie księżnic narodowych – Biblioteki Narodowej oraz Biblioteki Jagiellońskiej. W wywiadzie posłużono się kwestionariuszem ankiety, rozsyłanym do wszystkich instytucji wytypowanych do badań.

Kwestionariusz ankiety adresowany do instytucji pamięci został podzielony na dwie części. Pierwsza służyła wysondowaniu, jaki jest orientacyjny stan zasobów cyfrowych przechowywanych w polskich instytucjach, tj. z którego roku pochodzą najstarsze publikacje, w jakich formatach i na jakich nośnikach są zapisane, jaka jest ich łączna objętość oraz czy obecnie możliwy jest ich odczyt. Jedno z pytań dotyczyło istnienia w badanych instytucjach strategii postępowania z zasobami cyfrowymi. Druga część kwestionariusza ankiety służyła poznaniu opinii przedstawicieli polskich instytucji pamięci na temat długoterminowej archiwizacji publikacji cyfrowych. Odpowiedzi miały umożliwić rozpoznanie, jaki jest stopień świadomości pracowników bibliotek, poziom ich kompetencji i gotowości do podjęcia działań w tym zakresie. Założono również, że badanie pozwoli ustalić preferencje dotyczące modelu polskiego archiwum cyfrowego, w tym wskazania instytucji, która powinna pełnić rolę krajowego koordynatora działań w Polsce. Celem jednego z pytań było też wysondowanie, czy w bibliotekach polskich została podjęta dyskusja w tej sprawie oraz jakie jest nastawienie do tej kwestii bibliotekarzy w badanych bibliotekach. Na podstawie badania starano się także poznać stanowisko pracowników instytucji pamięci wobec kwestii udziału i roli wydawców w procesach długoterminowej archiwizacji publikacji cyfrowych.

Omówienie wyników badań oparte jest na informacjach uzyskanych łącznie z siedmiu wypowiedzi przedstawicieli polskich instytucji gromadzących publikacje elektroniczne (z pięciu wypowiedzi ankietowych oraz dwóch wywiadów).

STAN ELEKTRONICZNYCH ZASOBÓW BIBLIOTECZNYCH

Tylko w jednej wypowiedzi otrzymanej w ankiecie, deklaruje się istnienie strategii długoterminowego zarządzania zgromadzonymi dokumentami cyfrowymi. Wypowiedź dotyczy zbioru publikacji cyfrowych udostępnianych w Sieci w ramach projektu Open Access, a strategia ta – zgodnie z odpowiedzią – polega na „systematycznym opracowywaniu dokumentów w ramach logicznie ułożonego systemu biblioteki, ze zdefiniowanymi działaniami i kategoriami, a także opisie każdego dokumentu w bazie danych”. W cytowanej odpowiedzi nie zawarto elementów typowych dla strategii zarządzania zbiorem elektronicznych dokumentów, w celu utrzymania ich długoterminowej użyteczności, tj. takich jak: systematyczny okreso-

wy odczyt dokumentów, sporządzanie ich kopii zapasowej, odświeżanie nośnika, zmiana generacji nośnika, migracja, emulacja etc. Jedną odpowiedź nie jest oczywiście podstawą do uogólnień, ale można traktować ją jako odzwierciedlenie wyobrażenia na ten temat osób zajmujących się gromadzeniem i zarządzaniem publikacjami elektronicznymi.

W pozostałych badanych instytucjach nie wskazano istnienia jakiegokolwiek formy planowego postępowania z publikacjami elektronicznymi. Instytucje deklarują natomiast, że na podstawie danych z katalogów oraz sporządzanych inwentarzy, są w stanie oszacować liczbę zgromadzonych publikacji elektronicznych, wskazać formaty ich zapisu, objętość oraz rok opublikowania poszczególnych dokumentów. Nie zgłoszono również problemów związanych z odczytem tychże publikacji, przy czym wypowiedzi te odnoszą się do zbiorów bibliotek, w których najstarsze publikacje datowane są na lata 1999-2000.

Zdecydowanie mniej korzystnie wygląda sytuacja w przypadku zbiorów bibliotek przechowujących starsze publikacje elektroniczne. Z informacji uzyskanych na podstawie wywiadów wynika, że w instytucjach o statusie bibliotek narodowych najstarsze publikacje elektroniczne pochodzą z lat 1994-1996 i ich odczyt jest poważnie utrudniony, w większości przypadków niemożliwy, bowiem instytucje te nie są w posiadaniu otoczenia sprzętowo-programowego, umożliwiającego odczyt i prezentację ich treści. Jest to ewidentny dowód zaniedbania zbiorów elektronicznych, wynikającego prawdopodobnie z braku stosownej świadomości, a także wiedzy, w jaki sposób postępować z tego typu materiałami bibliotecznymi. Polskie instytucje nie są jednak wyjątkiem; podobne przypadki utraty dostępu do treści najstarszych dokumentów elektronicznych odnotowano w wielu instytucjach bibliotecznych i archiwalnych na świecie i zwykle miały one pozytywne następstwa: dawały impuls do badań i działań w zakresie długoterminowej archiwizacji. W niektórych krajach miało to jednak miejsce przed piętnastu laty.

Z wywiadów wynika, że wśród publikacji elektronicznych, zgromadzonych w badanych bibliotekach istnieje wyraźny podział na dwie grupy. Pierwszą grupę stanowią dokumenty najstarsze, które należałoby określić jako „nieużyteczne” bądź „nieczytelne”, opublikowane w latach 1994-1999, na nośnikach i w formatach, które obecnie nie są w powszechnym użytku i których odczyt oraz prezentacja są zwykle niemożliwe z powodu braku starszych wersji sprzętu i oprogramowania. Druga grupa natomiast to dokumenty „użyteczne”, „czytelne”, opublikowane po 2000 r., w zdecydowanej większości w formatach i na nośnikach uznanych za standardowe, obecnie możliwe do odczytania i prezentacji przy użyciu powszechnie dostępnej platformy sprzętowo-programowej. W drugiej grupie bardzo poważną część publikacji stanowią zasoby bibliotek cyfrowych, przechowywane na serwerach, nad którymi fachową opiekę sprawują techniczni pracownicy bibliotek, często informatycy, przygotowani do prac nad zarządzaniem i archiwizacją kolekcji cyfrowych dokumentów. Archiwizacja ta polega zazwyczaj na zautomatyzowanej

kontroli sporządzanych sum kontrolnych oraz tworzeniu kopii zapasowych. Ze studiów rodzimej literatury przedmiotu oraz badań wynika, że kolekcje te mają bardzo duże szanse przetrwania w długim czasie i długoterminowego zachowania swej użyteczności. Potwierdzeniem tej opinii mogą być wypowiedzi z wywiadów: „W Bibliotece prace nad kwestiami bezpiecznej i długotrwałej archiwizacji trwają od 2006 r. Ze względu na obowiązek statutowy Biblioteki polegający na wieczystej archiwizacji jednego egzemplarza polskich materiałów bibliotecznych od początku budowy zasobów cyfrowych kwestia ich archiwizacji była traktowana z całą powagą i w oparciu o najlepsze wzorce opracowane w innych europejskich bibliotekach narodowych”. Podobnie dzieje się w drugiej badanej księżnicy narodowej, tzn. zbiory zdigitalizowane podlegają ochronie w sensie poddawania ich zabiegom typowym dla przechowywania danych w systemie informatycznym, np. sporządzanie kopii zapasowych.

O dużej dbałości i profesjonalnym zarządzaniu zasobami polskich bibliotek cyfrowych świadczą prace Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego. Z literatury przedmiotu oraz na podstawie informacji uzyskanych podczas wywiadu z pracownikami PCSS, bezpośrednio związanymi z Federacją Bibliotek Cyfrowych wynika, że prace te realizowane są z uwzględnieniem przyjętych w świecie standardów. Pomimo znacznie skromniejszych możliwości finansowych, polskie biblioteki cyfrowe są organizowane i funkcjonują na poziomie podobnych kolekcji w świecie. Wprawdzie ich ochrona zapewniająca długoterminową użyteczność jest tematem podejmowanym dopiero od 2008 r. i wymaga dużego nakładu pracy, ale istnieją bardzo duże szanse, że przy przemyślanym, starannym i konsekwentnym działaniu uda się również w tej kwestii osiągnąć pożądaną efekt. Najważniejsza jest świadomość potrzeby działań archiwizacyjnych, a ta w środowisku PCSS jest na wysokim poziomie, co zostało podkreślone w wypowiedzi podsumowującej pierwszą polską konferencję oraz piąte warsztaty poświęcone polskim bibliotekom cyfrowym zorganizowane w Poznaniu w 2008 r.⁷.

Na podstawie wywiadów oraz odpowiedzi ankietowych można wnioskować, że w środowisku polskich bibliotekarzy temat długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych wywołuje skojarzenia związane z digitalizacją i budowaniem kolekcji cyfrowych; nie wspomina się o ochronie oryginalnych publikacji elektronicznych, zwłaszcza tych starszych, zapisanych na fizycznych nośnikach przenośnych, a to właśnie w ich przypadku potrzeba działań jest najpilniejsza. Należałoby podjąć starania na rzecz ustalenia ich liczby, objętości, rodzajów nośników oraz formatów zastosowanych do ich zapisu, a także zdefiniować sprzęt i oprogramowanie, potrzebne do ich odczytu i prezentacji, ewentualnie podjąć decyzję o zastosowaniu metody migracji bądź emulacji w celu odtworzenia treści tych dokumentów. Przede wszystkim jednak, należałoby zastanowić się,

⁷ Pierwsza konferencja „Polskie Biblioteki Cyfrowe” odbyła się w dniach 24-25 listopada 2008 r. w Poznaniu. Szczegółowe informacje na temat konferencji oraz materiały konferencyjne są dostępne w serwisie WWW, pod adresem: <<http://www.man.poznan.pl/PBC/2008/>> [dostęp: 2.03.2009].

czy treść tych publikacji jest warta ponoszonych kosztów wymienionych powyżej czynności oraz czy jest zgłaszana potrzeba ich użytkowania. Z wywiadu przeprowadzonego w BN wynika, że w instytucji tej były podejmowane próby odczytu treści plików metodą emulacji i prace te są kontynuowane.

Niepokojące są wyniki badań, dotyczące okresowego odczytu oraz tworzenia kopii zapasowej zbiorów elektronicznych opublikowanych na fizycznych nośnikach przenośnych. Dowodzą one, że w bibliotekach nie ma planowego odczytu publikacji elektronicznych. Odczyt następuje w procesie katalogowania dokumentu, a potem sporadycznie – w procesach udostępniania. Jest to podejście mało skuteczne i mogące prowadzić do sytuacji, w której zasoby obecnie użyteczne dołączą do grupy zasobów nieużytecznych. Istnieje zatem pilna potrzeba podjęcia stosownych działań w tym zakresie. Jedynie w Bibliotece Narodowej deklaruje się istnienie planów dotyczących okresowego odczytu publikacji elektronicznych, a także rozpoczyna się prace związane z procesami odświeżania nośników publikacji elektronicznych. Z pozostałych odpowiedzi wynika, że procesy odświeżania nośników nie były dotychczas przeprowadzane, a kopie bezpieczeństwa mają tylko kolekcje dokumentów zdigitalizowanych, przechowywanych na serwerach bądź macierzach dyskowych. Treści dokumentów z takich nośników jak dyskietki i CD-ROM-y nie były przenoszone ani na nośniki nowszych generacji, ani na serwery. Tego typu pomysły były wysuwane przez pracowników Biblioteki Jagiellońskiej, jednak przeszkodą okazał się brak narzędzi emulujących.

Odpowiedzi respondentów wskazują, iż w badanych instytucjach nie dokonuje się oceny i selekcji publikacji, w celu identyfikacji tych, które mają ponadczasową wartość, istotne znaczenie dla nauki i kultury oraz powinny podlegać szczególnej ochronie. Oznacza to, że w planach dotyczących odczytu publikacji i procesów odświeżania, bądź zmiany generacji nośnika, ewentualnie oddzielenia treści publikacji od nośników oryginalnych i umieszczenie ich na serwerze archiwalnym, instytucje powinny uwzględnić potrzebę oceny wartości treści publikacji. Prawdopodobne jest, że ze względów finansowych, na serwerach archiwalnych, nawet tych w bibliotekach narodowych, przechowywane będą tylko publikacje o szczególnym znaczeniu i wartości ponadczasowej. W jednej z ankiet zwrotnych zamieszczono komentarz, powołując się na zalecenie IBM oraz Digital Center, z którego wynika, że dużym ułatwieniem procesu długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych jest „ucieczka” od fizycznych nośników przenośnych. W literaturze przedmiotu, głównie angielskojęzycznej, niejednokrotnie prezentowano podejście w archiwizacji polegające właśnie na oddzielaniu treści publikacji od oryginalnych nośników i ich archiwizowanie w systemach depozytowych.

ŚWIADOMOŚĆ POTRZEBY ZAPEWNIENIA DŁUGOTRWAŁEJ ARCHIWIZACJI PUBLIKACJI ELEKTRONICZNYCH I WIEDZA O TYM PROCESIE

Celem badania było również uzyskanie informacji na temat poziomu świadomości pracowników polskich instytucji pamięci w zakresie potrzeby i obowiązku długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych, a także poziomu wiedzy w tym zakresie.

Generalnie zdecydowanie częściej poziom tej świadomości był przez uczestników badania oceniany jako niezadowolający, niż jako wystarczający. W jednej odpowiedzi sugeruje się nawet zupełny jej brak. W dwóch ankietach został on oceniony zadowolająco, jednak z komentarzem, iż odnosi się to do pracowników bibliotek gromadzących narodowy zasób biblioteczny.

Na podstawie literatury przedmiotu, komentarzy respondentów oraz rozmów prowadzonych w ramach badań, można wnioskować, że w Polsce poziom świadomości i wiedzy o archiwizacji publikacji elektronicznych wychodzi z fazy pierwszej, w której pojęcie długoterminowej archiwizacji utożsamiano z procesami digitalizacji. Digitalizacja sama w sobie miała zapewnić długoterminową użyteczność publikacji. Nie uświadamiano sobie wówczas, że samo zgromadzenie materiału w postaci cyfrowej nie jest jego długoterminowym zabezpieczeniem, gdyż materiał cyfrowy potrzebuje, być może staranniejszej ochrony, szczególniejszych warunków przechowywania i metod konserwacji, aniżeli dokumenty analogowe. W Polsce fazę pierwszą kształtowania się świadomości prawdopodobnie można datować na lata 1999-2004. Jej początek jest związany z pierwszymi projektami digitalizacji najbardziej zagrożonych zbiorów drukowanych i pierwszymi sieciowymi kolekcjami dokumentów cyfrowych, a koniec to okres pojawienia się w polskiej literaturze przedmiotu wypowiedzi dotyczących długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych oraz projektów z tego zakresu realizowanych w krajach zachodnich. Krzywdząca byłaby jednak powyższa charakterystyka w odniesieniu do całego środowiska związanego zawodowo z instytucjami pamięci. Z całą pewnością istniały wówczas w Polsce jednostki, które wykazywały się dobrą znajomością tematu i świadomością potrzeby archiwizowania publikacji elektronicznych we właściwym znaczeniu tego terminu⁸. Przepuszczalnie, świadomość potrzeby archiwizacji publikacji elektronicznych w Polsce znajduje się

⁸ Do pierwszych polskich publikacji zawierających odniesienie do zagadnień długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych należy opracowanie Juranda Czermińskiego (Czermiński, 2002). Autor przytacza przykłady zagrożeń istnienia dokumentów, podkreśla konieczność archiwizacji i słusznie zwraca uwagę, że „sam proces digitalizacji jest często zaliczany do czynności archiwizacyjnych i wielu osobom trudno jest pojąć, po co archiwizować archiwum”. Wówczas już J. Czermiński zwrócił uwagę na podejmowane w świecie próby rozszerzenia egzemplarza obowiązkowego o dokumenty publikowane w Internecie wraz z ich obowiązkową archiwizacją, przytaczając przykłady archiwizacji fińskich i szwedzkich witryn internetowych. Autor zauważył, że w Polsce ustalenia wymaga miejsce składowania i rotacji cyfrowych zapisów archiwalnych; utrzymywanie się koncepcji archiwizacji na poziomie lokalnym, bez terytorialnej wymiany kopii J. Czermiński – słusznie – uznał za wyjątkowo niefortunne. Zauważył też, że potrzebne są rządowe, samorządowe lub komercyjne instytucje, oferujące usługi przechowywania cyfrowych materiałów archiwalnych.

obecnie w fazie drugiej, w której pod pojęciem długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych bądź długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych rozumie się stosowną ochronę i zabezpieczenie na przyszłość głównie zasobów bibliotek cyfrowych, zgromadzonych i przechowywanych na serwerach. Archiwizację utożsamia się z zabiegami sporządzania kopii zapasowych, z okresowym sprawdzaniem sum kontrolnych, z terytorialnym oddaleniem jednej kopii od miejsca macierzystego archiwum, przy czym są to zadania cedowane na informatyków lub techników bibliotecznych. Rola bibliotekarzy w tym procesie kończy się na sporządzeniu metodą digitalizacji cyfrowego dokumentu, który ma być udostępniany użytkownikom. Z jednej wypowiedzi zamieszczonej w ankiecie wynika, że wśród pracowników instytucji kultury widoczny jest sposób myślenia i działania, zgodnie z którym „podstawowym celem działalności digitalizacyjnej jest udostępnienie zasobów cyfrowych. Powoduje to umieszczanie w bibliotekach cyfrowych plików o niskiej rozdzielczości, podczas gdy pliki macierzyste często są archiwizowane na nośnikach nietrwałych (dyski wymienne, płyty DVD)”. W fazie tej sporadycznie występuje świadomość na temat potrzeby objęcia ochroną publikacji zapisanych i przechowywanych na fizycznych nośnikach przenośnych. Bardzo rzadkie są opinie o pilnej potrzebie prób odczytu publikacji najstarszych.

W obecnej fazie rozwoju świadomości raczej nie mówi się o roli twórców, głównie wydawców publikacji elektronicznych w procesach archiwizacji i nie prowadzi się prac w zakresie opracowywania wytycznych dotyczących publikowania elektronicznego. Zwraca się uwagę na wytyczne i standardy, ale w odniesieniu do procesów digitalizacji i tworzenia bibliotek cyfrowych. Przedstawiciele bibliotek przekonują się jednak, że współpraca z twórcami zasobów cyfrowych jest nieunikniona. Z rozmowy przeprowadzonej w Bibliotece Narodowej wynika, że realizowany jest projekt tworzenia narodowego repozytorium BN oraz gromadzenia polskich witryn internetowych, czyli tzw. harwestowania polskiego Internetu. Szczegółowe dane na temat stanu zaawansowania tych prac i stosowanych w nich metod jednak nie zostały dotąd upublicznione. Doświadczenia instytucji bibliotecznych innych krajów pokazują, że tego typu przedsięwzięcia wymagają ścisłej współpracy, w różnych zakresach, twórców zasobów oraz instytucji, które je gromadzą, chronią i organizują do nich dostęp.

Przypuszczalnie, opisana druga faza rozwoju świadomości potrzeby archiwizacji długoterminowej materiału elektronicznego występuje w dość wąskich kręgach ludzi związanych zawodowo z instytucjami bibliotecznymi. Jej upowszechnienie wymaga zatem stosownych działań propagujących.

Ze wszystkich uzyskanych odpowiedzi jednoznacznie wynika, że w Polsce istnieje potrzeba propagowania zagadnień związanych z długoterminową archiwizacją zasobów cyfrowych. Mało znane są również oferty szkoleń, kursów, konferencji etc. z tego zakresu tematycznego. W dwóch ankietach wskazano na przykłady szkoleń i konferencji dotyczących tworzenia bibliotek cyfrowych, co jest potwierdzeniem, że nadal istnieje skłonność do

utożsamiania długoterminowej archiwizacji z digitalizacją i tworzeniem bibliotek cyfrowych. Respondenci nie wymienili przykładów oferty szkoleniowej z zakresu długoterminowej archiwizacji w ujęciu prezentowanym w badaniu. Osobiste rozmowy w ramach wywiadu dostarczyły dowodów, że w temacie archiwizacji istnieje terminologiczny nieład. W polskim środowisku bibliotecznym używane jest pojęcie elektronicznej archiwizacji i rozumie się je jako digitalizację, w sensie zabezpieczenia materiałów drukowanych. Prawdopodobnie przyjmuje się więc, że zdigitalizowanie dokumentu i składowanie w cyfrowej postaci zapewni jego przechowanie i użyteczność w długim czasie. Tymczasem zapewnienie długoterminowej dostępności i użyteczności cyfrowej postaci tego materiału to domena długoterminowej archiwizacji, czyli stosownych zabiegów głównie natury technicznej. Rozmówcom należało jednak uświadamić, że długoterminowa archiwizacja nie powinna oznaczać tylko ochrony materiałów zdigitalizowanych, składowanych na serwerach i na bieżąco udostępnianych, jak to ma miejsce w przypadku bibliotek cyfrowych. Co najmniej tak samo pilne jest objęcie procesami archiwizacji oryginalnych publikacji elektronicznych, zapisywanych na fizycznych nośnikach przenośnych, zwłaszcza tych najstarszych. Po takim wyjaśnieniu rozmówcy przyznawali, że temat długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych podejmowano dotychczas w Polsce bardzo rzadko i że konieczne jest jego propagowanie. W jednej z odpowiedzi wskazano na wątki dotyczące długoterminowej archiwizacji pojawiające się na seminariach organizowanych przez Centrum Promocji Informatyki.

Świadomość potrzeby archiwizowania publikacji elektronicznych w Polsce w pełni zaistnieje wówczas, gdy procesami archiwizacji objęte zostaną zarówno publikacje zdigitalizowane, jak i pochodzące z procesów publikowania elektronicznego, zapisywane niegdyś na dyskietkach, obecnie najczęściej na dyskach typu CD oraz DVD. Nastąpi wówczas trzecia faza rozwoju świadomości, cechująca kraje i instytucje biblioteczne, w których od lat stosuje się świadomie zaplanowane i realizowane strategie archiwizacji długoterminowej. Regularnie odczytuje się tam treści publikacji elektronicznych i w zależności od przyjętej strategii, przenosi się je na serwery archiwalne bądź pozostawia w oryginalnym środowisku, jednak wykonuje się odświeżanie bądź zmianę generacji nośnika, planuje się, w razie potrzeby, operacje migrowania i emulowania. Bez względu na typ nośnika, sporządza się kopie zapasowe publikacji. Wszelkie operacje i zabiegi konserwatorskie przeprowadzane na całych kolekcjach cyfrowych, bądź jej elementach, są szczegółowo dokumentowane. Powołuje się centralną instytucję koordynującą, która kieruje działaniami archiwizacyjnymi w skali kraju, organizuje szkolenia, zarządza diagnozę stanu zasobów elektronicznych w instytucjach pamięci, prowadzi badania i prace w zakresie tworzenia narodowej strategii długoterminowej archiwizacji narodowego zasobu cyfrowego zgodnie z najnowszymi wytycznymi i standardami oraz uświadamia instytucjom rządowym i pozarządowym potrzebę finansowania działań archiwizacyjnych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że do polskich instytucji bibliotecznych problematykę długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych wprowadza się z około dziesięcioletnim opóźnieniem w stosunku do krajów zachodnich. Jest to oczywiście fakt niepokojący i prowokujący pytanie, czy polskim bibliotekarzom i archiwistom uda się zapewnić użyteczność najstarszych polskich publikacji elektronicznych, czy też polscy użytkownicy bezpowrotnie utracili już możliwość ich odczytu i interpretacji? Nie należy wykluczać, że nie ma podstaw do niepokoju; może okazać się bowiem, że treści najstarszych polskich publikacji elektronicznych nie przedstawiają szczególnej wartości bądź mają swoje odpowiedniki w formie drukowanej. Należałoby jednak przystąpić do stosownych prac diagnostycznych. Długoterminowa użyteczność polskich zasobów cyfrowych, głównie tych najstarszych, jest niewątpliwie zależna od świadomości przedstawicieli polskich instytucji pamięci dotyczącej pilnej potrzeby organizacji procesów archiwizacyjnych zgodnie z zasadami charakterystycznymi dla trzeciej fazy jej rozwoju.

Wyniki omawianego badania potwierdziły, że w polskich instytucjach bibliotecznych są zatrudnieni ludzie z wykształceniem i predyspozycjami, umożliwiającymi organizowanie prac w zakresie długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych. W większości bibliotek zadeklarowano również posiadanie otoczenia sprzętowo-programowego, umożliwiającego odczyt i prezentację większości publikacji elektronicznych. Zarówno w Bibliotece Jagiellońskiej, jak i Bibliotece Narodowej przyznano, że poważny problem może stanowić odczyt najstarszych dokumentów. W obu instytucjach zgodzono się z opinią, że jest to wynik nieświadomości potrzeby stosownych działań we właściwym czasie. A zatem, w bibliotekach tych nie zadziałał, ponieważ nigdy nie został uruchomiony, tzw. mechanizm *technology watch*, którego zadaniem jest przypomnienie w stosownym czasie o potrzebie odświeżenia lub zmiany generacji nośnika, zastosowania emulacji bądź migracji. Stało się tak, pomimo że wszyscy badani respondenci zgadzają się z opinią, że materiał elektroniczny wymaga szczególnych warunków i metod przechowywania, w przeciwnym razie treści dokumentów zapisanych w cyfrowej postaci zostaną utracone. Dlatego tak istotne znaczenie ma dokładny opis publikacji elektronicznej, w którym m.in. zawiera się informację o typie nośnika, jego trwałości oraz planowej dacie testowego odczytu.

Jeden z respondentów przyznał w dodatkowym komentarzu, że w zasobach instytucji, w której pracuje, jest z pewnością sporo publikacji elektronicznych, zwłaszcza starszych, na dyskietkach 5,25 i 3,5 cala, z odczytem których z różnych powodów mogą być problemy i że instytucje biblioteczne powinny przystąpić do ich diagnozy, jednak dopóki nie robią tego biblioteki centralne i nie ma odgórnych wytycznych, działania prawdopodobnie nie zostaną podjęte. Biblioteki postawę taką tłumaczą brakiem środków. Autor wypowiedzi jest jednak pewien, że „diagnozę należałoby przeprowadzić nawet, jeśli nie ma na to środków”. W odniesieniu do systemu zarządzania publikacjami elektronicznymi, uzyskane odpo-

wiedzi ankietowe są dosyć zróżnicowane. Trzech respondentów zwróciło uwagę, że najważniejszą funkcją zarządzania jest zapewnienie odczytu zgromadzonych dokumentów elektronicznych i ich udostępnienie, najlepiej poprzez Sieć. Dodatkowo, w jednej odpowiedzi zwrócono uwagę na potrzebę stworzenia centralnego katalogu zasobów elektronicznych, w skali globalnej, i udostępnienie go online. Również w trzech ankietach istotne znaczenie przypisano dokładnemu, ujednoczonemu opisowi dokumentów elektronicznych, z uwzględnieniem metadanych bibliograficznych, technicznych i administracyjnych oraz sporządzaniu kopii bezpieczeństwa.

W trzech wypowiedziach na temat zarządzania zasobami archiwalnymi, pojawił się wątek potrzeby przechowywania oryginałów, nazywanych też plikami macierzystymi oraz ich kopii zapasowych w bezpiecznych repozytoriach cyfrowych. Jeden z respondentów zasugerował możliwość skorzystania z oferty zewnętrznych usługodawców, którzy przejęliby zadania archiwizacji zasobów elektronicznych.

Respondenci częściej preferują tworzenie lokalnych archiwów polskich zasobów cyfrowych, zorganizowanych i działających na podstawie ujednoczonych zasad. Zdaniem dwóch respondentów, w Polsce należałoby utworzyć jedno, centralne, narodowe archiwum, gromadzące kompletny zasób cyfrowy Polski. Jeden z respondentów argumentuje, że do zbudowania profesjonalnego systemu archiwalnego, zgodnego ze światowymi standardami potrzebna jest jednolitość procedur; w przypadku archiwów lokalnych, bardzo prawdopodobne są rozbieżności, które utrudnią funkcjonowanie jednorodnego, rozproszonego archiwum. Z badań wynika zatem, że nie ma zgodności co do modelu archiwum polskiego dziedzictwa cyfrowego. Niewątpliwie, potrzebne jest współdziałanie polskich instytucji pamięci, choćby właśnie po to, aby opracować i powołać powszechnie akceptowaną formę organizacji i funkcjonowania polskiego archiwum, bez względu na jego model. Prace takie, zgodnie z odpowiedziami większości respondentów, powinna inicjować i koordynować Biblioteka Narodowa. W pięciu wypowiedziach zadeklarowano chęć przyłączenia się do grupy opracowującej strategię archiwizacji cyfrowego dziedzictwa Polski.

Podczas wywiadu próbowano uzyskać opinię respondenta z Biblioteki Narodowej w kwestii ewentualnego podjęcia przez BN roli koordynatora działań archiwizacyjnych w Polsce. Z odpowiedzi wynika jednak, że za bardziej kompetentne przedstawiciel BN uznaje Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. „Polskie dziedzictwo cyfrowe obejmuje zbiory archiwalne, biblioteczne i muzealne, archiwa audiowizualne oraz zbiory należące do fundacji, stowarzyszeń, osób prywatnych, instytucji kościelnych. Koordynacja archiwizacji tak różnorodnego materiału wymaga znajomości potrzeb różnych instytucji pamięci w Polsce, a jednocześnie powinna dawać możliwości zharmonizowanego finansowania prac”.

Nasuwa się zatem wniosek, że Biblioteka Narodowa z bardzo dużym prawdopodobieństwem byłaby właściwym w Polsce koordynatorem prac na rzecz długoterminowej archiwizacji elektronicznych zasobów bibliotecznych i takiej roli podjęłaby się. Natomiast w odniesieniu do komplet-

nego dziedzictwa cyfrowego Polski należałoby powołać, co sugeruje się również w jednej z odpowiedzi ankietowej, „...odrębną jednostkę, zrzeszającą pracowników instytucji gromadzących dokumenty elektroniczne (bibliotekarzy, archiwistów, muzealników) oraz informatyków”. Nie jest wykluczone, że takie zrzeszenie, działające przy właściwym ministerstwie i finansowane przez rząd mogłoby właściwie organizować prace archiwizacyjne i kierować nimi.

Ciekawe i potwierdzające tezę o utożsamianiu w Polsce procesów długoterminowej archiwizacji, głównie z budową polskich bibliotek cyfrowych, są odpowiedzi na pytania ankiety, dotyczące znajomości polskich inicjatyw na rzecz opracowania projektu długoterminowej archiwizacji polskiego dziedzictwa cyfrowego. W kwestii tej wypowiada się pięciu respondentów, a jako przykłady projektów archiwizacji polskich zbiorów elektronicznych zgodnie wymieniają oni: Federację Bibliotek Cyfrowych i kilka nazw polskich bibliotek cyfrowych oraz Narodowe Archiwum Cyfrowe. W jednym z wywiadów zwrócono uwagę na działalność Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Zespołu ds. Digitalizacji.

Omawiane badanie miało też służyć poznaniu opinii pracowników polskich instytucji gromadzących i udostępniających zasoby cyfrowe, z jakich powodów długoterminowa archiwizacja została określona mianem wyzwania oraz na czym, ich zdaniem, polega trudność organizacji działań archiwizacyjnych w Polsce. W jednej ankiecie pytanie to pozostało bez odpowiedzi, w pozostałych respondenci wymieniali najczęściej: brak środków finansowych, brak wiedzy, jak reagować na zmiany technologiczne oraz brak planu działania, w sensie braku wzorców oraz zaniedbań organizacyjnych. Nieco rzadziej wymieniano szybkość zmian technologicznych, różnorodność publikacji elektronicznych, a także brak sprzętu i oprogramowania potrzebnych dla celów długoterminowej ochrony zbiorów cyfrowych.

Przy jednej z odpowiedzi zamieszczono dodatkowy komentarz, z którego wynika słuszne przekonanie, że realizacja wszelkich zadań związanych z archiwizacją zasobów elektronicznych wymaga zatrudnienia dodatkowej kadry, która mogłaby skupić się tylko na tych zadaniach. Spełnienie takiego postulatu jest oczywiście ściśle zależne od możliwości finansowych instytucji bibliotecznych, które zwykle są ograniczone. Stąd zapewne, na pierwszym miejscu w prawie wszystkich odpowiedziach wymieniono brak środków finansowych, jako czynnik utrudniający bądź uniemożliwiający podjęcie działań archiwizacyjnych w polskich instytucjach bibliotecznych.

Ostatnie pytanie zawarte w ankiecie dotyczyło ewentualnej roli wydawców publikacji elektronicznych w procesach długoterminowej archiwizacji. Respondenci bez wyjątku odpowiedzieli, że wydawcy mają lub mogą mieć wpływ na realizację procesów archiwizacji swoich produktów. W ich opinii wydawcy powinni publikować z uwzględnieniem standardów w zakresie stosowanych formatów, a także sprzętu i oprogramowania potrzebnego do odczytu publikacji. Jeden z respondentów proponuje, aby zobligować wydawców do dołączania oprogramowania niezbędnego do odczytu i prezentacji treści niestandardowych publikacji. Zwrócono również uwagę, że

nie wszystkie publikacje elektroniczne można odczytać po wykonaniu ich kopii zapasowej (dotyczy to zwłaszcza programów). Bibliotekarze wskazują również problemy z identyfikacją niektórych informacji potrzebnych do sporządzenia metadanych dla publikacji elektronicznych, stąd sugestia respondentów dotycząca większej staranności w tym zakresie, najlepiej ujednolicenia i konsekwentnego stosowania formy i miejsca umieszczania na publikacji podstawowych metadanych. Proponuje się także, aby wydawcy odsyłali publikacje do instytucji archiwalnych wraz z kompletem metadanych. Próby takie podjęto w niektórych bibliotekach na świecie, przy czym z inicjatywą wychodziły jednak instytucje biblioteczne, precyzując swoje oczekiwania wobec wydawców. Głównie dotyczy to elektronicznych publikacji sieciowych, które są zgłaszane przez wydawców do bibliotek na specjalnym formularzu, a zgłoszenie wymaga uzupełnienia przez wydawcę określonych metadanych. W przypadku publikacji na nośnikach fizycznych, pewnym rozwiązaniem i pomocą dla bibliotekarzy mogłyby być katalogi wydawnicze, w których wydawcy prezentowaliby nowo opublikowany dokument zgodnie z konwencją zaproponowaną przez instytucje archiwizujące.

Respondenci proponują również współpracę pomiędzy wydawcami oraz bibliotekarzami i archiwistami w zakresie przechowywania u wydawców tzw. matrycy („matki”) publikacji elektronicznych, co dawałoby dodatkowe zabezpieczenie dokumentów.

Wypowiadający się w ankiecie deklarują potrzebę współpracy na rzecz standaryzacji procesów wydawniczych, jednak z sugestią, że będzie to bardzo trudne w przypadku wydawnictw małych, działających efemerycznie i często nieprofesjonalnie.

BADANIA W INSTYTUCJACH WYDAWNICZYCH

W celu poznania stanowiska wydawców publikacji elektronicznych wobec ich ewentualnego udziału w procesach trwałego zachowania opublikowanego dziedzictwa nauki i kultury, odpowiedni formularz ankiety został rozesłany do instytucji wydawniczych, które publikują dokumenty cyfrowe o charakterze naukowym, które na mocy ustawy o egzemplarzu obowiązkowym powinny być przekazywane bibliotekom i przechowywane w nich jako narodowy zasób biblioteczny.

Za podstawowe źródło informacji o polskich wydawnictwach publikacji elektronicznych przyjęto bazę Biblioteki Narodowej *Bibliografia wydawnictw elektronicznych*, rejestrującą publikacje cyfrowe od 2001 r. Z obszernego indeksu wydawców (ok. 300 pozycji⁹), wybrano do badań te instytucje, które publikują cyfrowe dokumenty przydatne w procesach

⁹ Indeks wydawców bazy BN *Bibliografia Dokumentów Elektronicznych* liczył 457 pozycji (stan na dzień 25 stycznia 2009 r.), jednakże szereg wydawnictw występowało w bazie wielokrotnie, np. firma wydawnicza Bellona była odnotowana jako Bellona oraz jako Dom Wydawniczy Bellona. Należy zatem szacować, że w bazie faktycznie zarejestrowanych było ok. 300 instytucji wydawniczych.

edukacyjnych, pracy naukowej i badawczej. Jako kryteria selekcji przyjęto liczbę opublikowanych dokumentów (powyżej trzech publikacji) oraz profil przedmiotowy wydawcy, ustalany na podstawie informacji dostępnych na stronach internetowych poszczególnych wydawnictw oraz zamieszczanych w Portalu Rynku Wydawniczego WYDAWCA. Źródłami dodatkowymi informacji o wydawcach były serwisy informacyjne Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek (PTWK, 2010) oraz Polskiej Izby Książki (PIK, 2010).

Ostatecznie do badań wybrano 39 instytucji wydawniczych ujętych w bazie BN. Zbiór ten został uzupełniony o 20 wydawnictw uczelni wyższych największych ośrodków akademickich w Polsce. Łącznie próba badawcza liczyła 58 instytucji wydawniczych.

Wydawnictwa objęte badaniem można przyporządkować do następujących kategorii wydawców: (1) uniwersalnych, (2) edukacyjnych, (3) akademickich i naukowych. W próbie badawczej znalazło się 12 firm wydawniczych z kategorii pierwszej, 14 – z kategorii drugiej oraz 32 – z trzeciej. Z opisu profilu wydawców wynika, że niektóre firmy publikują materiały o charakterze zarówno edukacyjnym, jak i uniwersalnym; można je zatem przyporządkować zarówno do pierwszej, jak i do drugiej kategorii.

Badanie w instytucjach wydawniczych przeprowadzono w dwóch etapach. Etap pierwszy polegał na wywiadzie telefonicznym z każdą wybraną do badań firmą wydawniczą, w celu potwierdzenia, czy firma rzeczywiście publikuje elektroniczne dokumenty przydatne w procesach edukacji i nauki, czy sama uznaje się za wydawcę publikacji elektronicznych i czy wyraziłaby chęć udziału w prowadzonych badaniach. Chęć udziału w badaniach wyraziły 23 firmy wydawnicze. W tej grupie 9 firm to wydawnictwa polskich uczelni wyższych, czyli wydawcy materiałów akademickich i naukowych, 10 to firmy publikujące materiały edukacyjne i 4 to wydawnictwa uniwersalne.

Dodatkowe informacje na temat stanowiska wydawców odnośnie do archiwizacji publikacji elektronicznych uzyskano od przedstawicieli Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek oraz Polskiej Izby Książki. Z przeprowadzonych rozmów telefonicznych wynika, że temat długoterminowej archiwizacji, ochrony publikacji elektronicznych nie był w tych instytucjach dotychczas omawiany. Nie spotkano się również z głosami wydawców, które świadczyłyby o przekonaniu, że ochrona ich elektronicznych produktów powinna stać się tematem rozważań czy też przedmiotem dyskusji. Rozmówcy z PTWK oraz PIK wyrazili chęć zapoznania się z pytaniami ankietowymi. Ankiety zwrotnej jednak nie nadesłali.

Etap drugi badania stanowiło rozesłanie ankiet do tych instytucji wydawniczych, które wyraziły gotowość udziału w badaniu. Kwestionariusz ankiety rozesłano do 25 instytucji; jednak odpowiedzi otrzymano ostatecznie tylko od 2 wydawców. Z uwagi na tę bardzo niską zwrotność ankiet skierowano się z prośbą o konsultację do dyrekcji firmy wydawniczej Wolters Kluwer Polska, która brała udział w przeprowadzonym przez autorkę w 2007 r. podobnym badaniu sondażowym (por. Januszko-Szakiel, 2010).

Firma Wolters Kluwer Polska jest jednym z największych wydawców publikacji prawniczych i biznesowych na rynku polskim. Stanowi też jedną z największych firm wydawniczych w Polsce publikujących dokumenty elektroniczne, zarówno na nośnikach przenośnych, jak i w Sieci i ma długoletnie doświadczenie w tym zakresie¹⁰.

Omówiony poniżej materiał badawczy pochodzi, poza opinią z firmy Wolters Kluwer Polska, również z ankiet zwrotnych, nadesłanych z Wydawnictwa Instytutu Problemów Ochrony Zdrowia oraz Young Digital Planet. Przedstawiono też wnioski wynikające z telefonicznych rozmów przeprowadzonych z wydawcami w ramach pierwszego etapu badania.

Obie firmy wydawnicze, które wzięły udział w badaniu mają charakter wydawnictw specjalistycznych. Wydawnictwo Instytutu Problemów Ochrony Zdrowia z siedzibą w Warszawie skupia się w swych działaniach na zagadnieniach dotyczących ubezpieczeń zdrowotnych, prawa medycznego, zarządzania zakładami opieki zdrowotnej, zarządzania ryzykiem w opiece zdrowotnej, szkolenia kadry medycznej, pozyskiwania środków unijnych dla sektora medycznego. Firma jest właścicielem Portalu „Prawo i Medycyna.pl” oraz wydawcą kwartalnika „Prawo i Medycyna”¹¹. Firma wydawnicza Young Digital Planet SA działa głównie na rynku oprogramowania komputerowego. Jest dostawcą systemów szkoleniowych i treści edukacyjnych, opartych na technologiach informacyjnych, dla klientów indywidualnych, instytucji oświatowych oraz przedsiębiorstw. Celem firmy jest dostarczanie rozwiązań edukacyjnych, które charakteryzują się najwyższą jakością oraz sprawdzoną efektywnością. Firma zajmuje pozycję światowego lidera w produkcji interaktywnych programów do nauki języków obcych¹².

Na podstawie rozmów telefonicznych stwierdzono, że w Polsce przeważa publikowanie tradycyjne, tj. w formie druku na papierze. Z 58 prowadzonych rozmów telefonicznych z wydawcami, tylko 12 odpowiedziało jednoznacznie twierdząco, że uważają się za wydawców publikacji elektronicznych. Jednak nawet w największych firmach wydawniczych, które mają rozbudowane działy publikacji elektronicznych i publikują dokumenty na nośnikach przenośnych oraz w Sieci, publikowanie elektroniczne jest działalnością marginalną, aczkolwiek traktowaną poważnie. Rozmówcy pozostałych firm wydawniczych twierdzili, że procesy publikowania elektronicznego występują u nich sporadycznie i najczęściej nie są to publikacje samoistne wydawniczo, lecz materiały uzupełniające do publikacji drukowanych.

Z przeprowadzonych rozmów wynika też, że wydawnictwa uczelni w zasadzie nie publikują w wersji elektronicznej. W dwóch wydawnictwach odnotowano potrzebę dołączenia do publikacji drukowanej pliku na CD.

¹⁰ Na podstawie informacji zamieszczonych w serwisie WWW firmy (Wolters Kluwer Polska, 2010).

¹¹ Na podstawie informacji zamieszczonych w serwisie WWW Instytutu (Instytut Problemów Ochrony Zdrowia, b.d.).

¹² Na podstawie informacji zamieszczonych w serwisie WWW firmy (Young Digital Planet, 2010).

Były to rozprawy doktorskie z dużym objętościowo materiałem, który stanowił część aneksu. Przedstawiciele wydawnictw uczelnianych wyrażali przekonanie, że znacznie częściej to biblioteki uczelniane podejmują próby publikowania elektronicznego w związku z pracami digitalizacyjnymi (jako przykład wskazano Bibliotekę Główną AGH w Krakowie) oraz tworzeniem repozytoriów cyfrowych materiałów dydaktycznych i prac pracowników naukowo-dydaktycznych, udostępnianych na stronach WWW. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika przyznało, że planuje publikację czasopism cyfrowych w Sieci.

Interesujące jest również podejście wydawców podręczników i materiałów elektronicznych, głównie w postaci systemów multimedialnych do nauczania języków obcych. Wydawcy w rozmowie tłumaczyli, że nie zaliczają siebie do wydawców publikacji elektronicznych, gdyż publikują podręczniki głównie w wersji drukowanej, a dodatki w postaci CD do podręczników bądź samoistne programy multimedialne do nauczania zamawiają u zewnętrznych producentów, pełniąc tylko rolę dystrybutora.

Bardzo podobnym podejściem charakteryzuje się wiele wydawnictw wyszczególnionych w bazie BN. Ich przedstawiciele twierdzą, że opublikowanie kilku dokumentów w postaci elektronicznej, głównie na CD, nie czyni ich wydawcami publikacji elektronicznych.

Na podstawie rozmów ustalono, że wiele firm z bazy BN zawiesiło swoją działalność bądź zaliczają się raczej do grupy firm dystrybucyjnych, aniżeli wydawniczych. Wydawcy nie są też świadomi istnienia bazy BN, w której są odnotowani.

Warto również zauważyć, że niektóre wydawnictwa przyznały się w rozmowie do znacznie większej liczby opublikowanych elektronicznych dokumentów w stosunku do liczby odnotowanej w bazie BN. Może to wynikać z zaniedbania obowiązku odsyłania do bibliotek egzemplarza obowiązkowego bądź z polityki BN dotyczącej prowadzenia bazy wydawnictw elektronicznych. Z rozmowy, którą przeprowadzono z pracownikami BN zajmującymi się tą bazą wynika, że jest ona uaktualniana na bieżąco, na podstawie wpływu egzemplarza obowiązkowego. Zatem opcja pierwsza, świadcząca o bagatelizowaniu przepisów prawnych przez wydawców, wydaje się być bardziej prawdopodobna.

Z ankiety zwrotnej nadesłanej z Wydawnictwa Instytutu Ochrony Zdrowia wynika, że dokumenty w formie elektronicznej zaczęto publikować tam w 2006 r., głównie na płytach CD i DVD. Nie zgłoszono dotychczas problemów z odczytem tych publikacji. Respondent zdecydowanie zgodził się z opinią, że zastosowanie przez wydawców odpowiedniego nośnika zapisu publikacji może mieć wpływ na efektywność procesu długoterminowej archiwizacji: „...wybór odpowiedniego nośnika jest niezwykle istotny w czasach bardzo dynamicznych zmian w dziedzinie technologii cyfrowych”. Decydując się na zapis dokumentu w odpowiednim formacie i na nośniku, wydawnictwo kieruje się głównie dwoma kryteriami, tj. ceną i powszechnością korzystania z konkretnego nośnika. Respondent ten przyznaje też, że nie spotkał się dotychczas z jakąkolwiek formą współpracy

instytucji wydawniczych z bibliotekami i archiwami w zakresie archiwizacji publikacji elektronicznych. Brak również jednoznacznej deklaracji chęci współpracy: „na pewno istotnym czynnikiem decydującym o podjęciu takiej współpracy byłyby ewentualne koszty dostosowania procesu wydawniczego do nowych standardów”. Istotne jest jednak to, że wydawca takiej współpracy nie wyklucza.

Znacznie wcześniej, bo w 1990 r., pierwsze dokumenty elektroniczne opublikowała firma Young Digital Planet. Publikacje te ukazały się na dyskietkach 5,25 cala i w badaniu przyznano, że firma nie ma obecnie możliwości odczytu treści tych dokumentów. I ten wydawca zgadza się również z opinią, że opublikowanie dokumentu w odpowiednim formacie i na odpowiednim nośniku może mieć wpływ na zachowanie jego użyteczności w dłuższym czasie, a decydując się na format i nośnik zapisu publikacji, podstawowym kryterium jest dostępność technologii.

W kwestii współpracy z instytucjami bibliotecznymi i archiwalnymi, firma YDP stwierdziła, że „przekazuje egzemplarze nowo wydanych tytułów do Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej zgodnie z ustawą o przekazywaniu egzemplarzy obowiązkowych”, bez odpowiedzi pozostawiając pytanie o możliwość dostosowania procesu wydawniczego do wytycznych bibliotekarzy i archiwistów, w celu nadania publikacjom parametrów umożliwiających ich długoterminową archiwizację. Przedstawiciel firmy zauważył natomiast, że wydawcy mogliby tworzyć wirtualne serwery dla publikacji elektronicznych. Pomysł niewątpliwie interesujący, jednak bliżej nieokreślony, zatem trudno jednoznacznie odczytać zamiar autora wypowiedzi.

Podobną koncepcję archiwizacji publikacji elektronicznych zaproponował przedstawiciel firmy Wolters Kluwer Polska: „...wspaniałym archiwum dla publikacji elektronicznych wydaje się obecnie przestrzeń Internetu. Oczywiście jest to rozwiązanie niedoskonałe pod wieloma względami, choćby z uwagi na brak kompletności, wiarygodności, systematyki. Podstawowymi zaletami Internetu jest ogólnodostępność, brak ograniczeń co do objętości, niski koszt umieszczenia w Internecie publikacji i najważniejsza zaleta – publikacja przechowywana jest «wiecznie». Co dzisiaj trafi do sieci, jest przechowywane jako kopia, nawet po usunięciu pierwotnego pliku na wielu serwerach (choćby wyszukiwarka Google). Pozostaje oczywiście kwestia kompletności i autentyczności tak «przechowywanych» dokumentów. Do rozwiązania byłby więc problem, jak przy wykorzystaniu opisanej wyżej cechy Internetu, zbudować system dostępu do danych z jakimś systemem oceny wiarygodności źródła”. Pomimo wielokrotnie podejmowanych prób, nie udało się uzyskać od autora wypowiedzi, dookreślenia tego pomysłu.

Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że w polskich firmach wydawniczych temat ochrony publikacji elektronicznych nie był dotychczas podejmowany, a jedyna forma współpracy z instytucjami bibliotecznymi polega na przekazywaniu egzemplarza obowiązkowego. Warto tu zwrócić uwagę na podjętą przez wydawców inicjatywę odnośnie

do obowiązkowego egzemplarza elektronicznego. Otóż 20 kwietnia 2009 r. w Biurze Polskiej Izby Książki w Warszawie odbyło się pierwsze posiedzenie powołanej tego samego dnia Sekcji Publikacji Elektronicznych Polskiej Izby Książki (SPE PIK). Sekcję utworzyły następujące firmy wydawnicze: Dom Wydawniczy MEDIUM, Young Digital Planet, SW Czytelnik, Key TExt, Biblioteka Analiz, LexisNexis Polska, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Novae Res – Wydawnictwo Innowacyjne, ZamKor P. Sagnowski i Wspólnicy, Wolters Kluwer Polska, Porozumienie Wydawców, IPS International Publishing Service, NetPress Digital. Celem Sekcji ma być podjęcie działań dla ochrony interesów wydawców publikacji elektronicznych, w tym docelowo powołanie stowarzyszenia, które powinno posiadać prawa organizacji zbiorowego zarządu prawami autorskimi w odniesieniu do publikacji elektronicznych. Planowany jest również cykl szkoleń dla członków PIK w dziedzinach związanych z publikacjami elektronicznymi. Na posiedzeniu Sekcji Publikacji Elektronicznych PIK, 17 lutego 2010 r. jej członkowie podjęli dyskusję na temat projektu zastąpienia dotychczasowo ustawowego przepisu o egzemplarzu obowiązkowym (zgodnie z którym każdy wydawca powinien nieodpłatnie przekazywać 17 egzemplarzy każdej swojej publikacji bibliotekom wyznaczonym w ustawie), przepisem, w myśl którego liczba egzemplarzy przekazywanych nieodpłatnie do bibliotek zostałaby znacznie zmniejszona, a równocześnie wprowadzony zostałby obowiązek przekazywania Bibliotece Narodowej elektronicznego egzemplarza obowiązkowego każdej publikacji. Członkowie Sekcji odnieśli się krytycznie do tego projektu i poparli oświadczenie Sekcji opublikowane w formie Komunikatu PIK z 5 lutego 2010 r., którego podstawowe stwierdzenie brzmi: „Sekcja Publikacji Elektronicznych Polskiej Izby Książki stanowczo sprzeciwia się wprowadzeniu obowiązkowego egzemplarza elektronicznego w miejsce dotychczasowego egzemplarza papierowego, wysyłanego do bibliotek uprawnionych na mocy Ustawy z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych (Dz.U. 1996, nr 152, poz. 722). Brak jakichkolwiek gwarancji dotyczących skutecznego zabezpieczenia plików przez ich dysponenta, Bibliotekę Narodową, rodzą ryzyko całkowitej utraty kontroli nad dostarczonymi treściami. Wydawcy mogą zgodzić się na przekazywanie jednego zabezpieczonego egzemplarza dla potrzeb archiwum narodowego, dopiero po przedstawieniu przez Bibliotekę Narodową systemu zabezpieczeń zbiorów, formatu zapisu pliku i sposobów archiwizacji, a także po przedstawieniu przez Bibliotekę Narodową umowy ubezpieczeniowej, która w przypadku złamania zabezpieczeń przechowywanych w jej zbiorach treści, gwarantowałaby wydawcom wypłatę odszkodowań z tytułu utraconych korzyści. Jednocześnie członkowie Sekcji Publikacji Elektronicznych Polskiej Izby Książki stanowczo sprzeciwiają się, by przekazywane przez wydawców pliki mogły być udostępniane lub przechowywane gdziekolwiek poza gmachem Biblioteki Narodowej”¹³.

¹³ Zob. PIK, 2010. Informacja potwierdzona przez przewodniczącego Sekcji Publikacji Elektronicznych PIK, Łukasza Gołębińskiego.

Stanowisko Sekcji jednoznacznie wskazuje, jakie są oczekiwania wydawców od Biblioteki Narodowej w zakresie archiwizacji zasobów cyfrowych, opublikowanych przez polskich wydawców. Zatem kształt procesów ich gromadzenia i archiwizowania będzie zależeć głównie od decyzji i działań Biblioteki Narodowej.

POZNAŃSKIE CENTRUM SUPERKOMPUTEROWO-SIECIOWE WOBEC PROBLEMU DŁUGOTERMINOWEJ ARCHIWIZACJI CYFROWYCH MATERIAŁÓW BIBLIOTECZNYCH

Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, działa od 1993 r. i świadczy m.in. usługi związane z Internetem dla środowiska naukowego. W 1996 r. PCSS rozpoczęło prace badawcze w zakresie bibliotek cyfrowych, które miały na celu stworzenie oprogramowania do budowy bibliotek cyfrowych. W rezultacie, w 2002 r. powstał system dLibra jako pierwszy zastosowany do budowy Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej i z czasem do kolejnych polskich bibliotek cyfrowych, tworzących obecnie Federację Bibliotek Cyfrowych.

Oprócz projektu dotyczącego oprogramowania dLibra i budowy polskich bibliotek cyfrowych, PCSS jest zaangażowane w europejskie projekty związane z bibliotekami cyfrowymi: ENRICH oraz EuropeanaLocal¹⁴.

Podstawowym celem wywiadu, który został przeprowadzony w maju 2008 r. w Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym było ustalenie, czy PCSS przyłączyłoby się do opracowania strategii długoterminowej archiwizacji polskich zasobów cyfrowych i podjęło się technicznej opieki nad archiwum polskiego zasobu cyfrowego. Zamiarem było również poznanie strategii ochrony zasobów zgromadzonych w polskich bibliotekach cyfrowych i ewentualnego programu ich długoterminowej archiwizacji.

W rozmowie przedstawiciele PCSS wyrazili zainteresowanie udziałem w pracach nad ustaleniem strategii długoterminowej archiwizacji elektronicznych zasobów polskich bibliotek oraz zwrócili uwagę na projekt PCSS o nazwie Krajowy Magazyn Danych. Celem projektu KMD jest zbudowanie rozproszonego systemu przechowywania danych o zasięgu krajowym, który ma zapewnić wydajne metody dostępu do danych oraz operacji na danych, a także wysoki poziom wiarygodności, niezawodności i bezpieczeństwa danych. Głównym zastosowaniem systemu ma być usługa tworzenia kopii zapasowych i archiwizacji m.in. dla instytucji akademickich i edukacyjnych¹⁵. Zgodnie z opiniami prezentowanymi przez przedstawicieli PCSS, tworząc system archiwalny dla polskich zasobów cyfrowych należałoby założyć ich składowanie na serwerze archiwalnym, tj. profesjonalnym archiwizerze. Treści dokumentów opublikowanych na

¹⁴ Na podstawie: PCSS – badania i projekty, b.d.

¹⁵ Zob. KMD, 2009; A. Januszko-Szakiel (2010), s. 422.

nośnikach fizycznych, najsensowniej byłoby oddzielić od nośników i również umieścić na serwerze. Jeśli natomiast program ochrony zakładałby archiwizację na nośniku oryginalnym, należałoby przynajmniej co pięć lat dokonać zmiany nośnika. Do zapisu treści publikacji cyfrowych, informatycy z PCSS doradzali stosowanie formatu DjVu do celów prezentacji oraz TIFF jako formatu archiwalnego. Ich zdaniem, zawsze należy decydować się na standardy otwarte.

Śród problemów, z którymi najtrudniej uporać się w procesach długoterminowej archiwizacji respondenci wymienili tylko brak środków finansowych. Nawet najbardziej skomplikowane techniczne zadania można wykonać, pod warunkiem, że są fundusze na stosowne badania i projekty testowe.

W rozmowie pytano również o wskazania dotyczące modelu archiwum dla polskiego dziedzictwa cyfrowego. Z odpowiedzi wynika, że łatwiejsze i sprawniejsze organizacyjnie wydaje się utworzenie jednego centralnego archiwum. Należy jednak rozważyć, w jakim stopniu zaletą, a w jakim wadą jest złożenie funduszy i odpowiedzialności „w jedne ręce”. Prawdopodobnie lepszy byłby model jednorodnego archiwum rozproszonego, z rozproszoną odpowiedzialnością. Archiwum rozproszone wydaje się też lepiej spełniać wymagania bezpieczeństwa, np. w przypadku awarii, zagrożenie uszkodzenia bądź utraty zasobów dotyczy fragmentu kolekcji, a nie całości, jak w przypadku archiwum centralnego.

W kwestii metod ochrony zasobów polskich bibliotek cyfrowych stwierdzono, że odbywa się ona w sposób powszechnie przyjęty w systemach informatycznych, tzn. wykonywane są sumy kontrolne oraz kopie bezpieczeństwa obiektów cyfrowych. Zasoby bibliotek cyfrowych nie są objęte programem archiwizacji długoterminowej; nie ma w architekturze i funkcjach systemu dLibra komponentu odpowiedzialnego za długoterminową użyteczność zasobów cyfrowych. Pomysł jego utworzenia bardzo spodobał się pracownikom PCSS i wyrazili opinię, że warto uzupełnić architekturę dLibry. Interesująca wydała się również idea selekcjonowania zasobów i utworzenia w systemie modułu zajmującego się przechowywaniem treści ważnych.

Kompetencje i dotychczasowe doświadczenia PCSS wskazują, że byłoby ono właściwym partnerem w działaniach archiwizacyjnych polskich instytucji bibliotecznych. Od wielu lat pracownicy PCSS są skupieni na pracach związanych z tworzeniem i zarządzaniem polskimi bibliotekami cyfrowymi oraz z rozwojem projektu Federacja Bibliotek Cyfrowych, tym samym znają polskie środowisko biblioteczne oraz jego potrzeby. Są również świadomi potrzeby działań na rzecz długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych, posiadają wiedzę i doświadczenie, potrzebne w tych procesach. Prawdopodobnie byłiby cennymi doradcami w zakresie technicznych zagadnień długoterminowej archiwizacji i tworzenia systemu depozytowego. Ponadto, badania przeprowadzone w bibliotekach wskazują, że PCSS jest firmą znaną i wiarygodną dla polskiego środowiska bibliotecznego. Bibliotekarze chętnie powierzyliby właśnie PCSS opiekę nad polskim zasobem cyfrowym.

PODSUMOWANIE

Wyniki omówionych powyżej badań upoważniają do wniosku, że w polskich instytucjach bibliotecznych, nawet w tych o statusie bibliotek narodowych, w których najstarsze publikacje elektroniczne pochodzą z lat 1994-1996, nie wypracowano dotąd strategii długoterminowej ochrony użyteczności materiałów elektronicznych. Odczyt i prezentacja treści najstarszych publikacji elektronicznych, zgromadzonych w polskich bibliotekach jest utrudniona, a nawet niemożliwa z racji braku potrzebnego sprzętu i oprogramowania. Mniej niepokojący jest stan publikacji wydanych po 2000 r. Odczyt i prezentacja ich treści są w zasadzie wykonalne, aczkolwiek konieczne i pilne jest podjęcie decyzji o sposobie długoterminowego utrzymania ich użyteczności. W dobrej kondycji są publikacje elektroniczne tworzące zasoby polskich bibliotek cyfrowych. Z uwagi na to, że kolekcje te są tworzone, składowane i zarządzane w profesjonalnych systemach informatycznych i posiadają kopie bezpieczeństwa, mają duże szanse przetrwania do czasu, kiedy zostaną umieszczone i zarchiwizowane w profesjonalnych systemach depozytowych.

Generalnie poziom świadomości pracowników polskich instytucji bibliotecznych dotyczący potrzeby długoterminowej archiwizacji polskich zasobów cyfrowych jest wciąż niezadowalający. Procesy archiwizacyjne nadal bywają utożsamiane z digitalizacją, czyli ochroną materiałów analogowych i tworzeniem bibliotek cyfrowych. Ewentualnie, długoterminową archiwizację publikacji elektronicznych, rozumianą jako sporządzanie kopii zapasowych, bibliotekarze odnoszą jedynie do zasobów bibliotek cyfrowych. Zupełnie pomijana jest natomiast kwestia archiwizacji materiałów bibliotecznych opublikowanych na nośnikach przenośnych.

Mimo tej ogólnej obserwacji stwierdzić należy, że w środowisku polskich bibliotekarzy, bibliotekoznawców i informatologów są osoby właściwie rozumiejące pojęcie długoterminowej archiwizacji publikacji elektronicznych i świadome tego, że materiały elektroniczne powinny być przechowywane w odpowiednich warunkach, okresowo odczytywane w celu zidentyfikowania ewentualnych utrudnień odczytu i prezentacji ich treści, poddawane właściwym metodom archiwizacyjnym. Przykładem są specjaliści z Biblioteki Narodowej, gdzie planuje się i podejmuje działania archiwizacyjne. Inicjatywą, która zasługuje na szczególną uwagę w kontekście niniejszych rozważań jest Narodowe Repozytorium Publikacji Elektronicznych BN, w którym ma być składowany i archiwizowany polski zasób cyfrowy. Drugą tego typu inicjatywą jest Krajowy Magazyn Danych, tworzony przez PCSS, głównie z myślą o ochronie zasobów polskich bibliotek cyfrowych.

W celu pogłębienia świadomości oraz propagowania zagadnień związanych z długoterminową archiwizacją polskich zasobów cyfrowych niezbędne jest stworzenie oferty wszelkich form kształcenia i dokształcania, w wyniku których pracownicy polskich bibliotek zyskają wiedzę i umiejętności potrzebne do organizacji i wykonywania czynności archiwizacyjnych. Brak wiedzy, jak organizować i realizować prace archiwizacyjne jest obok

braku środków finansowych najpoważniejszą trudnością w procesach długoterminowej archiwizacji.

Instytucje biblioteczne w Polsce stoją przed koniecznością ustalenia, czy polski biblioteczny zasób cyfrowy będzie archiwizowany w lokalnych archiwach cyfrowych, czy też w jednym centralnym archiwum. W tej kwestii potrzebne jest podjęcie współpracy i stworzenie powszechnie akceptowanego, narodowego programu działań archiwizacyjnych. Bez względu na to, czy będzie to model archiwum rozproszonego, czy centralnego, potrzebne jest powołanie instytucji bądź organizacji, która przyjmie rolę inicjatora i koordynatora działań archiwizacyjnych w Polsce. Jest bardzo prawdopodobne, że właściwym koordynatorem działań archiwizacyjnych w Polsce byłaby BN wraz MKiDN oraz PCSS.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w środowisku polskich wydawców dotychczas nie było podejmowane, na szeroką skalę, zagadnienie długoterminowej ochrony publikacji elektronicznych. Byliby oni jednak skłonni zapoznać się z koncepcją instytucji bibliotecznych w tej sprawie i przyłączyć się do działań na rzecz opracowania strategii archiwizacji publikacji elektronicznych.

BIBLIOGRAFIA

- About RLG Programs* (b.d.). [online]; RLG Mountain View, CA USA 2006 [dostęp: 12.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://worldcat.org/arcviewer/1/OCC/2007/08/08/0000070511/viewer/file1939.html>>.
- Bibliografia Dokumentów Elektronicznych* (2008). *Indeks wydawców Bazy BN* [online]. Biblioteka Narodowa [dostęp 25.01.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=27&IZ=WYDAWCA>>.
- Biblioteka cyfrowa (2008). [online]. W: Wikipedia [dostęp: 25.01.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_cyfrowa>.
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej (b.d.). [online]. Biblioteka Główna UMCS, Lublin 2008. [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bg.umcs.lublin.pl/>>.
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie [online]. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Warszawa 2008. [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.buw.uw.edu.pl>.
- Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego [online]. Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2008. [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bg.us.edu.pl/>.
- CRL (2010). Center for Research Libraries [online]; [dostęp: 11.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.crl.edu/>>.
- Czermiński, Jurand B.(2002). *Cyfrowe środowisko współczesnej biblioteki*. Gdańsk: Wydaw. Uniwersytetu Gdańskiego.
- DPC(2010). Digital Preservation Coalition, Heslington, York [online]; [dostęp: 11.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.dpconline.org/graphics/index.html>>.
- FBC (2008). Federacja Bibliotek Cyfrowych [online]. Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe [dostęp: 2.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://fbc.pionier.net.pl/owoc>>.
- Hedstrom, Margaret; Montgomery, Sheon (1999). *Digital Preservation Needs and Requirements in RLG Member Institution*. December 1998. RLG. Research Libraries Group, Mountain View, CA [online]. OCLC Research [dostęp: 08.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <www.oclc.org/programs/ourwork/past/digpresneeds/digpres.pdf>.

- Instytut Problemów Ochrony Zdrowia (b.d.). [online]. Instytut Problemów Ochrony Zdrowia [dostęp: 03.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ipoz.pl/>>.
- It's about time: research challenges in digital archiving and long term preservation* (2003). *Final report: Workshop on Research Challenges in Digital Archiving and Long-term Preservation*, April 12-13, 2002. Washington, D. C.: Library of Congress, 2003.
- Januszek-Szakiel, Aneta (2010). Problemy organizacji działań w zakresie długoterminowej archiwizacji zasobów cyfrowych w Polsce. *Przegląd Biblioteczny*, z. 4, s. 405-428.
- Katalog WWW Google (2008). Nauka i edukacja – Nauczanie zdalne [online]; [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.google.com/Top/World/Polski/Nauka_i_edukacja/Nauczanie_zdalne/>.
- Katalogi, kartoteki i bazy danych (2009). Bazy danych Ewidencja oraz Biblios. Biblioteka Narodowa [online]; [dostęp: 10.01.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/index.php/zbiory/zbiory-bibliologiczne/katalogi,-kartoteki-i-bazy-danych>>.
- KMD (2009). Krajowy Magazyn Danych [online]. Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe [dostęp: 11.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://kmd.pcss.pl/index.html>>.
- Nahotko, Marek (2006). Nauczanie zdalne (e-learning) w polskich szkołach wyższych / e-ten euridice [online]. W: Kocójowa, Maria [red.]: *E-włączenie czy e-wyobcowanie?* Kraków: IINiB UJ 2006, s. 62-66. Seria: ePublikacje Instytutu IINiB UJ, nr 2. [dostęp: 02.03.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.inib.uj.edu.pl/wyd_inib/s3_z2/nahotko-n.pdf>.
- PCSS (2009). Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS) [online]; [dostęp: 12.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.man.poznan.pl>>.
- PCSS – badania i projekty (b.d.). [online]. Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe [dostęp: 12.06.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.man.poznan.pl/badania/index.html>>.
- PIK (2010). Polska Izba Książki [online]; [dostęp: 20.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.pik.org.pl/>>.
- PTWK (2010). Polskie Towarzystwo Wydawców Książek [online]. WYDAWCA. Portal Rynku Wydawniczego [dostęp: 20.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.wydawca.com.pl/index.php?s=info&kat=8&dzial=23&poddzial=0>>.
- Preserving Digital Information* (1996). *Report of the Task Force on Archiving of Digital Information* [online]. RLG Mountain View, CA USA [dostęp: 19.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.clir.org/pubs/reports/pub63watersgarrett.pdf>>.
- Reports on Digital Archives and Repositories* (2010). [online]. Center for Research Libraries, Chicago, IL [dostęp: 14.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.crl.edu/archiving-preservation/digital-archives/digital-archive-reports>>.
- RLG Partnership (2009). [online]. OCLC Dublin, Ohio USA [dostęp: 12.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/programs/default.htm>>.
- MKiS (1998a). *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 19 marca 1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu*. 1998, nr 44, poz. 269.
- MKiS (1998b). *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie ustalenia wykazu bibliotek, których zbiory tworzą narodowy zasób biblioteczny, określenia organizacji tego zasobu oraz zasad i zakresu jego szczególnej ochrony*. Dz. U. Nr 146, poz. 955.
- SEA (b.d.). [online]. Stowarzyszenie E-learningu Akademickiego [dostęp: 03.03.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.sea.edu.pl/>>.
- Studia online* (b.d.). Onet.pl. Katalog [online]; [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://katalog.onet.pl/6173,studiaonline,k.html>>.
- The Digital Preservation Coalition* (2010). [online]. Digital Preservation Coalition, Hellington, York [dostęp: 11.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.dp-conline.org/>>.

- The Directory of Open Access Repositories – OpenDOAR* (2010). [online]. University of Nottingham [dostęp: 02.03.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.opendoar.org/>>.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (1997). Dz. U. Nr 85, poz. 539.
- Waters, Donald; Garrett, John (1996). *Preserving Digital Information. Report of the Task Force on Archiving of Digital Information*. Washington D. C.: The Commission on Preservation and Access, The Research and Library Group, 1996 [online]. OCLC, Online Computer Library Center [dostęp: 01.09.2009]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.oclc.org/programs/ourwork/past/digpresstudy/final-report.pdf>>.
- Wolters Kluwer Polska (2010). Informacje o wydawnictwie [online]; [dostęp: 02.03.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wolterskluwer.pl/?cmd=info_o_wydawnictwie>.
- Wybrane kolekcje cyfrowe (2008). [online]. *EBIB. Elektroniczna Biblioteka – platforma cyfrowa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich* EBIB [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/content/view/275/79/>>.
- Young Digital Planet* (2010). *O firmie* [online]. Young Digital Planet [dostęp: 03.03.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www2.ydp.com.pl/ydp/multimedia/1064,O-firmie.html>>.
- Zasoby sieciowe (2006). [online]. *Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie* [dostęp: 02.03.2008]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.wsp.krakow.pl/kbin/zasoby.html>>.

ANETA JANUSZKO-SZAKIEL

Andrzej Frycz Modrzewski College in Cracow
e-mail: ajanuszko-szakiel@afm.edu.pl

CURRENT STATE OF ELECTRONIC RESOURCES
AND THEIR PRESERVATION IN POLISH LIBRARIES
AND PUBLISHING HOUSES – AN ANALYSIS

KEYWORDS: Electronic publications. Long-term preservation of electronic publications. Polish libraries. National Library of Poland. Jagiellonian Library. Poznań Supercomputing and Networking Center. Ministry of Culture and National Heritage. Polish publishing houses for electronic publications. Electronic Publications Division.

ABSTRACT: The author discusses the results of 2009 research on electronic resources of Polish libraries. The research was focused on defining the state of electronic resources collected in traditional and digital libraries and evaluating the awareness and attitudes of Polish electronic resources library managers towards the issue of long-term preservation of resources in question. Finally, the author analyzes conclusions reached as a result of conversations with Poznań Supercomputing and Networking Center employees on long-term preservation of electronic library resources.

Artykuł wpłynął do Redakcji 5 lipca 2010 r.

STANISŁAW SKÓRKA

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Biblioteka Główna
skorka@up.krakow.pl

ARCHITEKT INFORMACJI – KREATOR PRZESTRZENI INFORMACYJNYCH

Stanisław Skórka jest dyrektorem Biblioteki Głównej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz adiunktem w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP. Specjalizuje się w nauce o informacji, szczególnie w dziedzinach strategii wyszukiwania informacji w Internecie, architektury informacji, funkcjonalności i użyteczności serwisów internetowych. Jest autorem programu pierwszych w Polsce studiów podyplomowych z zakresu architektury informacji oraz ambasadorem na Polskę European Information Architecture Summit. Najważniejsze publikacje: *Użytkownicy systemów hipertekstowych. Strategie poszukiwania informacji w edukacyjnym serwisie internetowym* (Kraków 2006), *Strategie poszukiwania informacji w edukacyjnym serwisie internetowym* (*Przegląd Biblioteczny*, 2005, z. 3 (73), s. 321-340), „Najpierw użytkownik, potem technologia” – czyli zadania architekta informacji w bibliotece. [CD-ROM]

(W: *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*. (ePublikacje Instytutu INiB UJ, Nr 5; ISSN 1896-3846), red. naukowy prof. UJ dr hab. Maria Kocójowa. Kraków 2008, s. 218-224).

SŁOWA KLUCZOWE: Architektura informacji. Przestrzeń informacyjna. Projektowanie. Moduły architektury informacji. Trop informacji.

ABSTRAKT: Przestrzeń informacyjna (PI) jest rodzajem środowiska informacyjnego składającego się m.in. z treści, danych i komunikatów zorganizowanych w celu zaspokojenia potrzeb informacyjnych. Ludzie stykają się z PI zarówno w świecie wirtualnym, jak i rzeczywistym. Problemami zarządzania zasobami w PI oraz ułatwianiem ich przeszukiwania zajmują się architekci informacji. Ich celem jest uczynienie dostępu do poszukiwanej informacji możliwie najszybszym i wygodnym. Architektura informacji jest wszechobecna, występuje tam, gdzie istnieją zasoby informacyjne. Środowiska informacyjne projektuje się z uwzględnieniem następujących potrzeb: kupowania, szukania informacji, komunikowania się, znajdowania drogi itp. Z punktu widzenia architektury informacji (AI) przestrzeń informacyjna definiowana jest jako przestrzeń składająca się z trzech oddziałujących na siebie elementów: treści, kontekstu i użytkownika. Proces tworzenia PI obejmuje: planowanie, analizę, projektowanie, testowanie i udoskonalenie.

PRZESTRZEŃ INFORMACYJNA JAKO POLE DZIAŁANIA ARCHITEKTURY INFORMACJI

Ludzie budują przestrzeń poprzez swoją działalność i interpretację (Benyon, 2001, p. 429). Jedną z nich jest przestrzeń informacyjna (PI). Pojęcie PI jest w ostatnich latach popularne zarówno w literaturze informatycznej, jak i z zakresu bibliologii i informatologii, wystarczy przytoczyć niektóre tytuły wydawnictw: *Przestrzeń informacji*, Poznań 2002; *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*, Kraków 2005; *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*, Toruń 2009. Jednak w rodzimych słownikach i encyklopediach związanych z wymienionymi wyżej dziedzinami wiedzy nie udało się odnaleźć precyzyjnego wyjaśnienia, czym jest przestrzeń informacyjna. Definicję znaleźć można natomiast w kilku publikacjach zagranicznych, m.in. w słowniku autorstwa Kat Hagedorn, dostępnym na stronie Argus ACIA *Information Architecture Glossary*, w którym PI nazwano „The sum of information on an area of interest” (Hagedorn, 2000, p. 5), czyli sumą informacji znajdujących się w danym polu zainteresowania. Ludzkość ma do czynienia z przestrzenią informacyjną, od kiedy zaczęła się komunikować i tworzyć informacje.

David Benyon określił przestrzeń informacyjną jako system znaków, symboli, struktur i funkcji pozwalających ludziom przechowywać, wyszukiwać i przetwarzać informację. Według niego PI jest tworzona i definiowana przez tzw. artefakty informacji, którymi są przedmioty i zjawiska postrzegane i interpretowane przez ludzi, aby osiągnąć określone cele w przestrzeni świata rzeczywistego (tzw. przestrzeni działań ang. *activity space*). Artefakty informacji są konceptualizacją pewnych aspektów przestrzeni działań (Benyon, 2001, pp. 427-428). Człowiek w trakcie swojej aktywności nieustannie porusza się pomiędzy przestrzeniami: informacyjną i działań, np. kupując odtwarzacz plików mp3 w sklepie internetowym – korzysta z PI, aby go odebrać wykonuje działanie w świecie rzeczywistym, przegląda instrukcję obsługi, chcąc dowiedzieć się, jak działają jego poszczególne funkcje (ponownie w PI), w przestrzeni działań wykorzystuje zdobytą wiedzę. I wreszcie posługiwanie się urządzeniem (np. nawigowanie pomiędzy folderami, odnajdywanie ulubionego utworu itp.) jest naprzemiennym wkraczaniem w PI i rzeczywistą przestrzeń działań (zob. rys. 1).

Synonimem przestrzeni informacyjnej jest m.in. termin „infosfera”, który Juliusz Kulikowski zdefiniował jako „środowisko informacyjne człowieka obejmujące te rodzaje informacji, które są mu dostępne za pośrednictwem centrów wyższej działalności nerwowej” (Kulikowski, 1978, s. 2). Można więc przyjąć, iż przestrzeń informacyjna jest środowiskiem opracowanym i skonstruowanym w celu zaspokojenia konkretnych potrzeb informacyjnych. Jednym z przykładów takiej PI była Biblioteka Aleksandryjska ze swoimi *Pinakes (Tablicami)* oraz etykietami na brzegach zwójów. PI może być również zbiorem przypadkowych komunikatów, których percepcja i porządek zależą od działalności człowieka, np. od wyboru

Rys. 1. Metafora przestrzeni informacyjnej w iPodzie. Widok albumów muzycznych w trybie wyświetlania *Cover Flow*

danej opcji, kierunku poruszania się w terenie itp. W tym artykule będzie mowa o metodach i zasadach kształtowania pierwszego z wymienionych typów PI, a więc PI o przemyślanej i celowo wyznaczonej strukturze.

Cechami charakterystycznymi przestrzeni informacyjnej w świetle przytoczonych wyżej objaśnień są wielowymiarowość i różnorodność postaci informacji. Jej ilość i struktura sprawiają, że powstaje wrażenie, iż przebywamy w jakimś środowisku, jesteśmy przez nie otaczani, stajemy się jego częścią i zarazem je „odczuwamy”. Mentalnie możemy przebywać wśród danych i informacji, które za pomocą rozmaitych narzędzi są przetwarzane i udostępniane, podczas gdy w rzeczywistości znajdujemy się przed monitorem komputera. Środowisko to może być tak małe jak pamięć odtwarzacza mp3 i tak ogromne jak World Wide Web. Metafora przestrzeni sugestywnie oddaje zarówno obfitość treści, jak i mnogość dróg, metod oraz technik służących do jej znajdowania. O trójwymiarowości przestrzeni, w której działają systemy informacyjne świadczy także słownictwo nawiązujące do przemieszczania się w terenie, np.: nawigowanie, odwiedzanie, surfowanie, cofanie się, wejścia na stronę itp.

Problematyką zarządzania zasobami w PI oraz ułatwianiem ludziom ich przeszukiwania zajmują się od lat architekci informacji. Ich głównym celem jest uczynienie dostępu do poszukiwanej informacji możliwie najszybszym i wygodnym. Dla architekta informacji termin „informacja” oznacza nie tylko treść zmieniającą stan wiedzy w umyśle, ale także zasób, obiekt lub zjawisko, którego zdobycie wywołane jest koniecznością zaspokajania różnorodnych potrzeb. Nazwa „architektura informacji” (AI) powstała po-

nad trzydzieści lat temu, jednak sama dyscyplina zaczęła się rozwijać pod koniec lat 90. ubiegłego stulecia. Główną siłą napędową jej rozkwitu było rosnące znaczenie Internetu w działalności komercyjnej, co przejawiało się m.in. dynamicznym wzrostem tzw. e-usług: sklepów internetowych i bankowości elektronicznej.

ZADANIA ARCHITEKTA INFORMACJI

Architektura informacji jest dyscypliną, która zajmuje się m.in. metodyką projektowania użytecznych i funkcjonalnych przestrzeni informacyjnych, a także analizuje sam proces ich projektowania, prototypowania oraz tworzenia dokumentacji ułatwiającej komunikację i zarządzanie. Zarówno w pierwszym, jak i drugim przypadku podstawowym celem jest zapewnienie łatwości w komunikowaniu się i organizowaniu treści w serwisach informacyjnych. AI postrzegana jest też jako profesja (rzemiosło), w której stosowane są metody projektowania użytecznych i funkcjonalnych przestrzeni informacyjnych (Morrogh, 2002, pp. 3-6). Jak dotąd jednak próby precyzyjnego zdefiniowania tej profesji kończyły się fiaskiem ze względu na zbyt dużo nieścisłości wynikających choćby z jej multidyscyplinarnego charakteru (por. Skórka, 2007) – problemy terminologiczne pojawiają się już przy próbach określenia, czym jest „informacja”.

Autor niniejszego artykułu przyjął następującą definicję architektury informacji: sztuka i nauka zajmująca się strukturalnym projektowaniem przestrzeni informacyjnych w celu ułatwienia realizacji zadań oraz intuicyjnego dostępu do jej zawartości. Jest to synteza kilku definicji zebranych w książce Louisa Rosenfelda i Petera Morville’a (Morville & Rosenfeld, 2006, p. 4).

AI jest sztuką, ponieważ projektowanie użytecznej struktury wyszukiwalnej informacji wymaga twórczego wykorzystania wiedzy z zakresu kategoryzacji treści, zachowań użytkowników, wycucia ich ewentualnych potrzeb, a także określonych reguł postępowania. W powyższej definicji najważniejsze słowa klucze to użyteczność (*usability*) oraz wyszukiwalność (*findability*). Użyteczność to m.in. zakres, w jakim można się posługiwać danym produktem do osiągnięcia celu oraz wyuczyć jego obsługi w sposób najbardziej skuteczny, efektywny i satysfakcjonujący (Usability.gov, 2010). Wyszukiwalność oznacza stopień, w jakim obiekt lub informacja mogą być zlokalizowane oraz jego podatność na zlokalizowanie lub odkrycie (por. Morville, 2005).

Misję architektów informacji można zdefiniować precyzyjniej jako nadawanie takiej postaci komunikatowi, aby został on zrozumiany przez odbiorców. W głównym obszarze zainteresowań tej profesji znajduje się więc użytkownik, jego potrzeby i preferencje. Richard Saul Wurman, któremu przypisuje się autorstwo terminu „architektura informacji”, stwierdził, że głównym celem AI jest tworzenie struktur i map informa-

Rys. 2. Przykład systemów organizacji i etykietowania produktów na stoisku z cebulkami tulipanów

cji pozwalających innym znaleźć własną drogę do wiedzy (informacji)¹. Fascynacja technologią coraz częściej ustępuje miejsca dążeniu do podporządkowywania jej potrzebom odbiorców. Każda PI – czy to w postaci World Wide Web, czy systemu operacyjnego w telefonie komórkowym – powinna być projektowana przy współudziale architekta informacji, który ułatwi jej optymalne wykorzystanie.

Kształtowanie przestrzeni informacyjnej pod kątem potrzeb jej użytkowników – kupowania, szukania informacji, komunikowania się, znajdowania drogi itp. – polega na usuwaniu przeszkód utrudniających użytkownikom korzystanie z rozmaitych narzędzi i systemów wyszukiwawczych, które na pierwszy rzut oka są niezauważalne, ale w praktyce uniemożliwiają

¹ R. S. Wurman: *Information Architects*. Zurich: Graphis Press 1996, cytat za: Rosenfeld & Morville, 1998.

swobodny dostęp do zasobów. Z punktu widzenia architektury informacji atrakcyjnie wyglądający serwis WWW jest mało użyteczny, gdy na jego podstronach brakuje linku powrotnego do strony głównej lub też, gdy taki link nie działa. Innowacyjne rozwiązania, kuszące swym wyglądem lub osiągnięciami technicznymi, mogą okazać się bezużyteczne w codziennej praktyce, jeśli w ich projektowaniu nie uwzględną się potrzeb odbiorców. Nieodpowiedni dobór kryterium organizacji treści może uniemożliwić zaspokojenie potrzeb informacyjnych, np. w sklepie internetowym sprzedającym rowery, w którym produkty uporządkuje się według nazwy producenta, trudno będzie trafić na właściwy model użytkownikowi, który szuka roweru, myśląc tylko o jego określonym przeznaczeniu. Uzyskanie intuicyjnego i wygodnego w użyciu systemu informacyjnego uzależnione jest od znajomości kontekstu jego użycia, czyli celów, jakimi kierują się jego użytkownicy. Kontekst ten ustala się dzięki testom i badaniom, które mogą być przeprowadzane nawet na stosunkowo niedużych grupach potencjalnych adresatów systemu.

W wielu publikacjach poświęconych architekturze informacji podkreśla się, że jest ona wszechobecna – nie powinno się jej zatem wiązać wyłącznie z Internetem (por. Morville, 2005; Skórka, 2007). Zasady AI stosujemy często nieświadomie w życiu codziennym, ułatwiając sobie zwyczajne czynności, np. porządkowanie artykułów żywnościowych, segregowanie ubrań itp. Jej zasady od stuleci stosują sprzedawcy, eksponując swój towar (rys. 3). Stosuje się je w bibliotekach, przedsiębiorstwach, na dworcach lotniczych itp. Jest wszędzie tam, gdzie występują zasoby informacyjne i konieczność zarządzania nimi. Dlatego architekci informacji potrzebni są przy projektowaniu informacyjnych przestrzeni wirtualnych i rzeczywistych.

KREOWANIE PRZESTRZENI INFORMACYJNEJ

Architekt informacji tworzy informację w przestrzeni sprawiając, iż środowisko, w którym znajdzie się użytkownik, staje się bardziej dla niego przyjazne. Efekt działań architekta informacji zależy od wielu czynników, m.in. wiedzy, kreatywności, badań i analiz; wszystko to sprawia, iż można mówić o procesie kreowania przestrzeni informacyjnej.

ORGANIZACJA PROCESU PROJEKTOWANIA ARCHITEKTURY INFORMACJI

Tworzenie środowiska informacyjnego w postaci elektronicznej (np. serwisu WWW) według Sue Batley powinno być poprzedzone następującymi etapami wstępnymi (Batley, 2007, pp. 13-14):

1. Analiza potrzeb informacyjnych – dotyczy zbierania i analizowania danych nt. preferencji docelowych odbiorców w zakresie treści, po którą najchętniej będą sięgać. Dane te gromadzi się za pomocą tzw. au-

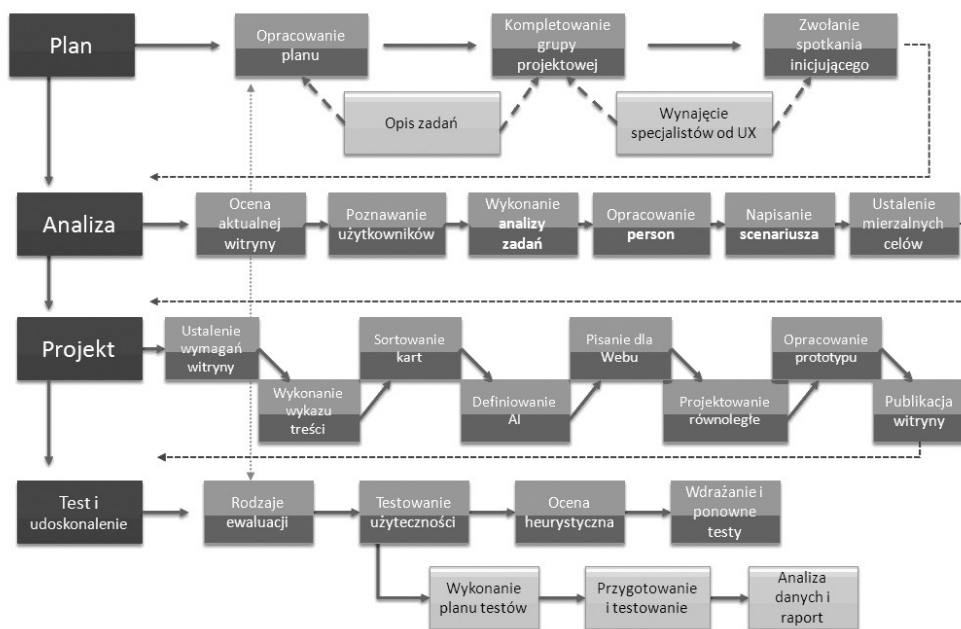
dytu informacyjnego, w rezultacie którego uzyskuje się mapę informacji służącą do opracowania strategii informacyjnej lub zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwie.

2. Analiza zadaniowa – jej celem jest zbadanie, co robią użytkownicy, gdy usiłują zrealizować zadanie wyszukiwawcze. Etap ten obejmuje więc badanie zachowań informacyjnych użytkowników i ich strategii wyszukiwawczych.

3. Analiza zasobów – stosowana jest do zdobycia informacji, jaką wiedzę i umiejętności wykorzystują użytkownicy, gdy realizują swoje cele.

4. Modelowanie użytkownika – kategoryzacja użytkowników na podstawie ich potrzeb, zadań i zasobów, z których korzystają.

Proces konstruowania środowiska informacyjnego opiera się na tzw. cyklu Deminga, na który składa się sekwencja działań: *Plan-Do-Check-Act*². Zgodnie z wytycznymi serwisu *Usability.gov* dzielić się może na cztery etapy: planowanie, analiza, projektowanie oraz testowanie i udoskonalanie (rys. 3). Każdy z etapów składa się z kilku faz, prowadzących do uzyskania finalnego produktu – funkcjonalnego środowiska informacyjnego.

Rys. 3. Mapa procesu projektowania użytecznych środowisk informacyjnych na przykładzie witryny internetowej serwisu *Usability.gov*

Pierwszy etap – planowanie – jest istotny z punktu widzenia pracy nad całym projektem. Obejmuje fazy związane z kształtowaniem grupy projektowej, opracowywaniem planu jej działania, opisu zadań oraz spotkanie

² Cykl Deminga wykorzystywany jest m.in. w TQM – kompleksowym zarządzaniu jakością.

inicjujące działalność (tzw. *kick-off meeting*), na którym ustala się priorytety, strategię postępowania i przydziela konkretne zadania poszczególnym jej członkom. Koordynatorem takiej grupy może być architekt informacji, który czuwa nad całością projektu, mając do dyspozycji m.in.: specjalistów od organizacji treści, interakcji człowiek – komputer, grafika komputerowego, specjalistę od badania zachowań użytkowników, informatyka i innych konsultantów związanych z projektowaniem systemów informacyjnych. Proces kreowania środowiska informacyjnego przebiegać może według metody „od ogółu do szczegółu” lub odwrotnie – w zależności od celów, jakie stoją przed grupą projektową. Rola architekta informacji polega na strategicznym planowaniu działań – stąd nazwa tej funkcji „strategiczny architekt informacji” lub tzw. wielki architekt informacji (Morville, 2000).

Podczas drugiego etapu, czyli analizy, wykonuje się szereg badań, których celem jest ocena faktycznego stanu istniejącego systemu informacyjnego, rozpoznanie grup docelowych użytkowników oraz ich kategoryzacja, opracowanie scenariuszy działań dla każdej kategorii użytkownika, a także ustalenie weryfikowalnych celów związanych z użytecznością.

Trzeci z kolei etap projektu rozpoczyna ustalenie wymagań witryny, następnie sporządza się wykaz jej zawartości, sortuje karty odpowiadające różnym jej kategoriom w celu ustalenia optymalnego układu treści. Kolejną fazą jest definiowanie AI, czyli zaplanowanie i rozrysowanie każdego komponentu witryny według metody „od ogółu do szczegółu”. Najpierw wykonuje się plan całościowej struktury, następnie systemy nawigacji, etykietowania i wyszukiwania, a na końcu rozplanowuje się układ poszczególnych elementów na ekranie (tzw. *layout*). Treść dla potrzeb WWW opracowuje się z zachowaniem innych kryteriów niż w przypadku jej przygotowania do druku. Tzw. *webwriting* polega na wyodrębnieniu w niej samoistnych fragmentów z widocznymi nagłówkami, punktacjami i wyczeniami ułatwiającymi skanowanie tekstu (szybkie przeglądanie). Akapity powinny być krótkie – najwyżej kilka wierszy, pisane czytelnie z uwzględnieniem zasady „maksimum treści – minimum słów”.

Alternatywnym – wobec przedstawionej powyżej koncepcji S. Batley – modelem procesu projektowania środowisk informacyjnych jest „Zarys procedur architektury informacji” (*Process Framework for IA*), zaproponowany przez Earla Morrogha. Obejmuje on siedem kroków budowania AI zarówno systemów hipertekstowych w Internecie, jak i systemów zarządzania informacją w firmie (Morrogh, 2003, pp. 120-121):

1. Projekt wstępny.
2. Odkrywanie – ustalenie tematu, zasięgu i treści projektu oraz jego weryfikacja.
3. Definiowanie – określenie problemu, dobór i selekcja treści, synteza zmiennych.
4. Wykonanie koncepcji – szkic projektu, jego ocena, weryfikacja oraz wybór.
5. Projektowanie – tworzenie struktury serwisu.

6. Realizacja. Zatwierdzenie i testowanie projektu – przegląd elementów architektury serwisu.

7. Weryfikowanie serwisu (projektu).

Projektowanie przestrzeni informacyjnej w postaci cyfrowej jest procesem ciągłym ze względu na jej elastyczność, konieczność stałej aktualizacji i modyfikacji.

MODUŁY ARCHITEKTURY INFORMACJI

Architektura informacji to także rezultat działań architektów informacji, a zatem struktura organizująca i ułatwiająca dostęp do informacji w określonych środowiskach. L. Rosenfeld i P. Morville, autorzy jedynej jak dotąd przetłumaczonej na język polski książki na temat architektury informacji, wyodrębnili cztery podstawowe moduły tej struktury; są to: organizacja treści, nawigacja, system wyszukiwania i etykietowanie. Moduły te są autonomiczne, oddziałują jednak na siebie, tworząc jednocześnie strukturę komunikatu (informacji). W tym kontekście kreowanie PI jest więc procesem formowania tych czterech elementów.

Organizacja treści polega na nadaniu informacji struktury poprzez wyodrębnienie samodzielnych jednostek informacji i kategoryzowaniu ich w sposób logiczny dla użytkownika. Zbudowanie systemu organizacji treści należy do najtrudniejszych wyzwań i zarazem stanowi esencję architektury informacji.

Nawigacja to system powiązań treści, stron i podstron za pomocą odniesień umożliwiających przemieszczanie się po przestrzeni informacyjnej oraz znajdowanie w niej drogi do celu. Dzięki nawigacji środowisko jest użyteczne, a zawarte w nim informacje są wyszukiwalne. Tworzenie systemu nawigacji przypomina wytyczanie wielu dróg do centralnego miejsca, np. do rynku w mieście, z tą różnicą, że ów „rynek” to tylko jedna z możliwych poszukiwanych informacji. Zadaniem architektów informacji jest więc zbudowanie wielu dróg do każdego celu poszukiwań.

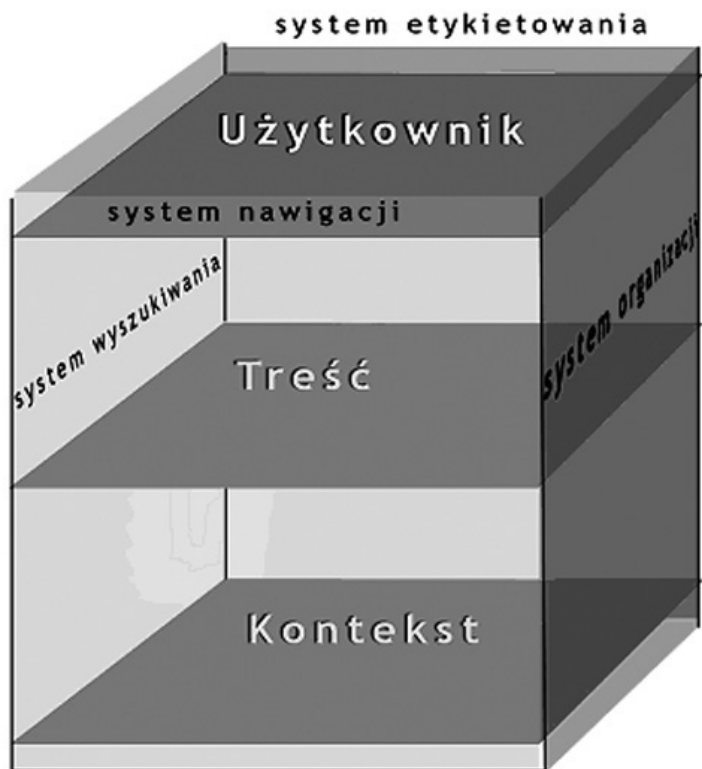
System wyszukiwawczy jest narzędziem ułatwiającym dostęp do relevantnych zasobów za pomocą wyrażeń wyszukiwawczych. Wyszukiwarka jest drogą na skróty, z której użytkownicy korzystają zdecydowanie częściej niż z nawigacji (por. Skórka, 2006, s. 181).

Etykietowanie odnieść można do konstruowania wspomnianych wcześniej artefaktów informacji, które stanowią pewnego rodzaju punkty orientacyjne w przestrzeni informacyjnej i mają ułatwić dotarcie do informacji poszukiwanej. Etykietowanie polega na tworzeniu oznaczeń odnoszących się do przedmiotów i zjawisk ze świata rzeczywistego. Nadawanie jasnych i czytelnych nagłówków w serwisach internetowych przynosi podwójną korzyść: ułatwia przeglądanie treści, pozwalając jednocześnie na precyzyjniejsze pozycjonowanie danego dokument w bazie wyszukiwarki.

UŻYTKOWNIK, TREŚĆ, KONTEKST

Oprócz czterech modułów architekturę przestrzeni informacyjnej można kształtować z perspektywy trzech płaszczyzn odniesienia: użytkownika, treści i kontekstu (rys. 4).

Z perspektywy płaszczyzny użytkownika każdy z elementów AI systemu informacyjnego projektuje się po analizie preferencji grupy docelowej. Opinie jej reprezentantów są bardzo ważne na etapie powstawania i modyfikacji zasobów informacyjnych i ich struktury. Można wręcz stwierdzić, iż użytkownicy mają wielką władzę – decydują o wartości projektu, ich aktywność mierzona jest liczbą i skalą kliknięć, opiniami, przychodami z reklam lub sprzedaży. Testy użytkowników są istotne dla jakości kreowanej przestrzeni informacyjnej, nawet jeżeli próba badawcza będzie liczyć kilka osób.

Rys. 4. Korelacja elementów AI z płaszczyznami odniesienia: użytkownikiem, treścią i kontekstem

W płaszczyźnie treści sukces użytkownika systemu informacyjnego rozpatrywany jest w korelacji z zakresem kategoryzacji zawartych w nim treści. Im bardziej rozbudowana jest struktura organizacyjna tych treści,

tym trudniejszy w zarządzaniu i przeszukiwaniu jest system informacyjny (por. Skórka, 2006, s. 173). Wszystkie elementy AI muszą zatem wspierać przyjęty schemat organizacyjny. Oznacza to w praktyce, że np. nawigacja powinna łączyć stronę główną i podstrony jedną siecią wzajemnych powiązań (tzw. nawigacją globalną) (por. Morville & Rosenfeld, 2006, pp. 122-123). System wyszukiwawczy zaś musi indeksować zasoby, które opisane są za pomocą metadanych. Ich wyszukiwanie powinien umożliwiać także słownik kontrolowany. Wprowadzenie jednolitego układu nazw, tytułów i etykiet pozwala na intuicyjne poruszanie się po PI, co odpowiada znanej zasadzie użyteczności „Nie każ mi myśleć” (por. Krug, 2006).

Płaszczyzna kontekstu jest równie ważna, jak wcześniej wymienione płaszczyzny odniesienia AI. Podstawowym kontekstem dla projektowania architektury informacji jest cel, którego realizacji ma służyć w określony sposób ustrukturyzowane środowisko informacji. Z reguły ten cel jest inaczej rozumiany i postrzegany przez twórcę systemu informacyjnego, a inaczej – przez jego adresata. Z jednej strony kontekst AI obrazuje więc misję i priorytetowe cele organizacji udostępniającej swoje produkty lub usługi w Sieci, z drugiej – cele i nastawienie użytkownika. Dobrą ilustracją korelacji zachodzącej między AI i tak rozumianym jej kontekstem jest organizacja towarów w supermarkecie. Właściciel supermarketu układa towar w sposób zapewniający mu jak największe zyski, czyli np. tak rozproszony, aby potencjalny klient przemierzył jak największy obszar sklepu i tym samym zakupił więcej towarów. Musi jednak brać pod uwagę także to, że klient zainteresowany jest zdobyciem konkretnego przedmiotu i nie lubi tracić niepotrzebnie czasu – chce uzyskać szybki dostęp do interesujących go produktów. Takie zachowania występują również w odniesieniu do zasobów internetowych. Zrozumienie i uporządkowanie informacji w sposób umożliwiający realizację celów zarówno właściciela serwisu, jak i celów jego użytkownika jest esencją AI.

Kontekst ma także znaczenie przy projektowaniu ścieżek nawigacji łączących pokrewne treści za pomocą etykiet, np.: „Zobacz także”, „Więcej”. Służy do tego osobno projektowany tzw. system nawigacji kontekstowej, dzięki któremu użytkownik przemieszcza się w przestrzeni informacyjnej, kierując się interesującymi go zagadnieniami. Jest on dobrze widoczny np. w *Wikipedii*, ale także w wielu bibliotecznych katalogach online, w których element opisu książki, np. hasło przedmiotowe jest linkiem do określonego miejsca w indeksie przedmiotowym, pozwalając zmienić sposób poszukiwania informacji z wyszukiwania rekordów dokumentów według określonego hasła na przeglądanie użytych w systemie haseł przedmiotowych, a następnie ewentualnie rekordów dokumentów, które za ich pomocą zaindeksowano.

TROP INFORMACJI

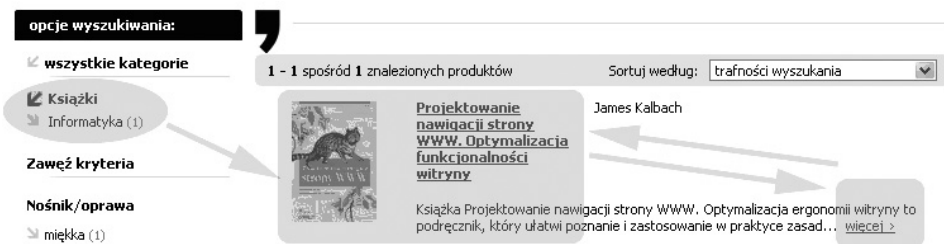
Według Christiny Wodtke i Austina Govella, ludzie używają Internetu z trzech głównych powodów: szukają czegoś, usiłują wykonać swoje

zadanie oraz „dla zabicia czasu” (Wodtke & Govella, 2009). Podczas poszukiwania informacji chcą wiedzieć, jak blisko celu się znajdują i czy podążają w dobrym kierunku. W związku z tym opracowuje się szereg sygnałów i oznaczeń, wskazujących status realizacji danego zadania, np. liczbę zadań koniecznych do wykonania, aby dokonać zakupów w sklepie internetowym (rys. 5).

Rys. 5. Przykład graficznej prezentacji etapów koniecznych do przejścia w celu dokonania zakupu online. Pierwszy od góry pochodzi ze strony helion.pl, drugi – amazon.co.uk, trzeci – tchibo.pl

Do zagadnień wymagających rozwiązania w fazie projektowania i opracowania prototypu przestrzeni informacyjnej należy też wytyczenie tras dotarcia do informacji. Można w tym celu wykorzystać koncepcję tzw. tropu informacji (Spool et al., 2004). Metafora ta nawiązuje do czynności kierowania się zapachem lub śladem prowadzącym do celu (np. pożywienia) zarówno przez zwierzęta, jak i ludzi. Poszukiwanie informacji odbywa się więc w sposób analogiczny do tropienia w czasie polowania. Użytkownik, zbliżając się do poszukiwanej informacji, powinien być naprowadzany na jej „trop”, który powinien być tym wyraźniejszy, im bliżej celu znajduje się „myśliwy”. Odpowiednie zaprojektowanie dróg nawigacyjnych, które będą wsparte tzw. słowami naprowadzającymi (ang. *trigger words*) najlepiej zweryfikuje użytkownik nawigujący po danej przestrzeni informacyjnej (Barker, 2005). Szukając drogi do informacji docelowej, może ocenić intuicyjność systemu nawigacji oraz siłę owego „tropu”.

Rys. 6. Przykład projektowania z wykorzystaniem „tropu informacji” w serwisie *Empik.pl*

Od nazwy kategorii (z lewej) poprzez miniaturkę okładki, tytuł lub etykietę „więcej” użytkownik prowadzony jest „tropem” do pełnego opisu książki.

PODSUMOWANIE

Architektura informacji jest niewidocznym, ale kluczowym elementem każdej przestrzeni informacyjnej – podobnie jak fundamenty i struktura budynku, które podporządkowane są jego przeznaczeniu, nadają mu określony kształt, oraz są podstawą jego bezpiecznego i prawidłowego funkcjonowania. Użyteczność i wyszukiwalność postulowane w architekturze informacji jako najważniejsze cechy dobrze zaprojektowanych przestrzeni informacyjnych są zarazem synonimami wygody i łatwości w posługiwaniu się nimi w realizacji własnych celów. Kreowanie przestrzeni informacyjnej spełniającej te postulaty powinno być oparte na obserwacji rzeczywistości, w której ta przestrzeń ma być wykorzystywana, a szczególnie – potrzeb i zachowań jej użytkowników.

Efektywność AI polega na podawaniu użytkownikowi skomplikowanych treści w sposób dla niego jasny i oczywisty, zadaniem architekta informacji jest opracowanie komunikatu zrozumiałego dla innych (Wurman, 2000). Ułatwianie zrozumienia przekazu obejmuje: pomoc w szukaniu potrzebnej informacji, w zrozumieniu i odnajdywaniu znaczeń, rozwijanie modeli, które dokładnie odzwierciedlają sposoby, w jakich ludzie używają informacji oraz generowanie nowej informacji poprzez jej użycie w sposób innowacyjny (Evernden et al., 2003, p. 140).

Kluczowym zadaniem architektów informacji jest logiczna dla odbiorców kategoryzacja zawartości przestrzeni informacyjnej. To ona zapewnia im efektywny dostęp i wykorzystanie określonych zasobów informacji. AI można zastosować do każdego typu środowisk informacyjnych. Jako kształtująca się dziedzina wiedzy dostarcza ona praktycznych narzędzi poprawiających skuteczność i efektywność dostępu do informacji, wydajność produkcyjną oraz innowacyjność. Architektura informacji jest niezbędna wszędzie tam, gdzie zarządza się i przetwarza informację oraz gdzie istotna jest jej jakość. Jej pierwsze zastosowania wiązały się głównie z projektowaniem serwisów komercyjnych, takich jak np. sklepy internetowe albo serwisów przedsiębiorstw, służących zapewnieniu optymalnego dostępu ich pracowników do informacji istotnych dla ich celów. Zastosowanie AI stopniowo rozszerza się na coraz to nowe obszary. Wydaje się, iż jest kwestią czasu powszechne wykorzystywanie specjalistów z tej dziedziny w innych, niekomercyjnych sferach związanych z bibliotekarstwem, informacją naukową i edukacją.

BIBLIOGRAFIA

- Barker, Iain (2005). *Information scent: helping people find the content they want* [online]. Step Two Designs. KM Column, August [dostęp: 1.11.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.steptwo.com.au/papers/kmc_informationscent/index.html>.
- Batley, Sue (2007). *Information Architecture for Information Professionals*. Chandos Publishing, Oxford.
- Benyon, David (2001). The new HCI? navigation of information space. „Knowledge-Based Systems” no. 14, pp. 425-430.
- Evernden, Roger; Evernden, Elaine (2003). *Information first. Integrating Knowledge and Information Architecture for Business Advantage*. Amsterdam.
- Hagedorn, Kat (2000). *Information Architecture Glossary* [online]. ACIA. Argus Center for Information Architecture [dostęp: 10.10.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://argus-acia.com/white_papers/ia_glossary.pdf>.
- Krug, Steven (2006). *Nie każ mi myśleć!! O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*. Wyd.2. Gliwice: Helion.
- Kulikowski, Juliusz L. (1978). Człowiek i infosfera. *Problemy*, nr 3, s. 2-6.
- Morrogh, Earl (2002). *Information Architecture: From Craft to Profession* [online]. „Boxes and Arrows” [dostęp: 31.10.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.box-esandarrows.com/view/information_architecture_from_craft_to_profession>.
- Morrogh, Earl (2003). *Information Architecture. An emerging 21st Century Profession*. New Jersey: Pearson Education.
- Morville, Peter (2000). *Big Architect, Little Architect* [online]. ACIA. Argus Center for Information Architecture. Strange Connections [dostęp: 28.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://argus-acia.com/strange_connections/strange004.html>.
- Morville, Peter (2005). *Ambient Findability*. Sebaslopol [et al.]: O'Reilly Media.
- Morville, Peter; Rosenfeld, Louis (2006). *Information Architecture for the World Wide Web*. Designing large scale websites. 3rd ed. Sebaslopol [et al.]: O'Reilly Media.
- Rosenfeld, Louis; Morville, Peter (2003). *Architektura informacji w serwisach WWW*. Gliwice: Helion.
- Skórka, Stanisław (2006). *Użytkownicy systemów hipertekstowych*. Kraków: Wydaw. Nauk. Akademii Pedagogicznej.
- Skórka, Stanisław (2007). *Wszyscy jesteście architektami informacji*. Wywiad z prof. Ericem Reissesem. „Konspekt. Pismo Akademii Pedagogicznej w Krakowie”, z. 30, nr 3-4, s. 83-88. Dostępny także w World Wide Web: <<http://www.up.krakow.pl/konspekt/30/index.php?i=023>>.
- Spool, Jared; Perfetti, Christine; Brittan, David (2004). *Design for the Scent of Information* [online]. User Interface Engineering [dostęp: 28.09.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.uie.com/reports/scent_of_information/>.
- Wodtke, Christina; Govella, Austin (2009). *Information Architecture. Blueprints for the Web*. 2nd ed. Berkeley: New Riders.
- Wurman, Richard Saul (2000). *The Business of Understanding*. InformIT [dostęp: 5.07.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.informit.com/articles>>.
- Usability.gov (2010) *Usability basics* [online]; [dostęp: 28.06.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://usability.gov/basics/index.html>>.

STANISŁAW SKÓRKA

Pedagogical University of Cracow

Main Library

e-mail: skorka@up.krakow.pl

INFORMATION ARCHITECT – A CREATOR OF INFORMATION SPACE

KEYWORDS: Information architecture. Information space. Design. Information architecture modules. Information trace.

ABSTRACT: Information space is a type of information environment consisting of certain content, data and messages organized in order to satisfy information needs. Human beings encounter information space both in virtual and real world. The management and retrieval of resources in information space is one of main tasks of information architects who work on making access to information sought as fast and comfortable as possible. Information architecture follows information resources. Information environments are designed with the following needs considered: buying, information seeking, communicating, finding the way, etc. In information architecture the information space is defined as a space consisting of three interacting elements: content, context and the user. The process of information space construction includes: planning, analyzing, designing, testing and improvement.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 19 listopada 2010 r.

WIOLETTA JACHYM

Biblioteka Uczelniana
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie
e-mail: w_jachym@pwsztar.edu.pl

PRÓBA IMPLEMENTACJI BENCHMARKINGU W ZAKRESIE FUNKCJONOWANIA BIBLIOTEK

Wioletta Jachym jest pracownikiem Biblioteki Uczelnianej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie. Absolwentka kierunku informacja naukowa i bibliotekoznawstwo w zakresie dziennikarstwa z prasoznawstwem na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym w Kielcach oraz kierunku informatyka w Wyższej Szkole Umiejętności w Kielcach. Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół problematyki kreowania wizerunku biblioteki, jakości usług w bibliotekach oraz kształcenia informacyjno-komunikacyjnego użytkowników biblioteki. Opublikowała m.in.: *Public Relations w Bibliotece Uczelnianej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Tarnowie. Możliwości, przykłady, propozycje działań*. W: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej – tradycja i nowoczesność*. Toruń 2009, „*Księga Życzeń*” w Bibliotece Uczelnianej PWSZ w Tarnowie – czyli jak podnosimy jakość usług poprzez stosowanie badań ankietowych. W: *Jakość usług bibliotecznych w społeczeństwie informacyjnym*. Warszawa 2009.

SŁOWA KLUCZOWE: Benchmarking. Jakość usług. Zarządzanie biblioteką. Wskaźniki funkcjonalności.

ABSTRAKT: Benchmarking jest jedną z najczęściej stosowanych metod pozwalających na usprawnianie organizacji. Dążeniem jest dorównanie najlepszym, a często nawet przewyższenie wydajności osiąganej przez konkurencję. Sposób ten może stać się jednym z zasadniczych, stosowanych w bibliotekach, dążących do osiągnięcia jak najlepszej wydajności w celu zaspokojenia potrzeb swoich użytkowników. Benchmarking wymusza proces ciągłego doskonalenia, który czerpie swoje wzorce z działań liderów w określonej grupie i pozwala na przetworzenia nowych rozwiązań, inspirację i zastosowanie ich we własnym środowisku. W artykule przedstawiono płaszczyzny i etapy zastosowania benchmarkingu w bibliotekach. Zaprezentowano takie zagadnienia, jak: istota benchmarkingu, rodzaje, etapy prowadzenia projektu, dobór partnerów, zasady pozyskiwania informacji oraz wskaźniki, które mogą podlegać ocenie.

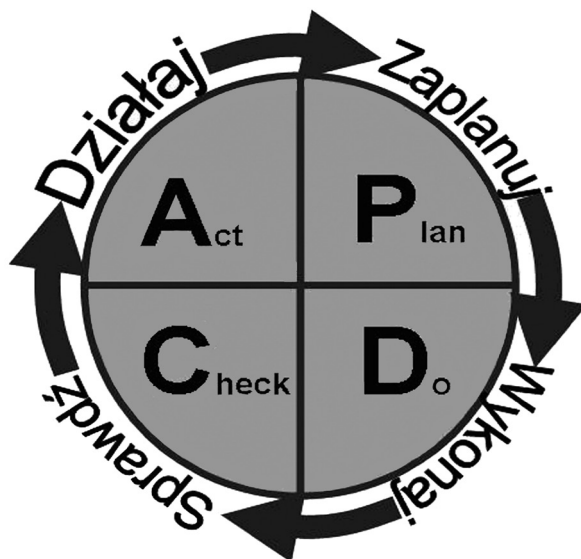
*Nie wystarczy, aby każdy robił to, co do niego należy.
Właściwy musi być cały system.*

W. Edward Deming

WPROWADZENIE

Współczesne sposoby zarządzania bibliotekami wciąż wzbogacają się o nowe rozwiązania i formy doskonalenia metod usprawniających proces funkcjonowania tych instytucji. Szczególną uwagę przywiązuje się do zaspokojenia potrzeb czytelników w procesie obsługi użytkownika. Same biblioteki natomiast dążą do ciągłego podnoszenia wskaźników swojej efektywności. Już w tym procesie dążenia do doskonałości mamy do czynienia z jedną z bardziej popularnych koncepcji zarządzania, czyli tzw. cyklem Deminga.

Koncepcja ta wyraża się w czterech fazach, wymagających ciągłej interakcji pomiędzy sobą. Są to: badania (*research*), projektowanie (*design*), produkcja (*production*) i sprzedaż (*sales*), co ma zapewnić osiągnięcie wyższej jakości, zaspokajającej oczekiwania klienta. Mamy do czynienia z cyklem PDCA (*Plan-Do-Check-Act*): *Plan* (zaplanuj) – zaplanuj metodę, sposób działania; *Do* (zrób, wykonaj) – zrealizuj według wcześniejszych ustaleń; *Check* (sprawdź) – sprawdź rezultaty, jeśli to możliwe, porównaj z poprzednimi; *Act* (zastosuj) – jeśli nowa metoda przynosi oczekiwane rezultaty, zastosuj ją (Supernat, 2005, s. 155; Kwiecień & Toczewski, 2008, s. 81).

Rys. 1. Cykl Deminga (koło PDCA)

Źródło: Portal Portfel.pl, 2007.

Metodą opartą na ciągłym doskonaleniu i systematycznym podejściu do prowadzonego projektu jest właśnie benchmarking, najczęściej stosowany w celu usprawniania organizacji (Mikuła & Ziębicki, 2001, s. 33).

ISTOTA BENCHMARKINGU

Stosując benchmarking, można porównywać wewnętrzne rozwiązania danej firmy z poczynaniami innych, którzy mają lepsze wyniki lub wyznaczają kierunki rozwoju w danej dziedzinie. Proces ten pozwala na wdrożenie nowych strategii i procedur innowacyjnych, które z kolei skutkują uzyskaniem lepszej pozycji w swoim środowisku, a w konsekwencji nawet uzyskaniem przewagi nad konkurencją.

Benchmarking to proces poprawy wykorzystywany do wykrywania i uwzględniania najlepszych praktyk, które zastosujemy w naszych działaniach. Jest używany w celu określenia i zastosowania elementów, które stanowią o najwyższej klasie wydajności pracy (Damelio, 1995, p. 1).

Odnosząc benchmarking *stricte* do działalności bibliotek, można powiedzieć, że metoda ta polega na wyborze wzorcowej biblioteki, porównaniu z nią własnej i dostosowaniu warunków naszego działania do podejścia biblioteki, z której czerpiemy wzorzec.

Istota benchmarkingu nie polega na całkowitym wzorowaniu się, przenoszeniu gotowych rozwiązań i wzorców, lecz na sposobie dochodzenia do najlepszych działań. Należy pamiętać, że metodę tę możemy stosować do całości biblioteki bądź też dla wybranych elementów lub procesów w niej zachodzących. Samo wdrożenie benchmarkingu jest procesem twórczym, a nie – odtwórczym. Jest to istotna wytyczna, gdyż w przeciwnym razie można stworzyć produkt czy usługę, która tylko w minimalnym stopniu będzie lepsza od konkurencji, a sama konkurencja w tym czasie zrobi kolejny krok naprzód.

Jest to proces identyfikacji, adaptacji, a następnie wdrożenia najlepszych metod, które są stosowane przez inne organizacje w celu opracowania praktycznego planu poprawy efektywności i zdobycia zamierzonej pozycji na rynku poprzez dostosowanie do własnych potrzeb, sposobów, procesów i rozwiązań, które sprawdziły się gdzie indziej. Organizacja zyskuje możliwość doskonalenia własnej działalności we wszystkich aspektach (Salerno-Kochan & Galski, 2001, s. 25).

Celem benchmarkingu jest określenie – w wyniku konfrontacji – silnych i słabych stron biblioteki. Analiza ta dostarcza informacji, co należy zmienić – gdyż stanowi element działań nieefektywnych, co wymaga jedynie poprawy, a które elementy są silną stroną działalności i wpływają na to, iż dana biblioteka wyróżnia się spośród innych. Często na skutek przeprowadzenia takiej analizy dochodzi się do wniosku, że zmianie musi podlegać całość ukierunkowania i praktyk stosowanych w bibliotece. Robert Damelio w książce *The Basic of Benchmarking* podkreśla, że posługując się tą metodą, wykrywamy najlepsze praktyki, które następnie

stosujemy u siebie i które będą stanowiły klasę najwyższej wydajności (Damelio, 1995).

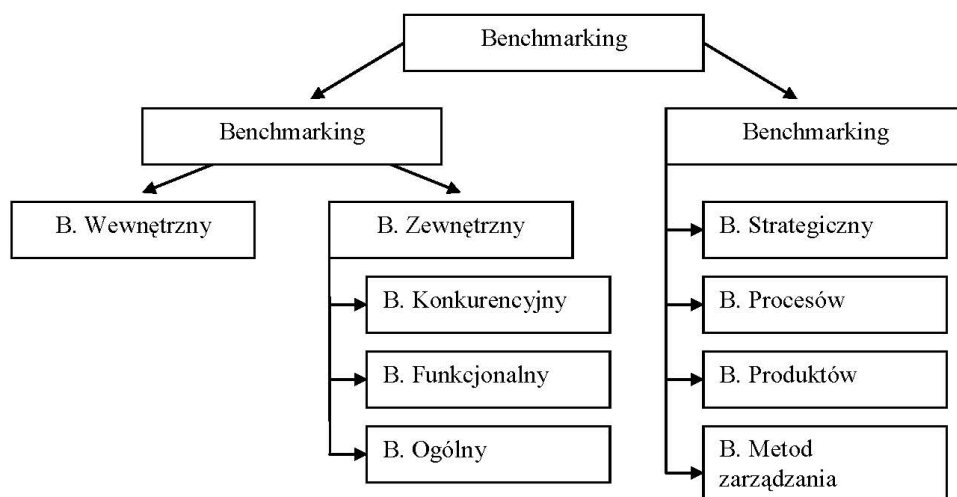
Ten sposób porównywania się z najlepszymi inicjuje proces uczenia się, który jest nieodzownym elementem funkcjonowania w obecnym dynamicznym procesie rozwoju całej gospodarki.

RODZAJE BENCHMARKINGU

Przedmiotem porównań może być każdy proces i funkcja w bibliotece, poczynając od form zarządzania biblioteką, poprzez każdą usługę, jaką biblioteka oferuje, zasady komunikacji w instytucji, procesy przygotowawcze (opracowanie materiałów), kończąc na procesie obsługi czytelnika, czyli zaspokojeniu jego potrzeb informacyjnych i oczekiwań.

Dla usystematyzowania wyróżnia się dwa kryteria podziału benchmarkingu:

- kryterium podmiotowe – wskazujące na wytypowany wzorzec, czyli do kogo się porównujemy,
- kryterium przedmiotowe – określające obszar stosowania benchmarkingu, czyli zakres prowadzonych porównań.

Rys. 2. Rodzaje benchmarkingu

Źródło: Bendkowski, 2008.

Benchmarking wewnętrzny – zakłada analizowanie i porównywanie działań w obrębie własnej firmy lub tej samej sieci przedsiębiorstw. Uwaga skupiona jest na badaniu procesów, metod i funkcji, które są analogiczne, np. w każdej filii analizowanego przedsiębiorstwa. Można więc we własnej bibliotece – o ile mamy do czynienia z dużą strukturą biblioteczną – porównywać procesy zachodzące w jej poszczególnych agendach bądź w filiach.

Benchmarking zewnętrzny – to z kolei przykład badania, w którym obiektem zainteresowań jest biblioteka konkurencyjna lub instytucja o podobnym profilu działania. W tym zakresie wyróżnia się trzy rodzaje benchmarkingu:

– benchmarking konkurencyjny – porównuje się metody wykorzystywane we własnej bibliotece z technikami stosowanymi w innych bibliotekach. Zebrane w ten sposób dane umożliwiają określenie swojej pozycji na tle konkurencji. Ta forma porównania nie zawsze jest łatwa ze względu na występujący czasem poufny charakter danych;

– benchmarking funkcjonalny – polega na porównywaniu własnej biblioteki pod względem funkcjonalnym, w ramach procedur lub określonych funkcji. W tym rodzaju benchmarkingu bardzo często porównania dotyczą przedsiębiorstw lub instytucji spoza sektora naszej działalności. Wzorcem w tym przypadku jest najlepsza, wiodąca firma na rynku, niekoniecznie o tym samym profilu działalności. Dostęp do tego typu informacji jest stosunkowo łatwy, gdyż firma wzorcowa nie stanowi dla porównującej się firmy konkurencji;

– benchmarking ogólny – to szczególny przykład benchmarkingu funkcjonalnego. Dotyczy on procedur, które istnieją i przebiegają w identyczny sposób w każdej bibliotece. Jako przykład można tu podać proces dostarczenia materiałów bibliotecznych z magazynów do czytelnika lub proces opracowania formalno-rzeczowego zbiorów napływających do biblioteki. Dzięki takiemu porównaniu biblioteka może wdrożyć rozwiązania bardziej innowacyjne i sprawdzające się u konkurencji.

Analizując drugie kryterium podziału – *kryterium przedmiotowe*, rozróżnia się:

– benchmarking strategiczny – polega na porównaniu – w celu identyfikacji kluczowych czynników ich sukcesu – wizji i strategii liderów rynkowych. W konsekwencji powstaje możliwość odnalezienia rozwiązań dla własnej biblioteki, które zadecydują o jej kondycji;

– benchmarking procesów – skupia się na wybranych, kluczowych procesach zidentyfikowanych przez bibliotekę. Może on np. dotyczyć: cyklu realizacji zamówienia książek przez użytkownika, systemu zamawiania książek i innych zbiorów. Za najważniejszy element tego rodzaju benchmarkingu uważany jest wybór procesu, który będzie poddany analizie;

– benchmarking produktów – w tym przypadku analiza koncentruje się na produktach i usługach, które zaspokajają potrzeby użytkowników (klientów) oraz na przyjętych rozwiązaniach nowatorskich;

– benchmarking metod zarządzania – polega na porównywaniu – przyjętych przez bibliotekę wzorcową – systemu zarządzania, a w szczególności: planowania, organizowania, zarządzania zasobami ludzkimi, zarządzania finansami, zarządzania informacją.

Wybór określonego rodzaju benchmarkingu zależy wyłącznie od strony inicjującej analizę porównawczą. Inicjator musi przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie – co chce porównywać? W praktyce tego rodzaju podziały mogą nie być już tak widoczne i mogą się na siebie nakładać.

Benchmarking jest elastyczną metodą, pozwalającą na badanie całych organizacji – usług, które oferują – poszczególnych stanowisk lub wyodrębnionych procesów. Biblioteka może zastosować jego wybrany rodzaj lub dowolną kombinację, w zależności od własnych potrzeb i możliwości.

ETAPY WPROWADZENIA BENCHMARKINGU

Stosując różną metodologię, wyodrębnić można wiele etapów realizacji procesu benchmarkingu. W literaturze benchmarking opisywany jest przez różnorodne modele tworzone przez środowisko akademickie oraz przedsiębiorców. Wszystkie one sprowadzają się jednak do podstawowych elementów: analizy, zbierania informacji, określania luk, wprowadzania zmian.

Skupiając się na poszczególnych etapach, wyróżniamy:

I. Plan:

- określenie „punktu bólu” lub procesu wymagającego poprawy,
- zapewnienie poparcia kierownictwa,
- wybór kadry, która zostanie zaangażowana – grupa benchmarkingowa,
  - jasne określenie zakresu badania,
  - zrozumienie procesu i wszystkich podprocesów, które mogą mieć wpływ na przeprowadzenie analizy,
  - ustalenie bieżących środków istniejącego procesu,
  - określenie kryteriów wyboru potencjalnych partnerów benchmarkingowych lub najlepszych praktyk do nauki.

II. Gromadzenie:

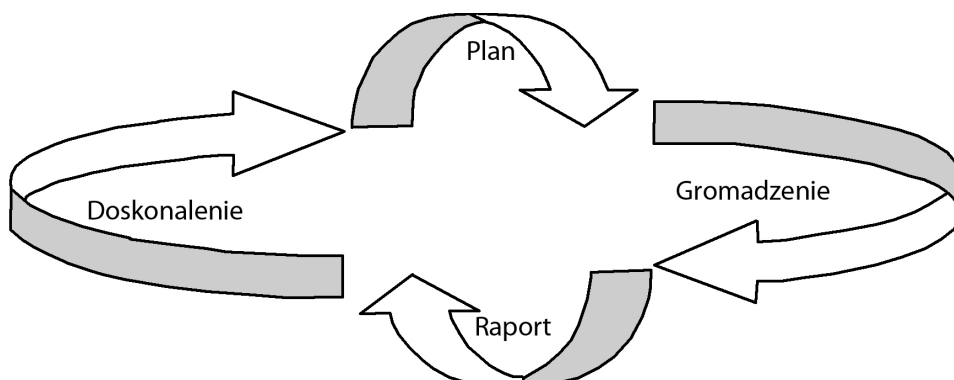
- wybór partnerów i zapewnienie ich udziału,
- przygotowanie zakresu pytań poprzez pisemne ankiety i wywiady telefoniczne,
  - opracowanie bazy danych w postaci tabelarycznej,
  - sprawdzenie poprawności danych,
  - odwiedziny firmy wzorcowej (w razie konieczności).

III. Analiza i raport:

- analiza wyników i najlepszych praktyk,
- określenie luki w wydajności,
- określenie warunków do wprowadzenia najlepszych praktyk,
- przedstawienie raportu kadrze wyższego szczebla.

IV. Rozwój i doskonalenia:

- stworzenie długo- i krótkoterminowych celów oraz długofalowej poprawy,
  - sformułowanie i uzyskanie zgody na plan działania,
  - dostosowanie wprowadzanych zmian,
  - śledzenie postępu realizacji działań i ich wyników (Coer et al., 2001).

Rys. 3. Fazy benchmarkingu

Po przeprowadzeniu analizy – z udziałem wybranego partnera – nie należy dokładnie kopiować jego rozwiązań i metod we własnej bibliotece. Niejednokrotnie zdarza się, że biblioteka realizująca projekt benchmarkingowy nie posiada tych samych uwarunkowań, co biblioteka wzorcowa. Nie zawsze da się zaadaptować każdy aspekt procesu biblioteki partnerskiej. W związku z tym dokonuje się wyboru elementów priorytetowych, które można wdrożyć w swoim środowisku, pamiętając o własnej inwencji twórczej, a nie opierając się na kopiowaniu procesów.

Ważnym zagadnieniem realizacji projektu benchmarkingowego jest określenie celu, jaki chce osiągnąć biblioteka poprzez wdrożenie usprawnień. Cel można określić w oparciu o wielkości osiągnięte przez partnera lub wielkości, które są możliwe do osiągnięcia w ramach własnych możliwości biblioteki. Cele badania benchmarkingowego muszą być zintegrowane z celami doskonalenia. Po wybraniu priorytetowych elementów najlepszej realizacji procesu oraz określeniu celów kończy się faktyczna część badań benchmarkingowych i zaczyna się proces wdrażania usprawnień (Huczek, 2004).

ZASADY POZYSKIWANIA INFORMACJI W PROCESIE BENCHMARKINGU

Benchmarking opiera się na wymianie informacji o działaniach wybranego partnera. Taka wymiana odbywa się na zasadzie wzajemnego zaufania. W związku z tym, aby ujednoczyć zasady wymiany informacji w procesie benchmarkingu oraz aby dostarczyć przedsiębiorstwom rodzaj przewodnika uwzględniającego przepisy prawne, Europejska Fundacja Zarządzania Jakością (EFQM) i narodowe sieci benchmarkingu przy akceptacji Komisji Europejskiej opracowały specjalny kodeks zachowania, tzw. *Code of Conduct*. Oparty jest on na standardowym kodeksie, obowiązującym w Stanach Zjednoczonych od 1980 r. i powszechnie używanym przez przedsiębiorstwa stosujące benchmarking.

Code of Conduct jest niejako instruktażem, jak postępować uczciwie podczas wymiany informacji w procesie benchmarkingu. Składa się on z kilkunastu zasad pogrupowanych w 8 kategorii, takich jak:

Reguła przygotowania:

- podjęcie zobowiązania wydajności i efektywności benchmarkingu poprzez gotowość podpisania kontraktu inicjującego;
- poszanowanie czasu partnera benchmarkingu poprzez gotowość i przygotowanie do wymiany informacji;
- udzielenie pomocy partnerom benchmarkingu w celu ich przygotowania poprzez dostarczenie kwestionariusza lub agendy wizyty w ramach procesu benchmarkingu;
- skorzystanie z porady prawnej przed podpisaniem kontraktu benchmarkingu.

Reguła kontaktu:

- poszanowanie kultury organizacji partnera i podjęcie współpracy na zasadzie wzajemnie ustalonych procedur;
- wykorzystanie propozycji kontraktu benchmarkingu przygotowanego przez partnera, jeśli jest to procedura korzystniejsza;
- porozumienie w sprawie zaproponowanych przez partnera zasad komunikacji i odpowiedzialności w procesie benchmarkingu; zasada wzajemnego zrozumienia;
- otrzymanie indywidualnej zgody osoby odpowiedzialnej za realizację kontraktu benchmarkingu.

Reguła wymiany informacji:

- wola dostarczania tego samego typu i rodzaju informacji, jakich oczekujemy od partnera benchmarkingu – z poszanowaniem zasady legalności;
- otwarta komunikacja w trakcie ustalania zasad współpracy – ustalenie oczekiwań, unikanie nieporozumień oraz ustalenie wzajemnych interesów w trakcie wymiany informacji;
- uczciwość.

Reguła poufności:

- traktowanie wyników (efektów) procesu benchmarkingu jako poufnych dla stron kontraktu; zakaz przekazywania danych stronom trzecim bez zgody partnerów benchmarkingu;
- udział organizacji w procesie benchmarkingu jest poufny i nie może być ujawniany bez zgody stron.

Reguła wykorzystania:

- wykorzystanie informacji i wyników benchmarkingu wyłącznie do celów uzgodnionych z partnerem i zapisanych w kontrakcie;
- uzyskanie zgody partnera benchmarkingu na ujawnianie jego nazwy po otrzymaniu danych lub zaobserwowanych praktykach;
- dane kontaktowe wykorzystywane w procesie wymiany informacji i procesie benchmarkingu nie mogą być wykorzystywane w innych celach niż określone w procesie benchmarkingu.

Reguła legalności:

– w przypadku jakichkolwiek pytań lub wątpliwości prawnych należy skorzystać z porady prawnej;

– unikanie dyskusji i działań, które mogą wpływać na interesy partnerów w zakresie ograniczania handlu, strategii alokacji rynkowej/klienta, ustalania cen, przekupstwa lub podejmowaniu jakichkolwiek praktyk niezgodnych z prawem konkurencji; zakaz podejmowania dyskusji na temat polityki cenowej z konkurentem.

Reguła kompletności:

– wypełnianie uzgodnionych zobowiązań wobec partnera benchmarkingu w czasie trwania procesu porównywania;

– przygotowywanie wszelkich analiz benchmarkingu w porozumieniu i za obopólną zgodą partnerów.

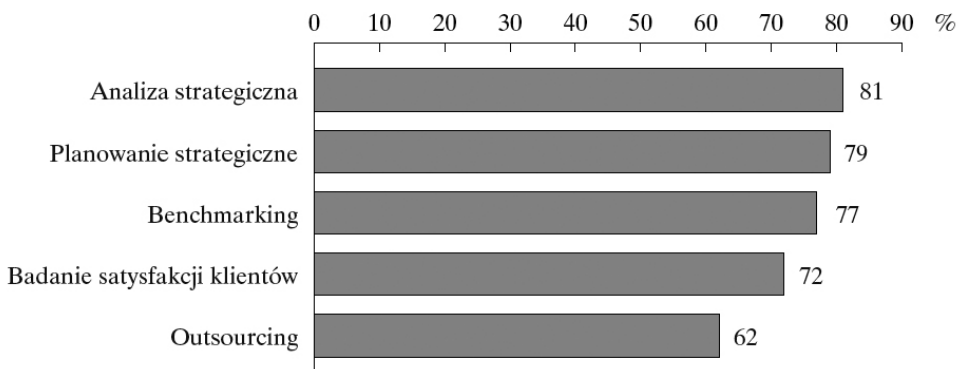
Reguła porozumienia:

– zrozumienie zasad, według jakich partner benchmarkingu chce być traktowany i traktowanie go według tych zasad;

– respektowanie porozumienia z partnerem benchmarkingu w zakresie wykorzystania informacji otrzymanych w procesie benchmarkingu (Kuczevska, 2007, s. 63-64).

DOBÓR PARTNERÓW BENCHMARKINGU

Ze względu na to, że istota benchmarkingu jest stosunkowo łatwa do przyswojenia, stała się jedną z najbardziej obecnie popularnych i szeroko stosowanych metod zarządzania (rys. 4). Pozwala na wyszukanie najlepszych sposobów realizacji określonych działań w celu zdobycia wiedzy pozwalającej na zaprojektowanie i wdrożenie własnych, ulepszonych rozwiązań.

Rys. 4. Popularność benchmarkingu na świecie

Źródło: Ziębicki, 2005.

Jednym z najtrudniejszych kroków w procesie benchmarkingu jest odpowiedni wybór wzorca benchmarkingowego, z którym będzie się porównywać własną bibliotekę, usługi czy procesy działania. Wybór metody ustalania tego wzorca uzależniony jest od dziedziny, która będzie objęta benchmarkingiem. Może być on oparty na:

- wiedzy, którą posiadają pracownicy biblioteki,
- wstępnych badaniach selekcyjnych,
- przeszukiwaniu baz danych,
- bezpośrednich rozmowach telefonicznych,
- bezpośredniej obserwacji,
- publikacjach, sprawozdaniach, raportach przedstawianych przez wytypowaną bibliotekę wzorcową,
- analizie nagród i wyróżnień,
- publicznych prezentacjach, np. wystąpieniach pracowników biblioteki podczas konferencji, szkoleń, warsztatów.

Zasadniczo najistotniejsze jest przekonanie, że biblioteka lub biblioteki, które zostały wybrane do procesu porównania są najbardziej odpowiednie i że istnieją naprawdę realne szanse na uzyskanie potrzebnych o nich informacji, a one same będą zaangażowane w projekt. Dlatego też przed wyborem partnera trzeba przeprowadzić gruntowną analizę i dokonać selekcji wzorca z grupy wytypowanych przez nas bibliotek. Przed zasadniczą analizą wewnętrzną należy zatem starannie przeprowadzić analizę zewnętrzną według ustalonych przez siebie kryteriów. Na tym etapie również powinno się pamiętać o tym, aby postępować legalnie i etycznie. Do zdobywania informacji o bibliotekach można zastosować taką samą metodologię, jaką stosuje się do identyfikacji firm.

Tony Bendell i Louise Boulter zauważyli, iż proces ten można przeprowadzić bezpośrednio, a więc nawiązując kontakt z wybraną firmą i aranżując rozmowy, wymianę danych i wizyty. Alternatywnym rozwiązaniem jest zbieranie informacji ze źródeł pośrednich, jak w wielu przypadkach benchmarkingu konkurencyjnego. Nawet jeżeli planuje się nawiązanie bezpośrednich kontaktów i w razie możliwości partnerskiej współpracy, trzeba najpierw przeanalizować z wykorzystaniem źródeł pośrednich odpowiednie informacje o danej firmie. Dzięki temu – po nawiązaniu kontaktu – można będzie wyjaśnić zasadnicze kwestie, potwierdzić wybór i wykazać się profesjonalnym i ukierunkowanym podejściem (Bendell & Boulter, 2000, p. 115).

WSKAŹNIKI I MIERNIKI OCEN

Po etapie wyboru partnera benchmarkingowego następuje kolejny – opracowanie zestawu kryteriów, które mają podlegać ocenie i weryfikacji. W tym celu najlepszym wyjściem jest opracowanie formularza obejmującego listę pytań dotyczących całej biblioteki lub jej części, np. poszczególnych procesów, które zostały wybrane w celach porównawczych. Wyniki

pozwoła na przedstawienie różnic występujących pomiędzy praktykami stosowanymi we własnej bibliotece, a metodami przyjętymi u wybranego partnera.

Na etapie analizy partnera najlepszym sposobem na jego poznanie jest bezpośredni kontakt. W tym celu wykorzystuje się takie techniki badawcze, jak: wywiad, okresowe spotkania współpracowników, konferencje z samym partnerem itp. (Huczek, 2002).

Przystępując do określenia wskaźników, które uwzględnia się następnie w projekcie porównawczym, można posiłkować się już istniejącymi opracowaniami, normami i wytycznymi. Przykładem takiego źródła jest Polska Norma PN-ISO 11620 *Informacja i dokumentacja. Wskaźniki funkcjonalności biblioteki* (PN-ISO, 2006). Zamieszczone w niej wskaźniki funkcjonalności są uważane za najbardziej użyteczne dla bibliotek. Wskaźniki te pełnią funkcję narzędzi oceny jakości i efektywności usług świadczonych przez bibliotekę oraz innych działań przez nią podejmowanych (Biliński, 2002, s. 8). W normie tej określono typy bibliotek działających w różnym otoczeniu, obsługujących różne grupy użytkowników i mających wiele specyficznych cech (struktura, fundusze, zarządzanie itp.). Ważne jest zrozumienie faktu, że nie wszystkie ustalone wskaźniki funkcjonalności mogą być stosowane do analizy każdej biblioteki. Wykaz wskaźników funkcjonalności zamieszczony w normie należy traktować jako propozycję mierników możliwych do zastosowania w wielu warunkach działania bibliotek. Drugie wydanie cytowanej normy z 2008 r. prezentuje nie 34 a 45 wskaźników usług, także elektronicznych¹.

Do wyboru kryteriów benchmarkingu bibliotek wykorzystać można też inne międzynarodowe normy i zalecenia, wśród których warto przywołać międzynarodowe zalecenia wydane przez IFLA. Skupiono się w nich na ukierunkowanych na użytkowników miarach skuteczności wykonania zadań przez biblioteki akademickie. Zalecenia zawierają 17 wskaźników, które mogą służyć pomiarom i porównaniom (Głowacka, 2005). Wyczerpujące zalecenia do pomiaru i analizy tych wskaźników zostały zaprezentowane w pracy *Mierzenie jakości. Międzynarodowe zalecenia do pomiaru wykonania zadań w bibliotekach akademickich* (Poll, 2004). Należy nadmienić, iż przywołana praca Roswithy Poll i Petera te Boekhorsta, w swojej nowej wersji, wydanej w 2007 r., zawiera opis nie 17 a 40 wskaźników funkcjonalności, dotyczących zasobów i usług, jakie oferują biblioteki akademickie i publiczne (Poll, 2007). Podejmując działania benchmarkigowe z zastosowaniem tych wytycznych, nie jesteśmy zobowiązani do ścisłego przestrzegania tego zestawu wskaźników. Tak jak wszystkie struktury, również biblioteki ulegają ciągłym transformacjom, czego konsekwencją jest konieczność uzupełniania bądź zmieniania dotychczasowych wykazów wskaźników funkcjonalności. Biblioteki akademickie funkcjonujące w różnych krajach różnią się od siebie w sprawach organizacyjnych, finansowych i technicznych, dlatego też nie wszystkie

¹ Norma ISO 11620:2008 szczegółowo omówiona jest w artykule E. Głowackiej opublikowanym również w niniejszym zeszycie (zob. s. 7-19) [red.].

wskaźniki zawarte w zaleceniach IFLA czy książce R. Poll i P. te Boekhorsta mają zastosowanie dla każdej z bibliotek. Selekcja wskaźników musi zostać tak określona, aby uzyskane wyniki były miarodajne i adekwatne do profilu danej biblioteki.

Ważnym polskim projektem, który może być przydatny w zastosowaniu benchmarkingu, jest *Analiza Funkcjonowania Bibliotek Naukowych w Polsce* (AFBN), którego nadrzędnym celem jest wypracowanie standardów dla polskich bibliotek naukowych. Dane gromadzone w bazie, a następnie publikowane w raportach i zestawieniach, stanowią doskonałe źródło do rozpoczęcia badań porównawczych bibliotek (Kamińska, 2009). W ramach projektu została udostępniona strona internetowa, na której znajdują się wszystkie istotne informacje wraz z wykazem wskaźników oraz raporty z dotychczas przeprowadzonych badań. Prace realizowane są od 2002 r. przez Zespół ds. Standardów dla Bibliotek Naukowych (ZSBN). Projekt zakłada realizację następujących zadań:

- pozyskiwanie danych w celu opracowania wskaźników i standardów dla bibliotek naukowych w Polsce,
- opracowywanie i publikowanie rocznych raportów,
- rekomendowanie wskaźników, istotnych dla charakterystyki działalności bibliotek, twórcom rankingów krajowych (publikowanych, np. w prasie),
- opracowanie metody oceny funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce,
- prowadzenie badań porównawczych wyników analizy ze wskaźnikami i standardami funkcjonowania zagranicznych bibliotek naukowych.

Podstawowym narzędziem służącym do realizacji projektu jest ankieta, w dwóch wersjach: dla bibliotek akademickich oraz dla bibliotek branżowych i medycznych. Przykładowo, dla bibliotek akademickich ankieta liczy 63 pytania, co daje obraz tego, jak wiele wskaźników można z niej uzyskać. Przystępując do projektu, należy jedynie wypełnić stosowny formularz. Administrator bazy prześle na podany adres e-mail potwierdzenie dodania biblioteki do bazy danych, zawierające „nazwę użytkownika” przypisaną dyrektorowi biblioteki, umożliwiającą dostęp do pełnej zawartości bazy, a w szczególności do danych statystycznych, które pozwolą na wykonywanie interesujących nas zestawień i porównań. W bazie zarejestrowanych jest dotychczas 96 bibliotek, wprowadzony został podział na biblioteki uniwersyteckie, politechniki, medyczne, ekonomiczne, rolnicze, artystyczne, wychowania fizycznego i inne, a także podział na placówki państwowe i niepaństwowe. W 2008 r. liczba wypełnionych i zatwierdzonych ankiet wyniosła 47 (Derfert-Wolf & Górski, 2010).

Formułując zatem kwestionariusz badawczy, można skorzystać ze wskaźników już istniejących bądź też stworzyć własne kryteria pomiaru.

WADY I ZALETY ZASTOSOWANIA BENCHMARKINGU W BIBLIOTEKACH

Korzyści płynące z zastosowania benchmarkingu w bibliotece to głównie:

- ustalenie i dopracowanie strategii biblioteki,
- planowanie strategiczne i wyznaczanie dalszych kierunków działania,
- umiejętność rozwiązywania problemów,
- edukacja i wzbogacenie pomysłów dla innowacyjnych rozwiązań,
- możliwość porównania i oceny wyników na tle innych bibliotek,
- przyspieszenie zmian i innowacji,
- usprawnienie procedur obsługi czytelnika i zaspokojenie jego potrzeb informacyjnych,
- przemodelowanie schematu działania systemu bibliotecznego lub jego części, np. procesu zarządzania kadrami biblioteczną.

Przedstawiając zalety zastosowania benchmarkingu, nie sposób nie wspomnieć również o wadach takiego przedsięwzięcia. Należą do nich:

- trudność w pozyskaniu danych,
- prawne i etyczne ograniczenia w uzyskaniu informacji dla nas istotnych,
- zahamowanie innowacyjności i kreatywności pracowników poprzez zastosowanie działań konkurencji lub wzorowanie się na innych,
- rozczarowanie efektem prac – może się okazać, że uzyskany produkt jest tylko w nieznacznym stopniu lepszy od konkurencji, co nie powoduje naszej przewagi,
- czasochłonność i kosztowność badań.

PODSUMOWANIE

Benchmarking zaliczany jest do nowoczesnych technik zarządzania jakością i łączy się bezpośrednio z definiowaniem pewnych standardów funkcjonowania i produktów organizacji, które służą ocenie i w efekcie – wdrożeniu zmian, pozwalających na osiąganie lepszych wyników w procesie zarządzania. Dla przedsiębiorstw porównujących się z najlepszymi, w tym także dla bibliotek, benchmarking powinien stanowić inspirację w procesie uczenia się organizacji. Pozwala m.in. na określenie słabych i mocnych stron organizacji (biblioteki) oraz zmianę dotychczasowego sposobu zarządzania nią na działania przynoszące większe korzyści i bezpośrednio wpływające na poziom usług. Biblioteka dla realizacji swoich zadań może przyswajając zmodyfikowane rozwiązania, dające dobre efekty gdzie indziej. Wyniki badań porównawczych często prowadzą do wykorzenia starych, niesprawdzających się nawyków i tworzą nowy, przychylny klimat do wprowadzenia innowacji dla udoskonalenia pracy biblioteki i poprawy funkcjonowania procesów w niej zachodzących.

BIBLIOGRAFIA

- Bendell, Tony; Boulter Louise (2000). *Benchmarking*. Kraków: Wydaw. Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- Bendkowski, Jacek; Bendkowski, Józef (2008). *Praktyczne zarządzanie organizacjami. Kompetencje menedżerskie*. Gliwice: Wydaw. Politechniki Śląskiej.
- Biliński, Lucjan (2002). Wskaźniki funkcjonalności bibliotek (Na marginesie projektu normy ISO 11620). *Bibliotekarz*, nr 10, s. 6-9.
- Coers, Mardi; Elliott, Susan; Henderson, Graig (2001). *Benchmarking: a guide for your journey to best-practice*. Houston: American Productivity & Quality Center.
- Damelio, Robert (1995). *The Basic of Benchmarking*. New York: Quality Resources.
- Derfert-Wolf, Lidia; Górski, Marek (2010). Analiza funkcjonowania bibliotek naukowych w Polsce (AFBN) analiza ankiet wg danych z 31.12.2008 r. [online]; [dostęp: 28.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ssk2.bu.amu.edu.pl/standaryzacja/>>.
- Głowacka, Ewa (2005). Benchmarking w bibliotekach. *Bibliotekarz*, nr 2, s. 23-28.
- Huczek, Marian (2002). Benchmarking jako metoda poprawy efektywności zarządzania biblioteką. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online]; [dostęp: 03.02.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/32/huczek2.php>>.
- Huczek, Marian (2004). *Współczesne metody zarządzania poprawiające efektywność pracy biblioteki* [online]; [dostęp: 28.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <<http://e-pedagogiczna.edu.pl/upload/file/zarzadzanie/huczek.pdf>>.
- Kamińska, Joanna (2009). Możliwości wykorzystania benchmarkingu w zarządzaniu zasobami ludzkimi biblioteki. W: *Jakość usług bibliotecznych w społeczeństwie informacyjnym*. Pod red. Joanny Kamińskiej i Beaty Zołędowskiej-Król. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Kuczevska, Joanna (2007). *Europejska procedura benchmarkingu. Programy i działania*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości [online]; [dostęp: 28.01.2010]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.parp.gov.pl/files/74/81/158/2007_eu_proc_benchmarkingu.pdf>.
- Kwiecień, Kamil; Toczewski, Tomasz (2008). Zarządzanie projektami w firmie z wdrożoną normą ISO 9001:2000. *E-Mentor*, nr 3 (25), s. 81-83.
- Mikuła, B.; Ziębicki, B. (2001). Metodologiczne aspekty procesów organizacyjnego uczenia się. *Problem Jakości*, nr 3, s. 30-34.
- PN-ISO (2006). Polska Norma PN-ISO 11620 *Informacja i dokumentacja. Wskaźniki funkcjonalności biblioteki*. Warszawa Polski: Komitet Normalizacyjny.
- Poll, Roswitha; Boekhorst, Peter te (2004). *Mierzenie jakości. Międzynarodowe zalecenia do pomiaru wykonania zadań w bibliotekach akademickich*, Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Poll, Roswitha; Boekhorst, Peter te (2007). *Measuring quality: Performance measurement in libraries*. München: K. G. Saur.
- Portal Portfel.pl (2007). Cykl Deminga, (koło PDCA) [online]; [dostęp: 24.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.portfel.pl/pl/firma/art691-Cykl_Deminiga_28kolo_PDCA_29.html>.
- Salerno-Kochan, Marek; Galski, Piotr (2001). Sprawny benchmarking nieodzownym elementem strategii TQM. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, nr 578, s. 23-32.
- Supernat, Jerzy (2005). *Zarządzanie*. Wrocław: Kolonia Limited.
- Ziębicki, Bernard (2005). Techniki doboru i analizy wzorców benchmarkingu. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, nr 670, s. 91-105.

WIOLETTA JACHYM

The Library of State Higher
Vocational School in Tarnów
e-mail: w_jachym@pwsztar.edu.pl

AN ATTEMPT TO IMPLEMENT BENCHMARKING
IN LIBRARY PERFORMANCE

KEYWORDS: Benchmarking. Service quality. Library management. Performance indicators.

ABSTRACT: Benchmarking is one of most often employed methods of organization improvement, focused on matching the best or even surpassing the efficiency achieved by the competitors. It may become one of basic improvement solutions used in libraries which intend to achieve the highest efficiency to satisfy needs of their users. Benchmarking introduces a process of continuous improvement based on the activities of specific group leaders and encourages adaptation of new solutions in a given environment. The author discusses levels of benchmarking introduction into libraries and presents the following issues: benchmarking concept, types, stages of implementation, selection of partners, rules for acquiring information and indicators used for evaluation.

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 27 lutego 2011 r.

**POPRAWKI I UZUPEŁNIENIA DO BIBLIOGRAFII
„BEZ CENZURY 1976-1989. LITERATURA –
RUCH WYDAWNICZY – TEATR”**

Bibliografia *Bez cenzury 1976-1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr*, opracowana w Instytucie Badań Literackich PAN przez Jerzego Kandziore (kierownik projektu), Zytę Szymańską, przy współpracy Krystyny Tokarzówny, w konsultacji naukowej z prof. dr hab. Jadwigą Czachowską, wydana została w 1999 r. przez Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria” i Wydawnictwo IBL w Warszawie. Opracowanie to przyniosło długo oczekiwaną, gruntowną dokumentację literatury, kultury niezależnej (teatru i filmu) oraz ruchu wydawniczego w Polsce w wydawnictwach pozacenzuralnych, rejestrując 3277 druków zwartych oraz zawartość 226 najważniejszych czasopism drugiego obiegu.

W ciągu ponad dziesięciu lat funkcjonowania bibliografii *Bez cenzury 1976-1989* na rynku czytelnicy gromadziłem jako jej redaktor wszelkie poprawki korektowe, sprostowania, uzupełnienia i dane na temat autorstwa tekstów (rozwiązania pseudonimów, autorstwo tekstów publikowanych anonimowo) zarówno notowane w toku własnej lektury bibliografii, jak i przede wszystkim przekazywane życzliwie przez użytkowników tego opracowania. Niniejsze *Poprawki i uzupełnienia* zbierają i udostępniają czytelnikom te właśnie materiały.

Pragnę podkreślić, że sporządzeniu zestawienia nie towarzyszyły szerzej zakrojone prace poszukiwawcze, mające na celu dopełnienie bibliografii o pozycje pominięte, nieznanne w momencie jej opracowywania, czy też uzyskanie znacząco większej ilości rozwiązań pseudonimów lub danych o autorstwie tekstów anonimowych. Tego typu prace, stanowiące osobne zadanie dokumentalistyczne, byłyby możliwe w przypadku przygotowania drugiego wydania bibliografii.

Zestawienie wyodrębniłem pięć kategorii uzupełnień i poprawek, w każdej z nich grupując materiał albo alfabetycznie, albo zgodnie z układem bibliografii, odnotowując numer pozycji i strony bibliografii (czasem też szpalty), których uzupełnienia i poprawki dotyczą. Część szóstą stanowi spis tomików Biblioteki „Agory”.

Serdecznie dziękuję osobom, które przekazały sprostowania i dodatkowe dane do bibliografii *Bez cenzury 1976-1989*, odpowiedziały na pytania oraz w inny sposób przyczyniły się do powstania *Poprawek i uzupełnień*: Franciszkowi Apanowiczowi, Czesławowi Apiecionkowi, Joannie Bachtin, Maciejowi Bieniaszowi, Agnieszce Dębskiej, Jackowi Kowalskiemu, Jarosławowi Markiewiczowi, Łukaszowi Ossowskiemu, Janowi Wolskiemu, Adamowi Zagajewskiemu, Bogusławowi Żyłce. Źródłem ważnych poprawek i uzupełnień była także dostępna w Internecie

bibliografia Krzysztofa Bronowskiego *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.*¹. Szczególne podziękowanie pragnę przekazać pani dr Agnieszce Dębskiej, która przesłała obszerne zestawienie, będące owocem jej własnej pracy badawczej nad poezją drugiego obiegu, zawierające dane o autorstwie wierszy i piosenek odnotowanych jako anonimowe w dziale bibliografii *Utwory anonimowe i okolicznościowe*.

Jerzy Kandziora

Poznań, 20 listopada 2010 r.

I. Korekty i uzupełnienia dotyczące adresów bibliograficznych i adnotacji

Spis opracowanych czasopism, wyborów i książek zbiorowych wraz z ich skrótami

s. XXXII, szpalta 1, wers 11 od dołu (w wykazie numerów pisma *Po Prostu Bis*):

jest: 1989 nr 1: VI, winno być: 1980 nr 1: VI

Wykaz tytułów czasopism oficjalnych z lat 1945-1989 występujących w tekście bibliografii

s. XLVIII, szpalta 1:

dodać: Pamiętnik Literacki (Wrocław)

Literatura współczesna. Opracowania ogólne

poz. 60, s. 15, szpalta 1, wers 5 od dołu:

jest: *Promieniści* nr 38: 28 V 1983, winno być: *Promieniści* nr 38: 28 V 1984

Zagadnienia specjalne. Literatura emigracyjna

poz. 117, s. 36, szpalta 2, wers 4 od dołu:

jest: *Zapis* 1978 nr 8: s. 137-138, winno być: *Zapis* 1978 nr 8: X s. 137-138

Niezależne życie literackie i kulturalne. Nagrody

poz. 314 I, s. 108, szpalta 2, wers 19-20 od dołu (zapis laureatów Nagrody Kulturalnej „Solidarności” za r. 1981 i 1982):

jest: anonimowy autor lub autorzy piosenki „Idą pancry na Wujek”, winno być: Maciej Bieniasz (autor wiersza „Idą pancry na Wujek”) i Antoni Filipkowski (autor muzyki do tego wiersza), określenni w komunikacie jury jako „anonimowy autor lub autorzy piosenki «Idą, idą pancry na Wujek»”

Inf.: M. Bieniasz i artykuł Krzysztofa Świątka pt. *Dał kopniaka generałowi*, „Tygodnik Solidarność” 2009 nr 33 s. 17.

¹ Bibliografia dostępna w Internecie: www.incipit.home.pl/bibula, [dostęp: 20-28.10.2010].

Antologie, śpiewniki, zbiory

poz. 427, s. 131, szpalta 1, wers 7 od góry:

jest: Politechniki Wrocławskiej, winno być: Politechniki Warszawskiej

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Wst-Wyd).

Hasła osobowe**Gombrowicz Witold**

poz. 1529, s. 252, szpalta 1, wers 4 od góry:

jest: *Kultura* (Paryż) 1977 nr 10, winno być: *Kultura* (Paryż) 1975 nr 10

Hłasko Marek

poz. 1783, s. 281, szpalta 1, wersy 8-9 od dołu:

jest: (przedr. z: *Kultura* (Paryż) 1986 nr 12), winno być: (przedr. z: *Kultura* (Paryż) 1966 nr 1/2)

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Herm-HI).

Kijowski Andrzej

poz. 2123, s. 321, szpalta 1, wersy 20-21 i 25 od dołu:

jest: *Promieniści* nr 38: 28 V 1983, winno być: *Promieniści* nr 38: 28 V 1984

Kisiel-Potocki Victus

poz. 2128, s. 321, szpalta 2, wers 6 od dołu:

jest: 1983, winno być: 1988

Kisielewski Stefan

poz. 2178, s. 325, szpalta 2, wers 16-17 od dołu:

jest: *Stosunki państwo – Kościół w PRL*, winno być: *Stosunki Kościół – państwo w PRL*

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Kis).

Kotarbiński Tadeusz, Zieliński Kazimierz

poz. 2371, s. 351, szpalta 1, wers 2 od góry:

jest: *Studium Odrodzenia Społ. „Stos”* [1980], winno być: *Studium Teologii Odrodzenia Społ. „Stos”* [1981]

Krynicky Ryszard

poz. 2468, s. 361, szpalta 1, wers 18 od góry:

jest: *Ocalenie z nicości*, winno być: *Ocalenie z nicości*

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Kry-Krz).

Sułkowski Witold

poz. 4067, s. 549, szpalta 2, wers 14 od dołu:

jest: list-esej do Zyszka D., winno być: list-esej do Zbyszka D.

**II. Autorzy tekstów i przekładów podpisani pseudonimami
lub publikujący anonimowo**

Ankiewicz Dżamila, pseud. Moszkowicz Róża – poz. 2308 (s. 344): autorstwo wywiadu z Tadeuszem Konwickim pt. *Prowincjonalizm dawnych czasów, lepszych, utraconych, zaginionych...*, „Kult. Niezal.” 1985 nr 11/12: VII/IX s. 25-32.

Inf.: *Oko pana Konwickiego. Rozmowa z Dżamilą Ankiewicz asystentką reżysera i Jolantą Piętek aktorką*, „Gazeta Wyborcza” 2009 nr 35 z 11 II s. 14 (rozm. Jacek Szczerba); pseudonim mylnie rozwiązano w *Bez cenzury 1976-1989* jako [Walc Jan?].

Apanowicz Franciszek, pseud. ABC – poz. 6030 (s. 831): autorstwo przekładów opowiadań Warłama Szałamowa *Apostoł Paweł* i *Sherry brandy* z cyklu *Opowiadania kołymskie*, „Podpunkt” 1989 nr [6] s. 79-85.

Inf.: F. Apanowicz, B. Żyłko; pseudonim mylnie rozwiązano w *Bez cenzury 1976-1989* jako [Żyłko Bogusław].

Apanowicz Franciszek, pseud. Ciszek Adam – poz. 6031 (s. 831): autorstwo artykułu pt. *Głos z otchłani*, „Podpunkt” 1989 nr [6] s. 76-78.

Inf.: F. Apanowicz, B. Żyłko; pseudonim mylnie rozwiązano w *Bez cenzury 1976-1989* jako [Żyłko Bogusław].

Apiecionek Czesław, pseud. Cz.A. – poz. 937 (s. 186): autorstwo noty biogr. w książce: Bobkowski Andrzej, *Coco de Oro. Szkice i opowiadania*. Wwa: Oficyna Liberałów 1989.

Inf.: Cz. Apiecionek.

Barańczak Stanisław – poz. 6678 (s. 1010): autorstwo drukowanego anonimowo artykułu o Teatrze Ósmego Dnia pt. *Teatr na ławie oskarżonych*, „Zapis” 1978 nr 8: X s. 143-147.

Inf.: S. Barańczak, *Bibliografia prac własnych od 1965 do 1.IX.1992*, wydruk komputerowy, pozycja 425.

Bugajski Ryszard, pseud. Bakuła Ryszard – poz. 6728 (s. 1036): autorstwo recenzji pt. *Trzy razy jeden* („Przypadek” K. Kieślowskiego), „Wezwanie” 1982 nr 2/3: V/VII s. 217-219.

Inf.: J. Markiewicz; pseudonim mylnie rozwiązano w *Bez Cenzury 1976-1989* jako [Markiewicz Jarosław].

Dobrecki Krzysztof, pseud. Pomorski Józef – poz. 3676 (s. 505): autorstwo książki pt. *Imperium absurdu. Kartki z podróży po ZSRR*. Wwa: Niezał. Ruch Społ. „Solidarność” im. ks. Jerzego Popiełuszki 1988.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Pols-Pon).

Dobrowolski Hieronim, pseud. Hermeneutyk – poz. 2568 (s. 375-376): autorstwo książki pt. *Każdemu co jego*. Łódź: Trybuna Ludu Podziemnego 1984.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Herm-Hł) wg: *Słownik pseudonimów pisarzy polskich*. T. 5. 1971-1995. Pod red. D. Świerczyńskiej. Wrocław 1998, s. 218; pseudonim mylnie rozwiązano w *Bez cenzury 1976-1989* jako **Ryszard Legutko** i błędnie umieszczono książkę w haśle tego autora.

Król Marcin, Smolarowa Irena, Toruńczyk Barbara, pseud. IBM – poz. 1927 i 1928 (s. 298), 6585, 6586 i 6588 (s. 962-963): autorstwo przekładu eseju Konstantego A. Jeleńskiego pt. „Kultura”: *Polska na wygnaniu*.

Inf.: Jerzy Giedroyc, Konstanty A. Jeleński, *Listy 1950-1987*, wybrał, opracował i wstępem opatrzył Wojciech Karpiński, Warszawa: Czytelnik 1995, s. 435-436.

Lewszyk Stanisław, pseud. S.L. „T1-126” – poz. 4898-4900 (s. 650): autorstwo książki pt. *Kołyma*.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Ler-Lin), (S-Sam).

Miklaszewska Marta, pseud. Orda Monika – poz. 3725 (s. 510) i 3731 (s. 512): autorstwo książki pt. *Sprawiedliwość w cieniu pałki*. Wyd. 1. Wwa: Głos 1985 oraz jej pierwodruku w: „Obecność” 1984 nr 8 s. 67-83, 119.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Or); *Słownik pseudonimów pisarzy polskich*. T. 5. 1971-1995. Pod red. D. Świerczyńskiej. Wrocław 1998, s. 912.

Panas Władysław, pseud. Gryficki Biernat – poz. 226 (s. 59): autorstwo artykułu pt. *Żydzi w literaturze polskiej*, „Spotkania” 1985 nr 29/30 s. 94-108.

Inf.: W. Panas, *Pismo i rana. Szkice o problematyce żydowskiej w literaturze polskiej*, Lublin: Wydawnictwo Dabar 1996 (nota na okładce).

Panas Władysław, pseud. Radzikowski Ludwik W. – poz. 6040 (s. 832): autorstwo przekładu *Dziennika myśli* Lwa Szestowa, „Spotkania” 1978 nr 2: I s. 22-29.

Inf.: W. Panas, *Pismo i rana. Szkice o problematyce żydowskiej w literaturze polskiej*, Lublin: Wydawnictwo Dabar 1996 (nota na okładce).

Sokołowski Jan Maksymilian, pseud. Fałęcki Jan – poz. 1353 (s. 233-234): autorstwo książki pt. *Tak było. Wspominki z lat okupacji*. Wyd. 1. Wr.: Ag. Inf. „Solidarności Walczącej” 1986.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (F-Fe).

Zaluski Piotr, pseud. Oleś Stanisław – poz. 1602 i 1603 (s. 259), 3328 i 3329 (s. 464-465): współautorstwo (wraz z Wiktorem Grotowiczem) książki pt. *Czy Polaków stać na optymizm? Rozmowy ze Zdzisławem Najderem*.

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Og-Op).

III. Autorzy wierszy drukowanych anonimowo, mylnie zakwalifikowanych do działu *Utworky anonimowe i okolicznościowe* (wiersze w tym dziale systematyzowane są wg roku publikacji i incipitu)

Bieniasz Maciej (hasło poz. 902) – poz. 4912 (s. 657), 4918 (s. 664), 4935 (s. 674): autorstwo drukowanego anonimowo w latach 1982, 1983, 1985 wiersza pt. *Idą pancry na „Wujek”* (Przyszli nocą w uśpiony dom...).

Inf.: M. Bieniasz, A. Dębska.

Broda Jarosław (hasło poz. 1038-1047) – poz. 4912 (s. 657): autorstwo drukowanego w 1982 r. wiersza pt. *Nie rzucaj na nas klęski...* [podp.: J.], poz. 4918 (s. 663): prawdopodobne autorstwo drukowanego anonimowo w 1983 r. wiersza *Nieszczęsny* (Nareszcie wybiła nasza godzina...), poz. 4918 (s. 665): autorstwo drukowanego anonimowo w 1983 r. wiersza *Znowu dom ci w nas kradną...*

Inf.: A. Dębska.

Budrewicz Leszek (hasło poz. 1086-1102) – poz. 4918 (s. 662-666): autorstwo drukowanych anonimowo w 1983 r. wierszy: *Byłoby czym się zachłysnąć...*, *Dziwna wojna* (Moja ojczyzna stała się cmentarzem wojskowym...), *Pięść nad pięściami* (Na razie zostałem sam...), *Powrót J.J.L.* (Staram się sobie wyobrazić...), *Marzec 1982* (Wyszedłem z domu...), *Zeby można było umrzeć...*

Inf.: A. Dębska.

Jagiello Michał Bronisław (hasło poz. 1840-1841) – poz. 4912 (s. 654 i 658): autorstwo drukowanych anonimowo w 1982 r. wierszy pt. *Czwarty* (Było nas dwoje...) i *Piąty* (Twardy byłeś, synu...) [podp.: NN] z cyklu *Kopalnia „Wujek”*, poz. 4918 (s. 664): autorstwo drukowanego anonimowo w 1983 r. cyklu *Kopalnia „Wujek”* (Pierwszy: Patrz, a tamtej koszuli w kratę...), poz. 4935 (s. 673): autorstwo drukowanego anonimowo w 1985 r. cyklu *Kopalnia „Wujek”*.

Inf.: A. Dębska.

Jastrun Tomasz (hasło poz. 1896-1910) – poz. 4912 (s. 657): autorstwo drukowanego anonimowo w 1982 r. wiersza pt. *Alarm* (Przekaż dalej, wpadła drukarnia...) [podp.: NN].

Inf.: A. Dębska.

Kaczmarek Jacek (hasło poz. 1958-1995) – poz. 4918 (s. 663): autorstwo drukowanego anonimowo w 1983 r. wiersza pt. *Budujemy arkę przed potopem* (Każdy z was jest łodzią...).

Inf.: A. Dębska.

Kowalski Jacek (hasło poz. 2391-2393) – **poz. 4958 (s. 687)**: autorstwo drukowanego anonimowo w 1989 r. wiersza pt. *Pan Tadeusz* (Jak przyjemnie pomyśleć czasem...) [podp.: monogramista JK (II poł. XX wieku)].

Inf.: A. Dębska, J. Kowalski.

Polkowski Jan (hasło poz. 3664-3672) – **poz. 4918 (662-665)**: autorstwo drukowanych anonimowo w 1983 r. wierszy: *Ani wczoraj, ani jutro, tylko dym...*, *Zadnej ofiary* (Cywilizacją jest zimne powietrze...), *22 III 82* (Melodia martwych pól...), *Nie pisz nic. Niech mówią inni...*, *Otworzy cię miecz* (Rozmyślałam o Tobie...), *Oszczędziłeś mnie* (Rozpaczałbym, ale nie przebaczyłby mi tego mróz...), *Moja słodka ojczyzna* (Urodziłem się w pociągu...), *Mówiliśmy prostym językiem żywiołów...* (Widzę i opisuję: białe niebo...).

Inf.: A. Dębska.

Prokop Jan (hasło poz. 3694-3698) – **poz. 4918 (s. 662-663)**: autorstwo drukowanych anonimowo w 1983 r. wierszy: *Drogi Rejtanie właściwie twój protest...*, *Jestem chłopek z okolic Skomielnej...*

Inf.: A. Dębska.

Rymkiewicz Jarosław Marek (hasło poz. 3838-3848) – **poz. 4918 (s. 663)**: autorstwo drukowanego anonimowo w 1983 r. wiersza pt. *Czwarta pieczęć* (Koń maści trupioszarej...).

Inf.: A. Dębska.

Zagajewski Adam (hasło poz. 4687-4703) – **poz. 4918 (s. 662, 665)**: autorstwo drukowanych anonimowo w 1983 r. wierszy: *Siedemnastoletni* (Franz Schubert, siedemnastoletni...), *Porównania* (Tylko porównania...), *Czereśnie* (W sierpniowe popołudnie stary mężczyzna...).

Inf.: A. Dębska, A. Zagajewski.

IV. Autorzy wierszy okolicznościowych, odnotowanych jako anonimowe w dziale *Utwory anonimowe i okolicznościowe*

1978 (poz. 4883, s. 645), **1988** (poz. 4954, s. 684):

Ciężkie, duszne i upalne są noce sierpniowe... [tyt.: Hradec Kralove; aut.: **Jacek Tarkowski**].

Inf.: A. Dębska; Anna Bikont, Joanna Szczęsna, *Stal się leje, moc truchleje* (1), „Gazeta Świąteczna” 1999 nr 1 z 2/3 I s. 12.

1979 (poz. 4885, s. 646), **1984** (poz. 4927, s. 669-670), **1985** (poz. 4935, s. 674):

Przechodniu, pochyl czoło... [tyt.: Służewiec; aut.: **Tadeusz Porayski**].

Inf.: A. Dębska.

1982 (poz. 4912, s. 659), 1983 (poz. 4918, s. 665), 1985 (poz. 4935, s. 675):
Wyjeżdżajcie już chłopcy od „Piasta”... [tyt.: Ostatnia szczyta w KWK „Piast”];
aut.: **Jakub Broniec (właśc. Jan Michał Zazula)**].

Inf.: A. Dębska.

1982 (poz. 4912, s. 654), 1985 (poz. 4935, s. 672):
Chłopcy z Grabówka, chłopcy z Chylonii... [tyt.: Ballada o Janku Wiśniewskim; aut.: **Krzysztof Dowgiałło**].

Inf.: Mirosław Przyłipiak, *Legenda o Janku Wiśniewskim*, „Tygodnik Powszechny” 1994 nr 50 s. 1, 4.

V. Błędy w atrybucji lub systematyzacji tekstów i rozpoznaniu nazw osobowych

poz. 64, 6555, 6567 (teksty podpisane Lidia Rola) i poz. 3359, 3916 (teksty podpisane L.B. [Lidia Burska]): autorką wszystkich tekstów jest **Lidia Rola-Burska**.

poz. 1817 (hasło: Wacław Iwaniuk): odnotowana omyłkowo w tej pozycji książka pt. *Niezdemobilizowani. Poznań – Warszawa 1945-1946*. Wwa: Głos 1987, 102 s. jest autorstwa **Alicji Iwańskiej** i powinna figurować w jej haśle (poz. 1823-1824).

Inf.: J. Wolski.

poz. 2128-2130 (hasło: Victus Kisiel-Potocki): hasło utworzone omyłkowo dla pseudonimu, odnotowane w nim trzy edycje książki pt. *Na Sybir w 1944 roku* winny figurować w dziale *Utwory anonimowe i okolicznościowe*.

poz. 3431 (hasło: Marek Nowakowski): odnotowana omyłkowo w tej pozycji książka pt. „*Osiem dni w Ojczyźnie*”. Kr.: [b.w.], 1985, 28 s. jest autorstwa **Tadeusza Nowakowskiego** (wydawca podał błędne imię autora na okładce i stronie tytułowej) i powinna figurować w jego haśle (poz. 3446-3453).

Inf.: K. Bronowski, *Bibuła. Polskie wydawnictwa niezależne 1976-1989 r.* (Nowakowski).

VI. Skorygowana numeracja tomików w obrębie wrocławskiej serii Biblioteka „Agory” odnotowanych w bibliografii *Bez cenzury 1976-1989*

(na podstawie sygnału Ł. Ossowskiego i nadesłanego wykazu pozycji Biblioteki „Agory” zamieszczonego w tomiku L. Szarugi *Prawdę mówiąc*, Wr.: [b.w.] 1979, skonfrontowanego z katalogami zbiorów wydawnictw pozacenzuralnych).

1. Lothar Herbst *Rdza na trąbce* (poz. 1689, s. 270).
2. Marianna Bocian *Scalone z rozkładu* (poz. 948, s. 188).
3. Jarosław Broda *Poezja niebezpieczna* (poz. 1038, s. 197).
4. Leszek Budrewicz *Ruchy tektoniczne* (poz. 1088, s. 205).
5. Leszek Pułka *Defekty fetysza* (poz. 3746, s. 515).
6. Lothar Herbst *Listy w sprawie wiary i nadziei* (poz. 1688, s. 270).
7. Leszek Szaruga *Mityng poetów (Antologia)* (poz. 344, s. 123).

-
8. Leszek Pułka *Made in Poland (Poemat jednej melancholii)* (poz. 3747, s. 515).
  9. Marianna Bocian *Na marginesie historii Marsjasza i Apolla (Esej)* (poz. 946, s. 188).
  10. Leszek Budrewicz *Arytmia serca* (poz. 1089, s. 205).
  11. Marianna Bocian *Strzępy fotografii* (poz. 947, s. 188).
  12. Ryszard Biliński *Obyczajność publiczna* (poz. 923, s. 185).
  13. Leszek Pułka *Miasto* (poz. 3748, s. 515).
  14. Stanisław Bereś *Szansa poetyckiego historyzmu (Esej)* (poz. 1, s. 3, poz. 879, s. 180).
  15. Leszek Budrewicz *Jak minął dzień* (poz. 1090, s. 205).
  16. Jarosław Broda *Zbudźcie mnie po drugiej stronie* (poz. 1039, s. 197).
  17. Leszek Pułka *Tak tylko w cyrku* (poz. 3749, s. 515).
  18. Stanisław Stabro *Ten wiersz, który ma na imię Polska* (poz. 3994, s. 542).
  19. Ryszard Biliński *W kręgu Kaina* (poz. 922, s. 185).
  20. Leszek Szaruga *Prawdę mówiąc* (poz. 4092, s. 553).

Tekst wpłynął do Redakcji 1 grudnia 2010 r.

**„KSIĄŻKA, BIBLIOTEKA, INFORMACJA.
MIĘDZY PODZIAŁAMI A WSPÓLNOTĄ”
II Międzynarodowa Konferencja Naukowa
(Kielce, 11-12 października 2010 r.)**

W dniach 11-12 października w Kielcach odbyła się II międzynarodowa konferencja naukowa z cyklu „Książka, biblioteka, informacja – między podziałami a wspólnotą”. Jej organizatorem był Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach. Honorowy patronat objęli JM Rektor UJK, prof. dr hab. Regina Renz, minister nauki i szkolnictwa wyższego, prof. dr hab. Barbara Kudrycka, a także wojewoda świętokrzyski Bożentyna Pałka-Koruba i prezydent Kielc, Wojciech Lubawski. W skład Rady Programowej weszli: Danuta Hombek – przewodnicząca (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce), Danuta Adamczyk (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce), Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce), Barbara Gierszewska (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce), Maria Juda (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UMCS, Lublin), Halina Kosętka (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, UP, Kraków), Dariusz Kuźmina (Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, UW), Oleg Leszczak (Instytut Filologii Rosyjskiej UJK, Kielce), Tomasz Mielczarek (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce), Anna Migoń (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW), Maria Próchnicka (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, Kraków), Irena Socha (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ, Katowice), Hanna Tadeusiewicz (Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, UŁ), Bronisława Woźniczka-Paruzel (Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii, UMK, Toruń). Patronat medialny sprawowała Telewizja Polska S.A. Oddział w Kielcach i „Echo Dnia. Gazeta Codzienna”. Konferencja, adresowana zarówno do bibliotekarzy, jak i pracowników instytutów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, zgromadziła przedstawicieli 28 ośrodków z Polski i 4 placówek zagranicznych. Wygłoszono 51 referatów. Tematem tegorocznej konferencji stało się przede wszystkim miejsce i rola biblioteki, książki oraz informacji we współczesnym świecie i społeczeństwie, szczególnie w kontekście zmian, zachodzących w kulturze, edukacji i nauce. Organizatorzy podkreślili także obowiązek, jaki spoczywa na bibliologach, literaturoznawcach, kulturoznawcach i medioznawcach w formułowaniu nowych definicji związanych z rolą zarówno mediów, jak i instytucji zajmujących się gromadzeniem, przetwarzaniem, upowszechnianiem oraz udostępnianiem informacji. Zaznaczyli również wagę przeszłości i doświadczeń zeń

płynących, szczególnie ważnych dla zrozumienia współczesnych przemian. Tak sformułowanym założeniom odpowiadały prezentowane podczas obrad referaty. Po uroczystym otwarciu konferencji, sesję plenarną, której przewodniczyła Hanna Tadeusiewicz, rozpoczęła Oksana Karlina (Wydział Historyczny, Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki na Wołyniu), omawiając *Biblioteki klasztorów bazylikańskich na prawobrzeżu Ukrainy w pierwszym trzydziestoleciu XIX wieku*. O problematyce książki i czasopism, podejmowanej podczas XIX-wiecznych wieców katolickich w Krakowie i Lwowie mówiła Anna Gruca (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UJ, Kraków). Pozostając częściowo w kręgu XIX-wiecznej kultury, Krzysztof Walczak (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW, Kraków) przedstawił ruch wydawniczy w Kaliszu w tym okresie. Ze względu na wielonarodowy charakter miasta w tym czasie, szczególnie interesujące wydały się poruszone przez prelegenta kwestie proporcji językowych widoczne w ówczesnej produkcji wydawniczej, rodzime działania w tym zakresie, a także udział w nich zamieszkujących miasto mniejszości narodowych. Równie ciekawe zagadnienie stało się przedmiotem kolejnego wystąpienia. Jego autorka, Maria Konopka (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, Kraków), omówiła wpływ i konsekwencje I wojny światowej na rynek wydawniczy Lwowa, ze szczególnym uwzględnieniem udziału w nim zawodowych nakładców, instytucji, towarzystw oraz osób prywatnych. Po krótkiej przerwie Grażyna Wrona (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, Kraków) zaprezentowała przykłady ingerencji cenzury krakowskiej wobec lokalnych pism w okresie XX-lecia międzywojennego i reakcje redakcji wybranych tytułów na decyzje cenzorów, sądu i prokuratury. Periodyki ukraińskie, wydawane w Krakowie w czasie II wojny światowej, stały się przedmiotem referatu następnej prelegentki, Łarysy Hołowaty (Ukraińska Narodowa Biblioteka Naukowa imienia Wasyla Stefanyka, Lwów). O bibliotece w filmie i o filmach w bibliotekach opowiedziała Barbara Lena Gierszewska (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Prelegentka przedstawiła na przykładzie wybranych obrazów fabularnych stereotyp biblioteki i bibliotekarzy oraz zmiany w nim zachodzące. Po przerwie obrady toczono w trzech równoległych sekcjach: I. *Biblioteki*, II. *Ruch wydawniczy. Książka. Prasa*, III. *Informacja*.

Sekcję I otworzył referat Izabeli Krasińskiej (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Autorka omówiła koncepcję tzw. gospód chrześcijańskich, które powstawały w latach 1879-1883 w Królestwie Polskim. Poza innymi funkcjami, pełniły one rolę wypożyczalni i czytelni książek oraz czasopism. Prowadziły także działalność w zakresie szerzenia oświaty wśród włościan Królestwa. Następnie głos zabarała Beata Kurek (Biblioteka Jagiellońska, Kraków), która przedstawiła prace wolontariatu w Bibliotece Jagiellońskiej w okresie, gdy dyrektorem Książnicy był Karol Estreicher (senior). O bibliotekach i czytelnictwie, jako zagadnieniach, które znalazły swe miejsce na łamach prasy kaliskiej w latach 1870-1914, mówiła Danuta Wańka (Biblioteka Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego, Kalisz; UAM, Poznań). Po przerwie podjęto obrady, które otworzył referat Jolanty Dzieniakowskiej (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Kontynuując w pewnym stopniu wątek podjęty w poprzednim wystąpieniu, autorka przedstawiła poziom informacji o książce i czasopiśmie w bibliotekach, funkcjonujących w szkołach powszechnych w okresie II Rzeczypospolitej. Wskazała m.in. na istotną rolę omawianych bibliotek w procesie inicjacji czytelniczej uczniów, wyrabianie w nich, a następnie utrwalanie nawyków lekturowych. Kolejny referat, związany z okresem II Rzeczypospolitej, przedstawił następny

prelegent, Zdzisław Gębołyś (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ, Katowice). Omówił on rolę niemieckich bibliotek naukowych i oświatowych w kultywowaniu niemieckiej tożsamości narodowej oraz starania pracowników tych bibliotek w budowaniu przyjaznych relacji pomiędzy Polakami a Niemcami. *Dokumenty organizacyjne bibliotek wiejskich w dwudziestolecu międzywojennym (na wybranych przykładach)* stały się przedmiotem kolejnego referatu, zaprezentowanego przez Monikę Olczak-Kardas (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Obrady tej sekcji w pierwszym dniu konferencji zamknęło wystąpienie Marty Pękalskiej (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław). Prelegentka scharakteryzowała polsko-ukraińską współpracę Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

Równoległe z sekcją poświęconą bibliotekom, toczyły się obrady w sekcji *Ruch wydawniczy. Książka. Prasa*. Sesję otworzyło wystąpienie Oksany Sażok (Biblioteka Naukowa, Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki na Wołyniu): *Handel książkami cerkiewnymi bractw prawosławnych Guberni Wołyńskiej (w drugiej połowie XIX w. – na początku XX w.)*. Następnie głos zabrała Ewa Wójcik (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, Kraków), która scharakteryzowała ofertę wydawniczą firm lwowskich w latach 1919-1939. Autorkę interesowała szczególnie produkcja książek szkolnych oraz opracowań dydaktycznych. Wydawnictwa dydaktyczne stały się również przedmiotem wystąpienia Nadiji Zubko (Katedra Księgoznawstwa i Działalności Komercyjnej, Akademia Drukarstwa Ukrainy, Lwów). Referentka omówiła, opierając się na doświadczeniach rynku ukraińskiego, współczesną książkę przyrodniczą dla szkół średnich: jej produkcję i dystrybucję. Po krótkiej przerwie jako pierwsza wystąpiła Agnieszka Obrębska (Biblioteka Uniwersytecka, UWM, Olsztyn). Przybliżyła ona działalność jednego z działów Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze”, powstałego w wyniku odwilży popaździernikowej. Do lat 90. XX wieku przeniósł uczestników konferencji referat Tetiany Mykytyn (Katedra Księgoznawstwa i Działalności Komercyjnej, Akademia Drukarstwa Ukrainy, Lwów), która zaprezentowała rozwój narodowych targów książki na Ukrainie, poczynając od zarania ostatniej dekady ubiegłego wieku. O sandomierskim Wydawnictwie Armoryka, jego działalności zarówno w zakresie edycji książek drukowanych, jak i e-booków i audiobooków opowiedział Piotr Sławiński (Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego, Tarnobrzeg). Ostatnim referatem w tej sekcji w pierwszym dniu obrad był referat Renaty Samotyj (Naukowo-Techniczna Biblioteka Uniwersytetu Narodowego, Politechnika Lwowska). Prelegentka przedstawiła wydawnictwo uniwersyteckie na podstawie działalności wydawniczej, prowadzonej na Politechnice Lwowskiej. Omówiła politykę wydawniczą, problemy i poszukiwania najodpowiedniejszego wzorca dla optymalnej aktywności tego typu placówki.

Sekcja III (*Informacja*) rozpoczęła obrady referatem Olega Leszczaka (Instytut Filologii Rosyjskiej UJK, Kielce). Autor rozważał istotę funkcjonalnej ontologii informacji z punktu widzenia ludzkiego doświadczenia. O znaczeniu i roli informacji w kontekście rozwoju nowych mediów, w oparciu o serwisy społecznościowe, mówiła Paulina Dzieniakowska (MRM Worldwide, Warszawa). Podobieństwa i różnice pomiędzy architektem a brokerem informacji starał się uchwycić Stanisław Skórka (Biblioteka Główna UP, Kraków). Po krótkiej przerwie, pozostając w kręgu współczesnych mediów, Anita Has-Tokarz (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UMCS, Lublin) starała się przekonać słuchaczy (wskazując na przykłady współczesnej literatury dziecięcej i młodzieżowej), że możliwa

jest koegzystencja literatury i mediów. Swoistym potwierdzeniem tez stawianych w tym referacie było wystąpienie Michała Rogoża (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, Kraków). Prelegent scharakteryzował formy obecności dwóch wybranych tytułów (*Muminki* Tove Jansson i *Pippi Pończoszarka* Astrid Lindgren) w Internecie. Kontynuacją rozważań, związanych z problematyką łączącą literaturę i nowe media, było kolejne wystąpienie. O polskich serwisach i stronach w Internecie, poświęconych poezji, mówiła Anita Fura (słuchaczka studiów doktoranckich w zakresie historii UJK, Kielce). Zakończeniem obrad w tej sekcji w pierwszym dniu konferencji było wystąpienie Katarzyny Bernat (Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa im. prof. E. Lipińskiego, Kielce; Radio Plus, Kielce). Wskazała ona na konkurencję, panującą wśród współczesnych mediów, w zakresie przekazywania informacji.

Obrady w każdej sekcji zamykała dyskusja.

Drugi dzień konferencji, podobnie, jak pierwszy, przebiegał w trzech sekcjach.

W sekcji I, poświęconej zagadnieniom związanym z bibliotekami, pierwszą referentką była Jadwiga Wielgus-Walczak (Biblioteka Główna ASP im. Jana Matejki, Kraków). Scharakteryzowała ona profil zbiorów Biblioteki dawnego Muzeum Techniczno-Przemysłowego (obecnie ASP), ukształtowany przez jej fundatora, dra Adriana Baranieckiego i jego następców w latach 1868-1950. Natomiast o części polskojęzycznych zbiorów zgromadzonych przez rodzinę Lanckorońskich (Biblioteka Rozdolska) mówiła Agnieszka Fluda-Krokos (Biblioteka PAU i PAN, Kraków). Druki z 1. połowy XIX w. stały się przedmiotem zainteresowania Żanety Kubic (Biblioteka Jagiellońska, Kraków). Zastanawiała się ona nad zasadnością i poprawnością przyjętej w Polsce daty, stanowiącej górną granicę dla starych druków (w większości krajów europejskich jest to rok 1830, natomiast w naszym kraju rok 1800). Tematem kolejnego wystąpienia były wyniki ankiety, dotyczącej korzystania ze zbiorów Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej. Prelegentka, Wioletta Ledzion (Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej), szczególnie nacisk położyła na kwestię zgodnego współistnienia książek drukowanych i elektronicznych oraz na preferencje użytkowników, suponując, że ze względu na rodzaj uczelni, na której sondaż został przeprowadzony, czytelnicy chętniej jednak decydować się będą na e-booki. Referat Tomasza Kruszewskiego (Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK, Toruń) był poświęcony *Metodzie dyferencjału semantycznego w badaniu bibliotek – wykorzystanie w strategiach marketingowych*. Kolejne wystąpienie dotyczyło problematyki zastąpienia katalogu tradycyjnego katalogiem komputerowym i związanych z tym konsekwencji. Przykładem biblioteki, w której zastosowano takie rozwiązanie, stała się w tym przypadku Książnica Jagiellońska. O bibliotekach szkolnych na miarę XXI wieku mówiła Katarzyna Domańska (Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii UKW, Bydgoszcz). Autorka przedstawiła funkcję, zadania i rolę tego typu bibliotek w kontekście zachodzących zmian i tworzącej się kultury konwergencji, podkreślając szczególnie oczekiwania, stawiane nauczycielom bibliotekarzom. Zaprezentowała również działalność wybranych bibliotek szkół ponadgimnazjalnych w Bydgoszczy. Z kolei, Wojciech Kęder (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce) przybliżył zebrany materiał, prowadzące do udostępnienia w Internecie informacji o zbiorach Biblioteki Watykańskiej, zaś Andrzej Kaleta (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce) poruszył temat Federacji Bibliotek Kościelnych (FIDES); omówił jej znaczenie przy współtworzeniu kultury „otwartych społeczeństw”, scharakteryzował również internetowy serwis Federacji, oferujący użytkownikom możliwość skorzystania

z centralnego katalogu, obejmującego zasoby bibliotek należących do FIDES oraz bazy bibliograficzne.

Równolegle toczyły się obrady w dwóch pozostałych sekcjach.

I tak, w sekcji II (*Ruch wydawniczy. Książka. Prasa*) sesję rozpoczął referat Wandy Matras-Mastalerz (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UP, Kraków): *Cywilizacja „Przekroju” M. Eilego na drodze do homogenizacji kultury*. Autorka w barwny sposób opowiedziała zebranym o tym niezwykle istotnym w powojennej historii Polski czasopiśmie, podkreślając, iż był to tytuł, który jako jeden z nielicznych periodyków tego okresu starał się wykorzystywać wzory pism zachodnich. Interesujące było także wystąpienie Ewy Fogelzang-Adler (Instytut Politologii UP, Kraków), dotyczące tygodnika „Przyjaciółka”. Prelegentka poddała dokładnej analizie rocznik 1948 pisma, omawiając jego zawartość w kontekście włączenia się redakcji w proces propagowania treści zgodnych z ówczesnym systemem politycznym. Kolejny referat Magdaleny Przybysz-Stawskiej, (Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ, Łódź) dotyczył innego typu prasy: pisma opinii, jakim jest tygodnik „Wprost”. Autorka przedstawiła jego rolę w popularyzacji książki, omawiając formy informacji o literaturze na łamach tego periodyku w latach 2001-2002. Beata Rygiel (Redakcja „Echa Dnia”) starała się w swym wystąpieniu odpowiedzieć na pytanie, postawione w tytule referatu: „Niedziela” i „Gość Niedzielny” – tygodniki katolickie czy świeckie? Po krótkiej przerwie podjęto obrady. Jako pierwsza głos zabrała Dagmara Petišková (NKR – Slovanská Knihovna). Przedstawiła średniowieczny zbiór Lucidarius, uważanego za poprzednik encyklopedii i jedno z najważniejszych źródeł informacji wieków średnich. O literaturze pięknej na łamach kalendarzy ludowych Kaspra Wojnara z przełomu XIX i XX wieku mówiła kolejna prelegentka, Aleksandra Lubczyńska (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Poruszający referat wygłosiła Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Autorka przybliżyła zgromadzonym problematykę związaną z polską literaturą zsyłkową. Omówiła m.in. wybrane publikacje wspomnienia osób zesłanych w głąb ZSRR w okresie II wojny światowej, przytaczając pisane relacje świadków bądź uczestników tych zdarzeń. *Asortyment książkowy jako obiekt badania i modelowania* stał się przedmiotem wystąpienia Olgi Antonyk (Akademia Drukarstwa Ukrainy, Katedra Księgoznawstwa i Działalności Komercyjnej, Lwów). Sesję zamknęło wystąpienie Kazimierza Adamczyka (Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii UKW, Bydgoszcz). Przedstawił on działalność Bydgoskiego Antykwariatu Naukowego (w latach 1952-2009), charakteryzując dokładniej aukcje antykwaryczne tej placówki.

Natomiast w sekcji III, poświęconej *Informacji*, uczestnicy wysłuchali pięciu referatów. Rozpoczęła je prelekcja Zbigniewa Anculewicz (Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM, Olsztyn). Wystąpienie dotyczyło *Centrum Informacji Naukowej i jego roli w życiu publicznym społeczności lokalnej* na przykładzie strategii i kierunków działania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie (w perspektywie lat 2010-2013). O klubach, stowarzyszeniach, organizacjach turystycznych i górskich przełomu XIX i XX wieku, w kontekście ich działalności kulturalnej i wydawniczej, opowiedziała Beata Przewoźnik (Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ, Katowice). Jako przykład na gruncie rodzimym autorka przedstawiła Towarzystwo Tatrzańskie (obecnie PTTK), dla porównania przywołując Deutsche Alpenverein z siedzibą w Monachium. Obydwa towarzystwa posiadały własne biblioteki. Prelegentka omówiła ich księgozbiory, możliwości korzystania z nich oraz dostępną na ich temat informację.

O wykorzystaniu Internetu jako narzędzia, służącego rozpowszechnianiu informacji przez biblioteki pedagogiczne oraz o najczęściej stosowanych przezeń formach informacyjnych w postaci kartotek, baz danych oraz zestawień bibliograficznych, mówiła Maria Siuda (Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa UJK, Kielce). Ewa Andrysiak (Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ, Łódź), podkreślając znaczenie i rolę bibliografii regionalnych i lokalnych, przedstawiła dotychczasowy dorobek bibliograficzny Kalisza, omówiła realizowane działania bibliograficzne i zasygnalizowała tematykę, która wymaga i oczekuje na odpowiednie opracowanie bibliograficzne. Podobne zagadnienie podjęła następną referentka, Bożena Lech-Jabłońska (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, Lublin). Scharakteryzowała ona *Bibliografię Lubelszczyzny* (za lata 1944-2009), zaznaczając jej wartość jako ważnego źródła wiedzy o regionie.

Dwudniowe obrady podsumowała i konferencję zakończyła Danuta Hombek.

Wyraźne zainteresowanie środowiska bibliotekarskiego, także przedstawicieli ośrodków zagranicznych, ciekawe referaty, świadczą o trafności sformułowanego przez organizatorów tematu spotkania, które umożliwiło wymianę doświadczeń, wyników badań w zakresie bibliologii (dawnej i współczesnej) i komunikowania społecznego oraz wykorzystania nowych technologii informatycznych w procesie upowszechniania informacji o książce i bibliotece. Planowane jest wydanie materiałów konferencyjnych w postaci recenzowanej publikacji.

Magdalena Przybysz-Stawska
Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej
Uniwersytet Łódzki

Tekst wpłynął do Redakcji 2 grudnia 2010 r.

„KSIĄŻKA CZY PLIK, TRADYCJA CZY NOWOCZESNOŚĆ” I Krakowska Konferencja Bibliotek Naukowych (Kraków, 4-5 listopada 2010 r.)

W dniach 4-5 listopada 2010 r. z inicjatywy Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego odbyła się I Krakowska Konferencja Bibliotek Naukowych zatytułowana „Książka czy plik, tradycja czy nowoczesność”. Konferencja wpisła się w obchody 10-lecia Uczelni i odbywała się pod patronatem 14. Targów Książki w Krakowie. Spotkanie zgromadziło głównie przedstawicieli bibliotek akademickich i publicznych. Obecni byli również pracownicy naukowcy, informatycy, muzealnicy z ośrodków z całej Polski. Najliczniejszą grupę stanowili przedstawiciele krakowskich instytucji bibliotecznych.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał Rektor Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, prof. dr hab. Jerzy Malec. Przybyłych gości powitała Aneta Januszko-Szakiel, pełniąca funkcję dyrektora Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Obrady konferencyjne toczyły się w trzech sesjach. Sesja pierwsza i druga zostały zaplanowane na pierwszy dzień konferencji; miejscem obrad była sala seminaryjna w kampusie Krakowskiej Akademii przy ulicy Gustawa Herlinga Grudzińskiego 1 w Krakowie. Sesja trzecia przypadła na drugi dzień konferencji; wpisywała się w program imprez towarzyszących 14. Targów Książki w Krakowie i odbyła się w siedzibie Targów przy ulicy Centralnej 41a w Krakowie. Podczas konferencji wygłoszono łącznie dwadzieścia dwa referaty zogniskowane tematycznie wokół zagadnień współegzystencji mediów drukowanych i cyfrowych oraz zmian wprowadzanych do bibliotek przez nowe technologie. Celem konferencji było zgromadzenie opinii, jak obecnie, po piętnastu latach elektronicznej konkurencji, wygląda sytuacja publikacji drukowanych, jakie są reakcje i preferencje bibliotekarzy oraz klientów bibliotek w odniesieniu do użytkowania obu form przekazów.

Sesję pierwszą rozpoczęła Lidia Lewicka z Biblioteki Ekonomicznej Uniwersytetu Szczecińskiego referatem *Udostępnianie zasobów tradycyjnych i cyfrowych w dobie techniki i nowych technologii – nowoczesność w służbie tradycji z uwzględnieniem pierwszoplanowej roli człowieka w procesie komunikacji*. Autorka zwróciła uwagę na wszechobecność nowych technologii w otaczającym nas świecie i na potrzebę pójścia bibliotek z duchem czasu, aby zadowolić i zatrzymać klientów. Biblioteki mogą w tym celu postawić na profesjonalną obsługę, działania marketingowe, inwestycje w nowy sprzęt, aktualne wydawnictwa, rozmaite nowoczesne formy udostępniania etc. Konkluzją wypowiedzi było jednak to, że elementem przyciągającym bądź zniechęcającym do biblioteki jest człowiek – bibliotekarz. Na pytanie: tradycja czy nowoczesność autorka udzieliła odpowiedzi: „nowoczesność, ale w symbiozie z tradycją, bez zatraćania bogactwa, które niesie ze sobą kontakt człowieka z człowiekiem”.

W sesji pierwszej wygłoszono serię interesujących referatów na temat tradycyjnych i nowoczesnych form kształcenia użytkowników bibliotek. Marcin Laskowski reprezentujący Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką w Łodzi, Anna Chadaj i Danuta Turecka z Biblioteki Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie oraz Marzanna Baś z Biblioteki Jagiellońskiej zajęli się w swych wypowiedziach zagadnieniami edukacyjnej funkcji bibliotek, ich znaczącej roli jako organizatora szkoleń z zakresu edukacji medialnej. Podkreślono potrzebę organizacji szkoleń z zakresu metodyki poszukiwań bibliograficznych zarówno w tradycyjnych, jak i cyfrowych źródłach. Zdaniem prelegentów oferta szkoleniowa powinna uwzględniać potrzeby rozmaitych kategorii użytkowników bibliotek i wyposażać ich w kompetencje niezbędne do użytkowania współczesnych technologii informacyjnych.

Przedmiotem rozważań w sesji pierwszej było także zastosowanie narzędzi nowoczesnej techniki internetowej w celu promowania usług i zasobów bibliotek naukowych. Na ten temat wypowiedziały się Dorota M. Grabowska z Instytutu Języka Polskiego PAN w referacie *Promowanie usług bibliotek naukowych Polskiej Akademii Nauk przez serwisy WWW* oraz Danuta Domalewska z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie referująca o *Cyfrowych zbiorach jako sposobie promocji biblioteki akademickiej*. Celem obu wystąpień było przedstawienie komputeryzacji, łączności sieciowej, ucyfrowienia zasobów bibliotecznych oraz tworzenia i wykorzystywania bibliotecznych serwisów WWW jako elementów wprowadzających nową jakość do realizacji zadań nałożonych na biblioteki naukowe. Zdaniem prelegentek, nowe technologie niewątpliwie przyczyniły się do znacznej poprawy dostępności i możliwości użytkowania naukowych zasobów bibliotecznych, tym samym do ich promocji wśród zainteresowanych środowisk.

O nowoczesnych formach promocji i dystrybucji usług bibliotecznych wypowiedziały się także Agata Bożek i Lena Kamińska-Mazur z Biblioteki Głównej Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. W referacie pt. *Wykorzystanie telefonii mobilnej w dystrybucji usług bibliotecznych* autorki przybliżyły zagadnienie wykorzystania w bibliotekach nowoczesnych technologii mobilnych, które zapewniają użytkownikom wygodę, oszczędność czasu, dostępność usług bibliotecznych przez całą dobę i z każdego miejsca. Wdrażanie nowych form komunikowania się z użytkownikiem przyczynia się do zwiększania efektywności oferowanych usług, zwiększa stopień wykorzystania zasobów bibliotecznych, staje się skutecznym narzędziem bibliotecznego marketingu partnerskiego.

Duże zainteresowanie i liczne kontrowersje wzbudziło kończące sesję pierwszą wystąpienie Marka Szepskiego reprezentującego Studium Informatyki Krakowskiej Akademii. W referacie nt. *Polskie Biblioteki Cyfrowe z punktu widzenia internauty* autor przedstawił oczekiwania pracowników naukowo-dydaktycznych oraz studentów wobec bibliotek cyfrowych. Wskazał jednocześnie na rozczarowującą ich zawartość, zdiagnozował problemy i wskazał bariery powodujące niezaspokojenie oczekiwań użytkowników wobec bibliotek cyfrowych. Celem autora było także zaproponowanie kierunków poszukiwania rozwiązań wskazanych problemów. Najważniejszym wnioskiem płynącym z referatu jest konstatacja, że tworząc cyfrowe kolekcje ich projektanci i twórcy powinni skoncentrować uwagę zarówno na cyfryzacji zasobów, jak i zapewnieniu funkcjonalności systemu, który pozwala na ich wyszukiwanie i udostępnianie.

W referatach wygłoszonych w sesji drugiej prelegenci skupili się na tematyce oceny stopnia zadowolenia oraz preferencji użytkowników bibliotek akademickich w odniesieniu do korzystania z formy drukowanej i elektronicznej publikacji naukowych. Na podstawie prezentowanych wyników badań próbowano odpowiedzieć na pytanie, czy wobec rosnącej roli opracowań naukowych, udostępnianych w formie elektronicznej, pozycja książki drukowanej staje się zagrożona, czy też możliwe jest wzajemne uzupełnianie się obu form.

Jako pierwsza w tej sesji wystąpiła Aleksandra Sidło z Wyższej Szkoły Humanitas w Sosnowcu z referatem *Książka vs nowe technologie – uzupełnienie, współistnienie czy konkurencja?* Na podstawie analizy wyników badań ankietowych, przeprowadzonych w akademickiej społeczności, autorka doszła do wniosku, że książka nadal pozostaje naturalnym elementem życia społecznego, głęboko wpisanym w środowisko akademickie. W zależności od czytelniczych potrzeb wybór studentów pada na książkę drukowaną bądź elektroniczną. Do korzystania z najnowszych form przekazu treści zmuszają studentów zwykle specyficzne potrzeby informacyjne. A. Sidło zwróciła też uwagę na zasadę, w myśl której, człowiek boi się nieznanego, co również ma przełożenie na korzystanie z nowych technologii w bibliotece akademickiej. Tendencja ta, zgodnie z hipotezą autorki, będzie malejąca i w rezultacie komputerowe bazy danych, e-booki oraz zbiory tradycyjne będą koegzystować bez większych problemów. Autorka wyraziła również nadzieję, że tendencja podążania bibliotek, powolnego acz konsekwentnego, w stronę nowych technologii będzie trwała, a mimo to książka drukowana jako wytwór kultury nie odejdzie w zapomnienie.

W podobnym tonie wypowiedziała się Justyna Buczyńska-Łaba z Biblioteki IINiB Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. W referacie *Oczekiwania a satysfakcja użytkownika z korzystania z zasobów bibliotecznych Uniwersytetu Pedagogicznego w świetle badań ankietowych* autorka zaprezentowała wyniki badań, z których wynika, że wbrew powszechnym sądom treści opublikowane

drukiem figurują przed elektronicznymi. Użytkownicy bibliotek świadomie wybierają formę publikacji. Wiedzą, w jakich sytuacjach kroki skierować po książkę drukowaną, a w jakich właściwsza będzie prośba o pomoc bibliotekarza przy wyszukiwaniu w elektronicznych systemach bazodanowych. W konkluzji referentka stwierdziła, że satysfakcja użytkowników zależy od istniejącej możliwości wyboru spośród różnych źródeł wiedzy, dogodnych godzin otwarcia biblioteki, współistnienia i współpracy tradycyjnej sieci bibliotecznej z bibliotekami cyfrowymi, fachowej i indywidualnej pomocy użytkownikowi. Nadal bardzo ważny jest fachowiec bibliotekarz, który wprowadza nowego klienta w świat nieograniczonej wiedzy, a stałego bywalca doskonalą w korzystaniu z nowych możliwości wyszukiwawczych.

Kolejny referat przynoszący odpowiedź na pytanie będące hasłem konferencji – druk czy plik, tradycja czy nowoczesność – wygłosiła Renata Patela reprezentująca Bibliotekę Krakowskiej Akademii. W referacie pt. *Wykorzystanie źródeł tradycyjnych i elektronicznych w Bibliotece Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego* prelegentka zaprezentowała wyniki badań ankietowych, które wskazują, że użytkownicy chętnie korzystają zarówno ze źródeł drukowanych, jak i elektronicznych, jednak z wyraźnym wskazaniem na te pierwsze. Zdaniem respondentów za drukiem przemawia m.in. wygoda korzystania, mniejsze zmęczenie wzroku, przyzwyczajenia, możliwości czytania w dowolnym miejscu i czasie. Na korzyść wersji elektronicznej działa natomiast możliwość kopiowania fragmentów, ich przesyłania, łatwego wyszukiwania słów kluczowych, usprawnienie pracy naukowej, krótszy proces wydawniczy i powiązana z tym aktualność opublikowanych treści.

Interesujący okazał się także jeden z wątków badawczych prezentowanych przez Katarzynę Stachnik z Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego. W komunikacie nt. *Treści naukowe w formie drukowanej i cyfrowej – przegląd preferencji nadawców i odbiorców komunikatów naukowych* autorka podzieliła się z audytorium opiniami respondentów (pracowników naukowych i dydaktycznych) m.in. na temat ich preferencji odnośnie formy publikowania wyników ich własnych prac naukowo-badawczych. Zdecydowana większość badanych preferuje publikację w formie druku, uznając ją za bardziej prestiżową. Forma cyfrowa, udostępniana w Internecie, budzi wątpliwości, zwłaszcza wśród starszych (powyżej 60. roku życia) pracowników naukowych, a wynikają one głównie z obaw przed naruszeniem praw autorskich oraz niewłaściwym użytkowaniem. Wątpliwości te powiązane są również z kwestią punktacji przyznawanej za opublikowany dorobek naukowy.

Na stale rosnące i pozostające w ścisłym związku z rozwojem technologii informacyjnych wymagania użytkowników bibliotek uczelni technicznych zwróciła uwagę Dagmara Bubel z Biblioteki Głównej Politechniki Częstochowskiej. W referacie *E-odbiórca czy czytelnik? Zbiory biblioteczne a oczekiwania użytkowników bibliotek uczelni technicznych* referentka wskazała na zmieniające się funkcje bibliotek akademickich pod wpływem rosnących oczekiwań i presji użytkowników, domagających się usprawnienia dostępu do informacji; z pośrednictwem mediów elektronicznych, w optymalnym czasie, z każdego miejsca. Zgodnie z nową wizją i rolą – współczesna naukowa biblioteka przekracza wszelkie komunikacyjne bariery i staje się wartościowym adresem w przestrzeni cyfrowej.

W dyskusji podsumowującej pierwszy dzień konferencyjnych obrad uczestnicy zgodzili się, że wydawnictwa elektroniczne nie stanowią zagrożenia dla drukowanych. Jedne i drugie spełniają określone funkcje; nikt nie kwestionuje potrzeby ich koegzystencji. W toku dyskusji pojawiła się także koncepcja zrewidowania

podejścia bibliotekarzy do projektowanych i tworzonych przez nich, bądź w ściślejszej z nimi współpracy, nowoczesnych systemów informacyjnych. Z jednej strony bibliotekarze oczekują od użytkowników samodzielności w procesach wyszukiwania informacji, z drugiej jednak – tworzą i oddają im do dyspozycji systemy informacyjne, które odzwierciedlają tradycyjny i specyficzny „bibliotekarski” ład i porządek, w którym trudno poruszać się laikowi bez specjalnego szkolenia. Zatem, udostępniając systemy informacyjne poza murami bibliotek, pozbawiając tym samym użytkowników pomocy dyżurnego bibliotekarza, należałoby uwzględnić sposób myślenia, informacyjne zachowania użytkowników niebibliotekarzy oraz najnowsze zasady architektury informacji.

W wystąpieniach w drugim dniu konferencji zasygnalizowano tematykę korzystania z serwisów książek elektronicznych, omówiono możliwości czytelników książek elektronicznych, odniesiono się także do zagadnień zabezpieczania i trwałej ochrony cyfrowych kolekcji zasobów muzealnych oraz bibliotecznych.

Referat autorstwa Urszuli Wojtasik z Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej nt. *Satysfakcja użytkowników z korzystania z komercyjnych serwisów książek elektronicznych* dotyczył użytkowania komercyjnych serwisów książek elektronicznych w Bibliotece Głównej Politechniki Wrocławskiej i jego corocznej oceny, poczynając od 2004 r. Z zaprezentowanych przez autorkę opinii wynika, że użytkownicy biblioteki chętnie korzystają z serwisów e-książek i zdecydowanie chcieliby z nich korzystać również w przyszłości. Użytkownicy oczekują od biblioteki, a w konsekwencji od wydawców i agregatorów książek elektronicznych, szerszej oferty. Chcieliby szybciej uzyskiwać dostęp do zamawianych przez siebie tytułów. Satysfakcja użytkowników książek elektronicznych osiąga z roku na rok wyższy poziom. Statystyki wykorzystania serwisów e-książek nie są gorsze od drukowanych, jednak nadal pozostają niesatysfakcjonującą.

Anna Bolisęga-Szeliga oraz Karolina Imiołek z Biblioteki Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego w referacie pt. *Ile waży e-book? – czyli o możliwościach czytelników książek elektronicznych* przedstawiły możliwości oraz perspektywy rozwoju dostępnych na rynku czytelników książek elektronicznych. Autorki wskazały na zagrożenia dla bibliotek wynikające z upowszechniania e-booków, a jednocześnie dostrzegły, że rozwój książek elektronicznych na polskim rynku wydawniczym jest hamowany ceną czytelników, mnogością formatów zapisu i ciągle jeszcze niewielką ofertą książek w wersji elektronicznej. Pytanie, czy przy obecnym tempie zmian ograniczenia te nie okażą się tylko chwilowe, pozostało otwarte.

Ostatnim wątkiem tematycznym konferencji było cyfrowe zabezpieczenie dla przyszłych pokoleń użytkowników zasobów kultury i nauki. W referacie nt. *„Coś starego, coś nowego” – analiza procesu digitalizacji zbiorów bibliotek muzealnych* Izabela Oleaszewska-Porzycka z Biblioteki Muzeum Śląskiego omówiła realizowane w tej instytucji procesy archiwalnego utrwalania zbiorów muzealnych na cyfrowych nośnikach. Natomiast Aneta Januszko-Szakiel w wypowiedzi *Archiwizacja elektronicznych zasobów bibliotecznych – przegląd stosowanych metod ochrony* odniosła się do poważnego problemu potrzeby opracowania krajowej strategii trwałej ochrony polskich zasobów cyfrowych. W referacie scharakteryzowane zostały metody archiwizacyjne stosowane w bibliotekach, archiwach i muzeach na całym świecie. Przedstawiono także wyniki z przeprowadzonego eksperymentu polegającego na próbie odczytu najstarszych publikacji elektronicznych. Wskazano, czym grozi odłożenie nośników danych cyfrowych na półkę magazynową i podjęcie próby ich odczytu po piętnastu latach nieużytkowania.

Konferencję zakończyła krótka dyskusja, w której udział wzięli prelegenci i uczestnicy. Komentowano wystąpienia, dzielono się uwagami i spostrzeżeniami. Skonstatowano, podobnie jak na zakończenie pierwszego dnia obrad, że zarówno książka drukowana, jak i elektroniczna mają się doskonale. Każda z nich spełnia określone potrzeby czytelnicze. Gdy ma spełnić się funkcja rozrywkowa czytania, odpowiednia będzie najprawdopodobniej tradycyjna książka drukowana, jeśli natomiast zrealizowane mają zostać funkcje poznawcze, poszukiwane są np. aktualne wyniki badań naukowych, właściwsze będą źródła elektroniczne, ze względu na znacznie krótszy proces wydawniczy.

Po zakończonej dyskusji oraz wymianie podziękowań za wartościowy, wspólnie spędzony czas, uczestnicy spotkania mogli udać się na wycieczkę po wystawowych halach krakowskich Targów Książki.

Teksty wygłoszonych referatów ukazą się w tomie pokonferencyjnym.

Aneta Januszko-Szakiel

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Tekst wpłynął do Redakcji 12 lutego 2011 r.

**„DOBRA KULTURY W SIECI.
DOSTĘPNOŚĆ I WYMIANA INFORMACJI”.
Międzynarodowa Konferencja Naukowa
(Wrocław, 7-8 grudnia 2010 r.)**

W założeniach twórców zadaniem systemów agregujących, do jakich należy między innymi coraz popularniejsza Europeana, jest umożliwienie łatwego dostępu do miarodajnej i pełnej informacji o dziedzictwie kulturowym zarówno osobom profesjonalnie zainteresowanym zagadnieniami specjalistycznymi, jak i szerokiej rzeszy odbiorców, reprezentujących takie dziedziny, jak: oświata, wychowanie, rekreacja czy turystyka i korzystających w swej działalności z wyników badań nad kulturą. Warunkiem efektywnego działania tego typu systemów – czyli zagwarantowanie adekwatności wyników kwerend do zawartych w zapytaniach oczekiwań użytkowników – miałoby być istnienie odpowiednich zasobów danych, które mogłyby być wykorzystywane w procesach wyszukiwania oraz zharmonizowanie standardów metadanych i narzędzi słownikowych, stosowanych w opisie udostępnianych w Sieci obiektów. Jednocześnie intensywny rozwój technologii internetowych stwarza wrażenie, że wprowadzanie, wymiana i publikacja danych w Sieci przyczyni się do integracji działań podejmowanych w tym zakresie w bibliotekach, muzeach i archiwach, a efekt synergii posłuży szybkiemu przyrostowi ogólnodostępnych informacji. Niestety, oczekiwania te wciąż pozostają niespełnione, a kwerendy realizowane za pomocą systemów agregacyjnych zawierają wiele nierelevantnych wyników.

W dniach 7-8 grudnia 2010 r. w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego odbyła się międzynarodowa konferencja pt. „Dobra kultury w Sieci. Dostępność i wymiana informacji”, zorganizowana przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, Instytut Historii Sztuki UW r oraz Fundację

Doliny Pałaców i Ogrodów Kotliny Jeleniogórskiej. Jej celem było zainicjowanie międzyśrodowiskowej dyskusji dotyczącej metod opisu i dokumentowania dóbr kultury w zarządzających nimi instytucjach, także faktycznych możliwości merytorycznej współpracy między tymi placówkami. Organizatorzy konferencji pragnęli również dokonać przeglądu zalecanych, obowiązujących i stosowanych założeń metodologicznych, standardów metadanych, narzędzi słownikowych oraz rozwiązań technologicznych, wykorzystywanych w dyscyplinach podejmujących badania nad dziedzictwem kulturowym.

W problematykę obrad konferencyjnych wprowadziła uczestników Grażyna Piotrowicz (Biblioteka Uniwersytecka w Wrocławiu) wystąpieniem zatytułowanym *Cyfrowa konwergencja bibliotek, archiwów i muzeów*. Dokonała ona przeglądu stosowanych w różnych środowiskach standardów katalogowania zbiorów, podkreśliła fakt zdeterminowania metod badawczych i dokumentacyjnych przez ramy instytucjonalne, w których działania te są podejmowane, nie zaś przez obiekt będący przedmiotem opracowania lub studiów. Referentka wskazała na tendencje angażowania użytkownika do tworzenia charakterystyk udostępnianych obiektów, a nawet do budowy tzw. wirtualnych kolekcji. Do wielu kwestii poruszonych przez G. Piotrowicz w kolejnych wystąpieniach nawiązywali również inni uczestnicy konferencji.

Podczas konferencji wygłoszono 36 referatów podzielonych na osiem sekcji tematycznych. Podczas pierwszej *Język – możliwości i ograniczenia* omówiono narzędzia służące do opisu rzeczowego/przedmiotowego dóbr kultury. W centrum rozważań znalazły się zagadnienia metodologiczne, wynikające z uwarunkowań mających swoje źródło w sferze językowej, poruszono m.in. kwestie dotyczące terminologii i składni, które są stosowane do opisu zasobów wielojęzycznych. Sekcję otworzyło wystąpienie Małgorzaty Wyrzykowskiej (Instytut Historii Sztuki, UW) Autorka przedstawiła problematykę „definiowania pojęcia dziedzictwa kulturowego w wybranych językach europejskich”, fundamentalną dla tworzenia zasobów, gromadzących dane z różnych obszarów językowych i kulturowych. W oparciu o dokumenty ustawowe oraz odnosząc się do uzusu językowego określonego na podstawie leksykonów, encyklopedii i literatury przedmiotu, omówiła różnice i podobieństwa w zakresie pól semantycznych takich określeń, jak: zabytek czy dobro kultury w języku niemieckim, angielskim i hiszpańskim, wskazała na trudności związane z przekładem i uzgadnianiem terminów, podstawowych dla definiowania i opisu dziedzictwa kulturowego.

Kwestia „języka” stanowiła także jeden z podstawowych punktów rozważań Kseni Stanickiej-Brzezickiej (Instytut Historyczny, UW), porównującej „tradycyjny” opis zabytków z zasadami obowiązującymi podczas ich dokumentacji w bazach danych. Przez stulecia opis dzieła sztuki lub pamiętki historii służył przede wszystkim uchwyceniu i oddaniu ich unikatowego charakteru, bazy danych zaś mają przede wszystkim gwarantować użytkownikowi efektywne przeszukiwanie zasobów. Dwa kolejne referaty – Leszka Śnieżko (Centrum NUKAT, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie), dotyczący polskich kartotek haseł wzorcowych, oraz Pawła Rygiela (Biblioteka Narodowa), poświęcony opisowi rzeczowemu dokumentów ikonograficznych – przywołały kluczową dla wymiany danych kwestię harmonizacji narzędzi słownikowych, służących opisowi treści dokumentowanego dzieła zarówno plastycznego, jak i literackiego. Obaj autorzy zaprezentowali dotychczasowe rozwiązania w tym zakresie, podkreślając złożoność kompleksowego opisu dóbr kultury i różnorodność stosowanych metod. Leszek Śnieżko zwrócił uwagę na wyjątkową sytuację Polski, gdzie funkcjonują niezależnie dwie odrębne

kartoteki haseł wzorcowych dla bibliotek – jedna tworzona w Centrum NUKAT, druga – w Bibliotece Narodowej. Zamykające sekcję referaty zostały poświęcone projektom, mającym na celu opracowanie nowych narzędzi słownikowych. Dawid Cichocki (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, UJ) zaproponował autorski schemat metadanych oraz słownik dla dokumentacji wydarzeń kulturalnych, czyli standardy dla dziedziny zjawisk, których opis dotychczas nie podlegał normalizacji. Katarzyna Zielonka (Główny Inwentaryzator Zbiorów Muzeum Narodowego w Gdańsku) i Marcin Klos (Dział Historii Budownictwa Okrętowego, Centralne Muzeum Morskie) przedstawili doświadczenia, zebrane w trakcie strukturyzacji języka opisu w ramach działalności Międzymuzealnej Grupy ds. Digitalizacji DigiMuz. Omówili system pracy nad formułowaniem słownika hierarchicznego pojęć, mającego posłużyć opracowaniu zróżnicowanych obiektów – od zabytków sztuki dawnej po nowoczesne jednostki okrętowe, wskazali na żmudne próby uzgadniania aparatu pojęciowego między instytucjami prowadzącymi działalność tego samego typu, stosującymi analogiczne metodologie, ale gromadzącymi muzealia o odmiennym charakterze. Projekt realizowany przez Międzymuzealną Grupę ds. Digitalizacji DigiMuz ujawnił skalę problemu, nawet w wypadku działań podejmowanych w obrębie tego samego typu instytucji.

Sekcję drugą *Standard – możliwy i potrzebny?* poświęcono strukturom metadanych. Agnieszka Seidel-Grzebińska (Instytut Historii Sztuki, UW) poruszyła zagadnienie zastosowania w praktyce dokumentacyjnej normy ISO 21127 : 2006 – CIDOC CRM. W tematykę tę wprowadziła słuchaczy, omawiając jej główne założenia oraz dokonując przeglądu wybranych projektów, w których znalazła ona zastosowanie. Za interesujące należy uznać wystąpienia Stefana Du Chateau (Université Jean Moulin Lyon) i Angeli Kailus (Bildarchiv Foto Marburg przy Philipps-Universität w Marburgu), omawiające sposoby wykorzystania ISO 21127 na gruncie francuskim i niemieckim. Andrea Kailus przedstawiła zbudowany w oparciu o CRM schemat LIDO (Lightweight Information Describing Objects). Na marginesie tych wystąpień poruszono też szereg istotnych uwag o charakterze bardziej ogólnym, wśród których na szczególne podkreślenie zasługuje kwestia wyraźnego rozróżnienia w systemach cyfrowych pomiędzy informacjami dotyczącymi obiektów fizycznych a informacjami odnoszącymi się do ich digitalnych odwzorowań. Wydaje się, że problemowi temu w polskiej praktyce dokumentacyjnej poświęca się wciąż zbyt mało uwagi.

O obowiązujących standardach i ich zastosowaniach podczas wymiany i agregacji danych w projektach krajowych i międzynarodowych mówiły: Anna Wałek (BGI OINT Politechniki Wrocławskiej; Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, UW) w referacie *Standardy metadanych w polskich bibliotekach cyfrowych i wybranych projektach międzynarodowych (Europeana)* oraz Wanda Klenczon (Biblioteka Narodowa) w wystąpieniu *Od katalogów drukowanych do bibliotek cyfrowych – standardy opisu bibliograficznego dokumentów ikonograficznych*. W podsumowaniu tej części obrad Anetta Kępczyńska-Walczak (Instytut Architektury i Urbanistyki, PŁ) podjęła się próby przeglądu metod, jakimi posługują się różne grupy użytkowników, dążąc do uzyskania informacji z zakresu dziedzictwa kulturowego. Referentka przypomniała o realizowanym w ramach Europeany projekcie CARARE, prowadzonym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (dawniej Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) i mającym na celu prezentację obiektów 3D.

Sekcja trzecia – pt. *Narzędzia uniwersalne czy zindywidualizowane* – została poświęcona aplikacjom stosowanym w dokumentacji dziedzictwa i sposobom ich

wykorzystania w ramach współpracy międzyinstytucjonalnej. Z zainteresowaniem słuchaczy spotkały się wystąpienia dotyczące wykorzystania narzędzi typu GIS w dokumentacji i prezentacji dziedzictwa kulturowego Albiny Mościckiej, reprezentującej IGIK, i Marka Marca z NASK, a także Anny Osowskiej, Dariusza Przybytko oraz Iwony Bińkowskiej z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Tomasz Parkoła z Poznańskiego Centrum Sieciowo-Superkomputerowe PAN przedstawił aplikację dMuseion – oprogramowanie do budowy muzeów cyfrowych. W czasie dyskusji poruszono kwestię harmonizacji tego oprogramowania z wykorzystywanym już w bibliotekach cyfrowych oprogramowaniem dLibra. O postulowanych cechach efektywnych i przyjaznych użytkownikowi aplikacji bazodanowych mówił Zbigniew Major.

Referaty wygłoszone podczas sesji – *Zasoby cyfrowe wsparciem dla zabezpieczenia dóbr kultury; Zasoby cyfrowe – nowa jakość w nauce i edukacji oraz Kolekcje w Sieci – razem czy osobno* – dotyczyły projektów, mających na celu udostępnianie informacji o szeroko pojętych dobrach kultury (zabytkach ruchomych i nieruchomych, zabytkach archeologicznych, zagrabionych dziełach sztuki, starych drukach, dokumentach życia społecznego itp.). Dzięki nim uczestnicy konferencji mieli możliwość zapoznać się z realizowanymi projektami digitalizacyjnymi. Ich autorzy zwrócili uwagę na możliwości i trudności wynikające z podejmowania wspólnych działań dokumentacyjnych i badawczych przez jednostki różnego typu (informacje o wygłoszonych w tych sekcjach referatach są dostępne w archiwum konferencji na stronie Instytutu Historii Sztuki UWr <<http://historiasztuki.uni.wroc.pl>>). W tym kontekście jednym z istotnych zagadnień staje się problem własności intelektualnej i zarządzania nią, który zasygnalizowała Teresa Święćkowska (Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, UW). Potencjalny czynnik integrujący działania w zakresie dokumentacji cyfrowej dziedzictwa kulturowego wydają się stanowić projekty badawcze, jednak i tu niedostateczna staranność w doborze metodologii i stosowaniu aparatu pojęciowego niosą ze sobą ryzyko błędu.

Temat wykorzystania cyfrowych modeli obiektów architektury w edukacji i popularyzowaniu wiedzy podjęli badacze z Politechniki Łódzkiej – Jarosław Andrzejczak, Maria Pietruszka i Rafał Szrajber, rozważający przypadki odwzorowania w przestrzeni wirtualnej dzieł istniejących i „rekonstrukcji” dzieł nieistniejących oraz zastanawiający się nad ich funkcjami, wiarygodnością, oddziaływaniem, zastosowaniem w projektach specjalistycznych, w tym także w grach komputerowych. Podsumowanie sekcji poświęconej nauce i edukacji stanowił referat Ewy Chuchro (Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, UW), zatytułowany *Nauka 2.0: ustalenia terminologiczne*. Autorka zaprezentowała najnowsze tendencje w postrzeganiu i ocenie tych zachodzących współcześnie w nauce zjawisk determinowanych przez cyfrowe narzędzia komunikacyjne.

Podczas dwóch ostatnich sekcji poruszono zagadnienia uczestnictwa użytkowników Sieci w tworzeniu opisów i dokumentowaniu dóbr kultury w ramach serwisów społecznościowych (referaty Małgorzaty Janiak i Magdaleny Wójcik z Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, UJ). Wiele tego typu inicjatyw cieszy się uznaniem internautów, specjaliści poddają jednak w wątpliwość wiarygodność i wartości merytoryczną zasobów powstałych w ten sposób.

W wielu wystąpieniach podkreślano, iż biblioteki należą do najbardziej zaawansowanych instytucji w zakresie cyfrowej dokumentacji zbiorów, co zapewne wynika z powszechnego w bibliotekarstwie stosowania standardów jako rozwiązań uniwersalnych, w przeciwieństwie do rozwiązań przyjętych w archiwach i muzeach.

Stan ten jest jedną z przyczyn trudności w wypracowaniu międzyrodzinkowego konsensusu na gruncie metodologicznym. Będzie on możliwy do osiągnięcia tylko dzięki wzajemnemu poznaniu warsztatów badawczych przez przedstawicieli różnych dziedzin. Nie zawsze uzasadnione modyfikowanie właściwych poszczególnym dyscyplinom naukowym metodologii niesie ze sobą duże ryzyko. Nie mniej ważnymi zagadnieniami wydają się uzgodnienia dotyczące szczegółowości opisu dóbr kultury oraz zalecanego brzmienia nazw własnych.

Obrady konferencyjne potwierdziły różnorodność rozwiązań stosowanych w poszczególnych instytucjach w zakresie opisu dóbr kultury. Poszczególne instytucje najczęściej zbudowały już własną tradycję dokumentowania zbiorów, wynikającą z genezy ich kolekcji powstałych niejednokrotnie w oparciu o zbiory prywatne, w różnym czasie i miejscu. Odmienne metody opisu treści obrazu stosuje np. Narodowe Archiwum Cyfrowe, którego początki jako instytucji gromadzącej dokumenty ikonograficzne sięgają lat 50. XX w. Zbiory NAC liczą obecnie ponad 15 milionów fotografii. Decyzja o zmianie metod katalogowania i opracowywania obiektów łączy się w takich sytuacjach z ogromnymi nakładami pracy i wysiłkiem organizacyjnym, i rodzi w każdym wypadku ważne pytanie o jej zasadność.

Mimo tych rozbieżności uczestnicy konferencji podkreślali potrzebę podejmowania współpracy pomiędzy instytucjami gromadzącymi dobra kultury podobnego typu, przy czym w ich opinii mniejszy problem stanowi obecnie struktura metadanych i jej ujednoczenie, o wiele poważniejszy jest brak zharmonizowanych narzędzi słownikowych. Zarówno w wystąpieniach, jak i podczas dyskusji wielokrotnie podkreślano konieczność podejmowania prac nad formułowaniem i uzgadnianiem „słowników” opisu dziedzictwa kulturowego, co można uznać za główny postulat konferencji.

Patronat honorowy nad konferencją sprawowali: minister kultury i dziedzictwa narodowego, marszałek województwa dolnośląskiego i rektor Uniwersytetu Wrocławskiego, natomiast patronat medialny objął portal AHICE – Art Historian Information from Central Europe.

Obradom towarzyszyły prezentacje firm oferujących sprzęt do digitalizacji oraz usługi w tym zakresie: DDP Sp z.o.o Warszawa, Grupa Projektowa ETTE, Ontia i Mikrofilm-Center Digital-Center Poznań, sponsorzy konferencji.

Elżbieta Herden
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski

Agnieszka Seidel-Grzezińska
Instytut Historii Sztuki
Uniwersytet Wrocławski

Tekst wpłynął do Redakcji 13 lutego 2011 r.

RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENNICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2011 z. 1
PL ISSN 0033-202X

Książka zawsze obecna. Prace ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Migonowi. Komitet red.: Barbara Bieńkowska, Maria Kocójowa, Małgorzata Komza, Kazimiera Maleczyńska (śp.), Zbigniew Nowak, Marta Skalska-Zlat. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2010, 492 s. „Acta Universitatis Wratislaviensis No 3233” ISBN 0239-6661

Do akademickiej tradycji należy ofiarowanie księgi pamiątkowej wybitnym uczynom przez przyjaciół, współpracowników i uczniów. Ten piękny obyczaj uznano za najważniejszy dla uczczenia Profesora Krzysztofa Migonia w 50. rocznicę aktywności badawczej. Każdy z polskich bibliologów albo z Profesorem K. Migoniem współpracował na partnerskich zasadach, albo cieszył się możliwością kontaktów z Mistrzem, szukając własnej drogi do wiedzy o książce. Fotografia Profesora z facsimile podpisu oraz *Słowo wstępne* od Redaktorów to symbole uznania dla licznych dokonań naukowych i organizacyjnych Jubilata – nikt nie ma wątpliwości, że lista zasług jeszcze w kolejnych latach się wzbogaci. Przyjęty dla pamiątkowego tomu tytuł *Książka zawsze obecna*, zaczerpnięty z rozprawki Mistrza *Opis podróży jako typ książki i przedmiot lektury* (1999).

Najlepiej o randze Uczzonego świadczy zestawiona bibliografia: 125 publikacji wydanych w latach 1960–2010 to prace w kilku językach. Są to nie tylko owoce dorobku autorskiego, wielokrotnie recenzowanego w kraju i za granicą, ale też świadectwa promowania polskiej nauki na arenie międzynarodowej, przede wszystkim zaś wpływania w kraju ojczystym na wybór paradygmatów dla bibliologii jako nauki w jej bieżących i przewidywanych etapach. Dzięki staraniom Jubilata dyscyplina ta od niedawna występuje pod nazwą *bibliologii i informatologii*. Dorobek K. Migonia cechuje wytrwałe dążenie do rozpoznania zmian struktury oraz ewolucji podejść teoretycznych w uprawianej specjalności. Profesor systematycznie definiował przedmiot i cele bibliologii jako dyscypliny oraz pokazywał różnorodność jej związków – głównie w ramach nauk humanistycznych i społecznych – z uwzględnieniem podobieństw oraz różnic. Tym sposobem bibliografia publikacji K. Migonia stała się wykazem podstawowych dzieł, kanonem porządkującym strukturę nauki o książce w jej szerokim kontekście. Z bibliografii własnych publikacji Profesora – tym bardziej z treści poszczególnych rozpraw – łatwo wyłonić zmienne fazy metodologiczne i kierunki w refleksji teoretycznej: księgoznawcze, bibliotekoznawcze, socjologiczno-funkcjonalne, naukoznawcze, bibliometryczne, dokumentacyjno-informacyjne, a także miejsca interdyscyplinarne, wyznaczone przez konteksty: językoznawcze, literaturoznawcze, medioznawcze, estetyczne, politologiczne, etnograficzne, komunikacyjne.

Na treść tomu *Książka zawsze obecna* złożyły się artykuły, przyczynki i szkice autorstwa 39 uczonych. Oprócz tego nazwiska 80 osób wyszczególnia *Tabula gratulatoria*, a wielu następnych chętnie dopisałoby swe imiona do tej listy. Autorów z Polski najliczniej reprezentują współpracownicy z macierzystego Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (Renata Aleksandrowicz, Anna Cisło, Małgorzata Górska, Małgorzata Komza, Małgorzata Korczyńska-Derkacz, Bożena Koredczuk, Agnieszka J. Łuszek, Adam T. Pawłowski, Halina Rusińska-Giertych, Jadwiga Sadowska, Marta Skalska-Zlat, Bogumiła Staniów, Krzysztof Walczak) oraz z innych środowisk Uniwersytetu Wrocławskiego (Norbert Honsza, Mieczysław Zlat). Licznie włączyli się do przygotowania książki pamiątkowej uczeni z polskich Uniwersytetów: Adama Mickiewicza (Jerzy M. Brzeziński, Mirosław Górny), Jagiellońskiego (Maria Kocójowa, Wanda Pindłowa, Maria Próchnicka), Marii Curie Skłodowskiej (Maria Juda), Mikołaja Kopernika (Janusz Tondel, Bronisława Woźniczka-Paruzel), Łódzkiego (Hanna Tadeusiewicz), Pedagogicznego im. KEN w Krakowie (Maria Konopka), Śląskiego (Irena Socha), Warszawskiego (Barbara Sosińska-Kalata). Ponadto swoje rozprawy ofiarowali warszawscy uczeni Janusz Tazbir (Polska Akademia Nauk), Oskar S. Czarnik i Janusz Kostecki (Biblioteka Narodowa) oraz z Gdańska Zbigniew Nowak. W przygotowaniu książki wzięli też udział bibliolodzy z innych krajów: Robert Estivals z Neyers-Sur Serwin w Burgundii, Emilia Ohar z Akademii Drukarstwa we Lwowie, Elżbieta Zawisza z Queen's University w Kingston (Kanada), Detlef Haberland z Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im Ostlichen Europa w Oldenburgu, Hans-Gerd Happel z Universitätsbibliothek Europa-Universität z Frankfurtu nad Odrą, Anežka Baurová z Pragi (Knihovna Akademie vod), Alfred G. Świerk z Moguncji oraz Gabriela Žibritová z Bratysławy.

Autorzy tekstów zebranych w pamiątkowej księdze bardzo często powoływali się na idee i tezy, które spopularyzował Krzysztof Migoń, ale wspominali też profesora Karola Głombiowskiego, do którego poglądów Jubilat nawiązywał. Jedni wybierali dla siebie klasyczne w bibliologii tematy, inni szukali zagadnień stycznych z tą dyscypliną. Oprócz przedstawicieli nauki o książce, bibliotece i informacji naukowej, wypowiedzieli się historycy języka, literatury i sztuki oraz znawcy narodowych dziejów.

Zbiór prac uporządkowano w księdze w cztery bloki problemowe. W każdym z nich zastosowano alfabetyczną kolejność autorów. Nie sposób omówić wszystkich zagadnień, które poruszono, choć godne są uwagi i świadczą o trwałej różnorodności zainteresowań bibliologii.

Tom otwiera głos J. M. Brzezińskiego *O potrzebie dobrej krytyki naukowej w naukach humanistycznych i społecznych*, aktualny w dyskusji nad reformą szkolnictwa wyższego i nauki w Polsce. Przez ów tekst autor pośrednio nawiązał do wieloletniej pracy K. Migonia w Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów. Także kolejna wypowiedź, R. Estivalsa, stała się okazją do wskazania zasług Jubilata dla obecności polskiej szkoły bibliologicznej w międzynarodowej teorii oraz komparatystyce (*Krzysztof Migoń et l'École bibliologique polonaise internationale*). R. Estivals przypomniał uczonych, którzy budowali podstawy międzynarodowej metody unifikacji prac bibliograficznych i statystyki w rejestracji dorobku narodów, by dokumentacja odzwierciedlała cezury w intelektualnym rozwoju ludzkości. Obok Paula Otleta, Ernsta Röthlisbergera, Eugène Morela, R. Estivals zwrócił uwagę na polski udział w tym nurcie: Bolesława Iwińskiego, Jana Muszkowskiego, Mieczysława Rulikowskiego, Wiktora Żóttowskiego, Marii Czarnowskiej i wreszcie K. Migonia jako autora haseł do *Sciences de l'écrit. Encyclopédie internationale*

de *Bibliologie* (Paris 1988-1995). Wspominając o międzynarodowej bibliologii, R. Estivals wymienił też B. Koredczuk, która przez monografię *Początki teorii bibliologii. Dictionnaire raisonné de bibliologie (1802-1804) Gabriela Etienne'a Peignota* (Wrocław 2005), może być zaliczona do gremium wypowiadającego się o powszechnej historii dyscypliny. B. Koredczuk w tomie dedykowanym K. Migoniowi zajęła się natomiast wyeksponowaniem roli Komisji Bibliograficznej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego w organizacji prac dokumentacyjnych. Wrocław ma w pracach bibliograficznych wieloraką genezę oraz zasługi na polu współpracy polsko-niemiecko-czeskiej, które pominięto z chęci pokazania inicjatyw polskich towarzystw pozaśląskich.

Swoiste dopełnienie do szkicu R. Estivalsa powstało dzięki wypowiedzi B. Sosińskiej-Kalaty w artykule *Dziedzictwo Paula Otleta i współczesna nauka o informacji*. O założycielu Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego, jego wizjonerskich pomysłach częściej pisze się współcześnie za granicą niż w Polsce, chociaż także w naszym kraju przez zastosowanie technologii nastąpił gwałtowny rozwój działalności informacyjnej. K. Migoń też jest znawcą prac Otleta.

Pierwszą część tomu, zatytułowaną *Bibliologia, nauka o informacji i ich koneksje*, zdominowały nurty informatologiczne, co jest zrozumiałe przy coraz intensywniejszej informatyzacji w różnych sferach życia i kultury. M. Górny w artykule *Znaczenie badań funkcji w nauce o informacji* poddał krytyce licznie powstające opisowe prace, oczekując praktycznych wniosków z badań, przydatnych w podnoszeniu jakości obsługi użytkowników źródeł i systemów informacyjnych. Także sednem wypowiedzi M. Skalskiej-Zlat jest postulat poznawania potrzeb oraz rozwiązywania problemów użytkowników w docieraniu do informacji. Trudności w sferze usług są dostrzegalne: niska precyzja terminologiczna, wielojęzyczność środowiska informacji, nie zawsze przystająca terminologia poszczególnych narodów do stosowanej w języku angielskim, multidyscyplinarność, społecznościowa folksonomia obok profesjonalnej klasyfikacji, lawinowo rosnąca liczba e-dokumentów, stała potrzeba podnoszenia szybkości oraz wydajności przesyłu. W artykule o *Językach nauki o informacji* M. Skalska-Zlat, apelując o poszukiwanie nowych rozwiązań, przypomniała prace K. Migonia na temat bibliolingwistyki, czyli językoznawczych aspektów przeniesionych do bibliologii. Z tym nurtem bliskie, ale koncepcyjnie odwrotne w podejściu są doświadczenia historii lingwistyki kwantytatywnej, której bibliologiczne źródła wskazał w swym artykule A. Pawłowski.

Zawody zaliczane do grupy pracowników informacji uczyniła tematem artykułu W. Pindłowa. Jej wypowiedź jest istotna w związku z sygnalizowaną w reformie szkolnictwa wyższego potrzebą dostosowania programów kształcenia absolwentów do Krajowych Ram Kwalifikacji, uwzględnienia zasad Europejskiej Klasyfikacji Działalności oraz systematycznej weryfikacji polskiej listy zawodów i specjalności występujących na rynku pracy. W sprawie tej odnotowano już szereg inicjatyw organizacyjnych, toteż środowisko pracodawców (nie tylko dyrektorów bibliotek) oraz nauczycieli akademickich powinno śledzić i projektować zmiany.

W pierwszym z bloków w dziele *Książka zawsze obecna* umieszczony został też sprawozdawczy szkic autorstwa H. Tadeusiewicz o kontynuacji wysiłków nad kolejnym tomem *Słownika pracowników książki polskiej. Suplement III* (Łódź 2010). B. Woźniczka-Paruzel zajęła się natomiast problemem biblioterapii w sferze teorii i praktyki, koncentrując się na rozróżnianiu działów zaliczanych do bibliologii oraz wykraczających poza ramy tej dyscypliny.

Przedmiotem drugiego bloku artykułów jest *Książka jako przedmiot badań*. Najogólniejsze podejście bibliologiczne i zarazem kulturoznawcze charakteryzuje

tekst M. Góralskiej. Pisząc *O przyszłości kultury książki w przeszłości i obecnie*, skupiła się na zestawieniu znamienych prognoz przemian w kulturze, formułowanych już od XVIII wieku. Wedle niektórych z nich wprowadzenie nowego narzędzia komunikacji (czasopisma – radia i telewizji – mikrofilmu – zapisu cyfrowego, digitalizacji – Internetu i Google Books) prowadzić ma nie tylko do zmierzchu ery książki drukowanej, ale w ogóle zapowiada komunikację bez książek. Oczywiście, M. Góralska uwzględniła polemiki towarzyszące tej fali przewidywań i świadectwa tymczasowości takich wizji na obecnym etapie postępu.

Książka w teorii naukowej uważana jest za przedmiot materialny o walorach estetyczno-edytorskich, ale też za produkt intelektu w zapisie tekstowym i podstawę recepcji odbywającej się w trakcie lektury indywidualnej lub zorganizowanej. Tak więc w dziale przewidzianym dla książki jako przedmiotu badań musiały obok siebie pojawić się artykuły o bardzo odmiennej tematyce. Wytworny produkt sztuki edytorskiej, łączącej walory plastyczne z najwyższą sztuką słowa – poezją – pokazała M. Kocójowa w artykule „*Książki jednego dnia*” artystki Aliny Kalczyńskiej-Schweiwiller z Mediolanu. M. Komza dowiodła, że książka nobilitowała literata, toteż w odczuciu społecznym najwyższą nagrodą mogła być tylko *Apoteoza pisarza...* w ilustracji czy w szczególnej formie pomnika o obfitej symbolice. Od innej strony myśli o dziele pisarskim pokazała A. Łusznak, referując koncepcję Andrzeja Nowickiego. Dla tego filozofa istotą książki jest spotkanie z człowiekiem (autorem i z samym sobą jako czytelnikiem), nazwane *Wdziełowstąpieniem*. Tekst eksponuje wielorakie postrzeganie relacji między twórcą, dziełem i odbiorcą przez tego filozofa. Nierozłączność metodologiczną między kulturą literacką oraz kulturą książki jako przedmiotem zainteresowań naukowych pokazała E. Zawisza w szkicu *Między książką a tekstem: karty tytułowe w powieściach francuskich XVIII wieku*. Autorka skupiła uwagę na fazie przełomu między postrzeganiem dzieła jako zapisu zdarzeń autentycznych a fikcją, charakterystyczną dla świata przedstawionego w romansie – gatunku literackim, poprzedzającym utrwalenie się epickich cech powieści.

Dwa artykuły poświęcone zostały sprawie czytelnictwa w edukacji w przeszłości oraz współcześnie. Pierwszy z nich – autorstwa I. Sochy – *Z dziejów kształtowania się kulturowych wzorów lektury dla młodego wieku: Aniela Szcycówna i Florian Znaniński* – to przypomnienie dwojga prekursorów pedagogicznej teorii czytelnictwa, metod czytania i projektowania repertuaru lekturowego. Autorka zauważa potrzebę studiów zmierzających do syntezy polskiej pedagogiki czytelniczej i bibliotecznej. Druga wypowiedź – przygotowana przez R. Aleksandrowicza – opisuje współczesną rolę uniwersytetów trzeciego wieku i czytelnictwa seniorów (zwłaszcza kobiet) jako dostrzegalne zjawisko. Wiedza o zachowaniach oraz potrzebach tej grupy powinna być przydatna pracownikom bibliotek.

Warto zwrócić uwagę na wypowiedź Emilii Ohar. Autorka zajęła się zmianą podejścia do książki dla dzieci w badaniach postępujących na Ukrainie: po fazie socjalistycznego nurtu, gdy książki dla dzieci uznawano za narzędzie ukierunkowanej politycznie dydaktyki, rok 1991 zapoczątkował nowe podejście, w którym inspiracji m.in. szukano w poglądach Joanny Papuzińskiej i Jerzego Cieślikowskiego, odczuwając brak instytutu, centrum czy platformy dla badań książki dla dzieci. Prace z tego zakresu to jeszcze niszowy nurt, w którym zwraca się uwagę na badanie środowiska autorów, obiegi społeczno-komunikacyjne, zagadnienia translacji, prowadzi się monitoring rynku wydawniczego oraz potrzeb czytelniczych. Książka dla dzieci stopniowo staje się na Ukrainie tematem nauki i systematycznie wyzwała z socjalistycznej interpretacji.

Najobszerniejszą część w tomie *Książka zawsze obecna* tworzy 15 artykułów zebranych w dziale *Historia książki i bibliotek*. Cezury tego zbioru opracowali są odległe: od XIV wieku po współczesność. Są wśród zamieszczonych prac regionalia i spostrzeżenia ogólniejszej natury.

Najgłębiej w przeszłość sięgnął J. Tondel, dochodząc rzeczywistej liczby inkunabułów pochodzących ze zbiorów biblioteki kościoła świętych Janów Chrzciciela i Ewangelisty w Toruniu. Szukając historycznych wzmianek inwentarzowych, informacji o przemieszczeniach kodeksów i weryfikując naukowe ustalenia kolejnych badaczy, zwieńczył swoje poszukiwania rejestrzem 30 dzieł, dopełnionym opisem egzemplarzy wcześniej nieznanymi. K. Walczak prześledził biografię drukarza z XVI w., Mikołaja Wolraba, rodem z Lipska, którego życiowa droga wiodła m.in. przez Frankfurt nad Odrą, Kostrzyn, Poznań i Kalisz. Był też Wolrab pierwszym drukarzem Łużyczan. Działalność typograficzną Pawła Józefa Golczewskiego we Lwowie (1731-1751) opisała z kolei H. Rusińska-Giertych. M. Juda – znawca przywilejów drukarskich – zwróciła tym razem uwagę na okoliczności i podstawę prawną nobilitacji szlacheckich, przyznawanych staropolskim drukarzom od 1419 do 1794 r. Pomieszczenia biblioteczne z lat 1550-1650 w wielkopańskich rezydencjach w Baranowie, Książu Wielkim, Mirowie, Pińczowie, Zamościu i Nieświeżu zostały rozpoznane i scharakteryzowane przez Mieczysława Złata. Erudycją i znajomością dawnej książki okolicznościowej w Gdańsku wykazał się Z. Nowak: miał napisać artykuł do dzieła jubileuszowego, więc zajął się przedstawieniem jubileuszowych edycji powstałych w gdańskich szkołach. Do takich publikacji należał przygotowany w 1740 r. przez Michała Krzysztofa Hannowa zarys dziejów biblioteki Ateneum Gdańskiego, historią sięgającej 1580 r. Dwa szkice zostały poświęcone instytucjom regulacji obiegu publikacji w XIX w.: przez J. Kosteckiego o funkcjonowaniu Warszawskiego Komitetu Cenzury w latach 1870-1900 oraz przez M. Konopkę o koncesjonowaniu zezwoleń na prowadzenie drukarni, księgarń, antykwariatów i wypożyczalni książek w czasach autonomii galicyjskiej.

Dwóch autorów podjęło wątek roli książki w wymianie kulturalnej między Polakami i Niemcami, a więc między Wschodem i Zachodem, a swoistą bramą dla dwóch kultur był Wrocław. D. Haberland odtworzył wydarzenia z 1740 r., gdy duża część Śląska, po latach panowania Habsburgów, włączona została do Świętego Cesarstwa Rzymskiego, i gdy we Wrocławiu – tak jak w Dreźnie, Frankfurcie nad Menem, Lipsku oraz Halle – uroczyście świętowano 300. rocznicę dziejów drukarstwa. Także współcześnie – czego dowodzi wypowiedź H.-G. Happela – czyni się wiele, by wspólne inicjatywy ośrodków naukowych z obu stron granic sprzyjały pogłębianiu wiedzy o kulturze książki. Od 2006 r. realizowany jest projekt digitalizacji historycznych zasobów wrocławskiej Leopoldiny i zbiorów Viadriny z Frankfurtu nad Odrą. Gdy w 1811 r. erygowano we Wrocławiu uniwersytet, te dwa księgozbiory wcielono do Königl.che Universitäts-Bibliothek. Dla uczczenia 500. rocznicy założenia uczelni we Frankfurcie nad Odrą umożliwiony zostanie dostęp online do cyfrowych zasobów. Tym sposobem współdziałać będzie grono badaczy z Europa – Universität Viadrina oraz Uniwersytetu Wrocławskiego. Inicjatywę tę wsparli merytorycznie K. Migoń i pracownicy macierzystego Instytutu.

Kilka tekstów odnosi się do wydarzeń XX w., ważnych w ogólnonarodowej historii kultury, odsłaniając polityczne kulisy ludzkich losów. O. Czarnik zweryfikował ilościowe dane i topografię ośrodków polskiej książki oświatowej na Bliskim i Środkowym Wschodzie w latach 1939-1950. M. Korczyńska-Derkacz dopełniła szczegóły z biografii Adama Łysakowskiego z okresu likwidacji Państwowego Instytutu Książki w Łodzi i zatrudnienia tego wybitnego księgoznawcy w Warszawie.

Epizody z tego okresu odczytane zostały z publikowanych i niepublikowanych listów do Mikołaja Dzikowskiego (1947-1952). O ówczesnej atmosferze opowiada też artykuł J. Sadowskiej. Autorka dostrzega aktualność potrzeby zweryfikowania sądów o Władysławie Bieńkowskim. Trafności opinii o marksistowskich postawach Bieńkowskiego po ukazaniu się jego publikacji *O pseudo-nauce bibliologii i o najpilniejszych zadaniach bibliografii* (1953) przeczą – jak wynika ze świadectw – osobiste cechy Bieńkowskiego, zwłaszcza jego stosunek do kadr rozwiązanego PIK i do A. Łysakowskiego jako przedwojennego oficera Wojska Polskiego. Autorka artykułu przypomniała przy okazji postulat Marii Dembowskiej, by opracować obiektywną monografię Biblioteki Narodowej. Dodać trzeba, że coraz bardziej zauważa się potrzebę napisania zreinterpretowanej powojennej historii książki i polityki bibliotecznej. Ten aspekt braku nowego spojrzenia w nauce na politykę kulturalną wystąpił też w artykule B. Staniów, poświęconym poglądom głoszonym przez Wandę Dąbrowską.

Na tle przedstawionych szkiców historycznych odrębny zupełnie jest tekst M. Próchnickiej, która spojrzała na sprawy książki i bibliotek z humorem, dając godne uwagi przykłady z pracy bibliotekarzy za granicą, a nieobecne w Polsce, choć mogłyby one sprzyjać także zmianie wizerunku biblioteki i bibliotekarza.

Ostatni, czwarty blok, zatytułowany *Książka i literatura w kulturze narodów*, jest spojrzeniem na relacje międzykulturowe: polsko-niemieckie (A. G. Świerk), irlandzko-angielskie (A. Cisko), polsko-słowackie i czeskie. Książka importowana jest miernikiem historycznie zmiennego statusu języka danego narodu. Na tym zagadnieniu skupiła się G. Žibritová, zaś A. Baurová – na badaniu utrwalonych w czeskich drukach XVI w. poglądach o innych narodach. Temat należy nadal do trudnych do rozpoznania, gdyż niewystarczająca jest jeszcze precyzja indeksowania zbiorów w katalogach bibliotecznych.

Ramy recenzji nie pozwalają na głębsze analizy. Zreferowane tu tematy rozpraw zebranych w *Pracach ofiarowanych Profesorowi Krzysztofowi Migoniowi* świadczą o bogactwie zagadnień nurtujących bibliologów. Zwykle nie czyta się dzieł wielotematycznych „od deski do deski”, choć czasem warto takie podejście zastosować, by mieć wyobrażenie, na czym współcześnie badacze skupiają swoją uwagę.

Elżbieta Gondek
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Śląski

Tekst wpłynął do Redakcji 17 lutego 2011 r.

A n d r z e j M ę z y ń s k i: *Biblioteki Warszawy w latach 1939-1945*. Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego 2010, 367 s. ISBN 978-83-929227-6-6

Ukazała się książka ważna i bardzo potrzebna, godna dogłębnego przestudiowania i przemyślenia. Dopełnia ona w istotny sposób obraz strat kultury poniesionych przez nasz Kraj podczas wojny i okupacji niemieckiej. Jak bowiem słusznie zauważył autor (s. 9, 44 i in.) dotychczasowe opracowania ogólne poświęcone tym zagadnieniom albo w ogóle pomijały zniszczenia bibliotek, albo traktowa-

ły je marginalnie. Jest to tym bardziej nieuzasadnione, że właśnie zbiory książek zajmowały poczesne miejsce w życiu i świadomości naszego społeczeństwa, a zgromadzone przezeń liczne zbiory piśmiennicze przedstawiały wysokie wartości intelektualne, ideowe, artystyczne, użytkowe, a wreszcie – materialne. Zdawali sobie z tego sprawę okupanci i wyciągali typowy dla siebie wniosek, że niszczenie książek dotkliwie zuboży naszą kulturę narodową. Natomiast ogromna rola książki w Polsce nie była i nadal nie jest właściwie doceniana przez rodzime gremia decyzyjne i opiniotwórcze. Świadczą o tym zaniedbania przedwojenne, jak i powojenne, a wśród nich ostatnio podejmowane pochopne decyzje likwidacji wielu naszych bibliotek w Kraju i za granicą. Tym bardziej należy rzeczowo oceniać i obiektywnie informować o tym, co posiadamy, a co i dlaczego straciliśmy. W tym kontekście omawiane dzieło powinno stanowić inspirującą lekturę nie tylko dla ścisłego grona fachowców, ale i dla wszystkich osób zainteresowanych kondycją kultury narodowej.

Prof. Andrzej Mężyński, teoretyk i praktyk bibliotekarz, historyk bibliotek od kilkunastu lat wśród innych tematów zajmuje się losami polskich księżnic pod okupacją niemiecką. Opublikował kilka studiów z tego zakresu, które spotkały się ze znacznym zainteresowaniem specjalistów zarówno z polskiej, jak i niemieckiej strony¹. Wszystkie bowiem cechuje profesjonalizm, oparcie na szerokiej podstawie źródłowej oraz obiektywizm rzadko spotykany w tej drażliwej materii.

Wszystkie wymienione walory znamionują najnowszą publikację będącą niejako podsumowaniem badań autora nad okupacyjnymi dziejami stołecznych bibliotek.

Poddane w niej zostały szczegółowej analizie najważniejsze księżnice Warszawy: Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego (BUW), Biblioteka Narodowa (BN), Biblioteka Ordynacji Krasieńskich (BOK), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (BOZ) i Biblioteka Publiczna przy ul. Koszykowej. Inne placówki pojawiają się marginalnie, przeważnie w związku z owymi kluczowymi bibliotekami lub poczynaniami władz niemieckich.

Zasadniczym bowiem tematem jest prześledzenie działań najeźdźców wobec bibliotek warszawskich na szerszym tle Generalnego Gubernatorstwa oraz ich rezultatów. Przedstawione wyniki dociekań znacząco różnią się od dotychczasowych obiegowych opinii. Trzeba podkreślić, że autor sięgnął do źródeł w niepełnym stopniu lub w ogóle dotąd niewykorzystanych. Przystudiował m.in. kompleksowo archiwalia BUW, BN i Biblioteki Publicznej oraz dokumentację niemieckich władz administracyjnych, którym podlegały biblioteki. Szczególne znaczenie ma zespół akt Głównego Zarządu Bibliotek w Generalnym Gubernatorstwie (tzw. Archiwum Abba), które prof. Mężyński zbadał jako pierwszy. Dokumenty te rzucają nowe światło na sytuację bibliotek, a zwłaszcza na relacje polsko-niemieckie. Okazują się one znacznie bardziej skomplikowane niż przywykliśmy sądzić. Historyk wykazuje należyty krytycyzm wobec wszystkich przekazów, ale wyraźniej podkreśla subiektywizm strony polskiej (np. s. 12, 16), chociaż urzędnicy niemieccy też mieli powody do manipulowania informacjami.

Zgromadzone fakty nie potwierdzają utartego wśród nas przekonania, że okupanci mieli uprzednio przygotowaną w szczegółach i konsekwentnie realizowaną politykę ogrybawania i zniszczenia wszystkich polskich bibliotek. Przeciwnie, zasko-

¹ M.in. *Kommando Paulsen, październik-grudzień 1939*. Warszawa 1994 (ed. niemiecka, Köln 2000); *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie. Fakty i mity*. W: *Symposia bibliologica. Dokumentacja księgozbiorów historycznych*. Warszawa 1995, s. 93-123 (ed. niemiecka, Wiesbaden 1997); *Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939-1945. Wybór dokumentów źródłowych*. Wybór i oprac. A. Mężyński przy współpracy H. Łaskarzewskiej. Warszawa 2003.

czeniu mnogością i bogactwem zbiorów piśmienniczych, wykazywali niezdecydowanie i brak koordynacji działania. Ostro zaznaczały się różnice między dążeniami poszczególnych instancji władzy. Podstawowy konflikt przebiegał między agendami policyjnymi SS (np. działającą w ramach Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy Das Ahnenerbe) dążącymi do wywozu do Rzeszy maksymalnej ilości i jakości dóbr, a administracją GG kierowaną przez Hansa Franka, której celem było zatrzymanie zbiorów na własnym terenie. Na tym tle dochodziło do ostrych sporów kompetencyjnych, w których bardziej skuteczne były zwykle łupieżcze ekspedycje SS (np. osławione Kommando Paulsen), lecz niekiedy udawało się władzom cywilnym doprowadzić do poszczególnych zwrotów (np. odzyskanie kilkudziesięciu rękopisów BOZ, w tym „Kodeksu supraskiego”). Do tego dołączały się animozje personalne np. między dyrektorem Głównego Zarządu Bibliotek w Urzędzie Generalnego Gubernatora w Krakowie dr. Gustawem Abbem a dr. Wilhelmem Witte, jego pełnomocnikiem na okręg warszawski, dyrektorem Biblioteki Państwowej (Staatsbibliothek Warschau). Potęgowało to chaos i bezradność niemieckich urzędników działającą niekiedy na korzyść instytucji krajowych (np. interwencja Abba, która przerwała przemieszczanie zbiorów w ramach Biblioteki Państwowej).

Andrzej Mężyński podkreśla różnice podejścia do kwestii bibliotecznych między poszczególnymi niemieckimi zwierzchnikami. Najwyżej ocenia umiejętności zawodowe G. Abba (dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Berlinie), który – jego zdaniem – dbał o bezpieczeństwo i nienaruszalność zbiorów, kierując się tradycyjnym „etosem bibliotekarskim” (s. 95-7, 108-111, 130-131, 134-135, 302 i in.). Dostrzega również życzliwość wobec bibliotek ze strony Wernera Tzschaschela, kierownika Komisji Likwidacyjnej Polskiego MWRiOP od początku grudnia 1939 do lipca 1940 r. (s. 100, 126 i in.). Stara się obiektywnie przedstawić sylwetkę Wilhelma Wittego (b. kierownika Oddziału Sławistycznego w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu) jako przeciętnego człowieka i bibliotekarza, uwikłanego w splót przerastających go sytuacji i obowiązków. Przy wszystkich okolicznościach łagodzących (np. względna tolerancja wobec polskiego personelu) najpoważniej obciąża go odpowiedzialność za tragiczną w skutkach decyzję przemieszczania zbiorów BN, BUW i BOK w ramach organizacji Biblioteki Państwowej, a zwłaszcza zgromadzenia najcenniejszych zbiorów specjalnych na Okólniku, gdzie uległy zagładzie podczas pacyfikacji miasta po upadku Powstania Warszawskiego.

Autor nie pomija rabunków ekspedycji Petera Paulsena, Komisji Josepha i Kajetana Mühlmannów, ani wypadów Dagoberta Freya (który wybierając cenne dzieła kierował się przedwojennym rozeznaniem w polskich bibliotekach i muzeach) oraz innych hitlerowców, którzy działali na zlecenie wysoko postawionych mocodawców bądź na własny rachunek, wyrządzając niepowetowane szkody. Nie neguje też generalnej dyrektywy niemieckiej polegającej na pomniejszeniu roli bibliotek naukowych przez ograniczenie ich udostępniania, selekcję zbiorów i sterowanie nabytkami oraz bezwzględne niszczenie zasobów bibliotek powszechnych (publicznych, szkolnych, należących do organizacji społecznych i kulturalnych). Równocześnie A. Mężyński starannie dokumentuje przybytki w dużych bibliotekach gromadzone za wiedzą i zgodą niemieckich zarządców. Składały się nań m.in. opuszczone księgozbiory likwidowanych instytucji (np. zakładów UW, szkół średnich, organizacji społecznych i kulturalnych) oraz osób prywatnych, które powierzały swoje kolekcje Bibliotece Państwowej bądź Bibliotece Publicznej przy Koszykowej w nadziei, że tam będą bezpieczniejsze. Odnotowuje też stosunkowo

wysokie nakłady finansowe administracji niemieckiej przyznawane bibliotekom naukowym, pozwalające na dokonywanie licznych zakupów. Przede wszystkim nabywano germanika, ale czasem udawało się okazji wzbogacić zasoby poloników w Staatsbibliothek Warschau. Wśród najcenniejszych, za sprawą muzykologa Juliana Pulikowskiego, trafił tam autograf 24 Preludiów F. Chopina². Fakty te były dotychczas mniej eksponowane w piśmiennictwie polskim, dlatego dobrze się stało, że zostały gruntownie omówione w *Bibliotekach Warszawy w latach 1939-1945*.

Bardzo pouczające jest prześledzenie codziennego toku prac bibliotekarzy i warunków ich życia w okupowanej Warszawie³. Pozwala ono uświadomić sobie zarówno skalę lub raczej namiastkę normalnych obowiązków zawodowych, jak też niedostatki bytowe, presję i wielostronne zagrożenia, jakie były udziałem polskiego personelu. Przybliży również dylematy, z jakimi borykali się szeregowi pracownicy, a w znacznie szerszym zakresie – kierownicy wyznaczeni przez władze niemieckie: Józef Grycz mianowany „mężem zaufania” w BN i Adam Lewak w BUW. Działający w ekstremalnie trudnych warunkach, stawiani w sytuacjach o niemożliwych do przewidzenia skutkach, podejmowali różne decyzje. Środowisko polskich bibliotekarzy nie było monolitem, chociaż zdecydowanie przeważały postawy patriotyczne. Realizowały się one na rozmaite sposoby i w poszczególnych kwestiach dochodziło do znacznej różnicy zdań. Przykładem jest opór muzykologa Adama Chromińskiego, kustosa Biblioteki Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego wobec ankiety rozpisanej przez J. Grycza w sprawie strat poniesionych we wrześniu 1939 r. (s. 67-68). Chromiński przypisywał Gryczowi „nieczyste intencje”, choć w istocie był to początek dokumentacji strat kultury prowadzonej na zlecenie konspiracyjnych władz polskich. Podobne reakcje nie były odosobnione i Grycz niejednokrotnie spotykał się z dezaprobatą środowiska nieświadomego jego trudnej roli jako zastępcy W. Wittego w BN, którą wykonywał w porozumieniu z odpowiednimi komórkami Polskiego Państwa Podziemnego. Różnice stanowisk zaznaczyły się m.in. w kwestii przemieszczania zbiorów w 1941 r. w ramach Biblioteki Państwowej. Grycz i przytłaczająca większość polskiego personelu byli zdecydowanie przeciwni dewastacji księgozbiorów BN, BUW i BOK. Inicjatorem całej akcji był J. Pulikowski, a zgromadzenie zbiorów specjalnych na Okólniku popierali nawet Kazimierz Piekarski i Alodia Kawecka-Gryczowa, którzy widzieli w tym szansę skompletowania warsztatu do badań naukowych (s. 174-175, 303). Bardzo wyraźnie zróżnicowany był stosunek poszczególnych bibliotekarzy do tzw. akcji pruszkowskiej (s. 261-280). Po upadku Powstania Warszawskiego Niemcy, acz z licznymi ograniczeniami, zgodzili się na wywóz części najcenniejszych zbiorów ze skazanej na zagładę stolicy do przygotowanych wcześniej miejscowości w Rzeszy (m.in. Garbicz, Adelin, Legnica). Wyprawy ochotników do Warszawy w celu selekcji i wywozu książek były bardzo uciążliwe i niebezpieczne. Do pracy tej zgłosiła się wówczas tylko niewielka grupa bibliotekarzy wspomagana przez przedstawicieli innych zawodów od kolejarzy do inteligencji humanistycznej. Przykładowo, w ekipie zatwierdzonej przez Niemców 8 stycznia 1945 r. znajdowało się 68 osób, w tym 14 bibliotekarzy (s. 266). Część

² Podczas okupacji J. Pulikowski odgrywał znaczącą rolę w bibliotekarstwie warszawskim. Współcześni oceniali negatywnie jego bliską współpracę z administracją niemiecką. A. Mężyński nazywa go wręcz informatorem W. Tzschaschela (s. 182) i stwierdza, że był on pomysłodawcą przegrupowywania zbiorów w ramach Biblioteki Państwowej (s. 164-5, 303). Budząca wiele wątpliwości polityczno-organizacyjna strona działalności J. Pulikowskiego, została pominięta milczeniem w jego biogramie, który ukazał się w *Słowniku pracowników książki polskiej. Supplement II* (Warszawa 2000 s. 129).

³ Przede wszystkim rozdziały II. 7. Codziennosc – gromadzenie zbiorów, katalogowanie, udostępnianie jawne i tajne, dublety (s. 209-234); II.8. Czas konspiracji (s. 235-242).

środowiska nie była przekonana o celowości tej akcji, a większość obawiała się trudu i ryzyka. W istocie było to heroiczne przedsięwzięcie (nb. częściowo finansowane przez Państwo Podziemne) w wyniku, którego udało się wywieźć z Warszawy ok. 300 tys. tomów, z czego większość po wojnie wróciła do macierzystych placówek.

Dramat bibliotek stołecznych zaczął się wraz z wybuchem wojny 1 września 1939 r. i trwał jeszcze po formalnym jej zakończeniu w 1945 r. Słusznie zatem prof. Mężyński rozpoczyna swoją relację od opisu stanu wyjściowego, a kończy na rewindykacjach i przemieszczeniach w pierwszych powojennych latach. W zasadzie tok wykładu jest chronologiczny, ale na skutek natłoku zdarzeń nie zawsze był on możliwy do utrzymania. Dlatego istotnym elementem porządkującym jest *Kalendarium* (s. 321-324). Bardzo pożyteczny jest też dołączony plan Warszawy z 1941 r. z zaznaczoną lokalizacją 10 najważniejszych bibliotek w mieście. Percepcję rozlicznych danych rozproszonych w tekście ułatwiają stosowne tabele i wykazy.

Narracja podzielona została na cztery części poprzedzone *Wstępem* (s. 9-17) i zwieńczona *Zakończeniem* (s. 301-305). Wyróżnione zostały następujące okresy: I. Przed i po wrześniu 1939 r. (s. 21-121); II. W pierwszych latach okupacji (s. 123-242); III. Ostatnie etapy (sierpień 1944 – styczeń 1945), s. 243-277; IV. Po wojnie (s. 281-299). Cały tekst obfituje w interesujące spostrzeżenia oraz ogromną liczbę szczegółów wydobytych z rozmaitych przekazów i niezmiernie wzbogacających wiedzę o okupacyjnych losach bibliotek warszawskich. Nie sposób omówić je wszystkie w recenzji. Ograniczę się zatem do kwestii, moim zdaniem najważniejszych bądź też najbardziej dyskusyjnych.

Charakteryzując przedwojenne biblioteki, autor słusznie podkreślił, że niemożliwe jest sprecyzowanie ich zawartości z powodu częściowego tylko opracowania zbiorów i braku miarodajnych wydawnictw statystycznych. Gromadząc i porównując rozproszone informacje A. Mężyński, ocenia, że w bibliotekach warszawskich znajdowało się „znacznie powyżej 6 000 000 woluminów”, co sytuowało stolicę na pierwszym pod tym względem miejscu w Kraju (s. 43-44). Ów potencjał intelektualny nie był zauważany ani należycie doceniany. Może w jakimś stopniu zaważyło to na zlekceważeniu sygnałów zbliżającego się niebezpieczeństwa i spowodowało, że biblioteki były zupełnie nieprzygotowane na wypadek wojny. Działania prewencyjne proponowane przez J. Grycza, jako kierownika Referatu Bibliotek Naukowych w MWRiOP, nie spotkały się ze zrozumieniem zwierzchników. Podejmowane przez poszczególne biblioteki starania ochrony najcenniejszych obiektów były nieskoordynowane i znacznie spóźnione. Spotęgowało to straty poniesione już w pierwszych miesiącach wojny na skutek oblężenia miasta oraz rychłych rekwizycji dokonywanych przez ekspedycje hitlerowskie.

Autor omawia losy bibliotek warszawskich według przyjętego przez siebie podziału (s. 24): 1. Biblioteki naukowe; 2. Biblioteki szkolne; 3. Biblioteki oświatowe; 4. Biblioteki żydowskie. Jak łatwo zauważyć, p. 4 wyodrębniony został na podstawie odmiennego kryterium, bowiem typologicznie księgozbiory żydowskie mieszczą się w trzech poprzednio wymienionych działach. Może wyróżnienie tej grupy podyktowane zostało wykorzystaniem danych z zapoznanego artykułu Barbary Temkin *Biblioteki żydowskie w Warszawie w świetle cyfr* (1934 r.) czy też szczególnie bezwzględny wobec nich założeniami polityki niemieckiej.

Inne części podzielone są na rozdziały traktujące o odmiennych typach bibliotek. Najwięcej uwagi poświęcone jest bibliotekom naukowym, a wśród nich czterem najważniejszym: BUW, BN, BOZ i BOK. W gronie bibliotek oświatowych najwię-

cej uwagi skupia Biblioteka Publiczna na Koszykowej⁴, inne natomiast wspomniane są skrótowo, marginalnie i wrywkowo. Podobnie rzecz się ma z księgozbiorami szkolnymi. Najmniej dowiedzieć się można o bibliotekach kościelnych i klasztor-nych (przez wielu badaczy również zaliczanych do kościelnych) i to głównie na podstawie źródeł niemieckich (s. 199-200 i in.). Natomiast wiele interesującego materiału zostało zebrane na temat znaczącej roli płatnych wypożyczalni prywatnych, których w okupowanej Warszawie działało ok. 200 (s. 116-120). Oczywiście przedstawiony obraz nie jest pełny i wątpliwe, czy byłby możliwy do osiągnięcia ze względu na zniszczenie większej części źródeł i rozproszenie pozostałych. Niemniej jednak z czasem wyjaśniają się niektóre niewiadome. Nadal ujawniają się materiały uznawane za bezpowrotnie utracone. Dotyczy to nawet najważniejszych księżnic, jak Biblioteka Ordynacji Zamojskiej. Otóż prof. Mężyński zawierając oświadczeniu kierownika Biblioteki Ludwika Kolankowskiego złożonemu G. Abbowi i W. Wittemu, uznał, że inwentarze BOZ uległy spaleni w 1939 r. (s. 61, 15, 16). Tymczasem, jak powiedziała mi niedawno p. dr Urszula Paszkiewicz, pracująca nad tym zespołem, w Dziale Rękopisów BN zachowało się 27 tomów inwentarzy BOZ, z których podstawowe zostały doprowadzone do 1939 r.⁵

Bilans strat zbiorów w bibliotekach warszawskich dokonany przez autora, ze świadomością jego orientacyjnego zaledwie charakteru, wykazuje ubytek 3 600 tys. t., co stanowi ok. 60% stanu przedwojennego. Mieści się w tym ok. 360 tys. jednostek zbiorów specjalnych spalonych na Okólniku (s. 180). Dane te, niewątpliwie zaniżone, odnoszą się wyłącznie do bibliotek publicznych, więc nie obejmują księgozbiorów prywatnych ani zasobów księgarń, ani wydawnictw, które nie wchodziły w zakres rozważań autora *Bibliotek warszawskich...* Szkody biblioteczne obejmowały również budynki i lokale, wyposażenie, dokumentacje, warsztaty informacyjne oraz inne mienie, o czym są tylko sporadyczne wzmianki. Natomiast szczegółowo wyliczone zostały ubytki kadry bibliotekarskiej (s. 297-299): 28 bibliotekarzy warszawskich utraciło życie bezpośrednio w wyniku wojny i okupacji, 13 – zmarło w tym czasie. Zarówno zgony naturalne, jak też utrata zdrowia znacznej liczby czynnych zawodowo fachowców w dużej mierze spowodowane były ekstremalnie trudnymi warunkami bytowymi.

W *Zakończeniu* (s. 301-305) Andrzej Mężyński podsumowuje wnioski wynikające z jego badań. Nie negując niszczycielskich intencji najeźdźców wobec bibliotek warszawskich (zwłaszcza powszechnych), zwraca uwagę na różnice w podejściu poszczególnych formacji i osób w stosunku do bibliotek naukowych. Akcentuje opiekuńczą rolę G. Abba i W. Wittego wobec polskiego personelu oraz ich wytrwałość „w walce o zachowanie integralności bibliotek państwowych i ochronę ich zbiorów”. Twierdzi ponadto: „W bibliotekach państwowych Generalnego Gubernatorstwa ze zgromadzonych ponad 6 000 000 jednostek wszystkie przetrwały wojnę, z wyjątkiem zbiorów specjalnych zgromadzonych w budynku BOK” (s. 302-303).

W świetle tego, co od dawna stwierdzono w odniesieniu do strat bibliotecznych w Generalnym Gubernatorstwie, a nawet danych przytaczanych w omawianej książce trudno się zgodzić z powyższymi konkluzjami. Wątpliwa wydaje się kategoryczna opinia, że „Wśród pracowników bibliotek nie znalazł się żaden agent czy konfident Gestapo” (s. 304). Wszak sam autor pisze i to dwukrotnie (s. 207-208, 237) o jednym niewątpliwym agencie – Janie Berdychu, pracowniku Biblioteki Publicznej. Ewentualnych innych można byłoby zdemaskować lub wykluczyć

⁴ Zwyczajowy dla Biblioteki Publicznej skrót BP w tej książce zarezerwowany został dla Biblioteki Państwowej (Staatsbibliothek Warschau).

⁵ BN ZRps sygn. BOZ 2054 (8 t.), 2055 (14 t.), 2056, 2058, 2059, 2060, Akc.16667.

dopiero po przestudiowaniu niemieckich akt policyjnych. Takich badań A. Mężyński nie podejmował – i słusznie – bo podobne przypadki, jeśli nawet miały miejsce, to w skali jednostkowej.

W książce tak obszernej i bogatej w zróżnicowane treści trudno było uniknąć licznych powtórzeń, niekiedy nawet dosłownych⁶. Zdarzają się drobne pomyłki w przypisach⁷, oczywiste przeoczenia⁸ oraz liczne inne niedokładności.

Godna uznania jest staranna szata graficzna wydawnictwa. Celnie dobrane i trafnie wkomponowane ilustracje, czytelny druk, papier wysokiej jakości, stosowna okładka wspólna dla całej serii „Strat kultury polskiej” publikowanej przez Departament Dziedzictwa Kulturowego MKiDN, składają się na elegancką całość.

Książka A. Mężyńskiego *Biblioteki Warszawy w latach 1939-1945* należy do tych dzieł, o których warto dyskutować, a koniecznie trzeba przeczytać.

⁶ Np. ten sam fragment tekstu wraz z przypisem zamieszczony na s. 46-47 został powtórzony na s. 53 i 54.

⁷ Np. s. 10 przyp. 8 *Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej...*, rok wydania prawidłowo 1998 nie 2000; s. 10 przyp. 12: powinno być bibliologia nie bibliologia.

⁸ Np. na s. 284 podana została błędna data śmierci G. Abba: 28 kwietnia 1945 r., natomiast w *Kalendarium* (s. 324) odnotowano ten fakt pod prawidłową datą: 28 maja 1945 r. Numer strony, na której znajduje się ta ważna informacja (prawdziwa data i okoliczności zgonu), pominięty został w *Indeksie osób* (s. 355).

Barbara Bienkowska

Tekst wpłynął do Redakcji 6 lutego 2011 r.

Jarosław Pacek: *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*. Warszawa: Wydaw. SBP 2010, 244 s. (Nauka, Dydaktyka, Praktyka; 120). ISBN 978-83-61464-44-0

Wiele się dzieje w bibliografii światowej i polskiej w ostatnim ćwierćwieczu, niestety brak jest opracowań monograficznych opisujących dokładnie stan rzeczy. W miarę systematyczne relacje o sytuacji bibliografii na forum międzynarodowym pojawiały się na łamach polskich czasopism od lat siedemdziesiątych, gdy pracowano nad zasadami ISBD oraz formatami USMARC i UNIMARC. Lata 90. XX w. to okres automatyzacji bibliografii w Polsce. Powstają wówczas instrukcje formatu MARC dla różnych typów dokumentów i haseł opisu bibliograficznego. Przypomnijmy serię FO-KA (Formaty – Kartoteki) Wydawnictwa SBP oraz publikacje w serii Prace Instytutu Bibliograficznego BN. Charakterystyczne dla tekstów z ostatniego piętnastolecia jest to, że dotyczą one często bibliografii pośrednio, przy okazji formatów, języków informacyjno-wyszukiwawczych, porządkowania wiedzy, Internetu, bibliometrii, metadanych itp. Widać to dobrze w bibliografii załącznikowej do omawianej publikacji Jarosława Packa, gdzie na prawie 400 opracowań zaledwie 10% stanowią publikacje bezpośrednio związane z bibliografią. Bibliografia zmienia się tak szybko, że ostatni podręcznik (z 2000 r.) autorstwa zespołu pod kierunkiem Zbigniewa Żmigrodzkiego¹ w znacznej części należy uznać za wymagający uzupełnień.

¹ *Bibliografia. Metodyka i organizacja*. Pod red. Z. Żmigrodzkiego. Warszawa 2000.

Nie ulega wątpliwości, że na wprowadzanie istotnych zmian w tworzeniu i funkcjonowaniu spisów bibliograficznych miała wpływ technologia. Od co najmniej 30 lat bibliografia na świecie jest rozpatrywana w powiązaniu z formatem MARC (Program Universal Bibliographic Control/ International MARC), później także i z innymi formatami lub schematami zapisu danych (XML, DC), bazami danych, modelem FRBR, Internetem itp. Pojawiające się od początku XXI w. na forum międzynarodowym dokumenty firmowane przez IFLA i/lub Bibliotekę Kongresu, wskazują nowy etap technologiczny istnienia bibliografii – bibliografii w erze elektronicznej (cyfrowej, sieciowej). Wyraźnie też zwracają uwagę na praktyczny aspekt informacyjny, potrzebę szybszego i bardziej ekonomicznego opracowania, także na organizacyjną stronę tworzenia bibliografii². Ostatnie lata to także prace nad weryfikacją zasad opisu bibliograficznego. W pewnym sensie odchodzą w przeszłość tzw. zasady paryskie z 1961 r. Biblioteka Kongresu pracuje nad nowymi zasadami (RDA – Resource Description and Access), które zastąpią AACR2, a może i ISBD, analogicznie do formatu MARC 21. Niewątpliwie jesteśmy świadkami istotnych zmian w formie opisu bibliograficznego (wprowadzanie adnotacji, abstraktów, tagów, elementów adresowych), postaci bibliografii (dominacja postaci bazodanowej, rezygnacja z formy drukowanej), a także organizacji prac nad bibliografiami (współtworzenie). Poważnie myśli się o włączeniu do tworzenia bibliografii wydawców i księgarzy, a także innych osób związanych z książką. To wszystko stało się możliwe głównie dzięki rozwojowi technologii i odpowiednim standardom międzynarodowym.

O ile jeszcze kilkanaście lat temu można było w sposób wyraźny i jednoznaczny mówić o spisach bibliograficznych, ich układzie, indeksach, o tyle spisy bibliograficzne w postaci baz danych, choć funkcjonalnie pełnią taką samą rolę, są zupełnie inne, a ich cechą charakterystyczną jest nietrwałość i zmienność formy, brak stabilności kształtu i opisów, i spisów bibliograficznych. Widać to dobrze przy okazji zmian w hasłach opisu bibliograficznego czy rzeczowego. Niestabilność formy sprawia, że zanika historyczna rola bibliografii jako pewnego typu publikacji, ale też świadectwa czegoś, co można określić jako kulturę bibliograficzną, którą można śledzić w różnych okresach rozwoju bibliografii. Przypomnijmy choćby opracowanie Marii Dembowskiej *O metodzie Bibliografii polskiej Karola Estreichera*. W jakimś stopniu próbuje się tę stabilność uratować, dając czasami spisy bibliograficzne w postaci plików PDF, ale nie jest to powszechne zjawisko.

Jest też druga strona bibliografii w środowisku elektronicznym, mianowicie rozmywanie jej granic zakresowych. Jeśli jednak uznamy, że istotą bibliografii są przede wszystkim odpowiednio dobrane i opracowane dokumenty, to postać elektroniczna sprawia tylko, że bibliografia staje się bardziej operatywna, łatwiej dostępna, łatwiej „przeszukiwalna”. Warto tu podkreślić, że praca bibliografa, zwłaszcza gdy dotyczy dokumentów specjalnych czy starszych, często wymaga poszukiwań, porównań, wręcz badań. Przykładem choćby *Bibliografia polska 1901-1939*, ale także np. „Polska Bibliografia Literacka”. I to jest ta mniej widoczna dla odbiorcy część pracy bibliograficznej, niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z postacią drukowaną, czy elektroniczną.

² *Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age* [online]. Ed. by M. Žumer, 2008; Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifap.ru/pr/2008/n080616b.pdf>; *On the Record. Report of The Library of Congress Working Group on the Future of Bibliographic Control* [online] 2010; dostępny w World Wide Web: <http://www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf>; pisała o tym Dorota Chłopkowska: *Program powszechnej rejestracji bibliograficznej (Universal Bibliographic Control) u progu XXI w. Przegląd Biblioteczny* 2009, z. 4, s. 447-460.

Opracowanie J. Packa rejestruje zmiany, jakie zaszły i zachodzą w bibliografii na świecie od przełomu lat 80. i 90. XX w. w związku z rozwojem technologii, przy czym autor stara się równoległe prowadzić wątek bibliografii tradycyjnej, pokazując ewolucję (rewolucję?), jaką przechodzi bibliografia nie tylko w znaczeniu spisów bibliograficznych i metodyki bibliograficznej, ale także jako dyscyplina. Jest to pierwsza tego typu monografia na gruncie polskim. W swojej książce autor zajmuje się trzema grupami zagadnień, którym odpowiadają kolejne rozdziały, z pominięciem pierwszego, potraktowanego jako wstęp.

1. Przedmiot bibliografii wobec nowych typów dokumentów i współczesna postać bibliografii (rozdział 2).

2. Normy (standardy) opisu (rekordu) bibliograficznego i jego forma w związku z rozwojem formatów, języków znaczników i schematów stosowanych w środowisku cyfrowym (rozdział 3).

3. Narzędzia wyszukiwawcze w bibliografii tradycyjnej i elektronicznej – indeksy, adnotacje, abstrakty, porządkowanie dokumentów, charakterystyki rzeczowe dokumentów i układy rzeczowe bibliografii (rozdział 4).

Rozdział 2 (*Przedmiot i postać bibliografii. Stan obecny i perspektywy*) zawiera przegląd informacji związanych z dokumentami, ich typologią, nowymi typami dokumentów cyfrowych (sieciowych) oraz postaciami bibliografii. W podsumowaniu tego rozdziału autor stawia kilka pytań, postulując jednocześnie weryfikację przedmiotu bibliografii, uniwersum dokumentów, miejsca bibliografii w uniwersum dokumentów, form bibliografii. Najważniejszymi wydają mi się dwa z nich: „Czy możliwe będzie utrwalenie przez bibliografię stabilnej, nowej formy (form) i jaka ona będzie?” oraz „Czy należy spodziewać się końca tradycyjnie rozumianej bibliografii?” (s. 73). Upředźmy jednak, że autor nie przewiduje czarnego scenariusza dla bibliografii.

W rozdziale 3 (*Standaryzacja i metadane bibliograficzne*) autor przybliży normy, standardy, schematy, formaty, które powstały w ostatnich kilkunastu latach i są ważne z punktu widzenia funkcjonowania bibliografii w środowisku elektronicznym. Te opisane standardy, to m.in. FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records), format Dublin Core, MODS (Metadata Authority Description Schema), MODS (Metadata Object Description Schema), METS (Metadata Encoding & Transmission Standard), ONIX (Online Information Exchange). Ponadto języki i protokoły funkcjonujące w środowisku cyfrowym, takie jak XML (Extensible Markup Language), OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting), RDF (Resource Description Framework). Niektóre z nich mają już znaczne piśmiennictwo w języku polskim, jak np. Dublin Core czy FRBR. Warto zwrócić uwagę na wyjaśnienia autora co do różnic między normą (dokumentem usankcjonowanym przez odpowiednie instytucje) i standardem (normą zaakceptowaną zwyczajowo) oraz rekordem i opisem bibliograficznym.

Rozdział 4 (*Możliwości i narzędzia wyszukiwania w bibliografiach tradycyjnych i cyfrowych*) przybliży problematykę indeksów, adnotacji, układów w bibliografii, które autor analizuje z punktu widzenia bibliografii w formie tradycyjnej i elektronicznej, słusznie oceniając, że wielość indeksów i sposobów dostępu do opisów dokumentów, niekoniecznie przechodzi w jakość. W rozdziale tym odnosi się także do wykorzystania języków informacyjno-wyszukiwawczych oraz komplementarnej roli tzw. folksonomii, czyli nadawania dokumentom słów kluczowych (raczej wyrażeni języka naturalnego) przez użytkowników.

Tezy opracowania autor sformułował następująco:

„1. Istnieje związek pomiędzy technologiami informacyjnymi i informatycznymi a bibliografią zarówno w obszarze jej tworzenia, jak i późniejszego użytkowania.

2. Istnieje potrzeba weryfikacji pojmowania przedmiotu spisu bibliograficznego, uwzględniającej nowe formy bytów informacyjnych.

3. Istnieje potrzeba weryfikacji pojmowania postaci bibliografii, uwzględniającej postaci różne od tradycyjnego, drukowanego spisu.

4. Metodyka bibliograficzna, dostosowując się do standardów obowiązujących w środowisku sieciowym, staje się prostsza, ale nie mniej efektywna.

5. Narzędzia wyszukiwania informacji w bibliografii stają się efektywniejsze dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii informacyjnych. Adaptowanie nowych rozwiązań w tym zakresie powinno być jednak dobrze przemyślane i ostrożne.

6. Dzięki wykorzystaniu potencjału nowego środowiska informacyjnego bibliografia staje się bardziej przyjazna i dostępna dla użytkowników.

7. Rozwiązania stosowane w tradycyjnej bibliografii znajdują zastosowanie w zarządzaniu wiedzą w środowisku komputerowym i sieciowym” (s. 15).

Odnieśmy się do postawionych tez, z których podstawową jest pierwsza mówiąca o wpływie technologii na tworzenie i użytkowanie bibliografii. Prawdziwość tej tezy potwierdza analiza rzeczywistości bibliograficznej z ostatniego ćwierćwiecza nie tylko na świecie, ale również w Polsce. Bibliografie powstają jako bazy danych, opis bibliograficzny jest dostosowany do wymogów baz danych i oprogramowania (struktury rekordów w formacie), pochodną baz danych jest również postać edycyjna bibliografii, czasem w postaci elektronicznej pliku PDF.

Teza druga odnosząca się do przedmiotu bibliografii, według mnie nie wymaga dowodzenia, choć samo zjawisko warte jest oczywiście odnotowania i opisanie. Przedmiotem spisów bibliograficznych są dokumenty w różnych formach, stosowanych do rozwoju technologicznego. Kilkadziesiąt lat temu były inne dokumenty, dziś są inne, m.in. zróżnicowane typy dokumentów sieciowych. Jak się wydaje, problem leży nie tyle w kwestionowaniu ich jako przedmiotu bibliografii, ile w ich uporządkowaniu bibliograficznym ze względu na liczebność, różnorodność form, a także zmienność, a właściwie nietrwałość. Zwracano na to uwagę na ostatnim kongresie bibliograficznym w Kopenhadze (1998). Zadanie jest trudno wykonalne właśnie w odniesieniu do wszelkich dokumentów sieciowych, jakkolwiek je nazwiemy (encjami, leksjami, obiektami cyfrowymi), które są rejestrowane w bibliografiach, ale w bardzo niewielkim stopniu – szacuje się, że jest to ok. 1%. Uznałabym więc, że mimo wszystko ciągle przedmiotem bibliografii jest dokument w formie rękopiśmiennej, drukowanej, cyfrowej.

Teza trzecia dotycząca formy spisów bibliograficznych również według mnie nie musi być weryfikowana, ponieważ istnienie innych niż drukowana form bibliografii nigdy nie było kwestionowane. Już na kongresie bibliograficznym w Paryżu (1977) mówiono o bibliografii w postaci elektronicznej (na taśmach magnetycznych), choć były to absolutne początki tej formy bibliografii. Na kongresie w Kopenhadze podkreślono równorzędność i komplementarność różnych postaci bibliografii (drukowanej, mikrofilmowej, elektronicznej – na CD-ROM, w Sieci). Natomiast można zastanawiać się nad ewentualnymi przyszłymi konsekwencjami całkowitej rezygnacji z formy drukowanej.

Teza czwarta dotyczy upraszczania opisu bibliograficznego. Jeśli weźmiemy pod uwagę sam format MARC ciągle stosowany w przygotowaniu bibliografii, rekordy wzorcowe dla haseł opisu bibliograficznego czy FRBR, to tu jeszcze upraszczanie nie jest widoczne, ale rzeczywiście zachodzi ono i jego odzwier-

ciemieniem są najnowsze struktury formatowe, zaczynając od Dublin Core, po języki znacznikowe typu XML. Myślę, że prawdziwego uproszczenia można się spodziewać wraz z włączeniem do tworzenia bibliografii wydawców i księgarzy, co jest zapowiadane w dokumentach Biblioteki Kongresu. Zapewne będzie ono dotyczyło przede wszystkim opracowania rzeczowego dokumentów i rezygnacji z różnych powtarzalnych dotychczas elementów rekordu.

Tezy piąta i szósta dotyczące efektywności, dostępności i przyjazności bibliografii w postaci elektronicznej – baz danych, a nawet plików PDF, do pewnego stopnia nie podlegają dyskusji, bo o ich prawdziwości możemy się przekonać przeszukując bibliograficzne bazy danych obsługiwane przez różne systemy komputerowe i przeglądarki sieciowe oraz porównując te sposoby wyszukiwania z korzystaniem z bibliografii tradycyjnych. Niemniej jednak, warto pamiętać, o czym autor pisze, że wielość punktów dostępu, wielość indeksów niekoniecznie jest skorelowana z ich wysoką jakością oraz, że nie zastępują one często brakujących układów systematycznych w bibliografii, do których obsługi nie są też najlepiej przygotowane systemy komputerowe. Wyszukiwanie jest szybsze, ale niekoniecznie efektywne, o czym często sami możemy się przekonać. Tu warto też zastanowić się, w jakim stopniu przydatny jest udział użytkowników w tworzeniu charakterystyk treściowych (folksonomie).

Teza siódma zawiera ważne stwierdzenie, o tym, że bibliografia porządkuje informację przez odpowiedni dobór materiałów, ich opracowanie formalne i rzeczowe oraz ich prezentację. To uporządkowanie było widoczne w spisach tradycyjnych. Jest także widoczne w bazach danych, w których opisy zawierają charakterystyki rzeczowe typu przedmiotowego i systematycznego równocześnie lub takie możliwości na bieżąco dają narzędzia sieciowe. Mieści się tu też tzw. clustering, czyli grupowanie rzeczowe. Oznacza to, że funkcja porządkująca bibliografii pozostała, choć zmieniają się sposoby i narzędzia tego porządkowania.

Na zakończenie warto podkreślić, że autor stara się przede wszystkim obiektywnie opisać stan rzeczy, poddaje go analizie, porównuje z okresem „przedcyfrowym” i formułuje pewne spostrzeżenia, wnioski, ostrożne prognozy. Materiał dokumentacyjny polski przeplata się z materiałami zagranicznymi, pozwalając wyciągnąć wnioski co do stanu polskiej bibliografii wobec rozwoju bibliografii na świecie. Autor nie ma wątpliwości, że bibliografia będzie istniała, będzie potrzebna, dostrzega natomiast nieodwracalność pewnych procesów, narzucanych przez technologię, a pośrednio wymuszanych także przez użytkowników. Jego oceny dotyczące przyszłości są ostrożne i wyważone, co świadczy nie tylko o wiedzy historycznej autora, ale także o rozumieniu istoty bibliografii. Na pewno warto się z tą książką zapoznać, bowiem jest to opracowanie, w którym zgromadzono bogaty materiał dokumentacyjny, dotyczący istotnych spraw współczesnej bibliografii.

Jadwiga Sadowska
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski
Zakład Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet w Białymstoku

Anna Gašparovičová, L'udmila Hrdináková, Judita Kopačiková, Pavol Rankov, *Čítanie mládeže v Bratislavskom kraji. Interpretácia výsledkov výskumu*. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR 2009, 107 s. ISBN 978-80-89354-03-0

Čítanie mládeže v Bratislavskom kraji to opracowanie dotyczące zagadnień czytelnictwa słowackiej młodzieży w kontekście zmian, jakie nastąpiły po 1989 r. w zakresie finansowania i kondycji bibliotek, upowszechniania się konkurencyjnych wobec książki mediów oraz w obliczu zawładnięcia uwagi młodzieży przez Internet. Zasadniczym celem autorów było zbadanie nie tylko stanu czytelnictwa pokolenia młodych Słowaków (między 13 a 17 rokiem życia), ale także potencjalnych możliwości oddziaływania na młodzież poprzez nowe usługi i formy pracy bibliotek.

Omawiana publikacja jest szczegółowym raportem z badań i przynosi wnikliwą, lecz wyłącznie ich ilościową analizę. Różni to eksploracje słowackie od polskiego podejścia do badań czytelnictwa realizowanych wśród współczesnych gimnazjalistów i/lub licealistów uzupełnianych o analizy jakościowe, umożliwiające spojrzenie „w głąb” badanych grup (np. badania Zofii Zasackiej, Grażyny Straus). We wstępie zabrakło niezbędnej dla tego rodzaju refleksji charakterystyki społeczno-demograficznej badanej grupy; na pewno interesujące byłoby uwzględnienie – stosowanej z korzyścią w środowiskowych badaniach czytelniczych – analizy tożsamościowej (psychologicznej) młodzieży słowackiej.

Badania słowackie przeprowadzono wśród 1515 respondentów, kwestionariusze anonimowej ankiety były wypełniane w październiku 2008 r. w czasie zajęć szkolnych, w obecności ankieterów. Wyniki przedstawiono w kilku działach: media a czas wolny młodzieży, korzystanie przez młodzież z oferty instytucji kultury (kino, teatr, koncerty, wystawy, dyskoteka), młodzież a czytanie książek, czytanie w kontekście innych form spędzania wolnego czasu, młodzież a biblioteki, czytanie i szkoła, rodzina a motywacje do czytania, stosunek do książki i czytania, preferencje czytelnicze.

Zagadnienia analizowano ze względu na płeć, wiek badanych i rodzaj szkoły, do której uczęszczali respondenci. Poszczególne problemy rozpatrywano nie tylko w kontekście wskazanych zmiennych, ale też wcześniej/równolegle analizowanych problemów, np. posiadanie domowego księgozbioru a motywacje do czytania czy intensywność oglądania TV a korzystanie z biblioteki. Bardzo zaskakuje nieuwzględnienie zmiennej miejsca zamieszkania respondentów, czynnika, który to znacząco determinuje np. sposób spędzania wolnego czasu, korzystanie z instytucji kultury, a tym samym stosunek do książki. Przy analizie powyższych zagadnień nie brano pod uwagę charakterystyki demograficznej rodzin badanych (np. wykształcenia rodziców, ich pozycji i aktywności zawodowej), co stanowi istotny czynnik różnicujący respondentów w polskich badaniach.

Jaki obraz młodego pokolenia wyłania się z omawianej publikacji? Statystyczny słowacki nastolatek zdecydowanie preferuje inne formy spędzania wolnego czasu niż czytanie książek i czasopism. Co drugi uczeń przesiaduje przed ekranem telewizora w zwykłym szkolnym dniu od jednej do trzech godzin dziennie, ponad trzy godziny spędza w ten sposób czas w tygodniu aż 18,5% chłopców oraz 20,9% trzynastolatków (wraz z wiekiem maleje zainteresowanie telewizją). Wysokie notowania mają gry komputerowe – co piąty uczeń bawi się tak w tygodniu szkolnym od jednej do trzech godzin dziennie, w rozkładzie na płeć jest to aż jedna trzecia chłopców. Ponad jedna trzecia badanych od

jednej do trzech godzin dziennie spędza na komunikowaniu się ze znajomymi przez Internet, ogólnie nieco więcej dziewcząt niż chłopców, choć ci przeważają w grupie osób, przyznających, że znajdują na ten rodzaj aktywności więcej niż trzy godziny. Odrębną przyjemnością jest surfowanie po Internecie, znowu około jedna trzecia badanych poświęca temu zajęciu nawet trzy godziny dziennie, zdecydowanie częściej i chętniej chłopcy. Niektóre czynności są przez młodych wykonywane równolegle, np. gry i korzystanie z komunikatorów. Zaskoczeniem może być duże zainteresowanie respondentów czasopismami. W codziennym szkolnym dniu czyta je (do godziny czasu) prawie 65% badanych.

Wydaje się, że inne instytucje kultury nie są dla bibliotek żadną konkurencją, bowiem aż 23,3% respondentów deklaruje, że w ogóle nie chodzi na wystawy, 82,6% na koncerty muzyki poważnej, 36% na koncerty muzyki nowoczesnej, 33,6% do teatru, 5,2% do kina, a 40,7% do dyskoteki (co jednak, jak wspomniano wcześniej, budzi pewne wątpliwości ze względu na nieuwzględnienie miejsca zamieszkania jako zmiennej zależnej). Jednocześnie trudno zakładać, że książka i biblioteka będą alternatywą dla tych form spędzania wolnego czasu, skoro 46% nastolatków stwierdza, że w wolnych od nauki dniach w ogóle nie czyta książek. Oczywiście potwierdzają się prawidłowości obserwowane w innych krajach, tzn. że dziewczęta czytają chętniej i więcej niż chłopcy. Niepokojący jest natomiast fakt, że objęci badaniem uczniowie ostatnich klas szkół podstawowych (do 15 roku życia) czytali wyjątkowo mało (42,5% w ogóle, 30% 15 minut dziennie, 24% 1-2 godziny, 3,7% powyżej 2 godzin). Niestety, w czasie weekendu sytuacja nie przedstawia się dużo lepiej – zaledwie 19% badanych deklarowało, że sięga wtedy po książkę. Młodzi ludzie wybierają wtedy raczej towarzystwo rówieśników (78%), komputer (49%), rodzinę (49%), sport (39%) lub telewizję (36,8%). Tylko 11% chłopców i 28% dziewczynek podało czytanie jako czynność, która zajmuje im najwięcej czasu w weekendy. Potwierdzone zostały też dosyć oczywiste związki – ci, którzy chętniej czytują czasopisma są „aktywniejszymi użytkownikami” książek oraz ci, którzy sporo czasu spędzają na lekturze – znacznie mniej przeznaczają go na oglądanie telewizji. Hobbyści i pasjonaci różnych dziedzin (aż 44% młodzieży podało, że nie ma żadnych pasji i szczególnych zainteresowań!) zdecydowanie preferowali Internet (47%) i rówieśników (18,3%) jako główne źródła informacji. Książki (16,8%) i czasopisma (13,7%) znalazły się na kolejnych miejscach.

Ponad połowa respondentów deklaruje, że nie korzysta z żadnych bibliotek, tylko 14% badanych wskazuje korzystanie z biblioteki szkolnej. Najrzadziej odwiedzają ją uczniowie szkół średnich. Częstszymi bywalczyniami bibliotek są dziewczęta, aż 70% chłopców nie odwiedza żadnej biblioteki. Największym zainteresowaniem cieszy się wypożyczanie książek do domu (40%), pozostałe usługi w mniejszym stopniu przyciągają do bibliotek, łącznie z korzystaniem z Internetu (tylko 2,9%). Przyczynami niekorzystania z bibliotek, podawanymi przez badanych, są w pierwszej kolejności brak chęci i czasu.

Związki pomiędzy wypełnianiem obowiązków szkolnych (np. czytaniem lektur) a kontaktami z książką są dość luźne. 15,6% respondentów napisało, że w szkołach nie wymaga się czytania książek, a 19% mimo przymusu nie przeczytało ani jednej książki. 8,2% oznajmiło, że wszystko, czego potrzebowali – znaleźli w Internecie, a 1,6% odpisuje lekcje od kolegów. Osoby niekorzystające z biblioteki szkolnej głównie zarzucają jej małą liczbę nowości i nieodpowiednie godziny otwarcia. Podstawowym źródłem informacji, pomocnym w przygotowywanych przez uczniów pracach (referatów, esejów), był zdecydowanie Internet (94,6%), potem

książki (42,8%) i – w znacznie mniejszym stopniu – czasopisma (11,8%), 22% czerpało informacje od rówieśników.

Ważnym aspektem poziomu czytelnictwa, nawet biorąc pod uwagę wyłącznie dane ilościowe, są wykazywane przez badaczy zagadnienia książki w środowisku rodzinnym czy analiza stosunku do książek. Badania potwierdziły uniwersalne sądy o roli rodziny w rozwoju kultury czytelniczej dzieci. Zdecydowana większość młodzieży (86,6%) wskazała rodziców jako lektorów swoich pierwszych książek, a blisko co drugi (42,4%) wspominał tu o roli dziadków, zaskakująco niewielu nastolatkom (8,3%) nikt nie czytał w dzieciństwie. Blisko 2/3 respondentów (62%) miało pozytywne wrażenia wspólnej domowej lektury i wspominało te zajęcia jako przyjemne i zajmujące. Czytanie w dzieciństwie, posiadanie domowej biblioteczki, obdarowywanie się prezentami książkowymi czy obserwowanie domowników pogrążonych w lekturze wpływa pozytywnie na kontakty z książką, podtrzymuje zainteresowanie nie książkami oraz zbiorami i usługami bibliotek. Szczególnie wyraźnie wskazuje na to zestawienie motywów czytania z „rodzinną lekturą”. Autorzy wykazali, że osoby, którym nie czytano w domu, rzadko z chęcią i zainteresowaniem sięgały po książki, podczas gdy nastolatki z „lekturowym dzieciństwem” w większości (80-90%) znajdowały po latach przyjemność w lekturze, zaznaczały jej rolę w procesie myślenia i dalszego kształcenia.

Niezwykle symptomatyczne jest jednak to, że powody czytania i korzyści, jakie płyną z procesu lektury, podpowiedziane w kwestionariuszu ankiety, nie znalazły wielkiego zainteresowania u badanych. Ogólnie można stwierdzić, że młodzież w umiarkowanym stopniu podziela przekonanie o wartości czytania. Można raczej mówić o powszechności słabych motywacji czytelniczych i wyborach innych form spędzania czasu nie z powodu braku czasu, tylko chęci. Dodatkowo bardzo popularne jest twierdzenie, że w Internecie jest dużo więcej odpowiednich informacji niż w książkach, tak więc nawet utylitarna funkcja książek informacyjnych zostaje mocno naruszona. Autorzy badań wysnuwają też wnioski o tym, że słabe motywacje czytelnicze to wynik nie najlepiej opanowanej techniki czytania, braku regularności, systematyczności i wprawy w czytaniu, zaniedbania szkoły są tu oczywiste.

Badania przynoszą też rozpoznanie zainteresowań czytelniczych respondentów. Wynika z nich, że ci, którzy czytają, szczególnie chętnie sięgają po horrory, powieści o życiu młodzieży, powieści wojenne, powieści fantasy, detektywistyczne i o miłości. Jeśli biblioteka doda do tego zestaw poszukiwanych przez nastolatków czasopism (również tych poświęconych rozrywce), może będzie miała jeszcze szansę stać się odwiedzanym przez nich miejscem. Niestety, nie analizowano wyborów lekturowych pod względem tytułów, autorów czy ulubionych bohaterów; przydatny mógłby się okazać chociażby wykaz książek polecanych przez gimnazjalistów. Ze względu na przyjęty w książce charakter statystycznego raportu, nie podjęto też próby typologii młodych czytelników słowackich lub wskazania/nazwania stylów czytania nastolatków.

Zaletą przyjętej przez autorów formy prezentacji jest zaopatrzenie opracowania w liczne tabele ukazujące wyniki badań, przy czym każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem. Oprócz tego na końcu książki wypunktowano najważniejsze konkluzje, a w aneksie zamieszczono kwestionariusz ankiety. Jednak prezentacja wyników badań nie zawsze jest czytelna dla odbiorcy. Zdarza się bowiem, że proponowane przez autorów zestawienia danych wydają się zbyt szczegółowe, wręcz drobiazgowo, zaciemniają tylko ogólny obraz (np.

zestawienie szczegółowych zagadnień i możliwości odpowiedzi w odniesieniu do każdego rocznika), a niektóre komentarze pod tabelami są właściwie wiernym powtórzeniem informacji w nich zamieszczonych.

Za szczególnie cenne w badaniach słowackich można uznać umieszczenie lektury nastolatków w dużo szerszym (niż tylko medialny) kontekście kulturowym, w zestawieniu z różnymi sposobami spędzania wolnego czasu (kino, dyskoteka, sztuka współczesna, np. wystawy, koncerty), co dobitnie uświadamia nieznaczną rolę książki i innych instytucji kultury, w życiu współczesnej młodzieży, nie tylko słowackiej. Wszystkie wspomniane materiały pozwalają na korelację wyników uzyskanych w podobnych badaniach w innych krajach (np. Zasackiej i Straus w Polsce, J. Trawnika w Czechach), a badaczom umożliwiają porównanie metod i technik badawczych.

Renata Aleksandrowicz,
Bogumiła Staniów

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski

Tekst wpłynął do Redakcji 27 grudnia 2010 r.

K a t a r z y n a D o m a ń s k a: *Edukacja czytelnicza i informacyjna w świetle badań*. Bydgoszcz: Wydaw. Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2010, 300 s. ISBN 978-83-709-686-7

Po 1989 r. polskie władze państwowe podjęły się reformy szkolnictwa, m.in. na poziomie organizacyjnym. Wprowadzono nowe programy pracy pedagogicznej, w tym dostrzeżono również potrzebę unowocześnienia działalności bibliotek szkolnych. Zmiany nadal się dokonują tak szybko, że nie zawsze można uchwycić ich skutki. Dlatego z dużym zainteresowaniem należy przyjąć pracę Katarzyny Domańskiej *Edukacja czytelnicza i informacyjna w świetle badań*.

Głównym zadaniem autorki było zbadanie i ocena skuteczności realizacji programu edukacji czytelniczej i informacyjnej prowadzonej w szkołach średnich Bydgoszczy w latach 1986-2001 (okres wprowadzania zmian w standardach kształcenia we wspomnianym zakresie). K. Domańska przeprowadziła badania empiryczne w 47 państwowych szkołach ponadgimnazjalnych (na przeprowadzenie badań nie zgodziły się dyrekcje szkół prywatnych i społecznych), w których było zatrudnionych 69 nauczycieli bibliotekarzy i kształciło się 1012 uczniów. Badaniami objęto 405 dziewczynek i 583 chłopców uczęszczających do trzech typów szkół. Do zasadniczych szkół zawodowych uczęszczało 292 uczniów, do technikum 324, do liceum ogólnokształcącego 372 osoby. 988 osób poprawnie wypełniło ankiety. Badaniami objęto również 30 osób z dyrekcji tych szkół i 69 nauczycieli. Ankiety przeprowadziła autorka osobiście w wybranych losowo klasach II wszystkich szkół średnich w Bydgoszczy w latach 2001-2002. Za cel postawiła sobie określenie skuteczności realizacji programu edukacji czytelniczej i informacyjnej, który służyć miał kształtowaniu kultury czytelniczej oraz uświadomieniu młodzieży roli i miejsca słowa, nie tylko drukowanego, w życiu jednostki i społeczeństwa.

W latach 1986-2001 zalecenia ministerialne nakazywały nauczycielom bibliotekarzom zachęcać uczniów do korzystania z bibliotek i ośrodków informacji, do zapoznania się z dokumentami w nich gromadzonymi, zasadami pracy umysłowej, do kształtowania umiejętności samodzielnego poszukiwania informacji, przetwarzania jej i selekcjonowania, a w końcu do tworzenia własnego warsztatu

pracy naukowej lub samokształcenia. Praca pedagogów miała na celu głównie zaktywizowanie uczniów w tym względzie i ukierunkowanie ich zainteresowań. K. Domańska postanowiła sprawdzić, jaka była skuteczność ich działań.

Omówienie badań poprzedziła prezentacją (w zarysie) rozwoju form edukacji czytelniczej od 1945 do 2001 r., czyli do momentu wprowadzenia nowych podstaw programowych w szkołach średnich: międzyprzedmiotowej ścieżki edukacji czytelniczej i medialnej. Rozdział ten pozornie wydaje się mało ważny, jednak tak nie jest. Pokazuje on, jak daleką drogę przeszły biblioteki szkolne w okresie powojennym: od funkcji indoktrynującej do małych zakładów służących nauczaniu i wychowaniu młodzieży. Choć nie są to odległe czasy, to dotychczas problem ten był poddany wnikliwej analizie. Ta część recenzowanej publikacji zawiera interesujące wyjaśnienie, dlaczego biblioteki szkolne są dziś tak niedoceniane przez społeczeństwo.

W rozdziale drugim autorka przedstawiła i przypomniała podstawy teoretyczne i programowe, obowiązujące władze szkolne wprowadzające edukację czytelniczą i informacyjną do szkolnictwa średniego. Chodziło nie tylko o wyrobienie nawyku czytania u uczniów, ale i o ich przygotowanie do korzystania z różnych typów dokumentów, kształcenie kompetencji informacyjnych, takich jak np. wyszukiwanie informacji za pośrednictwem odpowiednich narzędzi i nośników. Tak więc nie był to przedmiot szkolny, ale i forma pracy z uczniem, mająca wyposażyć go w określoną wiedzę i umiejętności niezbędne do korzystania z biblioteki i świadczonych przez nią usług.

W rozdziale trzecim Domańska omówiła metodologię przeprowadzonych przez siebie badań empirycznych, przedstawiła przedmiot, cele, problemy i hipotezy badawcze. Przedmiotem badań był poziom umiejętności informacyjnych osiągniętych przez młodzież, który poddany został ocenie na podstawie testu z zakresu wiadomości realizowanych w ramach edukacji czytelniczej i informacyjnej. Celem badań było zaś przedstawienie czynników i uwarunkowań mających wpływ na realizację i poziom edukacji w tym zakresie.

Rozważania autorki koncentrują się wokół trzech tematów: edukacji czytelniczej i informacyjnej, uwarunkowań decydujących o jej jakości oraz, problemu najważniejszego dla środowiska akademickiego, tj. zdefiniowania stopnia przygotowania i kwalifikacji nauczycieli bibliotekarzy odpowiedzialnych za wspomniany obszar kształcenia. Każdy z nich K. Domańska rozwinęła o kolejne problemy, co pozwoliło jej ustalić wystarczający zakres badań. Skorzystała z takich narzędzi badawczych, jak: ankiety, wywiady, techniki statystyczne i analiza dokumentów. Badania przebiegały w pięciu etapach. Autorka dokonała prawidłowego wyboru grupy badawczej, którą byli zarówno nauczyciele, jak i uczniowie. Od nauczycieli bibliotekarzy, ich kwalifikacji, motywacji i osobowości, zależy, na ile sprawnie funkcjonuje biblioteka szkolna oraz jakie jest jej miejsce w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Podjęła się też próby scharakteryzowania uczniów badanych szkół. Młodzież różniła się pod wieloma względami, m.in. pod względem form spędzania wolnego czasu i posiadania księgozbioru domowego, który w znaczący sposób, jak wykazały badania, wpływał na ich wiadomości z edukacji czytelniczej i informacyjnej.

Rozdział czwarty Domańska poświęciła opisowi realizacji edukacji czytelniczej i informacyjnej w badanych szkołach. Dostrzegła, że istotnym czynnikiem był odpowiedni lokal biblioteki. Kryterium to spełniały tylko dwie placówki. Ponadto nie wszystkie były skomputeryzowane i nie wszystkie posiadały dostęp do Internetu. Scharakteryzowała także kadrę bibliotek. Wszystkie zatrudnione osoby na etacie nauczyciela bibliotekarza były kobietami w średnim wieku, a więc o dużym stażu pracy, wszystkie doksztalały się (od jednej do sześciu form). Autorka podkreśliła znaczenie bardzo dobrych relacji bibliotek szkolnych ze środo-

wiskiem zewnętrznym – towarzystwami, stowarzyszeniami, bibliotekami i innymi podobnymi instytucjami kulturalnymi.

Za jeden szczególnie istotny czynnik utrudniający prawidłowe funkcjonowanie bibliotek autorka uznała czynnik ekonomiczny. Aż 65% nie posiadało stałego źródła finansowania zakupów, 42% miało problemy z komputeryzacją, także problemy lokalowe bibliotek – 38% badanych jednostek – utrudniały im pracę z uczniami. Domańska zwróciła uwagę na dużą rolę dyrekcji, udzielającej wsparcia nauczycielom bibliotekarzom, a tym samym pośrednio wpływającej na kształtowanie odpowiednich postaw czytelniczych i umiejętności korzystania z bibliotek wśród młodzieży.

Autorka omówiła formy pracy z czytelnikiem stosowane w bibliotekach bydgoskich szkół. Podzieliła je m.in. na wizualne, słowne, audiowizualne, indywidualne i zbiorowe, a następnie przedstawiła i oceniła rezultaty tychże form pracy, weryfikując postawione hipotezy. To najciekawsza część pracy, wymagająca dokładnej lektury. Należy tutaj zauważyć, że żadna z placówek nie realizowała zajęć zgodnie z obowiązującymi podstawami programowymi dotyczącymi liczby godzin zajęć i poruszanej problematyki (s. 184). Najczęściej lekcje biblioteczne ograniczały się do szkolenia w sprawnym korzystaniu z biblioteki szkolnej w poszukiwaniu literatury, a umiejętności uczniów w tej dziedzinie kształtowały się na poziomie przeciętnym lub niskim. W ten sposób autorka potwierdziła opinie podawane w literaturze przedmiotu, że zajęcia z zakresu edukacji czytelniczej i medialnej w praktyce były realizowane w niewystarczającym stopniu i w małym zakresie tematycznym.

Ciekawy jest rozdział piąty pracy, w którym podjęta została próba oceny edukacji czytelniczej i medialnej pod względem jakościowym. Głównym założeniem edukacji czytelniczej i medialnej było zwiększenie samodzielności uczniów w posługiwaniu się książką, czasopismami, technikami bibliotecznymi i użytkowaniu informacji. Tymczasem sytuacja rzeczywista w bydgoskich bibliotekach szkolnych daleko odbiegała od warunków koniecznych do realizacji tych założeń. Trzeba wymienić brak odpowiednich czytelni, kadry przygotowanej do prowadzenia zajęć z przysposobienia czytelniczego i informacyjnego, brak warsztatu informacyjno-bibliotecznego, zajęcia te nie były umieszczane w planach, odbywały się doraźnie w ramach zastępstw, inni nauczyciele nie włączali się do współpracy z bibliotekarzami. Najgorzej przebiegała funkcja kształcąca i kulturalna. Dlatego porównanie założeń z rzeczywistością edukacji czytelniczej i informacyjnej ukazało duże rozbieżności między nimi.

Ważne jest również spostrzeżenie, że wpływ większej liczby etatów personelu bibliotecznego na wyniki uczniów danej szkoły był ujemny, im więcej osób zatrudniała dana szkoła, tym gorsze były wyniki uczniów. Zjawiska tego autorka nie potrafiła dobrze wyjaśnić (s. 211). Nie udało się jej również ustalić poziomu wykształcenia uczniów w posługiwaniu się warsztatem informacyjnym biblioteki szkolnej i tworzenia własnego warsztatu pracy samokształceniowej.

Mimo zbyt długiego wprowadzenia historycznego i prezentacji metodologii, recenzowaną pracę należy uznać za ciekawą i ważną dla badań porównawczych, dotyczących skuteczności nowych rozwiązań edukacyjnych, które co kilka lat pojawiają się w szkole polskiej.

Zdzisław Kropidłowski
Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Tekst wpłynął do Redakcji 9 grudnia 2010 r.

Forum Bibliotek Medycznych – Medical Library Forum: półrocznik. Red. nac. Ryszard Żmuda. R. 1, nr 1, nr 2 (2008) – R. 3, nr 1 (2010). Łódź: Uniwersytet Medyczny, 2008. ISSN 1899-5829

„Forum Bibliotek Medycznych” (dalej „Forum”) to czasopismo fachowe poświęcone problematyce książnic medycznych. Ukazuje się od 2008 r. w nakładzie 300 egz. i wypełnia lukę, która powstała po tym, gdy w 2002 r. (po 50 latach) przestał ukazywać się „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej” – jedyny periodyk prezentujący zagadnienia bibliotek medycznych. Genezę narodzin „Forum” szczegółowo omówił w swojej przedmowie do nr 1 z 2008 r. redaktor naczelny tego czasopisma, Ryszard Żmuda. Tytuł ukazuje się jako półrocznik w formie drukowanej i elektronicznej. Wydawany jest przez Uniwersytet Medyczny w Łodzi, współfinansowany przez uczelnie medyczne w Polsce, tj. Uniwersytety Medyczne w Bydgoszczy, Gdańsku, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie, Wrocławiu oraz Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie. Funkcję redaktora naczelnego pełni wspomniany R. Żmuda – dyrektor Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Do tej pory ukazało się pięć numerów tego czasopisma. Pozwalają one określić strukturę periodyku. Treść każdego tomu jest poprzedzona słowem wstępnym oraz wypowiedzią redaktora. Ponadto czasopismo składa się z części podstawowej, zawierającej artykuły oraz części, w której są publikowane materiały ze zjazdów naukowych bibliotek medycznych. Na końcu każdego numeru znajduje się jego recenzja i streszczenie w języku angielskim. Słowem wstępnym „Forum” opatrzyli kolejno: rektor Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, Andrzej Lewiński, przewodniczący Rady Programowej Forum Bibliotek Medycznych, Michał Karasek, przewodnicząca Rady Wykonawczej Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, Ewa Dobrzyńska-Lankosz, przewodnicząca Rady Dyrektorów Bibliotek Medycznych w Polsce, Aniela Piotrowicz, prorektor ds. nauki i współpracy z zagranicą Akademii Medycznej w Gdańsku, Małgorzata Sznitowska, podsekretarz stanu Ministerstwa Zdrowia, Adam Fronczak, prorektor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu ds. Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy, Małgorzata Tafil-Klawe, biskup Archidiecezji Łódzkiej, Ireneusz Pękalski. Są to najczęściej refleksje nad współczesnym bibliotekarstwem medycznym, a w szczególności mnogością elektronicznych źródeł informacji naukowej i dynamicznym ich rozwojem oraz znaczącą rolą bibliotekarza w ich udostępnianiu. Pojawiają się też inne problemy, np. dotyczące spraw finansowych bibliotek akademickich czy kampanii na rzecz opieki nad chorymi i ich rodzinami. Autorzy przedmów do „Forum” popierają inicjatywę wydawania tego tytułu oraz rekomendują periodyk jako rzetelne źródło wiedzy praktycznej i teoretycznej dla bibliotekarza medycznego.

Wypowiedzi redaktora naczelnego „Forum” są szczególnie istotne ze względu na ich wartość informacyjną. Przedstawia on genezę i okoliczności powstania czasopisma, informuje również o zawartości danego tomu oraz o zmianach w strukturach organizacyjnych uczelni medycznych, które mają wpływ na funkcjonowanie i rozwój bibliotek. Dziękuje także autorom słowa wstępnego, recenzentom oraz innym osobom, które przyczyniły się do wydania danego numeru.

Każdy tom czasopisma opatrzony jest tekstem osoby recenzującej numer. Dotychczasowi recenzenci „Forum” to: Jerzy Supady (Uniwersytet Medyczny w Łodzi), Hanna Tadeusiewicz (Uniwersytet Łódzki), Krzysztof Migoń (Uniwersytet Wrocławski), Zbigniew Żmigrodzki (Uniwersytet Śląski w Katowicach), Ewa Głowacka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Wszyscy zgodnie

podkreślają, że „Forum Bibliotek Medycznych” jest periodykiem potrzebnym na rynku fachowych czasopism bibliotekarskich. Krzysztof Migoń określił również perspektywy „Forum”, które jego zdaniem (...) *staje się czymś więcej, aniżeli prostą kontynuacją redagowanego przez pół wieku Biuletynu Głównej Biblioteki Lekarskiej, urasta do rangi i roli czasopisma fachowo-naukowego, którego zawartość może zainteresować nie tylko ścisły krąg zawodowy pracowników bibliotek medycznych.*

We wszystkich opublikowanych tomach, w części zawierającej artykuły, znalazło się 36 publikacji w języku polskim oraz 2 w języku angielskim. Autorzy tekstów to przede wszystkim pracownicy bibliotek medycznych. Najliczniej (21 artykułów) reprezentowane są ośrodki z Łodzi – Uniwersytet Medyczny, Instytut Medycyny Pracy, Uniwersytet Łódzki, Politechnika Łódzka, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna. Pozostali autorzy reprezentują Warszawę – Warszawski Uniwersytet Medyczny, Instytut Matki i Dziecka, Główna Biblioteka Lekarska, Akademia Wychowania Fizycznego (5 publikacji), Katowice – Śląski Uniwersytet Medyczny (3 publikacje), Szczecin – Pomorska Akademia Medyczna, Kraków – Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum i Wrocław – Akademia Medyczna (2 publikacje), Gdańsk – Gdański Uniwersytet Medyczny, Lublin – Uniwersytet Medyczny, Poznań – Uniwersytet Medyczny i Bergen – Haralds plass Deaconess University College (1 artykuł).

Pod względem tematycznym materiał zawarty w artykułach prezentuje się różnorodnie, od zagadnień szczegółowych po problematykę bardziej ogólną, bliską pracownikom bibliotek specjalistycznych, nie tylko medycznych. Trzy tomy „Forum”, w części podstawowej, poświęcono wybranym zagadnieniom. Pierwszy tom („Forum” 2008, nr 1) stanowi prezentację polskich bibliotek medycznych i ich działalności. W trzecim tomie („Forum” 2009, nr 1) przedstawiono środowisko zawodowe księżnic medycznych w Polsce, krajowe i międzynarodowe organizacje zawodowe i towarzystwa naukowe. Czwarty tom („Forum” 2009, nr 2) poświęcono czasopiśmiom, z uwzględnieniem aspektu szczegółowego, związanego z bibliotekarstwem medycznym. W pozostałych dwóch tomach („Forum” 2008 nr 2 i 2010, nr 1), w części zawierającej artykuły, zaprezentowano najbardziej urozmaiconą problematykę. Większość autorów przedstawiła konkretne doświadczenia wybranych bibliotek medycznych. Zapoznawszy się z tak bogatym zbiorem artykułów, zamieszczonym we wszystkich wydanych tomach „Forum”, można wskazać drobne mankamenty tej części czasopisma. Obok stałych elementów w strukturze artykułu (np. fotografia autora (-ów) artykułu z podaniem afiliacji, z jednym wyjątkiem, gdzie w wersji drukowanej nie podano afiliacji autora, brak ten można uzupełnić, korzystając z „Forum” udostępnionego online), można również zauważyć pewną niekonsekwencję. Niejednorodność polega na tym, że część artykułów jest opatrzona streszczeniem w języku polskim, do innych dołączono streszczenie dwujęzyczne (polskie i angielskie), część jednak nie posiada abstraktów. Niektóre publikacje nie zostały wyposażone w aparat naukowy i bardziej przypominają komunikaty niż artykuły naukowe. Bibliografia załącznikowa bywa przedstawiona jako wykaz numerowany lub nienumerowany, co jest konsekwencją stosowania różnych metod powołań na literaturę w tekście. Pomocnym narzędziem w utrzymaniu jednolitości byłyby „Wskazówki dla autorów” zalecające objętość artykułu, streszczenia, sposób cytowania i format bibliografii załącznikowej.

Stałym działem „Forum” jest segment zatytułowany *Pokłosie Zjazdów Naukowych*, w którym są zamieszczane materiały z konferencji bibliotek medycznych. Pięć tomów „Forum” zawiera ok. 200 prezentacji, wystąpień, komunikatów

i streszczeń w języku polskim i angielskim (dokumentacja Warsztatów EAHIL to publikacje anglojęzyczne) z ośmiu konferencji, tj.: XXII Konferencja szkoleniowa bibliotek medycznych. *Rozwój zintegrowanych usług bibliotecznych*. Warszawa, 23-24 VI 2003 r. („Forum” 2008, nr 1), XXIII Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych: *Polityka gromadzenia i profilowania zbiorów w polskich bibliotekach medycznych w dobie nowoczesnych technologii informatycznych*, Gdańsk, 21-22 VI 2004 r. („Forum” 2008, nr 2), XIV Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych: *Międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się użytkowników*, Białystok-Białowieża, 7-9 IX 2005 r. („Forum” 2008, nr 2), XXV Jubileuszowa Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych: *Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia*, Lublin – Kazimierz Dolny, 12-14 VI 2006 r. („Forum” 2009, nr 1), EAHIL Workshop: *Pathways to new roles: The Education, Training and Continuing Development of the Health Library & Information Workforce*, Kraków, 12-15 IX 2007 r. („Forum” 2009, nr 1), XXVI Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych: *Naukowa informacja medyczna w Polsce. Biblioteki medyczne wobec potrzeb środowisk medycznych oraz perspektywy ich rozwoju w realiach Unii Europejskiej*, Bydgoszcz, 16-17 IX 2008 r. („Forum” 2009, nr 2). Zgromadzony w tej części „Forum” materiał jest niezwykle obszerny i nie sposób omówić tematykę wszystkich referatów. Należy jednak podkreślić, że podobnie jak w części zawierającej artykuły, również wśród zamieszczonych referatów i prezentacji, lekturę dla siebie znajdzie czytelnik zainteresowany zarówno specjalistycznymi zagadnieniami związanymi z bibliotekarstwem medycznym, jak i każdy, kto poszukuje literatury z obszaru bibliotekarstwa i informacji naukowej w ogóle. Referaty, lecz nie wszystkie, posiadają wykaz wykorzystanej literatury, wzbogacone są też rysunkami, tabelami oraz wykresami. Niewątpliwym walorem publikowanych na łamach „Forum” materiałów konferencyjnych jest bogata dokumentacja fotograficzna prezentująca referentów, kuluary i wydarzenia okolicznościowe towarzyszące konferencjom. Zamieszczone są również programy imprez oraz wnioski z konferencji.

Czasopismo udostępniane jest również w postaci elektronicznej ze strony internetowej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (www.bg.umed.lodz.pl). Pewną wygodą w korzystaniu z ponad 500-stronicowego tekstu jest aktywny spis treści, który bez przewijania stron dokumentu umożliwia dotarcie do interesującej części danego numeru. Udogodnienie to dotyczy jednak tylko jednego tomu („Forum” 2008, nr 1) na pięć udostępnionych w formie elektronicznej. Różnica pomiędzy „Forum” drukowanym a prezentowanym w formie elektronicznej, polega na tym, że w nr 1 i nr 2 z 2008 r. w wersji elektronicznej dodatkowo zamieszczono *Wykaz autorów* oraz *Indeks osobowy i nazw geograficznych*, których brak w wersji drukowanej tych numerów.

Podsumowując inicjatywę wydawania „Forum Bibliotek Medycznych”, należy podkreślić, że jest to wartościowy periodyk na rynku prasowym, będący świadectwem aktywności środowiska zawodowego bibliotek medycznych w Polsce. Praca w fachowej bibliotece naukowej wymaga od bibliotekarza posiadania nie tylko wysokich kwalifikacji w zakresie wyszukiwania, opracowywania i udostępniania informacji, ale również opanowywania specjalistycznej dziedziny, jaką jest w tym wypadku medycyna. Artykuły i materiały konferencyjne publikowane na łamach „Forum” mogą być pomocne w realizacji tych celów – kształcenia zawodowego poprzez lekturę czasopisma. Tytuł ten jest doskonałym miejscem wymiany doświadczeń i integracji środowiska pracowników bibliotek medycznych. Na koniec warto przytoczyć słowa recenzenta czwartego tomu („Forum” 2009, nr 2) Zbigniewa Żmigrodzkiego, który podkreśla, że o dużej wartości tego czasopisma (...)

świadczy bliski kontakt jego zawartości z kręgiem zainteresowań fachowego środowiska bibliotekarskiego, unikanie dominacji teoretycznych, dalekich od bibliotecznej praktyki studiów, jakie – niestety – często wypełniają formy dzisiejszej bibliotekoznawczej dyskusji naukowej.

Magdalena Bemke

Główny Instytut Górnictwa

Zespół Usług Patentowych i Normalizacyjnych oraz Biuro Tłumaczeń

Tekst wpłynął do Redakcji 9 listopada 2010 r.

PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA KRAJOWEGO

Szczecińskie środowisko bibliotekarskie opublikowało w serii „Biblioteka-rza Zachodniopomorskiego” materiały z dwóch sesji, które odbyły się w 2009 r. w Szczecinie. Konferencja naukowa zorganizowana przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego w dniach 9-11 września miała charakter ogólnopolski, a jej tematem były zbiory specjalne i regionalne w zasobach polskich bibliotek naukowych i publicznych (Gaziński, red. 2010). Zagadnienie znaczenia zbiorów specjalnych dla nauki podjęli autorzy w pierwszej części publikacji (m.in. artykuł Anny Supruniuk *Dokumenty życia społecznego – szansa na sukces w nauce*). Referaty prezentowane w pozostałych czterech częściach publikacji były przede wszystkim prezentacją zbiorów specjalnych, regionalistów, kolekcji poszczególnych bibliotek lub zasobów bibliotecznych miast (m.in. teksty Agnieszki Kowalczyk *Mazoviana i plociana w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego w Płocku* i Magdaleny Przybysz-Stawskiej *Zbiory specjalne na przykładzie wybranych łódzkich bibliotek*).

Sesja zorganizowana 14 maja przez Zarząd Oddziału Szczecińskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich nosiła tytuł „Biblioteka to plus dla regionu” (Borysowska, red. 2010). Uczestnicy zaprezentowali dokonania bibliotek województwa szczecińskiego, pokazując inną niż tradycyjna działalność bibliotek. Publikację rozpoczyna referat Grzegorza Piskorza *Książnica Pomorska to plus dla regionu. Funkcje tradycyjne i rozszerzone biblioteki publicznej*. W pozostałych artykułach autorzy pokazali m.in. działania na rzecz wiedzy o regionie (Marcin Gibalski *Dział Tradycji – Muzeum Regionu Pyrzyckiego w Pyrzyckiej Bibliotece Publicznej*), opisali masową imprezę kulturalną organizowaną corocznie od 2002 r. przez Książnicę Stargardzką (Agnieszka Bielenna *Festyn artystyczny na ul. Magicznej i jego kulturotwórcza rola w procesie integracji*) i wiele innych ciekawych propozycji, jak imprezy kulturalne w nocy, prezentacja dorobku osób niepełnosprawnych, zajęcia z obsługi komputera dla osób starszych, Dyskusyjne Kluby Książki.

Tę nietradycyjną rolę biblioteki publicznej przedstawiła także Maria Waszkiewicz w książce *Działalność kulturalno-oświatowa Biblioteki Publicznej Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy w Bolszewie w latach 1990-2010* (Waszkiewicz, 2010). Opracowanie powstało w oparciu o pracę magisterską autorki, a motywacją do jej napisania, oprócz przypadającej w 2010 r. pięćdziesiątej rocznicy powstania biblioteki, był widoczny wpływ tej placówki na życie kulturalne w Gminie Wejherowo.

W książce przedstawiono historię, strukturę organizacyjną biblioteki, problematykę gromadzenia i udostępniania zbiorów, a osobne rozdziały poświęcono działalności kulturalnej i działalności oświatowej biblioteki. Opisano takie działania, jak promocje książek, konkursy i warsztaty plastyczne, spotkania autorskie, wystawy i wernisaże, lekcje biblioteczne, warsztaty literackie, inscenizacje teatralne. Niektóre przedsięwzięcia mają charakter cykliczny, na przykład wystawy *Pasje i hobby twórcze mieszkańców Gminy Wejherowo*. Biblioteka prowadzi także działalność wydawniczą (seria „Biblioteczka Gminy Wejherowo”).

Praca zbiorowa *Bibliotekarz – zawód czy powołanie* wydana w dziesiątą rocznicę powstania Wyższej Szkoły Zarządzania w Gdańsku zawiera 22 teksty umieszczone w trzech rozdziałach (Geryk, red. 2010). Autorzy, przede wszystkim bibliotekarze praktycy, podjęli szereg tematów związanych z zawodem bibliotekarza, głównie akademickiego. W rozdziale *Specyfika zarządzania kadrami* znajduje się m.in. artykuł o zarządzaniu kompetencjami zawodowymi kadry bibliotek (Maja Wojciechowska) oraz o kryteriach oceny pracy w bibliotece na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej UAM w Poznaniu (Małgorzata Dąbrowicz), w rozdziale *Wizerunek współczesnego bibliotekarza – o bibliotekarzu cyfrowym* (Anna Wałek, Piotr Pinkawa), blogach bibliotekarzy (Iwona Cichoń, Iwona Mielczarek) czy nowych wyzwaniach w zawodzie bibliotekarza (Irena Augustynowska, Barbara Zwolak).

W ostatnim, trzecim rozdziale *Psychospołeczne aspekty zawodu bibliotekarza* autorzy przedstawili między innymi motywy wyboru zawodu przez pracowników Biblioteki Jagiellońskiej, a dwa artykuły – Barbary Zielenieckiej i Renaty Tawfik – zostały poświęcone problematyce stresu w zawodzie bibliotekarza.

Rozważania wokół problematyki mediacji bibliotecznej stanowią główny motyw książki Jacka Wojciechowskiego *Biblioteka w komunikacji publicznej* (Wojciechowski, 2010). Według autora „Biblioteczny środek ciężkości rzeczywiście przesunął się z kreowania kolekcji do wykorzystania, na umiejętnie pośredniczenie w transmisji i użytkowaniu możliwie rozległej podaży komunikacyjnej. Bez rezygnacji z własnej przestrzeni fizycznej (więc nie tylko postaci wirtualnej), bądź z własnych zasobów, ale już z inną hierarchią zadań” (s. 71). W rozdziale *Komunikacja publiczna* autor omówił cechy i rodzaje komunikacji publicznej (pismna, elektroniczna, audiowizualna, bezpośrednia) i ich obecność w bibliotece. W kolejnych rozdziałach zostały przedstawione biblioteczne procesy mediacyjne w komunikacji publicznej, funkcje bibliotecznej mediacji, jej charakter i zastosowanie w różnych typach bibliotek. Rozdział *Biblioteki w społeczeństwie* poświęcony został analizie środowiskowych uwarunkowań działalności bibliotek. Kończący książkę rozdział o znamienym tytule *Co dalej* to kilka refleksji uzasadniających przekonanie autora o pomyślnych perspektywach dla bibliotek i bibliotekarstwa.

Krośnieńska Biblioteka Publiczna od kilku lat realizuje, w ramach pozyskiwanych grantów, różnorodne projekty służące promocji czytelnictwa oraz popularyzacji książki i działalności biblioteki. We wrześniu 2010 r. zorganizowała konferencję *Inspiruje nas książka – wydarzenia literackie w działalności bibliotek Polski i Ukrainy* (*Inspiruje...*, 2010). Chociaż liczba młodych czytelników maleje, jak wynika to z zaprezentowanego na konferencji referatu Grażyny Lewandowicz-Nosal na temat stanu bibliotek polskich dla dzieci i młodzieży, są biblioteki, w których realizuje się nowatorskie projekty, buduje nowoczesne obiekty i obserwuje wzrost czytelników. Należą do nich m.in. Miejska Biblioteka w Olsztynie ze swoimi filiami: „Abecadło” (mieszczącej się w galerii handlowej), Planeta 11 i Multicentrum, Centrum Literatury Dziecięcej w Oświęcimiu, Biblio-

teka dla Dzieci im. Wandy Chotomskiej w Płocku, Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu, Krośnieńska Biblioteka Publiczna, których przedstawiciele wygłosili referaty, dzieląc się swoimi pomysłami i doświadczeniami. Bibliotekarze lwowscy mówili o udziale Lwowskiej Obwodowej Biblioteki dla Dzieci w życiu literackim Lwowa oraz o wpływie ukraińskiej literatury dla dzieci i młodzieży na kształtowanie literackich kompetencji nastolatków. Natomiast Marianna Kijanowska, ukraińska poetka i tłumaczka przedstawiła polską literaturę dziecięcą na rynku wydawniczym Ukrainy. Publikacja zawiera tekst równoległy polski i ukraiński.

Dwudziestego października 2009 r. biskup Diecezji Pelplińskiej, Jan Bernard Szlaga, poświęcił i otworzył nowy gmach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. W związku z tym wydarzeniem powstała publikacja *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Historia i dzień dzisiejszy* (Grunt i Nadolny, red. 2010). Biblioteka Pelplińska jest jedną z najzasobniejszych w rękopisy, inkunabuły i starodruki biblioteką w Polsce. Posiada unikatowy w skali światowej inkunabuł: tzw. Biblię Gutenberga. W zbiorach Biblioteki znajduje się 640 rękopisów, 543 inkunabuły, blisko 13 tys. starodruków, ponad 100 tys. książek z XIX i XX w. i niespełna 1200 tytułów czasopism. Książka zawiera artykuły o historii biblioteki: Anastazego Nadolnego *Biblioteka w latach 1828-1945* oraz dwa artykuły Małgorzaty Flisik *Biblioteka w latach 1945-1992* oraz *Biblioteka w latach 1992-2009*. W pierwszym z nich autorka opisała m.in. dramatyczną walkę księdza Antoniego Liedtkego, przedwojennego i powojennego dyrektora biblioteki, o odnalezienie i rewindykację cennych zbiorów.

Część druga książki zawiera artykuły poświęcone nowemu budynkowi biblioteki, który powstał w wyniku adaptacji i przebudowy wybudowanego przed wojną Diecezjalnego Domu Społecznego – m.in. artykuł Anity Gawdzik i Marka Gawdzika *Architektura nowej biblioteki*. Nowa biblioteka ma w większym stopniu otworzyć się na potrzeby innych, poza pracownikami uczelni i studentami, użytkowników.

Napisany z pozycji kulturoznawczych podręcznik akademicki Maryli Hopfinger *Literatura i media po 1989 r.* (Hopfinger, 2010) to syntetyczne ujęcie tematu, w eseistycznej formie, które może być interesujące nie tylko dla akademickiego odbiorcy. Autorka opisuje wzajemne relacje między literaturą a mediami, analizuje konsekwencje zmian na scenie komunikacyjnej, wiodące do przekształceń literatury drukowanej i do powstania nowych postaci literatury: literatury audialnej i literatury cyfrowej.

W trzeciej, ostatniej, części książki *Paralele audiowizualne* omawia charakterystyczne przykłady relacji między literaturą i mediami: film autorski, seriale telewizyjne, fabularne gry komputerowe. „Gwałtowny rozwój mediów sprzęgniętych z audiowizualnym typem kultury sprawił, że w sprzyjających warunkach ustrojowych i technologicznych powstało wiele tekstów audiowizualnych, a komunikacja społeczna stała się centralną praktyką. Dzisiaj nie tyle mniej obecna jest literatura, ile zdecydowanie więcej jest innych tekstów kultury” (s. 26).

Przypadające w 2010 r. sześćdziesięciolecie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego było inspiracją do przygotowania publikacji *Drogi ewolucji drukowanych przewodników turystycznych po Polsce* (Merski i Piotrowski, 2010). Jak napisali autorzy „Niniejsza praca nie pretenduje do pełnej monografii tematu zasygnalizowanego w tytule. Ma ona charakter rozprawy, której celem jest wskazanie przeobrażeń literatury turystyczno-krajoznawczej w minionym okresie oraz problematyki związanej z tą dziedziną” (s. 8).

W pierwszym rozdziale autorzy omówili definicje publikacji turystyczno-krajoznawczych, ze szczególnym uwzględnieniem przewodnika turystycznego. Rozdział drugi poświęcony jest opisowi dziejów polskich przewodników turystycznych doprowadzonych do 2005 r. Dyskusje na temat literatury turystyczno-krajoznawczej, które toczyły się na łamach prasy specjalistycznej, zjazdach i konferencjach, przedstawiono w rozdziale *Źródła oceny przewodników turystyczno-krajoznawczych*.

Obszar badań nad cenzurą PRL wzbogacił się o książkę Kamili Budrowskiej *Literatura i pisarze wobec cenzury PRL 1948-1958* (Budrowska, 2009). W swojej rozprawie habilitacyjnej, opartej na kilkuletniej kwerendzie w Archiwum Akt Nowych, autorka pokazuje mechanizmy funkcjonowania cenzury, postawy pisarzy wobec GUKPPiW, analizuje wpływ cenzury na ostateczny kształt tekstów literackich. Głównym materiałem badawczym są recenzje cenzorskie.

W pierwszej części pracy *Próba syntezy* opisano teorię i praktykę działania GUKPPiW, w tym relacje cenzura – wydawnictwo, poetykę cenzorskich recenzji, zarysowano portret peerelowskiego cenzora. W części drugiej, *Przypadki szczególne*, autorka analizuje sytuacje cenzurowania konkretnych pisarzy, utworów czy typów literatury, w trzeciej – *Strategie autorskie* – pokazuje strategie radzenia sobie pisarzy z opresyjnym systemem cenzury. Ostatnia, czwarta, część *Konteksty* zawiera analizę cenzurowania prac z dziedziny nauki o literaturze w okresie „przejściowym” 1948-1950 oraz opis dyskusji w środowisku cenzorskim nad *Odwiłżą* Ilji Erenburga.

Praca Tomasza Ratajczaka *Książki religijne i quasi-religijne z wadowickich oficyn drukarskich (1825-1940)* jest nieco zmienioną wersją pracy doktorskiej autora (Ratajczak, 2010). We wprowadzeniu autor napisał: „Książka niniejsza ma charakter księgoznawczo-literaturoznawczy, niemniej – chcąc oddać pełen obraz badanych zjawisk – zdecydowałem się na wprowadzenie w niej znacznie szerszego obszaru asocjacyjnego. Korzystam tu zatem z ustaleń innych dyscyplin naukowych: socjologii religii, historii Kościoła oraz historii wybranego obszaru i okresu. Podobnie postępuję z różnorodną bazą źródłową oraz zespołem metod badawczych, właściwym wspomnianym dziedzinom wiedzy” (s. 11). Autor objął badaniem druki (książki, broszury, druki ulotne, wydawnictwa periodyczne) o tematyce, przekazach i funkcjach religijnych oraz druki reprezentujące nurt niekanoniczny, popularny. Publikację kończy wykaz wadowickich publikacji religijnych i quasi-religijnych wydrukowanych w Wadowicach w opisywanym okresie. Książka *Kultura piśmienna w Polsce średniowiecznej. X–XII wiek* (Święcki, 2010) to syntetyczne ujęcie tematu, w formie bliższej esejowi niż dociekaniom naukowym, choć obudowane przypisami i literaturą przedmiotu. Obiektem opisu są wczesnośredniowieczne wytwory piśmienne, przede wszystkim rękopisy w postaci kodeksów pergaminowych, zachowane oraz znane dziś tylko ze wzmianek, powstałe w Polsce lub poza Polską, lecz do Polski wwiezione. Zawierają teksty z obszaru literatury pięknej oraz literatury stosowanej (użytkowej). Praca została podzielona na trzy części: *Piśmiennictwo X wieku*, *Piśmiennictwo XI wieku* i *Piśmiennictwo XII wieku*, a każda z nich składa się z krótkich paragrafów poświęconych poszczególnym zabytkom piśmienniczym.

KSIĄŻKI OMÓWIONE

Borysowska, Agnieszka, red. (2010). *Biblioteka to plus dla regionu. Materiały z sesji Oddziału Szczecińskiego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Książnicy Pomorskiej, Szczecin, 14 maja 2009 r.* Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 124 s., il. Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”; t. 6. ISBN 978-83-87879-76-1.

- Budrowska, Kamila (2009). *Literatura i pisarze wobec cenzury PRL 1948- 1958*. Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 331 s. ISBN 978-83-7431-230-1.
- Gaziński, Radosław, red. (2010). *Zbiory specjalne i regionalia w polskich bibliotekach naukowych i publicznych*. Szczecin: Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica, 272 s., il. Seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”; t. 7. ISBN 978-83-87-879-81-5.
- Geryk, Marcin, red. (2010). *Bibliotekarz – zawód czy powołanie*. Gdańsk: Wydaw. Wyższej Szkoły Zarządzania, 290 s. il. ISBN 978-83-926884-4-0.
- Grunt, Stanisław; Nadolny Anastazy, red. (2010). *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Historia i dzień dzisiejszy*. Pelplin: Wydaw. „Bernardinum”, 142s., il. ISBN 978-83-7380-786-0.
- Hopfinger, Maryla (2010). *Literatura i media po 1989 roku*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 300 s. il. ISBN 978-83-7459-118-8.
- Inspiruje nas książka. Wydarzenia literackie w działalności bibliotek dla dzieci Polski i Ukrainy. Materiały z Konferencji, Krosno, 23 września 2010* (2010). Tłum. Olena Kremnowa, Larysa Luhova. Krosno: Krośnieńska Biblioteka Publiczna, 108 s. il. ISBN 978-83-926263-3-6.
- Merski, Janusz; Piotrowski, Jan Paweł (2010). *Drogi ewolucji drukowanych przewodników turystycznych po Polsce*. Warszawa: Almamater Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 211 s. il. ISBN 978-83-60197-98-1.
- Ratajczak, Tomasz (2010). *Książki religijne i quasi-religijne z wadowickich oficyn drukarskich (1825-1940)*. Warszawa: Wydaw. DiG, 244 s., il. 978-83-7181-666-6.
- Święcki, Cezary K. (2010). *Kultura piśmienna w Polsce średniowiecznej. X-XII wiek*. Warszawa: Wydaw. UW, 241 s., il. ISBN 978-83-235-0737-6.
- Waszkiewicz, Maria (2010). *Działalność kulturalno-oświatowa Biblioteki Publicznej Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy w Bolszewie w latach 1990-2010*. Wejherowo: Urząd Gminy Wejherowo; Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy, 121 s. il. Biblioteczka Gminy Wejherowo; t. 13. ISBN 978-83-926866-1-3.
- Wojciechowski, Jacek (2010). *Biblioteka w komunikacji publicznej*. Warszawa: Wydaw. SBP, 270 s. Nauka, Dydaktyka, Praktyka; 118. ISBN 978-83-61464-38-9.

Barbara Koryś

Tekst wpłynął do Redakcji 2 grudnia 2010 r.

Z LEKTUR ZAGRANICZNYCH

Przyglądając się publikacjom biblioteczno-informacyjnym (w dostępnych mi wersjach językowych) za granicą, dostrzegam sporo tematycznych powtórzeń, często zresztą kreatywnych. Wygląda na to, że liczne problemy bieżące, wygenerowane przez natłok innowacji, całkowicie zaabsorbowały uwagę znawców. Ale może jest inaczej: może po prostu za mało jest na razie danych na szersze, ale odpowiedzialne konstatacje w pełni prospektywne. W rezultacie jedyny (jaki ostatnio zauważyłem) rzeczywiście nowy obszar tematyczny wiąże się z rozwojem komunikacji bezprzewodowej i z miniaturyzacją urządzeń odbiorczych – z bardzo wstępną refleksją nad skutkami dla bibliotek.

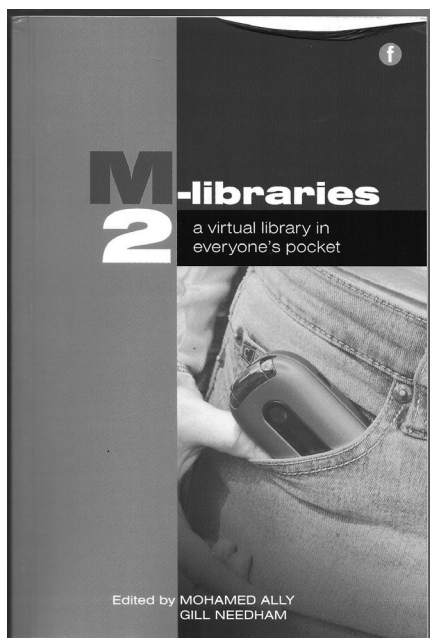
[1] BIBLIOTEKA W KIESZENI [***]

To znaczy: nowy – ale już od jakiegoś czasu – ponieważ najświeższa książka (*M-libraries 2*, 2010) na ten temat miała swoją poprzedniczkę, sygnowaną numerem „1” (zob. „PB” 2010, z. 1). Tym razem opinie są bardziej rozbieżne i mniej konkretne.

Natomiast eksploatuje określenie – raczej prospektywne i postulatyczne niż odnoszone do obecnej praktyki – ultramobilności, która zakłada uzyskanie każdej informacji wszędzie i skontaktowanie się z każdym też wszędzie oraz wdrożenie każdej aplikacji. To ma być nowa forma powszechnego komunikowania się, szeroko dostępna i łatwa w użyciu, nazwana „digitalną asystą”, żeby nawet w nazwie było coś więcej niż telefon. Na razie jednak bardzo ogólnikowo sygnalizuje się jedynie m o z l i w o ś ć zastosowania i to tylko pomocniczego, w edukacji zdalnej.

O wsparciu e-learningu tą drogą w Indiach informuje jeden z tekstów, bo podobno jest tam 500 mln mobilnych telefonów. Ale z opisu szczegółowego wynika, że materiały digitalne transmituje się w ten sposób rzadko, częściej natomiast krążą w tym trybie dokumenty administracyjne, powiązane z edukacją. Z kolei, studenci angielscy kojarzą z mobilną telefonią transmisję SMS-ów, muzyki, czasem fotografii oraz oczywiście: komunikatów fonicznych, tak jak w całej telefonii dotychczasowej.

Większość tekstów w tym tomie traktuje o zastosowaniu bezprzewodowej teletransmisji w bibliotekach, ale widać, że są to głównie zamierzenia i hasło „biblioteka w kieszeni” nie ma na razie żadnego pokrycia w rzeczywistości. Tą drogą serwuje się przede wszystkim informacje użytkowe, określa możliwość rezerwacji materiałów i miejsc w czytelnich, niekiedy zaś dostępne są także biblioteczne katalogi. Jako narzędzie dominują iPody, a ich niewielkie

ekrany redukują możliwość odbioru dłuższych tekstów digitalnych, a coraz częściej akceptowane przez dyżurnych bibliotekarzy, którzy nie siedzą przy biurkach, a w ten sposób kontaktują się z ekspertami i z bibliotekarzami dziedzinowymi, także spoza własnej biblioteki, przy bardziej skomplikowanych, użytkowniczych zleceniach informacyjnych.

Natomiast niedogodności jest moc. Urządzenia są niekompatybilne z ofertą sieciową, zaś aplikacje opłacają się firmom tylko w dużej skali, więc właśnie w Indiach, lecz zapewne nie w Islandii. Jest poza tym dużo wariantów tych urządzeń i wszystkie są drogie oraz mało sprawne. Mikroekrany nadają się do odbioru przekazów krótkich, głównie SMS-ów, ale dłuższych to już nie bardzo. Na dodatek, do sprawnej obsługi informacyjnej w tym trybie potrzebne jest dyżurne zaplecze – poszerzone centrum informacyjne – którego na razie na ogół nie ma. Dlatego możliwości są skromne, a efekty marne.

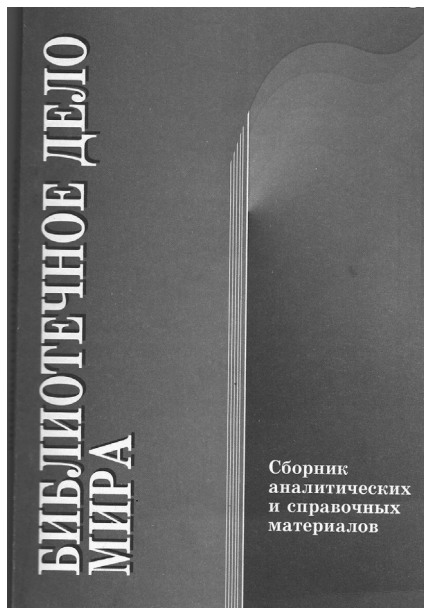
Jednak telefonia mobilna rozprzestrzenia się sukcesywnie i nie można jej w bibliotekach tracić z oczu. Trzeba na początek wypracować kilka koncepcji elementarnych. Jaka mianowicie ma być biblioteczna oferta w tym trybie i jaka rola bibliotekarzy. Oraz: do jakich urządzeń powinny dostosować się biblioteki, bo przecież do wszystkich – nie.

[2] PRZEGLĄD NOWOŚCI POTENCJALNYCH [****]

Sporo opinii stosunkowo nowych – ale niekoniecznie awangardowych – od jakiegoś czasu odnosi się też do innych przejawów rzeczywistości bibliotecznej. Z sugestią, że zmienia się w niej niemało i nawet, jeżeli zmiany są drobne, to wszak sukcesywne, narastające, w sumie zatem reformują praktykę bibliotekarską i jej wizerunek.

Dostrzegając, że tak jest zwłaszcza na Zachodzie, bibliotekoznawcy rosyjscy chętnie i często dokonują przeglądu tych zmian. I tak po tomie *Bibliotecznoje dieło za rubieżom* (zob. „PB” 2010, z. 2), wydano właśnie kolejny, interesujący zbiór opinii (*Bibliotecznoje*, 2010), dotyczących głównie prawa autorskiego, nowych praktyk w obszarze usług informacyjnych oraz kształcenia bibliotekarzy. Inne zakresy tematyczne, obecne w tym tomie, są skomentowane mniej ciekawie. Całość zaś jest erudycyjnym popisem Iriny Bagrowej, która znakomicie napisała najważniejsze teksty.

Sygnalizowane zmiany w prawie autorskim na świecie są następstwem nowych technologii komunikacyjnych, do których dawne regulacje już nie przystawały. Ale okazuje się, że i kolejne postanowienia też są ułomne, więc zmianom nie ma końca i są bardzo zróżnicowane. W efekcie wobec tekstów z Sieci obowiązują przepisy z tego kraju, z którego przejęty przekaz pochodzi, a wobec dzieł osieroconych liczba postanowień sprzecznych jest ogromna.

Przestrzeganie zatem takiego prawa to czcza iluzja, podkreślana dość bezradnymi apelami o uczciwy użytek i o sprawiedliwą kompensację autorską. Dopowiem, że efekty widać wszędzie: pirackie kopiowanie materiałów drukowanych – według zasad komercyjnych, ale tylko dla kopistów – to jest już potężny przemysł.

Prawdą przy tym jest, że w dyskusjach o prawie autorskim bibliotekarze nie opowiadają się po stronie autorów. Przeciwnie: narzekają powszechnie na wszystkie ograniczenia w rozpowszechnianiu, także licencyjne (te rzeczywiście czasem są przesadne), natomiast IFLA nieustannie domaga się dla bibliotek rozmaitych specjalnych uprawnień w tym zakresie. Znamienna jest przy tym berlińska deklaracja z 2007 r. w sprawie Open Access (storpedowana przez wydawców), która sugerowała, żeby autorzy nie otrzymywali honorariów za napisane teksty, a wtedy obieg tych tekstów mógłby być z zasady bezpłatny. Pytanie tylko: po co komu wtedy byłyby biblioteki? W rewanżu – uważam – autorzy powinni namówić bibliotekarzy, żeby zrzekli się wynagrodzeń za pracę w bibliotekach: jak za darmo, to za darmo. Ciekawostką jest poza tym spostrzeżenie I. Bagrowej, że o ile 90% bibliotek amerykańskich powiadamia publiczność o przepisach prawa autorskiego, o tyle w Rosji... nie czyni tego żadna biblioteka.

Inni autorzy sygnalizują zagraniczne poszukiwania efektywnych pomysłów na realizację usług informacyjnych. Wymyślono więc m.in. nową strategię wyszukiwania informacji, określaną jako „desktop search”: polegającą na kierowaniu tego samego pytania od razu do całej Sieci (do zasobów otwartych), zamiast tylko do jednego źródła. Pojawiła się też szczególna forma bezpośredniej informacji szybkiej, ale jednak weryfikowanej – „Need 2 Know” – opartej na wymianie pytań i odpowiedzi według reguł Biblioteki 2.0, a nastawiona głównie na młodzież.

W tomie odnotowano również krytyczne opinie o kształceniu bibliotekarzy, rzeczywiście liczne, zwłaszcza w USA – które zdaniem wielu nie przystaje do potrzeb. Przede wszystkim sugeruje się, że „świeży” bibliotekarz nie jest dostatecznie przygotowany do wyszukiwania i weryfikacji treści w Internecie: za mało umie, żeby być nawigatorem wiedzy. Poza tym często mówi się o niedostatkach orientacji pozabibliotecznej, zagadnieniowej – ale co do tego byłbym ostrożniejszy. Taka przecież jest przyczyna odrodzenia się koncepcji równoległego bibliotekarstwa dziedzinowego: w symbiozie z bibliotekarstwem „bibliotekarskim” efektywność łączna powinna być niezła.

Natomiast nie myli się I. Bagrowa, kiedy sygnalizuje niezadowolenie młodszych pokoleń bibliotekarzy z powodu rutyniarstwa i schematyzacji zawodu oraz braku szans na kreatywność i zniechęcających stereotypów. Podnosi się też problem niemożności międzypokoleniowego porozumienia bibliotekarzy – szczególnie ważny wobec bardzo wysokiej średniej wieku w tym zawodzie – ale nie jest jednak pewne, czy to aby naprawdę zakłóca komunikację. Natomiast niedobre, choć trafne, jest spostrzeżenie o minimalizacji ustawicznego samokształcenia: w następstwie ten zawód ulega wzmoczonej petryfikacji.

[3] INNOWACJE [****]

O innowacyjności jako o wyznaczniku czasów współczesnych i przyszłych, w praktyce ogólnej oraz bibliotecznej, w Rosji oraz za granicą, traktuje specjalny tom (*Innowacji*, 2010), interesujący, jakkolwiek za dużo w nim ogólników. Poza tym każdy tekst zaczyna się od tego samego punktu zero, a to znaczy, że panie redaktorki nie wykonały koniecznych czynności.

Przypomniano tu, często powtarzaną, ale słabo uświadamianą prawdę, że innowacyjne są tylko te zmiany, które dotyczą istotnych przejawów funkcjonowania i które przynoszą pożytek. Inne są bez znaczenia, bądź mają charakter pozorancki albo nawet destrukcyjny, w każdym razie nie każda nowość jest innowacją. To, co się zmienia, musi być przy tym *п о з м и а н и е* w y r a ż n i e lepsze, aniżeli to, co było uprzednio. Z drugiej strony – brak zmian grozi petryfikacją i w końcu zapaścią. Konieczny jest zatem mądry balans.

Biblioteki jako systemy otwarte muszą być podatne na: innowacje dyktowane z zewnątrz przez otoczenie społeczne, zmiany komunikacyjne i technologiczne oraz przez utratę monopolu na dostawę informacji (według mnie, nigdy takiego nie było). Czasem także bieda (niedofinansowanie) wyzwala produktywne pomysły. Nadrzędnym motywem bibliotecznej innowacyjności jest zaś pożytek użytkowników.

Jedna z autorek pisze, że ogólna innowacyjność w Rosji jest mierna. To nie całkiem prawda – o czym później. Natomiast w tamtejszym bibliotekarstwie zapewne tak rzeczywiście jest. Na 46 300 bibliotek ogółem, dostęp do Internetu ma tam ledwie 9,5%.

Nie wszyscy zresztą rozumieją (bo nie chcą?), czym naprawdę mają być innowacje. Pozoruje się je, zmieniając nazwy – z czytelnika na użytkownika, z biblioteki na mediatekę i z bibliotekarza na nawigatora wiedzy. Ale przecież funkcje pozostają te same, zatem nie w tym rzecz. Nowością jest elektroniczna technologia komunikacyjna, ale innowacją rzeczywistą stanowi dopiero *к о н в е р г е н ц я* a rozmaitych nośników w bibliotecznej mediacji.

Innowacyjne są – o ile są wprowadzane – zmiany bibliotecznych struktur organizacyjnych oraz ofert dla publiczności. Dobrze, jeśli wymyślone samodzielnie, nieźle, jeżeli rozumnie przejęte od innych.

Okazuje się zresztą, że pomysłowość bywa zdumiewająca. Obok usług na dystans i adaptacji formy Biblioteki 2.0, zdarzają się przedsięwzięcia mniej rozpowszechnione, ale frapujące. Biblioteki duńskie, norweskie oraz węgierskie nastawiły się w swoim czasie na rozpowszechnianie muzyki, w nieznaną uprzednio skali. W niektórych bibliotekach angielskich można sobie wypożyczyć na pół godziny „żywą książkę”, czyli partnera/kę do rozmowy. Zaś Amerykanie na niektórych stacjach kolejowych usytuowali automaty do wypożyczania książek – dla posiadaczy kart bibliecznych. Z kolei, Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie stworzyła wirtualną czytelną dysertacji naukowych, z której można korzystać w domu, jednakże odpłatnie. Bo zresztą prawdą jest, że innowacyjność musi kosztować. Tylko czy akurat bezpośrednio użytkownika?

Są w tym tomie opinie, że innowacyjność wymaga nowych norm i standardów, najlepiej z pomiarami liczbowymi – do czego akurat odnoszę się sceptycznie – a to oczywiście jest trudne i nigdy trwałe. Jest też propozycja oceny funkcjono-

wania bibliotek poprzez stopień realizacji zamówień (zrealizowanych i nie) lub przez powoływanie się na biblioteki przez użytkowników, robiących cokolwiek. To kiepskie pomysły.

Sugeruje się ponadto benchmarking, czyli porównywanie do biblioteki modelowej, tyle że taki model (według jakich kryteriów?) należałoby pierwszej stworzyć. Jest propozycja, żeby to była biblioteka... Technicznego Uniwersytetu w Tomsku. Hm!

Są również porady, żeby odwoływać się do standardów ISO z serii 9000. Moim zdaniem raczej 9001, a poza tym żadnych konkretnych tam nie ma, są tylko uszczegółowione zakresy. Jednak generalnie refleksja nad tym zespołem zagadnień wydaje mi się bardzo potrzebna.

Na marginesie: już poza tym tomem znalazłem wskaźniki innowacyjności (według 16 parametrów) dla 40 krajów i UE, zestawione tabelarycznie. Oto miejsca i współczynniki niektórych krajów za 2009 rok:

1. Singapur 73,4
  2. Szwecja 71,0
  6. USA 63,9
  20. UE (jako całość) 50,6
  29. Słowacja 37,0
  34. Polska 35,4
  35. Rosja 35,1
- wynik średni 36,5

Zestawiono poza tym w z r o s t wskaźnika innowacyjności w 2009 r., w stosunku do 1999 r.:

1. Chiny 19,5
  2. Singapur 19,0
  8. Rosja 15,2
  12. Słowacja 14,1
  27. Polska 9,4
  40. USA 2,7
- wzrost średni 11,2

Oto dlaczego nie podzielam opinii na ten temat, zasygnalizowanej w książce.

[4] VARIA [****]

Rok w rok Rosyjska Biblioteka Państwowa w Moskwie organizuje wielotematyczną konferencję bibliotekarzy, z której potem generują się publikacje. Najnowsza (*Rumiancewskie*, 2010) składa się z dwóch okazałych tomów. Teksty są zwarte, zatem objętość wyraźnie limitowano, natomiast ułożono je alfabetycznie, według nazwisk autorów i to jest bez sensu. Również (podkreślany) charakter międzynarodowy, ograniczony do trzech autorów spoza Rosji, można kwestionować.

Obszar tematyczny w zasadzie nie ma granic. Przeważają teksty wąskozakresowe, głównie historyczne, ale pisze się tam właściwie o wszystkim. Trafiają się wypowiedzi słabe, a nawet wręcz beznadziejne; taki jest, nadęty i bezsensowny, „esej” o problemie czasu w bibliotekarstwie. Ale jest też sporo tekstów bardzo dobrych i to wystarczy, żeby tę publikację oceniać dobrze, chociaż z zastrzeżeniem, że nie wszystko warto w niej czytać.

Ma tam też miejsce kontynuacja rozważań o innowacyjności, równie interesująca, jak w książce, którą właśnie omówiłem (bo to te same autorki). Nic też

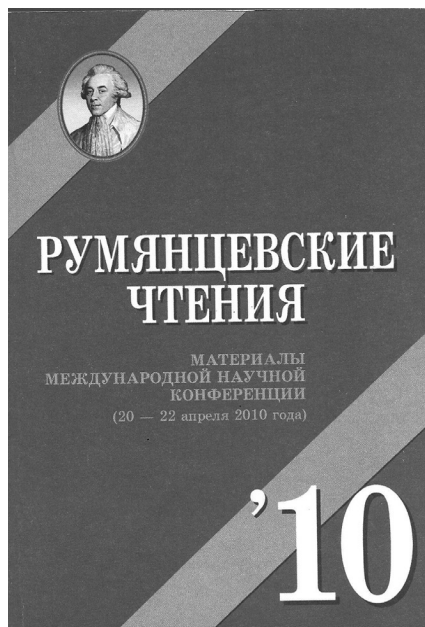
dziwnego, że opinia jest identyczna: innowacje w bibliotekach to konieczność, inaczej nie da się sprostać zmiennym oczekiwaniom publiczności. Tymczasem – sygnalizuje się w tekstach – jest pełno uników, innowacji pozornych albo wręcz argumentacji, że zmiany zniszczą biblioteki. Dominuje strategia przetrwania przez przeczekanie, akurat niegwarantująca dłuższej egzystencji.

Jest tak po części dlatego, że (jak napisano) pracownicy z pomysłami są często nie tylko ignorowani, ale wręcz prześladowani. Ogniskują na sobie mobbing ze strony przełożonych i współpracowników, przekształcający się niekiedy w jawną agresję, czyli bullying. Na ogół bowiem o innowacjach większość myśli z niepokojem. W następstwie – potencjalni innowatorzy albo zmieniają miejsce pracy, albo podlegają izolacji. Dla nich to dramat, ale dla instytucji też nieszczęście, tyle że nieuświadomiane. Kierownictwa powinny chronić jednostki nowatorskie i korzystać z ich pomysłów, inaczej bowiem nie da się przetrwać.

Pojawia się jednak opinia, że biblioteczna kadra menedżerska (zapewne nie tylko w Rosji) jest do swojej roli przygotowana źle i stąd błędy w kierowaniu. Jest zatem sugestia, żeby do programu studiów inb już na poziomie licencjackim (w Rosji 4 lata) wprowadzić zajęcia z zakresu zarządzania i marketingu, a na etapie magisterskim (2 lata) dorzucić następnie wykłady i ćwiczenia, dotyczące kierowania personelem, zarządzania strategicznego, innowacyjności oraz prawa.

To w ogólności słuszne, jednak uważam, że rejestr tematów szczegółowych nie jest trafny, a zajęć na temat prawa, w ogóle na tych studiach zrealizować nie można. Na dobrą sprawę bowiem, aktów prawnych – z różnych zakresów i sukcesywnie zmiennych – do opanowania jest moc i nie da się wszystkich przedstawić w ramach tych studiów. Łatwiej postulować, niż wdrożyć.

Zmienność, jako ważna cecha współczesności, w bibliotekarstwie przejawia się w różnym stopniu. Poważne zmiany zaszły w sferze powinności bibliotek narodowych – co już tu nieraz sygnalizowałem. W Rosji to są zmiany szczególnie istotne, ponieważ tamtejsze biblioteki narodowe miały rzeczywiście duży wpływ na kierowanie działalności bibliotecznej i na ustanawianie różnych aktów prawnych oraz standardów i norm, a teraz ta rola radykalnie słabnie, bo nie jest poparta przez prawo. Mowa zarówno o trzech federalnych bibliotekach narodowych: o Bibliotece Narodowej w Sankt Petersburgu, o Rosyjskiej Bibliotece Państwowej w Moskwie i o Bibliotece Prezydenckiej im. Borysa Jelcyna w Moskwie – jak też o istniejących jeszcze na poziomie federalnym, centralnych bibliotek naukowych, o centralnej bibliotece dziecięcej i o centralnej bibliotece młodzieżowej oraz o narodowych bibliotekach republikańskich. Luki koordynacyjne usiłują zapewnić centralne biblioteki regionalne oraz lokalne, ale nie mają stosownego potencjału ani doświadczenia, a zwłaszcza nie mają uprawnień zleceńdawczych. Mogą tylko doradzać i współpracować. Obok nastawienia na współczesność i przyszłość, pojawia się niekiedy troska o zachowanie wielokulturowego dialogu z przeszłością,

co nie jest łatwe w kontekście stałej permutacji i globalizacji komunikowania. Ale w tym zakresie nie ma alternatywy, bowiem na dialogu z przeszłością polega produktywna aktualizacja całego kulturowego dorobku społeczeństw. Zaś *d i a - l o g* – co trafnie podkreślono – nie jest po prostu zgodą na przejście minionych bądź współczesnych opinii cudzych. To jest *p r z e t w o r z e n i e* wartości własnych oraz wartości nie swoich w jeden nowy konstrukt wartości zasymilowanych. Otóż biblioteki mogą temu służyć.

Jakkolwiek w przeszłości bywało różnie. Nadieżda Krupska wylansowała w początkach ZSRR tezę, że masy są zainteresowane tylko takimi świadectwami przeszłości, które pomagają objaśniać współczesność; wkrótce okazało się ponadto, że jedynie słuszną. Wobec tego pousuwano z bibliotek te zbiory, które temu nie służyły. Jedni bibliotekarze ociągali się z czystkami, lecz inni byli gorliwi, a z czasem nadzór nad odchwaszczaniem zasobów przejęli bibliotekarze partyjni, popędzając co wstrzemięźliwszych dyrektorów (ewentualnie bezpartyjnych). Ostatecznie więc stało się tak, że obywatele mieli do dyspozycji wyłącznie książki treściowo „właściwe” – bo nieraz nawet w ostatniej chwili, tuż przed wypożyczeniem, czujny bibliotekarz wycofywał z obiegu zainfekowany tekst. Po takich zabiegach, nawet obecnie, dialogowa mediacja biblioteczna z przeszłością może być niełatwa.

Jest tam też tekst o kontrowersjach epistemologicznych – co na pozór niewiele ma z bibliotekarstwem wspólnego. Otóż, obok koncepcji poznania subiektywno-obiektywnego, uznanej za naiwną, funkcjonuje pogląd o subiektywności poznania indywidualnego. W edukacji inspiratorem takiego poznania jest nauczyciel (domyślnie: także bibliotekarz) – którego w kształceniu zdalnym nie ma. Co więcej: jest również pomocnikiem w procesach rozumienia treści. Bo informacja to jeszcze nie wiedza, a wiedzieć to jeszcze nie znaczy – zrozumieć. Jaki z tego wniosek? Rezygnacja z pośrednika, mediatora, w procesie poznawczym, więc właśnie z nauczyciela, a także z bibliotekarza, to katastrofalny błąd metodologiczny.

Jeden z tekstów, autorstwa dwóch bibliotekarzy z uniwersytetu stanowego Michigan, charakteryzuje międzybiblioteczne repozytorium o nazwie Hathi Trust, grupującego 25 bibliotek. Opis, jak powstało i jak funkcjonuje, jest podręcznikowym przykładem tworzenia i działania bibliotecznego konsorcjum.

Spośród natomiast tekstów marnych – jest ich kilka, a takie są wszędzie, więc warto porównać – przywołam opis badań, rzekomo charakteryzujących cele czytania według pokoleń. Próba jest nieznana (to nagminna praktyka wszędzie), metodologia żadna (to też częste), a wnioski absurdalne. Mianowicie „ustalono”, że młodzież czyta dla identyfikacji, nieco starsi – dla prestiżu, pokolenie średnie w celach utylitarnych, a najstarsi – z pobudek estetycznych. Pomijam już, że wykrycie estetycznego charakteru lektury jest w takim prostym badaniu niemożliwe. Natomiast założenie, że miliony ludzi, zlepionych ze sobą jedynie kategorią wieku, czytują teksty jednolicie, w tym samym i tylko jednym celu, to horror.

Ale jest tam jeszcze inny tekst, zdumiewający, bowiem przekracza wszelkie granice nonsensu. Jego autorka podejmuje problematykę archetypów, ale z elementarnymi błędami, i wysnuwa na tej podstawie niebywałe konkluzje. Myli mianowicie archetypy myślowe z zabytkowymi protosemami językowymi, które według niej zachowały się w ludzkiej podświadomości i mają w dodatku charakter narodowy. W rzeczywistości człowiek rodzi się z kompetencją ogólnojęzykową, a nie z elementami mowy ojczystej, którą opanowuje dopiero w praktyce społecznej. Nie jest też prawdą – jak napisano – jakoby pramyślenie miało charakter werbalny. Z tego pomieszania z poplątaniem, autorka wyprowadza genezę rosyjskiego słowa „muż” (mężczyzna) – jako formy narodowego archetypu (!?) – od

protosemów w języku wczesnoindoeuropejskim (to wszak nie rosyjski) CHN, czyli idący przywódca, oraz od MN, czyli rozumność. No i co z tego, poza tym, że mężczyznom – niech będzie, że rosyjskim – może być przyjemnie?

Otóż powiada się w tekście, że istnieje statystyczna nadśmiertelność mężczyzn w Rosji, a to w następstwie zamazania owych archetypów przywództwa i rozumności. A zamazały się w rezultacie – uwaga! – przejęcia idei obcych. Wszystko jasne: Archimedes, Kartezjusz i Szekspir, nawet pośmiertnie, zgodnie niszczą męską część rosyjskiego społeczeństwa.

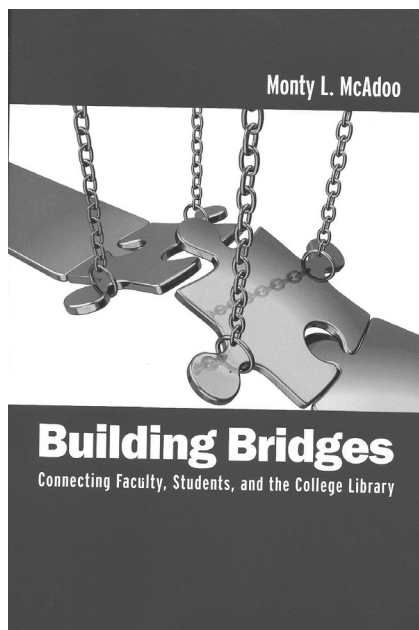
W swoim czasie Dymitr Mendelejew wylansował dla okowity ciekawszą nazwę „wódka” oraz ustalił optymalną proporcję zawartości alkoholu w wodzie na 40% – co z drobną poprawką wzwyż zostało dobrze przyjęte, zwłaszcza w samej Rosji oraz w Polsce i w Finlandii. Ale bałbym się sugerować, że genialny chemik rosyjski przetrzebił tym samym męską część społeczeństwa polskiego oraz fińskiego. Co więcej: chociaż bezimiennie, to jednak na akceptacji tych ustaleń wcale mu nie zbywa.

[5] INFORMATION LITERACY [**]

Tytuł publikacji powinien zawsze sygnalizować temat, tymczasem w książce, którą tu przedstawiam (McAdoo, 2010) wcale tak nie jest. Miało być o kooperacji bibliotek akademickich z uczelniami, a jest o Information Literacy na uczelniach (to wszak nie to samo) – z przewagą ogólników i oczywistości. Nawet przegląd stanowisk na tak dookreślony temat, jest mocno ograniczony, bo przywołana literatura przedmiotu wygląda ubogo. Autor pracuje w bibliotece uniwersytetu w Edinboro (Pensylwania) i niechęć do pracowników nauki aż kłuje w oczy. To słaba książka.

McAdoo zakłada, że sprawny odbiorca informacji, oprócz umiejętności technicznych, powinien rozumieć istotę przyjętej informacji, odpowiednio ją ocenić, oraz przyswoić w sposób produktywny. Jego zdaniem, wielu studentów tego nie potrafi, tak jak nie umie cytować i robić przypisów, a bywa, że utrudnienie stanowi nawet zróżnicowana aparatura odbiorcza. Jest też w tekście sugestia – w ogóle często powtarzana, ale dowodów nie widziałem nigdy – jakoby w studenckiej mentalności utrwaliło się przeświadczenie, że w Internecie jest „wszystko”. Mam wątpliwości, czy rzeczywiście wielu tak uważa.

Natomiast, rzecz jasna, potrzebne jest odpowiednie przygotowanie do sprawnego użytkowania oferty informacyjnej i to jest zadanie bibliotek; autor ma rację pisząc, że lepiej, aby nie brali się za to sami wykładowcy. Natomiast potrzebna jest współpraca bibliotek z uczelnianymi instytutami (wszyscy to powtarzają jak mantrę) i dobra znajomość programów nauczania oraz zalecanych źródeł. O tej współpracy autor wyraża się źle i – jak wszyscy bibliotekarze – obwinia o to

pracowników nauki. Ja znam opinie drugiej strony i sugestie są odwrotne. Dlatego trzeba przyjąć, że przyczyny mizernej kooperacji są z reguły obustronne.

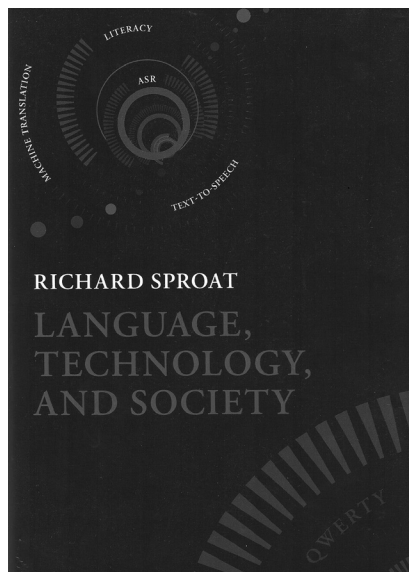
Również część trudności w dotarciu do właściwych informacji (powiada autor) leży po stronie wykładowców. No bo albo cel poszukiwań studenckich nie jest klarowny, albo niedokładne są wskazówki odniesień, a poza tym zbyt często zmieniają się programowe lektury, o czym biblioteka nie wie. Dlatego zdarza się, że potrzebnych materiałów nie tylko w bibliotece nie ma, ale nie wiadomo nawet, gdzie ich szukać i jak zorganizować dostęp. To jednak jest pusta jeremiada, z której nie wynika nic.

Oczywiście, potrzebna jest współpraca bibliotek uczelnianych z instytucjami, a zwłaszcza stała transmisja aktualnych programów nauczania – ale o to muszą zadbać o b i e strony. Autor zaleca wprawdzie bibliotekom wzmoczoną aktywność, ale głównie wobec studentów, sugerując stosowne opracowanie promocyjnych stron WWW i organizację wycieczek po bibliotece. Nie jest to zatem, jak widać, program odkrywczy ani bogaty.

Do tekstu podstawowego załączono historię pojęcia Information Literacy (oczywiście historię amerykańską), oraz rozmaite instrukcje IL w amerykańskich bibliotekach, a także standardy użytkowniczych kompetencji informacyjnych. I to jest w całej książce najciekawsze.

[6] MOWA, PISMO, TECHNOLOGIE [*****]

Większość rozważań na temat koegzystencji oraz/lub ekspulsacji różnych systemów językowych w komunikacji publicznej nie wykracza poza domniemania i sztampę – z braku wiedzy, konkretów i pogłębionej refleksji. Ale oto chcę zasygnalizować książkę (Sproat, 2010) znakomitą, głównie traktującą wprawdzie o cechach i o dziejach pisma, w powiązaniu z charakterystyką mowy, ale odnoszącą się również do różnych t e c h n o l o g i i komunikacyjnych i serwującą rozumne opinie.

Autorowi – to profesor w Oregon Health and Science University – trzeba pozazdrościć wiedzy, erudycji oraz pisarskiej i eksplikacyjnej sprawności. To jest tekst na najwyższym poziomie intelektualnym, a tak obfita i wielojęzyczna bibliografia załącznikowa jest w piśmiennictwie angloamerykańskim absolutnym wyjątkiem.

Fenomen utrzymania się języka pisma w praktycznym użyciu przez tak długi czas, z niewielkimi modyfikacjami samej istoty, tłumaczy autor głównie bliskim związkiem z językiem mowy, która żadnej limitacji nie podlega. Symbole piśmiennicze sygnalizują albo tylko dźwięki mowy – np. w języku hiszpańskim, gdzie pismo jest ściśle fonetyczne – lub głównie dźwięki mowy, kiedy (w innych językach) odpowiedniość literowo-głoskowa nie jest stuprocentowa. Dlatego pismo, tak jak mowa, jest systemem nie-

ograniczonym: pozwala na nieograniczoną ilość przekazów. Wszystkie pozostałe systemy semiotyczne (komunikacyjne) mają charakter ograniczony.

Jednak pisanie i czytanie trzeba się nauczyć w sposób intencjonalny i nie jest to nadmiernie łatwe. Czasem zaś trzeba nauczyć się jeszcze języka obcego – niegdyś łaciny, a współcześnie angielskiego. Próby ułatwień, poprzez rozpowszechnianie Basic English z 850 słów, nie przyniosły powodzenia. Dlatego próbowano tworzyć systemy graficzne, znaczące bezpośrednio, automatycznie, ale z tego też nic nie wyszło. Taki, niby bezpośredni, język wykreował tuż po drugiej wojnie światowej, zamieszkały w Australii Austriak, Karl Blitz, ale jego produkt „Blissymbolics” nie znalazł uznania ani zastosowania.

Nie powiodły się też próby stworzenia pisma sylabowego, bowiem sylab jest za dużo, a głosek (ich odpowiedniki to litery) niewiele, a poza tym wiadomo, pismo literowe od początku używania wymusza myślenie kreatywne, a ewentualne pismo sylabowe – nie. Nie przyjęła się też próba pisanie kolejnych linijek w przeciwnych kierunkach, co dawno temu testowali Fenicjanie. Wypracowana forma pisma jest zatem trwała: reformy nawet używanych w e r s j i (np. w Rosji) na ogół nie przynosiły efektu. Dlatego w żadnym razie nie da się uwierzyć, że oto teraz pismo miałyby nieoczekiwanie zniknąć.

Bo pismo utrwala pamięć i porządkuje wizerunek świata w wymiarze linearnym – a mowa: w czasowym i na tym poleca odmiennosc, chociaż razem tworzą panoramę synkretyczną – taka więc jest jego podstawowa cecha autonomiczna, istotny wyróżnik. Dlatego umiejętność pisanie i czytanie stanowi podstawę wiedzy i społecznego rozwoju.

Nie do końca wiadomo jak – w szczegółach – przebiega odbiór treści w komunikacji werbalnej oraz (paralelnie) pisemnej. Przejęcie dźwięków lub znaków pisarskich prowadzi do konstrukcji całych wypowiedzi (niektórzy psychologowie mówią o „porcji” treści), a potem do interpretacji znaczeń. Ma też najprawdopodobniej miejsce kalkulacja i przewidywanie znaczeń przyszłych, z konfrontacją następnie ze znaczeniami rzeczywistymi. Na tym polega aktywność i kreatywność odbioru – charakterystyczna tylko dla tych dwóch form komunikacyjnych.

Te cechy, a przede wszystkim naturalny charakter mowy i bezpośrednie z nią pokrewieństwo pisma, spowodowały, że mowa i pismo nie tylko przetrwały, ale podporządkowały sobie i wykorzystały najrozmaitsze odkrycia i wynalazki, technologiczne oraz inne. Przedstawiając dzieje i rozwój pisma, Sproat zwraca zatem uwagę także właśnie na wszelkie adaptacje technologiczne. Rozumiejąc zaś, że próby zmian graficznej ekspresji (zastąpienia pisma) zmierzały do ułatwienia i umiędzynarodowienia komunikacji, omawia też bliżej dzieje maszyn translacyjnych, przywołując również projekt Enigmat. Który zresztą błędnie łączy z nazwiskami Turinga oraz Shannona, podczas gdy genialnym pionierem był Artur Scherbius; oczywiście o naszych „szyfrantach” Marianie Rejewskim i Jerzym Różyckim, nie ma ani słowa. Bo to już jest taki standard, że coś użytecznego mogą stworzyć wyłącznie Amerykanie, Anglicy oraz Rosjanie, a w dalszej perspektywie, ewentualnie Niemcy. I już.

Sygnalizując oczekiwaną symbiozę pisma i mowy z technologią elektroniczną, Sproat zauważa możliwą nową jakość. Pismo, druk, mowa, to są transmittersy pasywne: wytwarzają komunikaty w ramach własnego systemu semiotycznego. Komputer natomiast wtrąca się w procesy, przetwarzając treści z jednego języka na inny i to trzeba wykorzystać. Z tego punktu widzenia ważny jest rozwój syntetyzatorów mowy – obecnie zaawansowanych, ale pierwszy stworzył Homer Dudlmy w 1939 r. – oraz urządzeń przetwarzających mowę w pismo, jak obecny

(słabo rozwinięty) system ASR. To byłaby nowa symbioza, w tej perspektywie zbliżona do tego, jak funkcjonuje człowiek: mówi, słucha, pisze, czyta. No i to ewentualnie zrewolucjonizuje system sterowania, czyli komend.

Jednak nadmiernych oczekiwań Sproat w tym zakresie nie ma i tłumaczy to racjonalnie. Mianowicie z tych przetworzeń międzysemiotycznych nikomu nie kroją się duże zyski, a więc dla przemysłu elektronicznego i dla myśli technologicznej, to nie jest żaden biznes.

KSIĄŻKI OMÓWIONE

- [1] *M-libraries 2. A virtual library in everyone's pocket*. Red. Mohamed Ally, Gill Needham [2010]. London: Facet Publishing, 273 s. ISBN 978-1-85604-696-1 [***].
- [2] *Bibliotecznoje dieło mira. Sbornik analiticeskich i spravocznych materiałow*. Red. Walentina Kaczalina [2010]. Moskwa: Paszkow dom, 174 s. ISBN 978-5-7510-0472-9 [****].
- [3] *Innowacji w bibliotekach*. Red. Margarita Dworkina [2010]. Moskwa: Paszkow dom, 131 s. ISBN 978-5-7510-0473-6 [****].
- [4] *Rumiancewskije cztienija. Materiały międzynarodowej naukowej konferencji 2010*. Red. Maria Jermakowa [2010]. Moskwa: Paszkow dom, Cz. 1.: 299 s. ISBN 978-5-7510-0492-7; Cz. 2.: 291 s. ISBN 978-5-7510-0493-4 [****].
- [5] Monty L. McAdoo [2010]: *Building bridges. Connecting faculty, students, and the college library*. Chicago: American Library Association, 159 s. ISBN 978-0-8389-1019-1 [**].
- [6] Richard Sproat [2010]: *Language, technology and society*. Oxford: Oxford University Press, 286 s. ISBN 978-0-19-954938-2 [*****].

Jacek Wojciechowski
Instytut Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Jagielloński

Tekst wpłynął do Redakcji 1 grudnia 2010 r.

KOMUNIKATY

PORTAL SBP

Dnia 20 grudnia 2010 r. swój wirtualny byt zaczął nowy ogólnopolski portal bibliotekarzy, który powstał z inicjatywy Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, we współpracy z Fundacją Rozwoju Społeczeństwa Informatycznego. Jest on dostępny pod adresem: www.sbp.pl.

Uruchomienie i jego działanie jest ogromnym wyzwaniem dla nas wszystkich. Portal posiada wiele funkcji, m.in. bazy danych o bibliotekach czy newsy z zakresu życia bibliotekarskiego. Chcemy, aby był tworzony przez bibliotekarzy i dla bibliotekarzy. Portal jest również źródłem informacji o działalności SBP i jego wydawnictwach. Użytkownicy mogą korzystać ze sklepu internetowego, z atrakcyjnymi promocjami i rabatami.

Mamy nadzieję, że portal stopniowo wzbogacany o nowe treści i działy pomoże zintegrować i zaktywizować środowisko bibliotekarskie. Przyczyni się do realizacji wizji SBP jako przestrzeni partnerskiej dla rozwoju społeczeństwa wiedzy.

Gorąco zachęcamy do współpracy przy redagowaniu jego treści i nawiązania kontaktu z naszą redakcją. Wierzymy, że każdy z odwiedzających nasz portal sbp.pl znajdzie w nim coś interesującego.

Sprawmy, by portal sbp.pl stał się naszym ulubionym miejscem w Internecie.

Elżbieta Stefańczyk

Przewodnicząca Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
oraz

Redakcja portalu sbp.pl

KONKURS „BIBLIOTEKARZ ROKU”

Zarząd Główny SBP, we współpracy ze strukturami terenowymi Stowarzyszenia, ogłosił nowy ogólnopolski konkurs na „Bibliotekarza Roku”. Cele szczegółowe konkursu obejmują: podniesienie prestiżu zawodu bibliotekarza w świadomości społecznej, upowszechnianie wartości określających misję społeczną bibliotekarzy i ich odpowiedzialność w budowie społeczeństwa wiedzy, rozbudzenie aktywności zawodowej bibliotekarzy.

Konkurs zostanie wpisany do kalendarza wydarzeń związanych z obchodami „Dnia Bibliotekarza i Bibliotek”, programem promocji książek i czytelnictwa, oraz skorelowany z regionalnymi konkursami „Bibliotekarz Roku”, organizowanymi przez niektóre struktury terenowe SBP czy wojewódzkie biblioteki publiczne. Przewiduje się, że konkurs będzie przebiegać dwuetapowo: etap I – wybory „Bibliotekarza Roku” danego województwa, przeprowadzone przez zarządy okręgów, etap II – głosowanie internetowe na nowym portalu Stowarzyszenia www.sbp.pl.

Z ramienia Zarządu Głównego SBP koordynatorem konkursu została Ewa Stachowska-Musiał, członek honorowy SBP. Więcej informacji na ten temat na stronie WWW SBP.

POSIEDZENIA

POSIEDZENIE PREZYDIUM ZARZĄDU GŁÓWNEGO SBP

W dn. 31 stycznia 2011 r. odbyło się posiedzenie Prezydium ZG SBP, w którym uczestniczyli członkowie Prezydium oraz zaproszeni goście: Marzena Przybysz, Joanna Pasztaleniec-Jarzyńska, Helena Bednarska, Stanisław Czajka, Anna Grzecznowska, Maria Burchard, Elżbieta Górską, Dariusz Kozłowski, Janusz Nowicki, Ewa Rozkosz. Spotkanie prowadziła sekretarz generalny SBP, Marzena Przybysz. Po otwarciu posiedzenia i przyjęciu protokołu z posiedzenia Prezydium ZG w dn. 9 grudnia 2010 r. M. Przybysz omówiła najważniejsze działania ZG zrealizowane na przełomie 2010 i 2011 r., poinformowała także o zmianach w Wydawnictwie SBP. Przedstawiła obecnym D. Kozłowskiemu – nowego dyrektora Wydawnictwa SBP. Jego dotychczasowy dyrektor J. Nowicki będzie konsultantem ds. wydawniczych. Przypomniała, że w grudniu 2010 r. uruchomiono portal sbp.pl oraz rozliczono granty uzyskane w 2010 r. W drugiej części posiedzenia Prezydium omówiono:

- plan pracy ZG SBP w 2011 r.: M. Przybysz przedstawiła harmonogram planowanych konferencji, seminariów, warsztatów oraz wniosków grantowych, przewidzianych do realizacji w 2011 r.;

- założenia Forum SBP, które odbędzie się w Poznaniu w dn. 2-3 września 2011 r.: Forum będzie towarzyszyć konferencja poświęcona budownictwu bibliotecznemu. Podjęto działania organizacyjne związane z zakwaterowaniem uczestników, trwają prace merytoryczne nad przygotowaniem szczegółowej tematyki Forum;

- zasady przygotowania sprawozdań z działalności struktur SBP w 2010 r.; termin ich nadsyłania do ZG SPB to 20 luty 2011 r.;

- ideę powołania Komisji ds. Edukacji Informacyjnej: E. Rozkosz, jedna z jej inicjatorek, przedstawiła założenia, regulamin, plan pracy na 2011 r. oraz skład Zarządu Komisji. Prezydium ZG SBP, działając na podstawie pełnomocnictwa ZG SBP, podjęło uchwałę o powołaniu nowej komisji ZG SBP (uchwała nr 1/2011). Misją Komisji ds. Edukacji Informacyjnej jest upowszechnienie zagadnienia alfabetyzacji informacyjnej (ang. *information literacy*) w polskim środowisku bibliotekarskim oraz inicjowanie działań służących jego promocji;

- realizację *Strategii Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich na lata 2010-2021*: E. Górską dokonała oceny prac dotyczących: nowelizacji ustawy o bibliotekach, badań efektywności bibliotek publicznych, przeprowadzenia badań na

temat stanu wykształcenia, doksztalcania, statusu bibliotekarza oraz pragmatyki zawodowej w różnych typach bibliotek w wybranych okręgach, przedstawiła także działania w zakresie poprawy wizerunku SBP;

– sytuację ekonomiczną SBP: J. Pasztaleniec-Jarzyńska, skarbnik SBP, podkreśliła, że uzyskano pozytywny wynik finansowy na koniec 2010 r.; szczegółowe rozliczenie finansów Stowarzyszenia zostanie przedstawione na posiedzeniu ZG w marcu 2011 r.;

– zasady konkursów organizowanych przez SBP („Bibliotekarz Roku”, nowy ogólnopolski konkurs SBP: regulamin i cel – wybór najbardziej cenionego i szanowanego w kraju bibliotekarza; „Mistrz Promocji Czytelnictwa”, III edycja konkursu na najlepszy program upowszechniający czytelnictwo i biblioteki; konkurs na plakat towarzyszący programowi „Tydzień Bibliotek 2011”, nowy regulamin konkursu – punkt dotyczący wyboru najlepszego plakatu poprzez internautów, II etap).

W sprawach różnych M. Przybysz poinformowała o nowej inicjatywie ZG – udziale SBP w XX Targach Książki Historycznej. Stowarzyszenie we współpracy z Porozumieniem Wydawców Książki Historycznej zorganizuje podczas Targów Salon Bibliotek, mający na celu prezentację wydawnictw bibliotecznych o tematyce historycznej. Planowane jest również seminarium „Małe ojczyzny – historyczne wydawnictwa regionalne bibliotek”. Biuro ZG SBP zwróciło się do wojewódzkich bibliotek z prośbą o podanie informacji na temat wydawanych przez nie publikacji o tematyce historycznej. Przygotowano kosztorys udziału Stowarzyszenia w Targach, podjęto starania o uzyskanie dofinansowania z MKiDN.

Dariusz Kozłowski przedstawił założenia nowej serii wydawniczej SBP „Biblioteki – Dzieci – Młodzież”, poświęconej problematyce literatury dla dzieci i młodzieży, edukacji kulturalnej młodego pokolenia, kształtowania nawyku czytania. Znajdą się w niej prace, które przybliżą czytelnikom wizerunek współczesnej młodzieży, ich problemy rozwoju indywidualnego, poszukiwania własnej tożsamości. W ramach serii będą ukazywać się publikacje z najnowszymi wynikami badań dotyczących literatury dziecięcej i młodzieżowej oraz pozycje poświęcone zagadnieniom recepcji i rozwoju czytelnictwa, także wpływu literatury na zachowania i emocje młodego czytelnika. Redaktorem serii została prof. Joanna Papuzińska-Beksiak, ceniona autorka, popularyzatorka i dydaktyk w zakresie literatury dla dzieci i młodzieży, co ma gwarantować wysoki poziom książek z tej serii.

Anna Grzecznowska przekazała informacje o uzyskaniu grantu z Akademii Orange. Będzie on realizowany we współpracy z biblioteką Nautilus (Białołęka, Warszawa). Jego celem jest przybliżanie młodzieży kultury europejskiej poprzez książkę.

W trakcie posiedzenia dyskutowano również nad nowym formatem „Poradnika Bibliotekarza”. Omówiono przygotowania do kampanii 1% na rzecz SBP, która jest przygotowywana przez profesjonalną firmę. Kampania zostanie sfinansowana z grantu uzyskanego z Fundacji Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego na wzmocnienie potencjału SBP.

STANOWISKA, OPINIE, INTERWENCJE**LIST OTWARTY BIBLIOTEKARZY, KSIĘGARZY, WYDAWCÓW Z DNIA 4.01.2011 ROKU W SPRAWIE OKRESU PRZEJŚCIOWEGO, UCHYLAJĄCEGO 5% VAT NA KSIĄŻKI I CZASOPISMA SPECJALISTYCZNE**

Szanowny Pan Minister
Michał Boni
Kancelaria Premiera

Szanowny Pan Minister
Maciej Grabowski
Ministerstwo Finansów

W serii spotkań środowiska książki, reprezentowanego przez organizacje branżowe (Polska Izba Książki, Polskie Towarzystwo Wydawców Książek, Izba Wydawców Prasy, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Izba Księgarstwa Polskiego) z ministrem Michałem Bonim i wiceministrem finansów Maciejem Grabowskim, były omawiane kwestie ewentualnych turbulencji na rynku wydawniczo-księgarskim w związku ze zmianą stawek VAT.

Od początku jasno stawialiśmy sprawę tzw. okresu przejściowego. Było jasne dla wszystkich, że istotą sprawy była możliwość stosowania stawki 0% we wszystkich ogniwach dystrybucji do dnia 30 kwietnia 2011 r. Jedynym problemem była kwestia ścisłego zdefiniowania „masy towarowej”, której to rozwiązanie ma dotyczyć. Minister finansów wyrażał obawy, że będą pojawiać się nielegalne publikacje opatrzone datą 2010 etc. Tylko dlatego pojawił się pomysł, by okres przejściowy dotyczył również książek zinwentaryzowanych u wydawców według stanu na dzień 31.12.2010 r. Jasne było od początku, że cała ta „masa towarowa” może być objęta dostawą ze stawką 0% niezależnie od tego, w którym z ogniw obiegu gospodarczego się pojawi i potraktowana jako skierowana do dystrybucji przed 31 grudnia 2010 r. Po prostu książka objęta dostawą przez wydawcę z 0% VAT powinna być sprzedawana dalej z tym samym 0% VAT-em. Interpretacja Ministerstwa Finansów, dokonana już po zamknięciu rozmów, jest niezgodna z naszymi ustaleniami i jest ewidentnym przykładem wykorzystania nieostrych zapisów wbrew intencjom i uzgodnieniom. Obecne rozporządzenie sprawia, iż zerową stawką są objęte wyłącznie książki przekazane do dystrybucji przed 31 XII 2010 r. Książki z magazynów wydawców mogą być sprzedawane dalej ze stawką 0%, ale to czysta fikcja, ponieważ dystrybucja jest zobowiązana do opatrzenia nabytych od wydawców po 1 I 2011 r. książek 5% VAT-em. W konsekwencji klient księgarni zapłaci za te książki drożej. Ponadto tenże klient księgarni znajdzie tam te same książki z zerowym VAT-em i VAT-em pięcioprocentowym. Ministerstwo Finansów poszukiwało rozwiązania, które zaspokoiliby postulaty środowiska książki, a jednocześnie nie zmniejszyłyby spodziewanych wpływów do budżetu – dlatego wzrostem VAT-u książek z magazynów wydawców postanowiło obciążyć w pierwszym rzędzie dystrybucję, a w konsekwencji ostatecznego odbiorcę. Przyjęte rozwiązanie jednakże jest bardzo kosztowne i powoduje chaos w księgarniach (konieczność prowadzenia podwójnej księgowości i podwójnych magazynów dla tych

samych książek, opatrzonych różną stawką VAT w zależności od terminu ich dostawy). Postulujemy jak najszybszy powrót do rozwiązania kompromisowego, korzystnego dla czytelników i osłabiającego efekty wzrostu cen książek poprzez rozłożenie go w czasie.

Z wyrazami szacunku,
Piotr Marciszuk, prezes Polskiej Izby Książki
Rafał Skąpski, prezes Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek
Maciej Hoffman, dyrektor Biura Izby Wydawców Prasy
Elżbieta Stefańczyk, prezes Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
Henryk Tokarz, prezes Izby Księgarstwa Polskiego

* * *

Na powyższy list Elżbieta Stefańczyk, przewodnicząca SBP, otrzymała odpowiedź od Macieja Grabowskiego, podsekretarza stanu w Ministerstwie Finansów, w którym minister wyjaśnia, że warunkiem zastosowania stawki zerowej dla książek w okresie przejściowym (do 30 kwietnia 2011 r.) jest posiadanie dokumentacji potwierdzającej, iż książki zostały ujęte przez podatnika w spisie z natury, sporządzonym na dzień 31 grudnia 2010 r. lub przekazane do dystrybucji przed dniem 1 stycznia 2011 r. Równocześnie minister nie zgadza się z poglądem środowisk bibliotekarskich i wydawniczych, że rozwiązanie przejściowe przewidziane dla branży księgarskiej jest niezgodne z przyjętymi ustaleniami i nie odpowiada postulatowi środowiska książki, zgłaszanym przed wydaniem rozporządzenia Ministra Finansów.

**STANOWISKO ZARZĄDU GŁÓWNEGO STOWARZYSZENIA
BIBLIOTEKARZY POLSKICH W SPRAWIE PROJEKTU
NOWELIZACJI USTAWY O ORGANIZOWANIU I PROWADZENIU
DZIAŁALNOŚCI KULTURALNEJ ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW
PODJĘTE NA POSIEDZENIU NADZWYCZAJNYM ZG SBP
W DNIU 9 LUTEGO 2011 ROKU**

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich wyraża sprzeciw wobec niżej wymienionych zapisów w projekcie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw.

1. Art. 4 ust. 4 pp. cd. – dotyczy kwestii łączenia bibliotek publicznych z innymi instytucjami kultury. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich podtrzymuje zgłaszany wcześniej protest wobec propozycji łączenia bibliotek publicznych z innymi instytucjami kultury i likwidacji ust. 7 w art. 13 obowiązującej ustawy o bibliotekach. Po raz kolejny wyrażamy swoje stanowisko, że wprowadzona do projektu ustawy możliwość łączenia ich z innymi instytucjami kultury stanowi olbrzymie zagrożenie dla sprawnego funkcjonowania sieci bibliotek publicznych. Ustawa powinna regulować ogólne zasady organizacji i sprawnego działania instytucji kultury, w tym bibliotek, nie wpływając na zmiany w merytorycznym charakterze ich pracy (bo to reguluje ustawa o bibliotekach). Każda próba ingerencji w organizację sieci bibliotek publicznych spowoduje naruszenie podstawowej zasady ich uniwersalności, powszechnej dostępności i swoistości zadań, czyli tych elementów, które wyróżniały je spośród bibliotek innych typów. Biblioteki publiczne są najbardziej powszechnymi instytucjami kultury w kraju, co piąty mieszkaniec jest ich czytelnikiem i każdy z nich wie, że korzystają z usług instytucji otwartych na

różnorodne potrzeby czytelników (niezależnie od wieku, miejsca zamieszkania, statusu społecznego, poziomu wykształcenia i innych uwarunkowań wpływających na poziom życia). Spełnienie tych zadań umożliwiłoby wysoki standard oferty tych instytucji, dostępność zasobów sięgających ponad 135 mln jednostek, które są wzbogacane dzięki dotacjom celowym państwa dla samodzielnych instytucji kultury, grantom, programom unijnym. Ostatnie lata to także inwestycje związane z unowocześnieniem infrastruktury, z dotacjami na rozwój technologiczny, wyposażeniem w komputery, dostępem do szerokopasmowego Internetu. Ten pozytywny, intensywny okres w pracy bibliotek, może zostać zakłócony poprzez ograniczenie swobody działania (bo tak należy nazwać włączenie biblioteki w struktury każdej instytucji) i ograniczenia charakteru ich uniwersalności, cechy ukształtowanej w wieloletniej tradycji. Nie wydaje się, by nowa ustawa, która daje władzom samorządowym możliwość łączenia na różne sposoby instytucji kultury, pozwoliła na zachowanie spójności systemu bibliotecznego. Istnieje poważna obawa, że wraz z utratą samodzielności organizacyjnej biblioteki, osłabi się jej więź merytoryczna z pozostałymi bibliotekami publicznymi. Takie biblioteki, oprócz utraty możliwości korzystania z grantów i programów przeznaczonych dla samodzielnych instytucji kultury, narażone zostaną na utratę kontaktów i zanik wymiany doświadczeń, co doprowadzi w szybkim tempie do degradacji biblioteki i zmniejszenia jej roli w środowisku, wraz z wszystkimi negatywnymi konsekwencjami tego faktu. Wprowadzone do projektu ustawy mechanizmy, które mają zabezpieczać biblioteki przed utratą tożsamości, ograniczeniem prestiżu i spadkiem społecznej akceptacji, mogą się okazać niewystarczające, głównie poprzez ogólnikowość proponowanego zapisu mówiącego, iż połączenie jest możliwe przy spełnieniu takich warunków, jak: „– brak uszczerbku dla dotychczas realizowanych zadań”. Ponadto wydaje się, że nadzór Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego nad jednostkowymi łączeniami jest iluzoryczny i niemożliwy do zrealizowania, choćby z punktu widzenia technicznego. Problem dotyczyć bowiem może nie jednej, kilku, czy kilkunastu, ale setek bibliotek. Sprawia to, że organizator uzyskałby od ustawodawcy *de facto* nieograniczoną możliwość występowania z wnioskami o łączenie bibliotek z innymi instytucjami bez ponoszenia jakichkolwiek konsekwencji w przypadku, gdy nie zostaną osiągnięte deklarowane cele projektu.

2. Art. 7 ust. 3 – dotyczy zatrudniania dyrektorów instytucji kultury. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich wyraża sprzeciw wobec zapisów w projekcie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw powodujących, że dotychczasowe umowy na czas nieokreślony z dyrektorami instytucji kultury wygasają w ciągu roku od daty wejścia w życie ustaw i proponuje wyłączenie dyrektorów bibliotek będących instytucjami kultury z zapisu art. 7 ust. 3 przywoływanej ustawy. Nie odrzucając, co do zasady, powierzenia stanowiska dyrektora biblioteki publicznej osobie wyłonionej w drodze konkursu otwartego, uważamy, że reguła ta powinna być stosowana wobec osób, które stanowisko dyrektora obejmowałyby po wejściu w życie proponowanej ustawy. Jesteśmy bowiem zdania, że przyjęty w projekcie ustawy zapis o rozwiązaniu umów na czas nieokreślony z dyrektorami instytucji kultury w ciągu roku od wejścia w życie ustawy, kłóci się z zasadą ochrony praw nabytych i zaufania obywatela do prawa. Nie sposób ustalić, *ratio legis* wprowadzenia odstępstwa od zasady, że prawo nie działa wstecz i zasady ochrony praw nabytych tym bardziej, że w projektowanej ustawie odmiennie zostali potraktowani pracownicy artystyczni instytucji kultury. Na stronie 19 (druk 3786) uzasadnienia do projektu ustawy wskazuje się, iż „Nowe projektowane zasady zatrudniania pracowników artystycz-

nych będą stosowane do umów zawieranych po wejściu w życie przepisów ustawy. Ze względów gwarancyjnych i zachowania zasady niedziałania prawa wstecz, umowy o pracę na czas nieokreślony zawarte przez pracowników artystycznych przed dniem wejścia w życie ustawy będą nadal obowiązywały”. Poza racjami natury prawnej chcielibyśmy zwrócić uwagę także na fakt, że przeprowadzenie tego zamierzenia nieomal w jednym czasie w odniesieniu do tak wielu bibliotek grozi poważnymi zakłóceniami w ciągłości i jakości pracy bibliotek.

3. Art. 1 ust. 12 – dotyczy zarządzania instytucją kultury przez osobę prawną. Wyrazamy swoje zaniepokojenie przyjętymi w projekcie ustawy rozwiązaniami dopuszczającymi do zarządzania biblioteką przez osoby prawne. Obawiamy się, że osoby, które podejmą się tego zadania, nie będą mogły uzyskać bezpośrednich dochodów z usług bibliotecznych, bo ich bezpłatność gwarantuje obowiązująca ustawa o bibliotekach, będą szukały zysku w zadaniach komercyjnych kosztem obniżenia jakości usług bibliotecznych.

4. Art. 1 ust. 13 – dotyczy powołania na stanowisko dyrektora. Proponujemy rozszerzyć treść tego artykułu o zapis mówiący, że organizator występując do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o zgodę na powołanie kandydata na stanowisko dyrektora bez przeprowadzania konkursu, dołącza do swego wniosku opinię związków zawodowych i organizacji branżowych.

5. Załącznik nr 1 do Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie wynagradzania pracowników instytucji kultury – dotyczy minimalnych kwot wynagrodzenia zasadniczego. Proponowane w Rozporządzeniu minimalne stawki zaszeregowania, jak również ich zróżnicowanie o 20-50 zł uznajemy za zaniżone i krzywdzące pracowników bibliotek, od których wymaga się wykształcenia wyższego i coraz wyższych kwalifikacji i kompetencji. Propozycja wynagrodzenia zasadniczego z zastosowaniem stawek miesięcznych, nawet, jeżeli dotyczy wynagrodzenia minimalnego, nie może dla większości kategorii zaszeregowania przewidywać stawek poniżej minimalnej płacy. Proponujemy wpisanie do art. 1. ust. 22 punktu, który daje jednoznacznie dyrektorowi biblioteki możliwość wypracowania własnego regulaminu wynagrodzeń, własnej polityki płacowej tj. ustanawiania korzystniejszych warunków płac i innych świadczeń związanych z pracą, niż te ustawowe. Przedstawiając powyższe stanowisko, Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich wyraża nadzieję, że zostanie ono uwzględnione w dalszych pracach nad projektem ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw.

*Zarząd Główny
Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich*

* * *

Stanowisko Zarządu Głównego SBP zostało przesłane do ministra kultury i dziedzictwa narodowego, Bogdana Zdrojewskiego oraz do prezydenta RP, przedstawicieli parlamentu, także do różnych instytucji kulturalnych, organizacji związkowych itp. W portalu sbp.pl opublikowano również stanowiska zarządów okręgów SBP, Krajowej Rady Bibliotecznej oraz protesty różnych organizacji w sprawie proponowanych zapisów nowelizacji ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej oraz niektórych innych ustaw.

Oprac.: *Anna Grzecznowska*

Materiał wpłynął do Redakcji 23 lutego 2011 r.

Począwszy od bieżącego numeru Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”, rozpoczyna coroczne publikowanie *Kroniki życia naukowego* – w zamierzeniu Redakcji inicjatywy służącej sprawnemu obiegowi aktualnych informacji o rozwoju naukowym środowiska bibliologów i informatologów w Polsce, realizowanych badaniach i ważnych osiągnięciach poszczególnych ośrodków oraz związanych z nimi badaczy. Na początku grudnia 2010 r. Redakcja rozesłała do dyrekcji 11 krajowych ośrodków kształcących bibliologów i informatologów prośbę o dane dotyczące: awansów naukowych, tematyki prowadzonych prac badawczych i grantów, problematyki przeprowadzonych dużych konferencji krajowych i zagranicznych, zmian kadrowych, odznaczeń i jubileuszy oraz nekrologów. Prosililiśmy także o wskazanie spośród pracowników osoby, która zostałaby stałym współpracownikiem „Przeglądu Bibliotecznego” w przygotowywaniu *Kroniki*.

Wspomnianą prośbę wysłaliśmy do następujących ośrodków: Zakład Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (UwB), Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii (UKW), Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (UŚ), Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa (UJK), Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (UJ), Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (UP), Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (UMCS), Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej (UŁ), Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii (UMK), Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych (UW), Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (UWr).

Odpowiedzi otrzymaliśmy od 10 spośród nich; wyraźnie odmówił współpracy Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Opracowanie pierwszej *Kroniki życia naukowego* stało się możliwe dzięki materiałom nadesłanym przez: dr hab. prof. UwB Jadwigę Sadowską (UwB), ks. dr. hab. prof. UKW Zdzisława Kropidłowskiego (UKW), dr hab. Katarzynę Tałuc (UŚ), mgr Gabrielę Bednarską (UJ), dr hab. prof. UP Halinę Kosętkę (UP), dr Anitę Has-Tokarz (UMCS), dr hab. prof. UŁ Jadwigę Konieczną (UŁ), dr Małgorzatę Fedorowicz-Kruszewską (UMK), dr. Mariusza Luterka (UW), dr Agnieszkę Wandel (UWr).

ROK 2010**Instytuty i katedry informacji naukowej i bibliotekoznawstwa****AWANSE NAUKOWE****PROFESURY**

Prof. dr hab. **Barbara Sosińska-Kalata** (Uniwersytet Warszawski) – nominacja profesorska. Recenzenci: prof. dr hab. Konrad Fiałkowski, prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz, prof. dr hab. Jacek Bieńkowski, prof. dr hab. Barbara Marta Stefaniak; data nominacji: 18 listopada 2010 r.

Prof. dr hab. **Krzysztof Miron Woźniakowski** (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Naukowej w Krakowie) – nominacja profesorska. Recenzenci: prof. dr hab. Jerzy Jarowiecki, prof. dr hab. Jerzy Święch, prof. dr hab. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, prof. dr hab. Andrzej Zawada; data nominacji: 7 października 2010 r.

HABILITACJE

Dr hab. **Hanna Batorowska** (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), rozprawa habilitacyjna *Kultura informacyjna w perspektywie zmian edukacji* (Warszawa: Wydaw. SBP, 2009, 544 s., seria „Nauka, Dydaktyka, Praktyka”; 107)). Recenzenci: prof. dr hab. Marcin Drzewiecki, dr hab. Ewa Głowacka, dr hab. Bogumiła Staniów, prof. dr hab. Irena Socha; data kolokwium: 8 czerwca 2010 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Problematyka poruszana w książce obejmuje zagadnienia związane z wdrażaniem technologii informacyjnych i medialnych do systemu edukacji i kształcenia ogólnego. Szczególną uwagę zwrócono na analizę procesów przeobrażania bibliotek szkolnych w Multimedialne Centra Informacji i skategoryzowanie nowych zadań, jakie tym placówkom przypisano w okresie wdrażania reformy oświaty. Badania objęły również kulturę informacyjną użytkowników informacji, czyli poziom świadomości informacyjnej, przyjmowane postawy wobec informacji, zachowania informacyjne. Podczas przygotowywania rozprawy zastosowano narzędzia i techniki charakterystyczne dla metodologii badań oświatowych i społecznych.

Dr hab. **Jolanta Dzieńkowska** (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach), rozprawa habilitacyjna pt. *Państwowe biblioteki dla nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej. Studium historyczno-bibliologiczne* (Kielce: Wydaw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego, 2009, 467 s.). Recenzenci: prof. dr hab. Irena Teresa Socha, dr hab. Bogumiła Staniów; prof. dr hab. Bronisława Maria Woźniczka-Paruzel; prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert; data kolokwium: 18 maja 2010 r. (Uniwersytet Wrocławski; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Przedmiotem badań są państwowe biblioteki dla nauczycieli istniejące na terytorium państwa polskiego w granicach z lat 1918-1939. Tworzyły one rozległą i w miarę dobrze ukształtowaną pod względem prawnym i administracyjnym sieć (ok. 28% ogółu bibliotek polskich, z nie mniej niż 2300 tys. tomów), obejmującą obszar całego kraju. Celem pracy była analiza uwarunkowań towarzyszących powoływaniu, organizowaniu

i funkcjonowaniu badanych placówek, rekonstrukcja ich dziejów, a także próba określenia ich miejsca w oświacie i kulturze międzywojnia oraz zwrócenia uwagi na ich rolę w procesie komunikowania społeczno-kulturowego. Zamiarem było również przedstawienie typologii, funkcji i zadań bibliotek, m.in. jako warsztatów pracy intelektualnej, wspomagających kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli, co przekładało się na unowocześnianie i podnoszenie jakości działań dydaktyczno-wychowawczych szkół.

Dr hab. Małgorzata Kisilowska (Uniwersytet Warszawski), rozprawa habilitacyjna pt. *Modelowanie systemów informacyjnych: zdrowie i kultura* (Warszawa: Wydaw. SBP, 2009, 316 s., seria „Nauka, Dydaktyka, Praktyka”; 105). Recenzenci: prof. dr hab. Mieczysław Muraszewicz, dr hab. Wanda Pindłowa, dr hab. Diana Pietruch-Reizes, dr hab. Mirosław Górny; data kolokwium: 24 marca 2010 r. (Uniwersytet Warszawski; Wydział Historyczny).

Abstrakt rozprawy: Kluczowym elementem rozprawy jest przedstawienie ogólnego, teoretycznego modelu budowania rozległych systemów informacyjnych, umożliwiających dostęp różnym kategoriom użytkowników do różnych typów informacji w określonym obszarze. Jako wybrany materiał egzemplifikacyjny wybrano dwa z nich, tj. zdrowie i kulturę. Rozdziały wprowadzające stanowią uzasadnienie dla wprowadzenia modelu, odwołują się m.in. do uwarunkowań społecznych, ekonomicznych i technicznych dla tworzenia rozległych systemów informacyjnych. Analiza wybranych przykładów systemów o węższym zasięgu, a zwłaszcza ich istotnych ograniczeń, potwierdza zasadność zaproponowania modelu rozległego. Szczegółowo omówiono również potrzeby informacyjne różnych grup użytkowników informacji dziedzinowej oraz specyfikę stosowanych narzędzi lingwistycznych.

Dr hab. Katarzyna Tałuc (Uniwersytet Śląski w Katowicach), rozprawa habilitacyjna pt. *Naszą bronią jest wolne słowo. Niezależna produkcja wydawnicza w województwie katowickim w latach 1976-1990* (Katowice: Studio NOA, 2009, 254 s.). Recenzenci: prof. dr hab. Stanisław Oskar Czarnik, prof. dr hab. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, prof. dr hab. Krzysztof Woźniakowski, prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel; data kolokwium: 19 października 2010 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Książka stanowi omówienie niezależnych wydawnictw ciągłych, druków ulotnych oraz wydawnictw zwartych z terenu województwa katowickiego w okresie istnienia tzw. drugiego obiegu w sferze kultury. Analiza wydawnictw została przeprowadzona przy wykorzystaniu narzędzi badawczych bibliologii, prasoznawstwa, a także metod właściwych językoznawstwu, komunikologii, literaturoznawstwu. Część pracy o wydawnictwach ciągłych zawiera ich charakterystykę statystyczną oraz omówienia tekstów dotyczących: aktualnej sytuacji kraju; górnictwa; informacji o innych krajach; zagadnień kultury; „białych plam” w historii polskiej; tragedii kopalni „Wujek”; czasopism młodzieżowych. Kolejna część książki to prezentacja pod względem formalnym i tematycznym druków ulotnych. Następny rozdział zawiera analizę typologiczną wydawnictw zwartych. Zakończenie to próba porównania niezależnej produkcji wydawniczej na terenie województwa katowickiego z produkcją tego typu w innych rejonach kraju.

DOKTORATY

Dr Sylwia Bielawska (Biblioteka Uczelniana Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie), rozprawa doktorska pt. *Kultura książki Wałbrzycha 1945-1989*. Promotor: prof. dr hab. Krzysztof Migoń; recenzenci: dr hab. Anna Tokarska, dr hab. Krzysztof Walczak; data obrony: 8 lipca 2010 r. (Uniwersytet Wrocławski; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Przedmiotem pracy jest kultura książki w Wałbrzychu w latach 1945-1989. Celem badań była rekonstrukcja dziejów książki w mieście w szerokim kontekście różnorodnych zjawisk społeczno-politycznych, kulturalnych, a nawet gospodarczych. Analiza rozwoju podstawowych elementów kultury książki oparta została na układzie autor – drukarz (wydawca) – odbiorca. Przedmiotem opisu uczyniono działalność poszczególnych firm wydawniczych, drukarni, księgarń (ze szczególnym naciskiem na zagadnienie repertuaru wydawniczego), a także różnego rodzaju bibliotek funkcjonujących w mieście w omawianym okresie.

Dr Grzegorz Czapnik (Uniwersytet Łódzki), rozprawa doktorska pt. *Książki internetowe w bibliotekach – dostęp komercyjny*. Promotor: dr hab. Wanda Pindłowa; recenzenci: prof. dr hab. Barbara Marta Stefaniak, prof. dr hab. Hanna Barbara Tadeusiewicz; data obrony: 27 kwietnia 2010 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Praca koncentruje się na zagadnieniach związanych z nowoczesną formą książki – książką internetową. Głównym problemem badawczym, podjętym w rozprawie jest ukazanie funkcjonujących na krajowym rynku modeli współpracy między wydawcami książek internetowych i księżnicami do końca 2005 r. W pracy scharakteryzowano inicjatywy w zakresie komercyjnej produkcji, dystrybucji i sprzedaży książek internetowych oraz zaprezentowano ich ofertę. Obraz rodzimego rynku przedstawiono na tle rozwoju i współczesnego stanu rynków zagranicznych, ze szczególnym uwzględnieniem doświadczeń amerykańskich, co pozwoliło na ukazanie podobieństw i różnic realizowanych rozwiązań. Zaprezentowano także wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w księżnicach. Na tej podstawie dokonano oceny skali i formy wykorzystania tych publikacji w polskich bibliotekach do końca 2005 r.

Dr Aneta Januszko-Szakiel (Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego), rozprawa doktorska pt. *Długoterminowa archiwizacja publikacji elektronicznych. Program dla polskich bibliotek*. Promotor: prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata; recenzenci: dr hab. Ewa Głowacka, prof. dr hab. Mieczysław Muraszekiewicz, dr hab. Wanda Pindłowa; data obrony: 16 czerwca 2010 r. (Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny).

Abstrakt rozprawy: Głównym celem rozprawy jest przedstawienie propozycji programu przystąpienia polskich bibliotek, pod przewodnictwem Biblioteki Narodowej do zadań trwałej ochrony użyteczności cyfrowych zasobów polskich bibliotek. Rozprawa zawiera rozważania terminologiczne i metodologiczne, dotyczące długoterminowej ochrony użyteczności bibliotecznych zasobów cyfrowych. Opisane zostały organizacyjne, prawne, ekonomiczne oraz techniczne aspekty archiwizacji zasobów cyfrowych. Zwrócono uwagę na rozwiązania, strategie, normy i standardy archiwistyki cyfrowej wypracowane przez instytucje pamięci krajów zaawansowanych w działaniach archiwizacyjnych, głównie biblioteki narodowe Australii, Ameryki, Anglii, Holandii i Niemiec. Przedstawiono wyniki badań własnych autorki, dotyczące stanu bibliotecznych zasobów elektronicznych w Polsce oraz stopnia świadomości pracowników polskich bibliotek i wydawnictw w zakresie potrzeby zapewnienia długoterminowej archiwizacji tych zasobów. Rozprawę zamyka kompleksowy projekt działań prowadzących do utworzenia ogólnokrajowego programu długoterminowej archiwizacji elektronicznych materiałów bibliotecznych.

Dr Beata Langer (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), rozprawa doktorska pt. *Inspiracje śląską kulturą ludową w twórczości Gustawa Morcinka*. Promotor: prof. dr hab. Krystyna Heska-Kwaśniewicz; recenzenci: dr hab. Jacek Leszczyński, prof. dr hab. Jerzy Pośpiech; data obrony: 23 marca 2010 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Rozprawa podejmuje zagadnienia dotyczące elementów górniczej kultury ludowej występujące w twórczości Gustawa Morcinka z uwzględnieniem literackich modyfikacji obrazu świętej Barbary – patronki górników, obrazów rodziny górniczej z jej tradycjami oraz demonologii w folklorze kopalni. Znaczna część pracy została poświęcona analizie *Ondraszka* jako przykładu adaptacji ludowej legendy oraz wykorzystania innych tekstów, m.in. pieśni oraz podań.

Dr A g n i e s z k a Ł a k o m y (Uniwersytet Śląski w Katowicach), rozprawa doktorska pt. *Kultura polskiej książki w Niemczech w pierwszych latach po II wojnie światowej*. Promotor: dr hab. Maria Kalczyńska; recenzenci: prof. dr hab. Danuta Elżbieta Sieradzka; dr hab. Jacek Puchalski; data obrony: 2 czerwca 2010 r. (Uniwersytet Śląski w Katowicach; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Rozprawa dotyczy zagadnienia funkcjonowania polskiej książki w Niemczech w pierwszych latach po II wojnie światowej (1945-1950). Przedstawiono osoby i instytucje, które w badanym okresie tworzyły polski rynek wydawniczy oraz zajmowały się rozpowszechnianiem różnego typu wydawnictw wśród Polaków przebywających na terenie byłej III Rzeszy. W sposób szczególny omówiono: organizację polskiego ruchu wydawniczego; historię i działalność instytucji produkcji polskiej książki; tematykę polskich książek; metody promocji i dokumentowania polskiego dorobku wydawniczego.

Dr J a r o s ł a w P a c e k (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej), rozprawa doktorska pt. *Bibliografia w zmieniającym się środowisku informacyjnym*. Promotor: dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek; recenzenci: dr hab. Maria Skalska-Zlat, dr hab. Wiesław Babik, dr hab. Jerzy Franke; data obrony: 23 czerwca 2010 r. (Uniwersytet Warszawski; Wydział Historyczny).

Abstrakt rozprawy: Celem pracy jest wykazanie, że bibliografia zmienia się pod wpływem środowiska informacyjnego oraz że te zmiany mają lub mogą mieć korzystny wpływ na jej funkcje i efektywność. Zamierzenie zrealizowano poprzez analizę stanu oraz funkcjonalności kluczowych elementów i zadań bibliografii, w środowisku cyfrowo-sieciowym (na tle tradycyjnej metodyki), a także poprzez analizę literatury przedmiotu. Zasięg terytorialny problemów, do których odnosi się praca, jest międzynarodowy.

Dr R e n a t a P i o t r o w s k a (Uniwersytet Wrocławski), rozprawa doktorska pt. *Kompetencje informacyjne uczniów. Analiza porównawcza standardów i programów kształcenia*. Promotor: dr hab. Bogumiła Staniów; recenzenci: prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert, dr hab. Anna Teresa Aleksiewicz; data obrony: 25 października 2010 r. (Uniwersytet Wrocławski; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: W pracy omówiono standardy *information literacy* o zasięgu międzynarodowym, narodowym i regionalnym przygotowane z myślą o kształceniu umiejętności informacyjnych uczniów w trakcie obowiązkowych etapów edukacji. Międzynarodowe standardy autorstwa IFLA i UNESCO oraz narodowe obowiązujące w USA, Australii i Nowej Zelandii, Finlandii, Holandii, Portugalii poddano analizie porównawczej. Jej wyniki posłużyły do dokonania oceny stopnia zaangażowania polskiego systemu oświaty w przygotowywanie uczniów do sprawnego wyszukiwania, selekcjonowania i oceniania informacji, a następnie jej wykorzystywania i przechowywania. Z uwagi na brak polskich standardów *information literacy* oceny tej dokonano na podstawie analizy podstaw programowych, 101 programów nauczania i 177 podręczników.

Dr Katarzyna Zimnoch (Uniwersytet w Białymstoku), rozprawa doktorska pt. *Książka na pograniczu Korony Polskiej i Litwy w latach 1479-1777*. Promotor: dr hab. Józef Maroszek; recenzenci: dr hab. Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew; dr hab. Maciej Matwijów; data obrony: 16 listopada 2010 r. (Uniwersytet Wrocławski; Wydział Filologiczny).

Abstrakt rozprawy: Głównym celem pracy było przedstawienie historii książki na Podlasiu: jej istnienia, roli i funkcjonowania w kontekście wydarzeń społeczno-kulturalnych na pograniczu Korony Polskiej i Litwy od końca XV w., tj. od początków udokumentowanego rozwoju „kultury książki” na tym obszarze do połowy XVIII w. Za szczegółowe cele rozprawy przyjęto prześledzenie procesu powstawania książek na Podlasiu poprzez poznanie roli mecenatu oraz twórczości pisarzy i przeanalizowanie dorobku wydawniczego oficyn działających na badanym terenie. Istotne też było prześledzenie etapów i uwarunkowań społeczno-kulturalnych powstawania i rozwoju księgozbiorów oraz kształtowanie ich zawartości, a także wskazanie potencjalnych czy też potwierdzonych źródłowo użytkowników księgozbiorów. Praca powstała na podstawie szeroko zakrojonych badań archiwalnych, prowadzonych w bibliotekach i archiwach w Polsce, na Litwie, Białorusi i Ukrainie.

PRACE BADAWCZE/GRANTY/PROJEKTY

(wg nomenklatury własnej ośrodków, uporządkowane alfabetycznie wg lokalizacji ośrodków)

BIAŁYSTOK

Zakład Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych – Uniwersytet w Białymstoku

–

BYDGOSZCZ

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii – Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

–

KATOWICE

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej – Uniwersytet Śląski w Katowicach

1. *Dzieje książki, prasy, bibliotek oraz czytelnictwa od XVI w. do współczesności na ziemiach polskich*; zespół: prof. dr hab. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, prof. dr hab. Elżbieta Gondek, prof. dr hab. Danuta Sieradzka, prof. dr hab. Irena Socha, dr hab. prof. UŚ Leonard Ogierman, dr hab. prof. UŚ Edward Różycki, dr hab. Katarzyna Tałuc (kierownik projektu), dr hab. Teresa Wilkoń, dr Agnieszka Bakalarz, dr Zdzisław Gębołyś, dr Małgorzata Gwadera, dr Jolanta Gwioździk, dr Hanna Langer, dr Agnieszka Łakomy, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki, mgr Tadeusz Maciąg, mgr Karol Makles, mgr Marta Nadolna, mgr Sylwia Gajownik; termin realizacji: 2010 r.

2. *Współczesne problemy informacji naukowej oraz bibliotekarstwa polskiego i europejskiego*; zespół: prof. dr hab. Elżbieta Gondek (kierownik projektu), dr hab. prof. UŚ Leonard Ogierman, dr hab. prof. UŚ Wiesław Babik, dr hab. Anna Tokarska, dr Justyna Adamus-Kowalska, dr Agnieszka Bajor, dr Agnieszka Bakalarz, dr Renata Frączek, dr Zdzisław Gębołyś, dr Joanna Kamińska, dr Jacek Tomaszczyk, dr Arkadiusz Pulikowski, dr Beata Zołędowska-Król, dr Izabela Swoboda, dr Joanna Szulc, mgr Tadeusz Maciąg, mgr Anna Matysek, mgr Honorata Zarębska; termin realizacji: 2010 r.

3. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWŕ); w ramach zadania zgłoszono trzy aplikacje: 1. *Biblioteka w lokalnej sieci instytucji* (dr Joanna Kamińska); 2. *Antropologia kulturowa społeczności lokalnych* (dr hab. Katarzyna Tałuc); *Praktyki zawodowe w bibliotekach gminnych studentów studiów pierwszego i drugiego stopnia* (mgr Tadeusz Maciąg); termin realizacji: 2010-2011 r.;

4. *Książka i biblioteka w kulturze pogranicza Polski i Ukrainy* (temat realizowany w ramach *Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie nauki i technologii*); zespół: doc. dr Olha Kolosows'ka (kierownik projektu) – Lwowski Uniwersytet, Katedra Bibliotekoznawstwa i Bibliografii; prof. dr hab. Elżbieta Gondek (kierownik projektu) – Uniwersytet Śląski, IBiIN; dr hab. prof. UŚ Leonard Ogierman, dr hab. prof. UŚ Edward Różycki, dr hab. prof. UŚ Mariola Jarczyk, dr Agnieszka Bakalarz, dr Jolanta Gwioździk, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki, mgr Tadeusz Maciąg; termin realizacji: 2010 r.

5. *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku* (grant indywidualny); autor projektu: dr Jolanta Gwioździk; termin realizacji: 30 października 2009-30 października 2011 r.

6. *Wspólnota pamięci. Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie* (grant zespołowy); zespół: dr hab. prof. UŚ Leonard Ogierman (kierownik grantu), dr Renata Frączek, dr Jolanta Gwioździk, dr hab. Olha Kolosows'ka, mgr Tadeusz Maciąg, dr hab. Diana Pietruch-Reizes, dr Iwona Ewa Pietrzakiewicz, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki; termin realizacji: 26 października 2010-25 października 2012 r.

7. *Technologie informacyjne w bibliotekach społeczeństwa wiedzy* (projekt EFS Kapitał Ludzki, Program operacyjny: *Uniwersytet partnerem gospodarki opartej na wiedzy. Zadanie 4.1.1 Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni*); zespół: dr hab. prof. UŚ Mariola Jarczyk (kierownik projektu), prof. dr hab. Elżbieta Gondek (autor aplikacji), dr Agnieszka Bajor (sekretarz projektu), prof. dr hab. Danuta Sieradzka, prof. dr hab. Irena Socha, dr hab. Diana Pietruch-Reizes, dr hab. prof. UŚ Edward Różycki, dr hab. Anna Tokarska, dr Renata Frączek, dr Zdzisław Gębołyś, dr Małgorzata Gwadera, dr Joanna Kamińska, dr Arkadiusz Pulikowski, dr Jerzy Reizes-Dzieduszycki, dr Izabela Swoboda, dr Jolanta Szulc, dr Jacek Tomaszczyk, dr Beata Zołędowska-Król, mgr Tadeusz Maciąg, mgr Agnieszka Łakomy, mgr Anna Seweryn; termin realizacji: 1 września 2008-30 czerwca 2010 r.

KRAKÓW

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa – Uniwersytet Jagielloński

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWFr); termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *EMPATIC (Empowering Autonomous Learning Through Information Competencies)*; zespół reprezentujący IINiB UJ (rada zarządzająca projektem): dr hab. Maria Próchnicka, dr Sabina Cisek (rada zarządzająca projektem); termin realizacji: 2010-2011 r.

3. *TEACAMP – Teacher Virtual Campus: Research, Practice, Apply*; zespół reprezentujący Instytut INiB UJ: dr Monika Krakowska; termin realizacji: 2009-2011 r.

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa – Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWFr); zespół: dr hab. prof. UP Grażyna Wrona (Komisja Koordynacyjna projektu), zespół: dr hab. prof. UP Halina Kosętko, dr hab. prof. UP Maria Pińtyczak-Majerowicz, dr Urszula Lisowska-Kożuch, dr Wanda Matras-Mastalerz, dr Iwona Pietrzkiwicz, dr Lilia Kowkiel; termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *Kultura książki w zakonach męskich Wielkiego Księstwa Litewskiego XV-XVIII w.* (grant habilitacyjny MNiSW N N 103 061 438); kierownik projektu: dr Iwona Pietrzkiwicz; termin realizacji: 7 kwietnia 2010-6 kwietnia 2012 r.

3. *Warsztaty nt. digitalizacji* (grant prowadzony przez IINiSB UW); wykonawca: dr Marek Kolasa; termin realizacji: wrzesień 2010 r.

4. *Wzmocnienie potencjału dydaktycznego uczelni realizowanego w ramach Działania 4.1.: Wzmocnienie i rozwój potencjału dydaktycznego uczelni oraz zwiększenie liczby absolwentów kierunków o kluczowym znaczeniu dla gospodarki opartej na wiedzy* (grant realizowany przez IINiB UP wraz z Biblioteką Główną UP); w ramach grantu IINiB zrealizował zadania:

– Zadanie 17 – kursy dla osób spoza uczelni (dwie edycje kursu dla bibliotekarzy) pt.: *Zarządzanie informacją w bibliotecznych serwisach internetowych* (beneficjentami kursu byli bibliotekarze wszystkich typów bibliotek); koordynator: dr hab. prof. UP Barbara Kędzierska; zespół: dr hab. Hanna Batorowska,

dr Adam Bańdo, dr Stanisław Skórka, dr Wanda Matras-Mastalerz, dr Barbara Kamińska-Czubała; termin realizacji: 1 stycznia 2009-29 lutego 2012 r.

– Zadanie 18 – *Biblioteka Cyfrowa* (zwiększenie zasobów Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej o materiały dydaktyczne w postaci elektronicznej dla studentów nowo utworzonych kierunków studiów w ramach projektu); z ramienia Instytutu uczestniczyła dr Barbara Kamińska-Czubała; termin realizacji: listopad 2009 – grudzień 2010 r.

Współpraca z Biblioteką Główną przy organizacji Pedagogicznej Biblioteki Cyfrowej (koordynacja prac założonej w 2007 r. z inicjatywy Instytutu PBC). Uczestniczą: dr hab. prof. UP Halina Kosętko, dr Stanisław Skórka, dr Barbara Kamińska-Czubała, mgr Dorota Witczak, dr Władysław Marek Kolasa; termin realizacji: 2009-2012 r.

LUBLIN

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); zespół: projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWwr); termin realizacji: 2009-2010 r.

ŁÓDŹ

Katedra Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej – Uniwersytet Łódzki

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWwr); termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *Słownik Pracowników Książki Polskiej Suplement III*; zespół: prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz, dr hab. prof. UŁ Jadwiga Konieczna, dr Magdalena Rząd-kowska, dr Magdalena Kwiatkowska, dr Agata Walczak-Niewiadomska; termin realizacji: 2001-2010 r.

3. *Badanie społecznych i naukowych uwarunkowań aktualnego systemu kształcenia brokerów informacji na poziomie akademickim*; zespół: dr hab. prof. UŁ Jadwiga Konieczna, dr Agata Walczak-Niewiadomska, dr Grzegorz Czapnik, mgr Zbigniew Gruszka; termin realizacji: 2010-2011 r.

TORUŃ

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii – Uniwersytet Mikołaja Kopernika

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWFr); termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *Bibweb – kurs internetowy dla bibliotekarzy* – projekt realizowany przez Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK we współpracy z Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie i Komisją Wydawnictw Elektronicznych SBP; termin realizacji: 2006-2011 r.

3. *Superekslibrisy, ekslibrisy i zabytkowe oprawy artystyczne z Biblioteki Polskiej w Paryżu* (projekt realizowany w ramach stypendium im. dr Zdziarskiej-Zaleskiej Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu oraz Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie); wykonawca: dr Arkadiusz Wagner; termin realizacji: 2009-2010 r.

4. *Czasopisma harcerskie Lublina w okresie międzywojennym* (grant UMK); wykonawca: dr Barbara Centek; termin realizacji: 2010 r.

5. *Miejsce wydawnictw naukowych w założeniach i realiach polityki władz partyjno-państwowych w Polsce w latach 1951-1956* (grant MNiSW N N108 202 136); wykonawca: dr Dorota Degen; termin realizacji: 2009-2011 r.

6. *Ukryty Internet jako przedmiot edukacji informacyjnej* (grant MNiSW N N103 324 135); wykonawca: mgr Natalia Pamuła-Cieślak; termin realizacji: 2008-2010 r.

WARSZAWA

Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliotekoznawczych – Uniwersytet Warszawski

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (realizacja ogólnopolskiego projektu); projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UWFr); m.in. opublikowano opracowanie naukowo-badawcze *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych*. Red. Ewa Chuchro, Mikołaj Ochmański, Michał Zajac; Warszawa, 2010); termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *Digitalizacja czasopism naukowych SBP* (grant realizowany przez SBP w współpracy z IINiSB UW, w ramach programu „Zasoby cyfrowe”, priorytet „Digitalizacja materiałów bibliotecznych” przyznanego przez ministra kultury i dziedzictwa narodowego); zespół: dr hab. prof. UW Jerzy Franke, dr Zdzisław Dobrowolski, mgr Michał Krupa; termin realizacji: 2010 r.

3. *Kontynuacja prac w dziedzinie historii książki*; zespół: prof. dr hab. Dariusz Jarosz, dr hab. Anna Kamler, dr hab. Jacek Puchalski, dr hab. Jacek Soszyński, dr Agnieszka Chamera-Nowak, dr Jerzy Kaliszuk, dr Adam Nowak, dr Mikołaj Ochmański, dr Marek Tobera; kierownik projektu: prof. UW dr hab. Dariusz Kuźmina. W ramach projektu została opublikowana m.in. monografia autorstwa prof. dr hab. Dariusza Jarosza pt. *Dzieje książki w Polsce 1944-1989. Wybór źródeł* (Warszawa: Wydaw. SBP, 2010); termin realizacji: 2009-2010 r.

4. *Cross-media, cross-national, cross-cultural: e-publishing across borders – Międzynarodowa Szkoła Letnia* (International Students' Summer School – ISSS) to impreza organizowana cyklicznie przez porozumienie pięciu europejskich szkół wyższych: Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego (Warszawa, Polska), Fachhochschule Hannover (Hanower, Niemcy), Saxion Hogeschool Ijselland (Deventer, Holandia), Universitet „Sw. Kliment Ohridski” (Sofia, Bułgaria) oraz Vilniaus Universitetas (Wilno, Litwa). W ISSS biorą udział studenci, wykładowcy z Uczelni oraz zaproszenie goście (ok. 65 osób w każdej). ISSS 2010 została zorganizowana w Heemskerk (Holandia) dzięki grantowi z systemu grantowego LLP Erasmus: *Intensive Programmes*. W trakcie imprezy odbyły się także wykłady pracowników Instytutu: dr. hab. prof. UW Dariusza Kuźminy, dr. Mikołaja Ochmańskiego, dr. Michała Zająca: *e-culture in Poland and e-publications in Poland: history, present situation and potential future development*; termin realizacji: 13-26 lipca 2010 r.

5. *Komunikacja i informacja w Polsce – niemiecko-polski objazd studyjny*. W objeździe wzięło udział 16 gości z Fachhochschule Hannover oraz studenci i pracownicy Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. W części imprez uczestniczyła dwójka wykładowców z Saxion Hogescholen Deventer z Holandii, którzy prowadzili zajęcia w IINiSB UW. Było to szóste tego rodzaju polsko- niemieckie przedsięwzięcie, w którym uczestniczyli studenci i wykładowcy Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego oraz kierunku Zarządzanie Informacją z Fachhochschule Hannover. Spotkanie zostało zorganizowane w Warszawie w oparciu m.in. o dotację przyznaną przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej; termin realizacji: 22-26 marca 2010 r.

6. *Opracowanie materiałów z dziedziny bibliotekoznawstwa*; zespół: dr Dorothea Grabowska, dr Dariusz Grygowski, dr Piotr Milik, dr Małgorzata Pietrzak, dr Iwona Pugacewicz, dr Michał Zajac, mgr Justyna Jasiewicz-Hall; kierownik projektu: prof. dr hab. Eżbieta Barbara Zybert; termin realizacji: 2009-2010 r.

7. *Prace badawcze z dziedziny informacji naukowej*; zespół: dr hab. prof. UW Marta Grabowska, dr hab. prof. UW Jerzy Nosowicz, dr hab. prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek, dr hab. Małgorzata Kisilowska, dr Ewa Chuchro, dr Zdzisław Dobrowolski, dr Seweryn Dobrzelewski, dr Marek Iwanowski, dr Mariusz

Luterek, doc. dr Maria Przystek-Samokowa, dr Teresa Świąćkowska; kierownik projektu: prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata; termin realizacji: 2009-2010 r.

8. Tydzień międzynarodowy w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Co roku w IINISB UW, w oparciu o system grantowy LLP Erasmus, organizowany jest przez porozumienie uczelni z różnych krajów (2010: Fachhochschule Hannover (Hanower, Niemcy), Saxion Hogeschool Ijsselland (Deventer, Holandia), Vyssia Odborna Skola Informacnich Služeb (Praha, Republika Czeska) tygodniowy program wykładów gościnnych (w j. angielskim). W 2010 r. w skład Tygodnia weszły następujące cykle wykładów i konwersatoriów:

- *Information Management* – cykl prowadzony przez Margriet de Vos z Saxion Universities, Deventer, Holandia;
- *Interactive Marketing* – cykl prowadzony przez Petera Pettingę z Saxion Universities, Deventer, Holandia;
- *Searching for scientific literature in the Internet* cykl prowadzony przez Monike Massmayer z Fachhochschule Hannover, Niemcy;
- *Web 2.0 and web 2.0 (e-)learning solutions* – cykl prowadzony przez Vaclava Subrtę z Vyssi Odborna Skola Informacnich Služeb, Praha, Republika Czeska; termin realizacji: 22-26 marca 2010 r.

9. *Wyszukiwanie w dokumentacyjnych systemach informacyjnych w świetle potrzeb środowiska akademickiego* (grant promotorski MNiSW N N103 021 137); kierownik projektu: prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata, wykonawca: mgr Anna Szczepańska; termin realizacji: listopad 2009 – czerwiec 2012 r.

WROCŁAW

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa – Uniwersytet Wrocławski

1. *Aktualizacja kształcenia akademickiego bibliotekarzy pracujących w małych bibliotekach gminnych* (projekt w ramach Programu Rozwoju Bibliotek); zespół: projekt realizowany we współpracy z ośmioma polskimi ośrodkami akademickimi kształcącymi bibliotekarzy i pracowników informacji (odpowiednie placówki z UJ, UJK, UŁ, UMCS, UMK, UP, UŚ, UW, UW r) – opracowano ankiety studenckie (dr Agnieszka Wandel); projekty dwóch przedmiotów – przyjęte przez Komisję PTB OW do realizacji (dr Agnieszka Wandel); projekty praktyk studenckich – przyjęte przez Komisję PTB OW do realizacji (dr Halina Rusińska-Giertych); termin realizacji: 2009-2010 r.

2. *Analizy, badania i prognozy na rzecz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego* [POKL.08.01.04-02-003/08](projekt finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki) – analiza: *Dolny Śląsk w sferze (sieci) makroregionalnej i globalnej. Analiza spójności zewnętrznej, przestrzennej i gospodarczej regionu*; współautorzy: prof. UW r dr hab. Adam Pawłowski, dr Artur Tworek, mgr Anna Łach; termin realizacji: 2010 r.

3. *Interaktywna, multimedialna bibliografia Śląska. Cz. 1: Stare druki i druki zwarte XIX w. ze zbiorów Gabinetu Śląsko-Lużyckiego Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu* (projekt badawczy rozwojowy R 17 0002 04); instytucja realizująca: Uniwersytet Wrocławski/Biblioteka Uniwersytecka; wykonawca dr Elżbieta Herden; termin realizacji: 1 czerwca 2008-30 listopada 2011 r.

4. *Mieczysław Gębarowicz (1893-1984), uczony i opiekun narodowych dóbr kultury* (projekt badawczy własny); kierownik projektu: dr hab. Maciej Matwijów; termin realizacji: 16 marca 2010-16 marca 2013 r.

5. *Przydatność i wykorzystanie niekonwencjonalnych źródeł informacji do badań naukowych: na przykładzie zbioru dolnośląskich druków ulotnych i okolicznościowych z lat 1945-1956* (projekt badawczy własny); kierownik projektu: dr Aneta Firlej-Buzon; termin realizacji: 2 czerwca 2008-2 czerwca 2011 r.

6. *Serie literackie dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945-1989* (grant promotorski MNiSW N N103 025 737); kierownik projektu: prof. dr hab. Małgorzata Komza, wykonawca: mgr Elżbieta Jamróz-Stolarska; termin realizacji: 1 października 2009-30 września 2011 r.

7. *Sztuka czerni i bieli: kultura książki w twórczości Leona Urbańskiego* (projekt badawczy własny); kierownik projektu: dr Ewa Repucho; okres realizacji: 13 maja 2009-12 maja 2012 r.

8. *Twoja wiedza. Twoja firma* [POKL 8.2.1] (projekt finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 8.2. Transfer wiedzy, Poddziałanie 8.2.1 „Wsparcie dla współpracy sfery nauki i przedsiębiorstw”. Analiza: *Diagnoza czynników wykluczenia technologicznego osób w wieku 60+*); kierownik projektu: dr Renata Aleksandrowicz; termin realizacji: 2010 r.

9. *Wkład prawników polskich w kształtowanie kultury książki w zaborze rosyjskim* (projekt badawczy własny); kierownik projektu: dr Bożena Koredczuk; termin realizacji: 20 maja 2008-20 maja 2010 r.

KONFERENCJE KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE

(w porządku chronologicznym)

MARZEC

Kultura informacyjna i biblioteki szkolne w środowisku lokalnym (warsztaty dla nauczycieli bibliotekarzy połączone z konferencją i spotkaniem autorskim – pomysł, organizacja, program i odpowiedzialność merytoryczna, redakcja materiałów do prasy lokalnej, opracowanie prezentacji multimedialnej z warsztatów itd. – dr Hanna Batorowska); w organizację warsztatów zaangażowani byli: burmistrz miasta Sucha Beskidzka, Stanisław Lichosyt, starosta suski, Andrzej Paják i wicestarosta suski, Józef Bałos oraz IINiB UP w Krakowie; miejsce i termin: Sucha Beskidzka, 5-7 marca 2010 r.

KWIECIEŃ

Spotkanie z archiwum (konferencja zorganizowana w ramach działalności Sekcji Bibliograficznej Koła Naukowego Bibliotekoznawców IBIN UŚ); zakres problemowy: charakterystyka działalności oraz zbiorów różnego rodzaju archiwów: instytucjonalnych (na przykładzie Archiwum Głównego Akt Dawnych), kościelnych i zakonnych (na przykładzie Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach), artystycznych (Archiwum Teatru Śląskiego im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach), zakładowych (Archiwum Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach); miejsce i termin: Katowice, 13 kwietnia 2010 r.

Sesja naukowa *Warsztaty Bibliologiczne PTB OW* (zorganizowana przez KBIN UŁ i PTB OW w Łodzi); zakres problemowy: dyskusja o stanie badań nad bibliotekami i księgozbiorami bibliotecznymi; prezentacja wyników prac badawczych prowadzonych w łódzkiej Katedrze Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej oraz członków Towarzystwa Bibliologicznego pracujących w różnych ośrodkach naukowych; miejsce i termin: Łódź, 22 kwietnia 2010 r.

Pożytki i szkody płynące z lektury: dawniej i obecnie (konferencja krajowa zorganizowana przez IBIN UŚ); zakres problemowy: wyznaczniki lektury pokoleniowej; mody i „antymody” czytelnicze; wyznaczniki książek „ku pokrzepieniu serc”; wpływ na wychowanie młodych czytelników „książek zbójcekich” i „czarnej” literatury; funkcje i zadania współczesnej biblioterapii; rola książki w tajnym nauczaniu; miejsce i termin: Katowice, 22-23 kwietnia 2010 r.

MAJ

Z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2007-2010 (Ogólnopolska Konferencja Naukowa zorganizowana przez KINIB UKW); zakres problemowy: wymiana doświadczeń oraz prezentacja wyników najnowszych badań nad dawną książką i prasą; możliwość omówienia zagadnień dotyczących nowych kierunków badań księgoznawczych i prasoznawczych; miejsce i termin: Bydgoszcz, 12 maja 2010 r.

Uczenie się przez całe życie (konferencja zorganizowana przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji – Narodową Agencję Programu „Uczenie się przez całe życie” – Program *e-Twinning*, *Comenius* i *Grundtvig*, współdziałanie IINiB UP z organizatorem konferencji); udział w Komisji Konkursowej *e-Twinning w szkolnej bibliotece* w ramach Ogólnopolskiego konkursu *e-Twinning w szkolnej bibliotece*, skierowanej do nauczycieli bibliotekarzy ze szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych. miejsce i termin: Warszawa, 25 maja 2010 r.

Czytanie i bajanie w teorii i praktyce (I Konferencja z cyklu „Kultura czytelnicza młodego pokolenia” w ramach współpracy KBIN UŁ, Szkoły Podstawowej nr 153 im. Marii Skłodowskiej-Curie w Łodzi i Łódzkiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego); zakres problemowy: zdiagnozowanie stanu kultury czytelniczej dzieci i młodzieży oraz wymiana doświadczeń uczestników – praktykujących nauczycieli w zakresie wykorzystywania współczesnych form i metod pracy propagujących czytelnictwo wśród uczniów; zainspirowanie środo-

wiska naukowego do dalszych badań nad kulturą czytelniczą uczniów i ukazanie dobrych praktyk w zakresie krzewienia kultury czytelniczej; miejsce i termin: Łódź, 27 maja 2010 r.

CZERWIEC

Biblioteki, informacja, książka: interdyscyplinarne badania i praktyka w XXI w. (XVI Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Edukacyjna w 10-lecie śmierci prof. dra hab. Wiesława Bieńkowskiego zorganizowana przez IINiB UJ); zakres problemowy: badania nad biblioteką, książką i informacją naukową przedstawiciele innych dyscyplin i zachęcenie ich do udziału we wspólnych projektach; miejsce i termin: Kraków, 7-8 czerwca 2010 r.

Polskie Biblioteki Publiczne: Internet – Aktywacja! (konferencja naukowa zorganizowana przez IINiSB UW we współpracy z Polskim Towarzystwem Bibliologicznym, Oddział Warszawski); zakres problemowy: różnorodne aspekty zastosowania Internetu w bibliotekach publicznych; miejsce i termin: Warszawa, 8 czerwca 2010 r.

WRZESIEŃ

E-learning wyzwaniem dla bibliotek (II Ogólnopolska Konferencja Naukowa, patronat naukowy i merytoryczny, zorganizowana przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich w Warszawie oraz Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów w Warszawie). Współpraca objęła: prowadzenie sesji tematycznych, recenzję materiałów, opracowanie *Wstępu* do materiałów konferencyjnych, konsultacje; miejsce i termin: Warszawa, 14-15 września 2010 r.

PAŹDZIERNIK

Seminarium naukowe z okazji siedemdziesięciolecia urodzin prof. dr hab. Hanny Tadeusiewicz zorganizowane przez ŁTN; pokłosiem seminarium jest (wydana staraniem Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w 2010 r. w serii „Sylwetki Łódzkich Uczonych”) publikacja Marii Wichowej pt. *Profesor Hanna Tadeusiewicz*; miejsce i termin: Łódź, 19 października 2010 r.

LISTOPAD

Niewygodne dla władzy. Ograniczanie wolności słowa na ziemiach polskich od wieku XIX do czasów współczesnych (II Ogólnopolska Konferencja Naukowa zorganizowana przez INiB UMK); zakres problemowy: różnorodne formy aktywności w zakresie ograniczania wolności słowa na ziemiach polskich w tym okresie oraz stanowiska twórców, redaktorów i wydawców wobec tego rodzaju praktyk; prezentacja mechanizmów służących kontroli słowa, praktycznych przejawów działalności organów władzy odpowiedzialnych za tę kontrolę oraz możliwych skutków wprowadzanych ograniczeń; Toruń, 4-5 listopada 2010 r.

Nigdy i nigdzie bez książki. Biblioteki i księgozbiory w życiu i pracach Alodii Gryczowej i Józefa Grycza (konferencja zorganizowana przez IINiSB UW); zakres problemowy: refleksja nad dziełem Alodii Kaweckiej-Gryczowej i Józefa Grycza; Warszawa, 9 listopada 2010 r.

Sieci informacyjne Unii Europejskiej w Polsce (konferencja międzynarodowa zorganizowana przez Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Europejskie Centrum Konsumenckie w Polsce, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego oraz Pracownię Informacji Europejskiej IINiSB UW); zakres problemowy: przybliżenie działalności informacyjnej Unii Europejskiej w Polsce; przedstawienie działalności poszczególnych sieci przez przedstawicieli wybranych polskich ośrodków; miejsce i termin: Warszawa, 16-17 listopada 2010 r.

Biblioteka, Książka, Informacja i Internet 2010 (Ogólnopolska Konferencja Naukowa zorganizowana przez IINiSB UW oraz PTB, Oddział Warszawski); zakres problemowy: biblioteki cyfrowe, repozytoria wiedzy, katalogi i bibliografie online, księgarnie internetowe, e-książki, e-gazety/czasopisma i ich rola w społeczeństwie informacyjnym oraz w gospodarce opartej na wiedzy; biblioteka jako centrum informacji; znaczenie Web 2.0 dla działalności bibliotek oraz rozpowszechniania informacji i wiedzy; Internet – skuteczne wyszukiwanie; Internet – czy grozi nam kult amatora?; otwarte zasoby naukowe i edukacyjne (prace naukowe, podręczniki, kursy, programy, prezentacje oraz literatura na licencji Creative Commons); digitalizacja zasobów informacji i wiedzy; edukacja w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w środowisku nowych technologii informacyjnych; Lublin, 18-19 listopada 2010 r.

GRUDZIEŃ

Utopia w bibliotece, biblioteka w utopii (IV Ogólnopolska Konferencja Studenckich Kół Naukowych Bibliotekoznawców zorganizowana w ramach działalności Sekcji Bibliograficznej Koła Naukowego Bibliotekoznawców IBIN UŚ); zakres problemowy: wizje rozwoju bibliotek różnego typu (cyfrowych, naukowych, pedagogicznych, publicznych, szkolnych) oraz serwisów tematycznych dla bibliotekarzy; wizerunki bibliotekarzy, bibliofilów, edytorów (na przykładzie Ludwika Brożka, Tytusa Adama Działyńskiego, B. S. Kesavana); futurystyczne wizje bibliotek i bibliotekarzy (na przykładzie twórczości literackiej m.in. Jacka Dukaja, Catherine Fisher, Terry'ego Pratchetta, Neala Stephensona); miejsce i termin: Katowice, 6 grudnia 2010 r.

Dobra kultury w Sieci. Dostępność i wymiana informacji (konferencja zorganizowana przez IINiB UW r we współpracy z Instytutem Historii Sztuki UW r); zakres problemowy: dyskusja nad możliwościami wypracowania wspólnych założeń metodologicznych, standardów metadanych, narzędzi słownikowych oraz rozwiązań technologicznych, stosowanych w różnych instytucjach (takich jak biblioteki, muzea i archiwa) do opisu takich samych lub podobnych dóbr kultury; potrzeba harmonizacji w zakresie opracowania i udostępniania informacji o zawartości posiadanych kolekcji w świetle rozwoju technologii sieciowych oraz inicjatyw, mających na celu kompleksowe upowszechnianie wiedzy o kulturze w systemach cyfrowych (np. Europeana czy European Library); miejsce i termin: Wrocław, 7-8 grudnia 2010 r.

Zarządzanie informacją w nauce (III Krajowa Konferencja zorganizowana przez IBIN UŚ we współpracy z Polskim Towarzystwem Informatyki i Uniwersytetem Jagiellońskim); zakres problemowy: zmiany w terminologii nauki o informacji, źródła i zbiory informacji; narzędzia oceny jakości informacji; zarządzanie informacją w instytucjach naukowych; kultura informacyjna; miejsce i termin: Katowice, 15-16 grudnia 2010 r.

ZMIANY KADROWE

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Uniwersytet Śląski w Katowicach: dr hab. Katarzyna Tałuc – wicedyrektor od 1 października 2010 r.

Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, Uniwersytet Łódzki: dr hab. prof. UŁ Jadwiga Konieczna – kierownik Katedry od 1 października 2010 r.

ODZNACZENIA, NAGRODY I JUBILEUSZE

Prof. dr hab. Grażyna Maria Gzella (UMK) – Medal Złoty za Długoletnią Służbę

Prof. dr hab. Krzysztof Migoń (UWr) – jubileusz 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej

Prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz (UŁ) – jubileusz 70-lecia urodzin

Prof. dr hab. Hanna Tadeusiewicz (UŁ) – Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski

Prof. dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel (UMK) – Medal Złoty za Długoletnią Służbę

Dr hab. Hanna Batorowska (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie) – Nagroda Naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego w kategorii „Prace o charakterze teoretycznym, metodologicznym, źródłowym”

Dr hab. Zbigniew Osiński (UMCS) – Medal Brązowy za Długoletnią Służbę

Dr hab. prof. UMCS Bożena Rejak – Medal Złoty za Długoletnią Służbę

Dr Agnieszka Has-Tokarz (UMCS) – Medal Brązowy za Długoletnią Służbę

Dr Mariusz Luterek (UW) – Nagroda Naukowa Rektora UW Clio III stopnia w kategorii Monografie i Syntezy

Dr Agnieszka Łakomy (UŚ) – wyróżnienie „Archiwum Emigracji” za rozprawę doktorską

Dr Alicja Matczuk (UMCS) – Medal Brązowy za Długoletnią Służbę

Dr Jacek Tomaszczyk (UŚ) – Nagroda Naukowa SBP im. Adama Łysakowskiego w kategorii „Prace o charakterze teoretycznym, metodologicznym, źródłowym”.

NEKROLOGI

Mgr Magdalena Paczyńska – w okresie 25.09.1991-30.09.1999 była zatrudniona na stanowisku asystenta, prowadziła zajęcia z bibliografii, bibliotekarstwa i historii książki. Od 16 lutego 2000 r. do czerwca 2010 pracowała na stanowisku samodzielnego referenta Katedry Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŁ. Zmarła 11 grudnia 2010 r. w wieku 44 lat.

Dr Jadwiga Andrzejewska – bibliotekarz i nauczyciel akademicki, długoletni pracownik Instytutu Bibliotekoznawstwa, a następnie Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW, autorka wielu prac z dziedziny bibliotekoznawstwa, bibliografii i informacji naukowej, Honorowy Członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, założycielka i przewodnicząca Sekcji Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych, przewodnicząca Okręgowego Sądu Koleżeńskiego we Wrocławiu. Zmarła 24 stycznia 2010 r.

Prof. dr hab. Kazimiera Małczyńska – wybitna znawczyni dziejów książki, bibliotek i czytelnictwa. W latach 1946-1960 pracowała w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego, następnie na stałe związała się z Katedrą (potem Instytutem) Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego, którym kierowała w latach 1977-1981 i 1990-1991. W 1990 r. uzyskała tytuł profesora zwyczajnego. Była członkiem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, przewodniczyła jego Komisji Bibliologii i Bibliotekoznawstwa; należała do Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego. W latach 1981-1996 kierowała redakcją ogólnopolskiego czasopisma „Roczniki Biblioteczne”. Swoimi pracami naukowymi przyczyniła się znacznie do rozwoju nauki o książce, wzbogaciła szczególnie wiedzę o dziejach kultury Śląska i Kresów. Zmarła 29 października 2010 r.

Dr Artur Pilak, bibliotekarz i nauczyciel akademicki, długoletni pracownik Instytutu Bibliotekoznawstwa, a następnie Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa UW. Historyk książki XIX w., znawca zagadnień współczesnego ruchu wydawniczego i księgarstwa, klasyfikacji piśmiennictwa oraz języków informacyjnych. Zmarł 10 grudnia 2010 r.

Na podstawie nadesłanych materiałów
oprac. *Maria Przystek-Samokowa*
Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych
Uniwersytet Warszawski

Tekst wpłynął do Redakcji 3 marca 2011 r.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” uprzejmie prosi autorów o przestrzeganie przedstawionych poniżej zasad przygotowania i przesyłania materiałów do publikacji.

„Przegląd Biblioteczny” drukuje materiały oryginalne i tylko takie, których autor nie zamierza opublikować w innych czasopismach lub pracach zbiorowych.

Teksty powinny być napisane w programie WORD w formacie RTF. Artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków, a recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków. Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej na adres e-mail redakcji: przeglad.biblioteczny.iinsb@uw.edu.pl, ewentualnie na płycie CD/DVD wraz z jednym egzemplarzem wydruku na adres: Redakcja Przeglądu Bibliotecznego, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Do każdego artykułu należy dołączyć streszczenie autorskie w języku polskim o objętości ok. 100 wyrazów (ok. 1000 znaków) oraz przekład tytułu artykułu i streszczenia na język angielski. Wydawnictwo SBP i Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” podpisała porozumienie z redakcją „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJH) w sprawie elektronicznej publikacji streszczeń prac naukowych ukazujących się w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Przedsięwzięcie to nie ma charakteru komercyjnego, a służyć ma popularyzacji polskiego dorobku naukowego. Jeśli autor nadsyłał do „PB” artykułu nie wyraża zgody na publikację jego abstraktu w CEJH, prosimy o wyraźne określenie na piśmie swego stanowiska.

Teksty artykułów są recenzowane zgodnie z zasadami *peer review* obowiązującymi w czasopismach naukowych. Autorzy artykułów proszeni są o przygotowanie odrębnej strony tytułowej, zawierającej tytuł artykułu, nazwisko autora oraz adres do korespondencji i *e-mail*. Na pierwszej stronie artykułu powinien być umieszczony jedynie tytuł oraz oświadczenie autora, że tekst przedstawiany redakcji „Przeglądu Bibliotecznego” nie był dotychczas opublikowany ani zgłoszony do publikacji w żadnym innym czasopiśmie. Jeśli tekst był prezentowany na konferencji, należy podać jej szczegółowe dane wraz z ewentualnymi informacjami o publikacji materiałów konferencyjnych. Jeśli artykuł jest częścią przygotowywanej do druku książki, należy podać jej dane oraz planowany termin publikacji. Zapewnienie anonimowości tekstów przekazywanych do recenzji wymaga, aby w tekście artykułu w żadnym miejscu nie była umieszczona informacja umożliwiająca identyfikację autora. Podstawowymi kryteriami akceptacji artykułu do druku w „Przeglądzie Bibliotecznym” są: zgodność tematu z profilem czasopisma, wartość merytoryczna tekstu, jego organizacja logiczna i forma językowa. O przyjęciu tekstu do publikacji autorzy informowani są w ciągu 6-10 tygodni od otrzymania go przez redakcję.

Tekst artykułu powinien być podzielony na nienumerowane podrozdziały zaopatrzone w tytuły. W pierwszej części zaleca się umieścić infor-

macje wprowadzające w problematykę prezentowaną w artykule. W części ostatniej – wnioski końcowe i podsumowanie przedstawionych rozważań.

Tytuły czasopism, wystaw, konferencji, programów itp. powinny być zapisane w cudzysłowie; tytuły publikacji (książek, artykułów itp.) należy wyróżnić kursywą.

Materiały ilustracyjne (tabele, wykresy itp.) powinny być przygotowane na osobnych ponumerowanych stronach z zaznaczeniem ich miejsca w tekście; wszystkie ilustracje powinny mieć własną numerację oraz tytuły.

Przypisy powinny być umieszczone na dole strony i ponumerowane liczbami arabskimi; zaleca się ograniczenie liczby przypisów do niezbędnego minimum.

Przypisy bibliograficzne zastępuje się odesłaniem do bibliografii załącznikowej; odesłanie w tekście umieszcza się w nawiasie okrągłym wg poniższych zasad.

Ogólne powołania na literaturę w tekście należy podawać w formie:

– odesłanie do jednego dzieła: (Kowalski, 1990) lub (*Biblioteki...*, 1976);

– odesłanie do kilku dzieł: (Abramowicz, 2001; Kowalski, 1990; 1995) lub (*Biblioteki...*, 1976; Jankowska & Majewski, 2004).

Odwołania do określonych stron cytowanych tekstów należy podawać w formie: (Iyer, 1995, p.15) albo (Taradejna & Taradejna, 2004, s. 231-233) albo [Zybert, red., 2004, s. 18].

Opisy bibliograficzne wykorzystanych źródeł należy umieścić na końcu tekstu w bibliografii załącznikowej w układzie alfabetycznym autorów. Prace zbiorowe należy umieszczać pod nazwiskiem redaktora. Jeśli brak w źródle nazwy autora lub redaktora pracy zbiorowej, na pierwszym miejscu umieszcza się tytuł. W opisach dzieł wydanych za granicą obowiązuje pisownia stron, numerów, skrótów w języku tekstu (np. „W” w języku polskim = „In” w języku angielskim, „s.” w języku polskim = „p.” w języku angielskim). Opisy prac tego samego autora powinny być uporządkowane chronologicznie, a w każdym z nich należy powtórzyć nazwisko i imię (imiona) autora. Prace tego samego autora opublikowane w tym samym roku należy oznaczać wg zasady: Dembowska, Maria (1976a) ..., Dembowska, Maria (1976b) ..., itd. Przykłady redagowania opisów bibliograficznych przedstawiono poniżej.

Książka

Dembowska, Maria (1991). *Nauka o informacji naukowej: organizacja i problematyka badań w Polsce*. Warszawa: IINTE.

Iyer, Hamalata (1995). *Classificatory structures. concepts, relations and representation*. Frankfurt/Main: Indeks Verlag.

Taradejna, Małgorzata; Taradejna, Ryszard (2003). *Dostęp do informacji publicznej a prawna ochrona informacji dotyczących działalności gospodarczej, społecznej i zawodowej oraz życia prywatnego*. Toruń: Wydaw. Adam Marszałek.

Praca zbiorowa

Biblioteki publiczne województwa toruńskiego: informator. (1976). Toruń: Wojewódzka Biblioteka Publiczna i Książnica Miejska im. M. Kopernika.

Burgess, Robert G., ed. (1993). *The research process in educational settings: ten case studies.* London: Falmer Press.

Zybert, Elżbieta B., red. (2002). *Książka i biblioteka w środowisku edukacyjnym.* Warszawa: Wydaw. SBP.

Artykuł w czasopiśmie

Augustyniak, Anna (2004). Międzynarodowa Federacja Informacji i Dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, z.1/2, s.3-21

Dervin, Brenda; Nilan, Michael (1986). Information Needs. *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 21, pp.3-31.

Artykuł w pracy zbiorowej

Gawrysiak, Piotr (2000). W stronę inteligentnych systemów wyszukiwawczych. W: *Multimedialne i sieciowe systemy informacyjne.* Materiały konferencyjne pod red. Cz. Daniłowicza. Wrocław: Oficyna Politechniki Wrocławskiej, s. 59-69.

Hartley, Joellen T.; Harker, Judith O.; Walsh, David A. (1980). Contemporary issues and new directions in adult development of learning and memory. In: *Aging in the 1980's: Psychological issues.* Ed. by L. W. Poon. Washington, DC: American Psychological Association, pp. 239-252.

Artykuł w czasopiśmie elektronicznym

Berners-Lee, Tim; Hendler, James; Lassila, Ora (2001). The Semantic Web. *Scientific American* [online], May; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.sciam.com/article.cfm?articleID=00048144-10D2-1C70-84A9809EC588EF21>>.

Frederickson, B.L. (2000). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. *Prevention & Treatment* [online], vol. 3; [dostęp: 11.12.2001]. Dostępny w World Wide Web: <<http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre0030001a.html>>.

Głapa, Janusz (2002). Informacja gospodarcza w Książnicy Pomorskiej. *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], nr 11 (40); [dostęp: 11.03.2003]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/glapa.php>>.

Dokument z witryny instytucji, organizacji lub osoby prywatnej

APA (1995). *APA public policy action alert: Legislation would affect grant recipients* [online]. American Psychological Association [dostęp:

25.01.1996]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.apa.org/ppo/istook.html>>.

Chou, Luyen; McClintock, Robbie; Moretti, Frank; Nix, Don. H. (1993). *Technology and education; Choosing pasts and imagining educational futures* [online]. Columbia University, Institute for Learning Technologies; [dostęp: 25.11.1996]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ilt.columbia.edu/publications/papers/newwine1.html>>.

MENiS. (2004). *PISA 2003 – Informacja przygotowana przez OECD* [online]. Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu; [dostęp: 14.12.2004]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.men.waw.pl/wspolpraca/biezace/pisa_oecd.php>.

Smith, Brian (2004). *Ontology and information systems* [online]. The Buffalo University, Department of Philosophy; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w World Wide Web: <<http://ontology.buffalo.edu/ontology.doc>>.

US NLM. (2004). *Unified Medical Language System* [online]. US National Library of Medicine. National Institutes of Health; [dostęp: 30.06.2004]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.nlm.nih.gov/research/umls/umlsmain.html>>.

Po przyjęciu artykułu do druku autorzy zobowiązani są do przesłania swojej fotografii (elektronicznie w formie zeskanowanej z rozdzielczością min. 600 dpi i zachowanej w formacie TIF lub pocztą w formie odbitki o dobrej jakości), danych potrzebnych do oświadczenia podatkowego oraz krótkiej informacji biograficznej (do 70 słów), która powinna zawierać następujące elementy: tytuł/stopień naukowy lub zawodowy autora, aktualne miejsce pracy i zajmowane stanowisko; specjalności naukowe lub zawodowe, najważniejsze publikacje (maks. 3).

Redakcja zastrzega sobie prawo skracania tekstów oraz wprowadzania zmian w uzgodnieniu z autorem. Redakcja nie zwraca przesłanych materiałów.

Stowarzyszenie
Bibliotekarzy
Polskich

Rok założenia 1917

www.sbp.pl

Ogólnopolski portal bibliotekarski

Już jesteśmy!

Swój wirtualny byt zaczął nowy ogólnopolski portal bibliotekarzy, który powstał z inicjatywy Zarządu Głównego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, we współpracy z Fundacją Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Jest on dostępny pod adresem sbp.pl

Uruchomienie i jego działanie jest ogromnym wyzwaniem dla nas wszystkich. Portal posiada wiele funkcji, m.in. takich jak bazy danych o bibliotekach czy newsy z zakresu życia bibliotekarskiego. Chcemy, aby był tworzony przez i dla bibliotekarzy. Portal jest również źródłem informacji o działalności SBP i jego wydawnictwach. Użytkownicy mogą korzystać ze sklepu internetowego, z atrakcyjnymi promocjami i rabatami.

Mamy nadzieję, że portal stopniowo wzbogacany o nowe treści i działy pomoże zintegrować i zaktywizować środowisko bibliotekarskie. Przyczyni się do realizacji wizji SBP, jaką jest tworzenie przestrzeni partnerskiej dla rozwoju bibliotek w społeczeństwie wiedzy.

Gorąco zachęcamy do współpracy przy redagowaniu jego treści i nawiązania kontaktu z naszą redakcją. Wierzymy, że każdy z odwiedzających nasz portal sbp.pl znajdzie w nim coś interesującego.

Sprawmy, by portal sbp.pl stał się naszym ulubionym miejscem w internecie.

*Elżbieta Stefańczyk
Przewodnicząca Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
oraz Redakcja portalu sbp.pl*

Szukasz precyzyjnego narzędzia umożliwiającego dotarcie do bibliotekarzy? Portal sbp.pl jest rozwiązaniem dla Ciebie!

Zachęcamy do zamieszczania reklam na portalu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich- sbp.pl, dedykowanemu środowisku bibliotekarskiemu.

Jeśli masz jakieś pytania odnośnie szczegółowej oferty, statystyk portalu skontaktuj się z nami:

redakcja.portal@sbp.pl

(22) 608 28 25

(22) 608 28 27

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

Warunki prenumeraty

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
02-086 Warszawa
Al. Niepodległości 213

- pocztą
- telefonicznie – tel. (22) 825-50-24, (22) 608-28-26
- faksem – (22) 825-53-49
- pocztą elektroniczną – e-mail: sprzedaz@sbp.pl

Sprzedaż odręczna:

- w siedzibie SBP (Al. Niepodległości 213)
- w Wydawnictwie SBP (ul. Konopczyńskiego 5/7, 00-335 Warszawa
tel/fax (22) 827-52-96)
- w godzinach 9.00-15.00

Nasze konto: MILLENNIUM 70 1160 2202 0000 0000 2814 5355

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące; odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszytu) wraz z rachunkiem
- za gotówkę bezpośrednio w Dziale Sprzedaży Wydawnictwa SBP

Cena prenumeraty na 2011 r. – 184 zł.

Wydawnictwo SBP. Warszawa 2011
Nakład 650 egz. Ark. wyd. 9,7. Ark. druk. 11,0
Łamanie: Renard Hawryszko
Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM
Kozierki, ul. Marsa 20, 05-825 Grodzisk Mazowiecki, tel. (+48 22) 724-18-76

